

**Науково-дослідний інститут
сталого розвитку та природокористування
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України
Інститут проблем ринку та
економіко-екологічних досліджень НАН України
Інститут економіки промисловості НАН України
Океанологічний центр НАН України
Сумський державний університет
Луцький національний технічний університет
Севастопольський економіко-гуманітарний інститут
Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського
Державний фонд фундаментальних досліджень України
Національний інститут проблем міжнародної безпеки
при РНБО України**

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА В ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ

**Матеріали Першої науково-практичної конференції
16-17 квітня 2009 р., м. Бахчисарай**

**Сімферополь – 2009
СОНАТ – 2009**

УДК 330.15
С 761
ББК 28.081

Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях // Матеріали наук.-практ. конф. м. Бахчисарай, 16-17 квітня 2009 р./ НДІ сталого розвитку та природокористування. – Сімферополь: "СОНАТ", НДІ СРП, 2009– 196 с.

Збірник містить матеріали науково-практичної конференції «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях», що відображають теоретико-методологічні засади досліджень сталого розвитку та забезпечення екологічної безпеки, роль природних ресурсів у системі переходу економіки України на модель сталого розвитку та подолання кризових явищ, стратегічні напрями зростання продуктивних сил та забезпечення сталого розвитку регіонів, методичні аспекти формування системи екологічного менеджменту, екологізації підприємницької діяльності.

Устойчивое развитие и экологическая безопасность общества в экономических трансформациях // Материалы науч.-практ. конф., г. Бахчисарай, 16-17 апреля 2009 г. / НИИ устойчивого развития и природопользования. – Симферополь: "СОНАТ", НИИ УРП, 2009. – 196 с.

Сборник содержит материалы международной научно-практической конференции «Устойчивое развитие и экологическая безопасность в экономических трансформациях», отображающие теоретико-методологические основы исследований устойчивого развития и обеспечения экологической безопасности, роль природных ресурсов в системе перехода Украины на модель устойчивого развития, стратегические направления роста производительных сил и обеспечения устойчивого развития регионов, методические аспекты формирования системы экологического менеджмента, экологизации предпринимательской деятельности.

Sustainable development and environmental safety in economic transformations // Materials of reports of the conference, Bakhchisarai, on April, 16-17th, 2009 / Scientific research institute Sustainable development and use of natural resources. – Simferopol: "SONAT", SRI SDUNR, 2009 – 196 p.

The materials of reports of the conference «Sustainable development and environmental safety in economic transformations» are displaying theoretical-methodological fundamentals of sustainable development and environmental safety researches, representing the role of natural resources in transition Ukraine to sustainable evolution model; discussing the strategic directions of productive forces' growth and maintenance of regional sustainable development, methodical aspects of formation of ecological management system, enterprise activity ecologization.

Рецензенти:

Єремєєв В.М., академік НАН України, д. ф.-м. н., проф. (Океанологічний центр НАН України); Олійник Я.Б., чл.-кор. АПН України, д.е.н., проф. (Київський національний університет імені Тараса Шевченка); Балацький О.Ф., д.е.н., проф. (Сумський державний університет)

Рекомендовано до друку Вченою радою НДІ сталого розвитку та природокористування

Матеріали друкуються в авторській редакції

ISBN 978-966-2178-37-1 НДІ сталого розвитку та природокористування, 2009

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Какутич Є.Ю., к.е.н. – Голова оргкомітету конференції, директор НДІ сталого розвитку та природокористування;

Хлобистов Є.В., д.е.н., проф. – заступник голови оргкомітету конференції, завідувач відділу Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України;

Бистряков І.К., д.е.н., проф. завідувач відділу Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України;

Галушкіна Т.П., д.е.н, проф., головний науковий співробітник Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України;

Герасимчук З.В., д.е.н, проф., перший проректор Луцького національного технічного університету;

Дергачова В.В., д.е.н., проф. НТУУ "Київський політехнічний інститут";

Мартякова О.В., д.е.н, проф., завідувачка відділу Інституту економіки промисловості НАН України;

Нікітіна М.Г., д.г.н., проф., завідувачка кафедри Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського;

Сухоруков А.І., д.е.н, проф., заслужений економіст України, завідувач відділу Національного інституту проблем міжнародної безпеки при РНБО України;

Єремєєва Н.В., к.ю.н., доц., завідувачка кафедри Севастопольського економіко-гуманітарного інституту Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського;

Жарова Л.В., к.е.н., с.н.с., докторант Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України – відповідальний секретар конференції.

*Привітання учасникам
Першої науково-практичної конференції
„СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА
ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА
В ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ”
(м.Бахчисарай, 16-17 квітня 2009 р.)*

ШАНОВНІ УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ !

Перш за все дозвольте від імені Ради по вивченню продуктивних сил України Національної наук України, як співорганізатора цього поважного заходу, та Міністерства економіки України, привітати учасників цього поважного зібрання і побажати вам плідної роботи.

Тема сьогоднішнього обговорення – сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях. На сучасному етапі розвитку дослідження екологічної безпеки визначає головні особливості природокористування та й економіки в цілому, які пов'язані з процесами глобалізації й трансформації економічних відносин, виявленими протягом останнього десятиліття. Ми повинні чітко бачити як сьогоднішні виклики, так і майбутні ризики і проблеми, що постануть не тільки завтра, а й на період після 2020 року, а можливо, і в подальшому.

Україна є доволі інтегрованою у світове господарство країною, тому вона не змогла залишитися осторонь від тих економічних тенденцій, які стали наслідком загальносвітової фінансової кризи. Загалом інерція негативних процесів, пов'язаних з поширенням світової фінансової кризи в світі, досягла кордонів України та проявилася повною мірою ще в четвертому кварталі минулого року.

Вочевидь постала потреба нової парадигми соціально-економічного зростання. Численні роботи українських та зарубіжних науковців дають підставу для вироблення новітнього підходу до формування еколого-економічної стратегії розвитку української держави та пропозицій щодо вдосконалення методологічного та методичного апарату еколого-економічних досліджень. Переконалий — треба наводити порядок в усіх сферах, пов'язаних з природними ресурсами, і взагалі кардинально змінювати систему природо- та ресурсокористування в нашій країні.

На цей час уряд представив антикризову програму діяльності Кабінету Міністрів України "Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток" та розробляє механізми підтримки економіки країни, та ще цілу низку програм.

Однак на сучасному етапі, як і завжди, не все залежить лише від активних дій урядової команди, потрібна консолідація зусиль управлінців, науковців, представників комерційний кіл тощо. Лише консолідовані дії можуть подолати виклики, що стоять перед Україною.

Я впевнений що учасники конференції дадуть об'єктивну оцінку стану реформування сфери економічної та екологічної безпеки, виявлять можливості поступу України до сталого розвитку, висловлять своє бачення на перспективу.

З повагою,

Богдан Данилишин,

академік НАН України,

Голова Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України,

Міністр економіки України.

СОЦІАЛЬНА СФЕРА ТА ПРОБЛЕМА СТАЛОГО РОЗВИТКУ І ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА В ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

В.М. Анісімов,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАНУ

Провідною ознакою сьогоденного світу, що найбільш виразно характеризує його становище, є докорінні трансформації. Рушійною силою цих трансформацій узагальнено можна визначити досягнення певної граничної межі у накопиченні кількісних змін у світі за чим має відбутися формування якісно нових світових реалій.

Таким чином, видиме досягнення людством природних меж соціально-економічного зростання на існуючій техніко-технологічній та організаційній основі обумовлює необхідність зміни всієї парадигми цивілізаційного розвитку. Мова йде не лише про оптимальне використання обмежених природних ресурсів та застосування дружніх до екології технологій, але й зміни установки на безмежне збільшення споживання притаманної для домінуючої у світі постіндустріальної суспільно-економічної моделі. Тому цілком закономірним є вироблення світовою спільнотою концепції сталого розвитку та все більшої актуалізації названої концепції з її ідеєю якісного, а не кількісного зростання і засадничим принципом щодо задоволення потреб при встановленні обмежень розвитку людської цивілізації задля збереження довкілля.

Альтернативою нинішньому постіндустріальному суспільству максимального споживання, з позиції концепції сталого розвитку, бачиться вже сформоване, у загальних рисах, в найрозвиненіших країнах інформаційне суспільство. В названому суспільстві розвиток економіки стимулюється зростанням обсягів інформації та знань, які набувають значення провідного ресурсу, а отже, відповідно, безпрецедентно, порівнюючи з попередніми історичними епохами, зростає роль людини як носія і генератора цих знань. Нині освітньо-кваліфікаційний рівень людини, фізичні та морально-психологічні якості, що визначають її здатність до продуктивної творчої діяльності перетворюються на особливий вид капіталу, а саме: людський капітал. Надзвичайно важливого значення для успішного суспільно-економічного розвитку має також соціальний капітал, що являє собою соціальні інститути, включаючи суспільний менталітет, цінності й норми людських стосунків, які утворюють якісні й кількісні параметри мережі соціальної взаємодії у певному суспільстві.

Людський капітал формується на індивідуальному рівні, соціальний капітал – на рівні суспільства в рамках тих видів економічної діяльності безпосереднім функціональним призначенням яких є забезпечення умов для людського розвитку і які традиційно у вітчизняній економічній літературі та практиці об'єднуються в соціальну сферу.

З позиції сталого розвитку та досягнення стану екологічної безпеки суспільства соціальна сфера, і передусім, її освітньо-культурна складова відіграє унікальну роль основного інструменту позитивних зрушень у ставленні до довкілля. Маються на увазі не лише відповідні зміни у свідомості та поведінці людини, тобто, так би мовити – духовне забезпечення практичної людської діяльності, але і креативні розробки нових екологічних органічних технологій, які набувають матеріального втілення, що може здійснитись тільки у рамках освітньо-наукової діяльності.

Однак, разом із тим, принципи сталого розвитку доки не є основоположними в життєдіяльності людства. У цьому зв'язку, розуміється, що сталий розвиток не має призводити до «нульового зростання», але також видається вельми проблематичним знаходження виходу із триваючої глобальної фінансово-економічної кризи, як це вбачається у світі, через збільшення виробництва і споживання. Адже вже зараз зрозуміло, що відбудеться світова екологічна катастрофа, коли той рівень життя який є нині в найрозвиненіших країнах, наприклад за кількістю автомобілів на одну особу, екстраполювати на кількість населення решти світу. Тому економічні підходи, які базуються на збільшенні споживання і максимізації прибутку об'єктивно не можуть мати

універсального характеру.

Існуюча ситуація, коли людство загалом живе не узгоджуючись із засадами сталого розвитку зумовлюється як інерційністю людського мислення, так і насамперед тим, що інформаційно-інтелектуальний етап суспільного розвитку якому найбільш відповідають означені принципи, ще не є притаманним для більшості країн світу. І для прискорення переходу в світовому масштабі до інформаційного суспільства надзвичайно важливим також є випереджальний розвиток тих видів економічної діяльності, які формують людський і соціальний капітал, тобто соціальної сфери, що й має стати завданням національних урядів держав світу.

Проте стосовно фактичної незатребуваність ідей сталого розвитку має значення і той момент, що фактор природних змін на даний час не набув визначального значення для цивілізаційного поступу людства. Однак є все більш очевидним, що нині людство являється свідком процесу невинного наближення природного середовища нашої планети до нового стану. При чому цей процес вірогідно являє собою не так прямий наслідок впливу людини на довкілля, як, головним чином, залежить від закономірностей розвитку планети Земля, з характерними циклічними змінами періодів потепління й похолодання. Нині Земля вступає у великий період глобального потепління, що буде визначати життя багатьох наступних поколінь людства і наслідки якого вже має побачити більша частина сучасного дорослого населення планети.

Експертні оцінки стають все більш песимістичними щодо невідворотності кліматичних змін, що, у свою чергу, спричинять зміни в природно-географічному середовищі планети, серед яких – перетворення в пустелі й напівпустелі сучасних природних зон родючих ґрунтів та зменшення площі суходолу внаслідок підняття рівня Світового океану. При цьому вказані природні зміни будуть стосуватися здебільшого тих територій, де виробляється основна частина валового внутрішнього продукту країн світу.

Отже людству загрожує цивілізаційний регрес, але так само зберігаються перспективи цивілізаційної трансформації, тобто якісне оновлення форм існування людства, що відповідатимуть принципам інформаційного суспільства та засадам сталого розвитку, хоча в умовах глибинних природно-кліматичних змін правильніше буде говорити про необхідність досягнення екологічної безпеки шляхом пристосування до природного середовища, яке істотно змінюється.

Шанс на уникнення значних проявів регресійних явищ, з тим щоб натомість людство досягло нової якості свого існування надає те, що вказані природно-кліматичні зміни загалом не будуть мати одномоментного катастрофічного характеру, а будуть як і зараз поступовими але безперервними, набуваючи форми кількісних змін з їх наступним переходом у якісні. Відтак незважаючи на передбачуване зменшення матеріальних активів, уречевленого капіталу, пов'язаного з виробництвом суспільного продукту задіяний при цьому людський капітал не зменшиться і не знеціниться. Так, частина висококваліфікованого населення багатьох країн вірогідно перетвориться на так званих «кліматичних мігрантів», але в наступному ці кадри здатні достатньо швидко відродити середовище свого існування усвідомлюючи нові реалії щодо необхідності дотримання принципів сталого розвитку.

Однак такий достатньо оптимістичний сценарій можливий у суспільствах з розвиненою і належно функціонуючою сферою людського розвитку, тобто соціальною сферою, яка по-перше належно функціонує у частині формування та розвитку людського і суспільного капіталу, а по-друге, забезпечує необхідні гуманітарні передумови для поширення і втілення у життя принципів сталого розвитку.

Таким чином, для держав з розвиненою соціальною сферою можуть бути віднайдені якомога більш ефективні відповіді на виклики пов'язані з глобальними змінами у природними середовищі.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ, ЯК ОДНОГО З НАПРЯМІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Л.О. Анюхіна,
Одеський державний екологічний університет*

Під екологічним менеджментом, стосовно підприємницької діяльності, розуміють управлінський вплив на робітників для виконання природоохоронних заходів, виходячи з економічних і соціальних інтересів підприємства.

Необхідність впливу на підрозділи підприємства в вирішенні природоохоронних задач обумовлена об'єктивно існуючими протиріччями між метою основної і природоохоронної діяльності підприємства. Якщо метою функціонування підприємства в ринкових умовах є максимізація прибутку за рахунок зниження витрат економічних ресурсів, то метою природоохоронної діяльності є забезпечення мінімального негативного впливу на оточуюче природне середовище в процесі виробничої діяльності. Таким чином, екологічний менеджмент можна визначити як систему управління природокористуванням, яка забезпечує рішення екологічних задач виходячи з економічних інтересів підприємства.

Особливо важливим в організації екологічного менеджменту є виявлення мети і постановка задач. При цьому існує цілий ряд принципіально різних цілей підприємства:

- стандартні цілі, витікаючи із стратегії поведінки об'єкта управління, діючі постійно, і котрі немає необхідності ставити знову, наприклад, «охорона оточуючого середовища від забруднення»;
- цілі по рішення конкретних проблем формуються для рішення з'явившихся проблем і діють до кінцевого її вирішення, наприклад, «довести викиди і скиди забруднюючих речовин в оточуюче середовище до встановленого рівня»;
- інноваційні цілі, тобто цілі, спрямовані на досягнення ефективно нового стану об'єкту.

В рамках організації системи екологічного менеджменту необхідно сформулювати стратегічну стандартну ціль управління природокористуванням. При цьому можна виділити два варіанта такої задачі:

- перший – визначити мету управління природокористуванням на підприємстві, діючому в ринкових умовах, як забезпечення екологічних стандартів при мінімальних витратах на досягнення цієї мети;
- другий – забезпечити мінімальні екологічні витрати, виходячи із оптимального рівня розміщення відходів.

Перша ціль в більшому ступені орієнтована на забезпечення суспільних інтересів, тому що орієнтована на досягнення і підтримання якості оточуючого середовища в зоні дії підприємства на нормативному рівні. Якщо прийняти дану ціль управління природокористуванням, то задачами управління будуть пошук напрямів, методів і засобів, забезпечуючих мінімальні природоохоронні витрати на досягнення і підтримку величини відходів, які надходять у доквілля, на рівні встановлених екологічних стандартів.

Згідно такої цілі, функціями управління природокористуванням будуть:

- оцінка існуючого положення використання природних ресурсів і розміщення відходів, порівняння їх з екологічними нормативами та визначення величини перевищення фактичного стану над нормативним;
- прогнозування параметрів використання природних ресурсів, росту обсягів відходів у зв'язку з можливим зростанням обсягів виробництва продукції, більш жорсткішими екологічними стандартами;
- планування технічних, технологічних, організаційних і мотиваційних заходів, спрямованих на досягнення і підтримку природокористування на рівні екологічних стандартів;

- структурна організація системи природокористування з розподіленням функцій по інстанціях і формуванням штатних одиниць;
- розробка системи мотивації активних природоохоронних дій і економії природоохоронних витрат на всіх рівнях управління, яка включає методи, заходи та інструменти мотивації;
- організація контролю за ступенем досягнення мети, витратами коштів і оцінка впливу витрат та результатів досягнутого стану природокористування на економічні показники роботи підприємства.

Друга ціль управління природокористуванням принципово відрізняється від першої, тому що в першу чергу орієнтована на забезпечення економічних інтересів підприємства. У зв'язку з цією метою, завданням управління буде пошук такого варіанту природокористування, при якому екологічні витрати підприємства будуть мінімальними.

Для рішення поставленої задачі необхідно:

- оцінити існуючий стан природокористування шляхом визначення обсягів використання природних ресурсів, обсягів забруднюючих речовин, які поступають в оточуюче середовище в ході виробничої діяльності підприємства. Далі, згідно з цими параметрами, дати оцінку природоохоронним витратам, внутрішньому економічному збитку, платежам за розміщення відходів і платежам за використання природних ресурсів, зробити графік граничних природних витрат, граничного внутрішнього збитку, граничної плати за забруднення і по ним оцінити оптимальний рівень регулювання надходження шкідливих речовин;

- оцінити екологічні витрати при рівні відходів, згідно екологічним нормативам або встановленому ліміту;

- у випадку, якщо фактичні викиди і скиди шкідливих речовин перевищують оптимальне значення, розроблюється комплекс заходів по доведенню і підтримці їх на оптимальному рівні.

Вибір першої чи другої цілі управління природокористуванням на підприємстві залежить від прийнятої стратегії поведінки і рівня підготовки природоохоронної служби до вибору і реалізації оптимальних варіантів.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки.

1. В умовах фінансово-економічної самостійності підприємств критерієм вибору того чи іншого варіанту господарських природоохоронних рішень є мінімальна виробничі, в тому числі і екологічні витрати. Мінімальні екологічні витрати досягаються при оптимальному рівні розміщених відходів в навколишньому середовищі.

2. По відношенню до конкретного підприємства можна запропонувати систему екологічного менеджменту для двох можливих варіантів організації природокористування:

а) формування централізованої природоохоронної служби, яка з'єднує всі природоохоронні підрозділи і є виконавчим органом загальних і спеціальних функцій в галузі природокористування;

б) формування дочірнього підприємства, яке буде виконувати екологічні послуги для інших дочірніх підприємств на договірній основі, а також виробляти продукцію із відходів виробництва.

3. Для забезпечення внутрішньої мотивації до активізації природоохоронної діяльності необхідно розповсюдити систему внутрішньовиробничих економічних відносин. При цьому між підрозділами підприємства встановлюються договірні відношення. Збитки підприємства, викликані порушеннями екологічних вимог, розподіляються між підрозділами, аналогічно цьому отримана економія або додаткові доходи збільшують фонд даних підрозділів.

ЕНЕРГЕТИЧНІ ІНДИКАТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

В.О. Бараннік, Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Дніпропетровську

Сучасні умови розвитку людства характеризуються якісно новими загрозами й небезпеками глобального масштабу та постановкою нових завдань – пошуку основ, принципів та цінностей, які б сприяли виживанню та подальшому динамічному непереривному розвитку суспільства.

Такий новий підхід до взаємодії людини та природи отримав назву концепції сталого розвитку і можна коротко охарактеризувати наступною тезою: для того щоб розвиток був сталим, необхідно врахувати не тільки його економічні аспекти, а і соціальні, екологічні та політичні. В загальному плані сталий розвиток передбачає вирішення наступних найважливіших проблем [1]:

- збереження якості навколишнього природного середовища (НПС);
- поступальний економічний розвиток;
- вирішення соціальних та демографічних проблем суспільства;
- збереження політичної стабільності й миру.

Таким чином, в основу стратегії сталого розвитку покладені концептуальні положення, що тільки комплексне вирішення проблем еколого-соціально-економічного розвитку може стати базисними для забезпечення сталого розвитку.

В цьому контексті можна визначити, що енергетика має найважливіше значення для сталого розвитку і є суттєвою складовою при вирішенні всіх вище визначених першочергових проблем. В той же час вплив енергетики на ті чи інші складові сталого розвитку є одночасно взаємозалежним та взаємопротилежним. Так, з одного боку, для забезпечення поступального економічного розвитку та прийнятної якості життя необхідні значні енергетичні ресурси й за прийнятними цінами. В той же час, саме енергетичні викиди є найбільшими забруднювачами НПС, а самі енергетичні ресурси однією з основних причин політичної нестабільності, конфліктів та війн.

В загальному плані можна визначити, що проблеми забезпечення сталого розвитку можуть бути вирішені тільки на основі свідомої організації економічної, в тому числі і енергетичної, діяльності держави, яка, в свою чергу, визначається рівнем економічної (енергетичної) безпеки. Як визначено в «Основних напрямках державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України» [2] саме «енергетична безпека є однією з найважливіших складових національної безпеки, необхідною умовою забезпечення сталого розвитку держави».

Основним методом оцінки стану енергетичної безпеки є індикативний аналіз, в якому на підставі оцінки рівня окремих показників та індикаторів безпеки, шляхом віднесення їх поточного рівня в ту чи іншу категорію кризисності, проводиться оцінка загального рівня енергетичної безпеки. Згідно методологічних розробок ДФ НІСД [3], загальними складовими енергетичної безпеки держави визначені: енергозабезпечення (економічна складова), енергетична незалежність (політико-економічна складова), екологічна прийнятність (екологічна складова) та соціальна стабільність (соціальна складова енергетичної безпеки). Таким чином, як і для сталого розвитку, забезпечення енергетичної безпеки передбачає комплексне вирішення проблем енергозабезпечення з врахуванням соціальних, екологічних та політичних аспектів.

Комплексний підхід до оцінки рівня енергетичної безпеки визначив і наступний перелік базисних показників та індикаторів, а саме:

показники енергозабезпечення:

- **ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів** (енергоємність економіки держави) - визначається як відношення загальної кількості спожитих в країні енергоресурсів (ПЕР) до отриманого при цьому ВВП (для більш об'єктивного порівняння даного

показника з аналогічними показниками інших країн та регіонів світу ВВП обчислюється з урахуванням паритету купівельної спроможності (ПКС), тобто реальних цін, які складаються в країні);

- **достатність енергопостачання** - визначається як відношення загальної кількості спожитих в країні ПЕР до загальної кількості населення в країні;
- **частка використання основних видів ПЕР** - відсоток використання основних типів ПЕР (нафта та нафтопродукти, вугілля, природний газ, енергія АЕС, енергія ГЕС та НВДЕ) в їх загальному споживанні;
- **частка стратегічних запасів та резервів** - потенціальна тривалість (в днях) споживання виключно стратегічних запасів;
- **зношеність основних виробничих фондів** - відсоток виробничих фондів які відпрацювали свій ресурс, у загальній кількості виробничих фондів;

показники енергетичної незалежності:

- **залежність при постачанні ПЕР** - відношення обсягів імпорту ПЕР (або кожного конкретного його виду) до загальної кількості спожитих в країні ПЕР (або загальної кількості спожитого певного виду ПЕР);
- **монополна залежність при постачанні ПЕР** - відношення обсягів експорту з однієї країни (одного джерела) до загальної кількості спожитих в країні ПЕР;

показники екологічної прийнятності:

- **ефективність екологічного забруднення** - відношення загальної кількості енергетичних викидів (в тонах еквіваленту CO₂) до отриманого при цьому в країні ВВП (ПКС);
- **інтенсивність екологічних викидів** - відношення загальної кількості енергетичних викидів (в тонах еквіваленту CO₂) до загальної кількості населення в країні;
- **відносного екологічного забруднення** (рівень виконання Кіотського протоколу) - відношення наявної кількості енергетичних викидів в країні в поточному році до аналогічної кількості енергетичних викидів в 1990 році (базового рівня);

показники соціальної стабільності:

- **достатність (доступність) електро- та теплопостачання;**
- **вартість енергетичного кошика для населення.**

В роботі [4] була представлена аналогічна система показників сталого розвитку, яка представляє собою розширену структуру та включає три головні аспекти сталого розвитку (соціальний, економічний та екологічний) а також положення інституційного характеру та представлена 41 показником.

Аналіз представлених моделей оцінки рівня енергетичної безпеки та сталого розвитку показує їх значну ідентичність в базових показниках та індикаторах, що, враховуючи вищенаведені концептуальні положення їх визначення, є прийнятним та обґрунтованим.

Різниця моделей полягає в наступному: по-перше, стан енергетичної безпеки визначається поточним рівнем окремих показників та індикаторів безпеки, рівень же сталого розвитку визначається динамікою зміни тих самих показників та індикаторів; по-друге, якщо для оцінки рівня енергетичної безпеки при визначенні критичних та граничних рівнів окремих показників та індикаторів використовуються аналогічні рівні найбільш розвинутих країн та регіонів світу, або їх середньосвітові рівні, то для визначення сталості розвитку, в першу чергу, використовуються аналогічні показники та індикатори найменш розвинутих країн та регіонів світу.

Деякі конкретні приклади дають змогу наочно упевнитися в існуючих відмінностях. Крім того, на сьогоднішній день навіть найкращий рівень енергетичної безпеки не відповідає умовам забезпечення сталого розвитку.

Література:

1. *Сталий розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем: Навчальний посібник / Н.В.Караєва, Р.В.Корпан, Т.А.Коцко та ін./За заг. ред. І.В. Недіна. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 384 с.*
2. *Основні напрями державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України / схвалено Указом Президента України від 27 грудня 2005 року №1868/2005*
3. *А.І.Шевцов, М.Г.Земляний, В.О.Бараннік та ін. Енергетична безпека України: стратегія та механізми забезпечення / За ред. А.І. Шевцова. – Дніпропетровськ: Пороги, 2002. – 264с.*
4. *Показатели устойчивого энергетического развития // МАГАТЭ, <http://www.iaea.or.at>*

ЕКОБЕЗПЕКА – ПІДГРУНТЯ ПОЛІПШЕННЯ ЯКОСТІ СЕРЕДОВИЩА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА СТАНУ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

*Л.Г. Богуш,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

Розуміючи під екологічною ситуацією результат взаємодії сукупності природних та антропогенних факторів, що проявляється в якості геосистеми, яка на кожному конкретному етапі розвитку суспільно-природних (еколого-соціальних) відносин створює середовище і визначає якість життя населення певного поселення, регіону, країни тощо, доцільно розрізняти такі основні аспекти цих відносин у сфері господарювання:

- стан середовища життєдіяльності на локальному, регіональному і загальнодержавному рівнях (як результуючий індикатор екобезпечності техніко-технологічної бази господарського комплексу та рівня розвитку природоохоронних інституцій в умовах певних масштабів експлуатації природи та насичення довкілля промислово виробленими хімічними сполуками, а також генерованими виробництвом фізичними і біологічними чинниками);
- спрямованість і потужність впливу екологічної ситуації на стан здоров'я населення і зайнятих;
- рівень безпеки праці (одна з основних умов оптимальної реалізації трудового потенціалу).

Кумулятивне й аварійне забруднення довкілля шкідливими і небезпечними хімічними, фізичними, механічними і біологічними факторами розглядають як джерело прямих поточних та опосередкованих довготривалих економічних збитків від втрат здоров'я, життєвого і трудового потенціалу населення (насамперед працездатного і передпрацездатного віку) внаслідок захворюваності, інвалідизації та передчасної смертності (в тому числі в обсязі витрат держави на соціальний захист і реабілітацію інвалідів, інвестицій у виховання, освіту, охорону здоров'я і соціальне забезпечення померлих), що доповнюються безпосередніми збитками суб'єктів господарювання в обсязі доходів (вартості невироблених продукції і послуг), недоотриманих під час аварії, в період її ліквідації та пом'якшення наслідків, а також їх прямими і непрямими витратами на поліпшення та відновлення певної якості виробничого середовища і середовища інших форм життєдіяльності в цьому регіоні (або додатковими видатками суб'єктів господарювання на пом'якшення і ліквідацію наслідків забруднення та запобігання аваріям).

Соціально орієнтована ринкова економіка, практикуючи страхові механізми відшкодування збитків від забруднення довкілля, а в значній частині розвинутих країн – і збитків від втрат здоров'я та працездатності, передбачає посилення відповідальності громади і пересічного індивіду за усунення ризиків для власного здоров'я й ведення здорового способу життя, держави – за регламентування, контроль та коригування нормативними, адміністративними та економічними засобами стану довкілля та якості середовища життєдіяльності населення, роботодавців – за безпеку умов праці зайнятих та екологізацію виробництва. Державний контроль усіх фаз відтворення працівника ґрунтується на регламентуванні норм безпеки праці та відповідальності роботодавця за виробничі травми, профзахворювання і відшкодування порушень здоров'я впродовж трудового періоду. Резервована в фондах обов'язкового соціального страхування частина оплати праці є суспільно визнаною платою за функціонування економіки в умовах техногенних (професійних) та економічних ризиків, які для найманого працівника є соціальними ризиками (неможливістю отримувати заробітну плату через втрату здоров'я, працездатності або місця роботи внаслідок захворювання, нещасного випадку і т. п.), що компенсуються через досягнення гарантованого суспільно прийнятного рівня солідарного матеріального забезпечення, безоплатного і страхового медичного обслуговування.

До важливих заходів зниження негативного антропо-техногенного впливу на здоров'я і якість середовища життєдіяльності населення України належать:

- стимулювання інноваційного екологоорієнтованого розвитку господарства і суспільства, що передбачає: подальше впровадження технологічного укладу, заснованого на ресурсозбереженні, поширення в усіх сферах мало- і безвідходних та природовідновлювальних

технологій; ствердження туристично-рекреаційної діяльності в переліку галузей спеціалізації країни в міжнародному поділі праці; систематизацію та підвищення рівня комплексності заходів щодо збереження природно-ресурсного потенціалу, біологічного і ландшафтного різноманіття;

- поширення процедури екологічного страхування суб'єктів господарювання;
- дотримання та вдосконалення норм і нормативів у сфері стандартизації продукції (насамперед продуктів харчування) та безпеки умов життєдіяльності (в тому числі праці, побуту, оздоровлення і відпочинку);
- використання в практиці контролюючих органів ефективних методик визначення рівня забруднення середовища життєдіяльності та продукції господарського комплексу різноманітними токсикантами (пестицидами, гербіцидами, важкими металами тощо), алергенами, патогенними мікроорганізмами;
- дотримання чинних Державних санітарних правил планування та забудови населених місць, подальша екологізація нормативно-правових засад і містобудівних підходів до територіальної організації й розвитку міських і сільських систем розселення, а також санітарно-гігієнічних норм і нормативів їх благоустрою, створення умов для збалансованого співіснування природних та антропогенних екосистем шляхом удосконалення структури забудованих площ, застосування новітніх архітектурно-планувальних схем забудови, ресурсозберігаючих та екобезпечних методів будівництва, матеріалів і конструкцій;
- забезпечення своєчасного проведення капітальних і поточних планово-профілактичних ремонтів водопровідних споруд і мереж, а також виконання інших заходів з поліпшення їх технічного стану, подальша розбудова систем централізованого водовідведення, розвиток, реконструкція і масштабна техніко-технологічна модернізація очисних споруд; жорсткий контроль за дотриманням стандартів якості питної води в умовах централізованого і децентралізованого водопостачання, повсюдне налагодження регулярного водопостачання житлової забудови;
- послідовне підвищення рівня задоволення потреб населених пунктів у своєчасному та ефективному видаленні відходів комунальними підприємствами; розробка та реалізація інноваційних екологічно й економічно прийнятних технологій санітарної очистки міської і сільської забудови, збирання та утилізації промислових і побутових відходів; облік усіх полігонів їх зберігання і захоронення та звалищ (у тому числі в секторі приватної забудови), оснащення санкціонованих об'єктів засобами захисту довкілля у відповідності з нормами екобезпеки; реалізація заходів з протидії утворенню несанкціонованих і стихійних звалищ; модернізація технологічного обладнання сміттєспалювальних заводів;
- оптимізація нормативно-правової бази та розробка ефективних систем контролю рівня екологічної безпеки автотранспорту, передусім приватного і транзитного;
- охорона, відтворення, розвиток мережі та впровадження ефективних економічних механізмів збалансованого використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду, сформованих на засадах оцінки їх корисних властивостей (екологічних, економічних, соціальних) для територіальної громади, регіону їх розташування, країни в цілому, світу;
- реалізація комплексних заходів щодо захисту курортно-рекреаційних ресурсів морських і річкових узбережжя України з визначенням територій, першочергово потребуючих профілактики та кардинального поліпшення їх санітарно-гігієнічного стану;
- формування та впровадження ефективних стратегій стабілізації екологічної ситуації на територіях екологічного лиха, в регіонах з високим рівнем розвитку техногенно небезпечних підприємств та найбільш урбанізованих регіонах;
- поширення профілактичних концепцій збереження здоров'я, працездатності та генофонду населення, зміст яких полягає у спрямованості на: пом'якшення і поступове видалення шкідливих чинників середовища життєдіяльності та способу життя; створення соціальних передумов для попередження хвороб і спадкової схильності до них, відстрочення прояву патологій на старший вік, за межі середньої тривалості життя; раннє виявлення і профілактику екологічно залежних захворювань; стимулювання здорового способу життя; поширення екологоорієнтованої гуманістичної суспільної свідомості, покликаної раціоналізувати споживчі потреби.

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОСЕТИ РЕГИОНА СЕВАСТОПОЛЯ

*Л.В. Бондарева, Т.В. Панкеева,
Институт биологии южных морей им. А.О. Ковалевского НАН Украины*

Севастопольский регион один из немногих в Украине, где до сих пор не принята Программа и не разработана Схема формирования региональной экологической сети. Разработка этих документов для каждой административной единицы предусмотрено положениями Законов Украины "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр." (2000 г.) и «Про екологічну мережу України» (2004 г.). Регион Севастополя отличается значительным ландшафтным разнообразием и уникальностью, включает предгорные, горные и южнобережные ландшафты. Это обуславливает наличие переходных черт в условиях рельефа, климата, почвенно-растительного покрова и хозяйственной деятельности, при этом многие природные комплексы характеризуются неустойчивостью. Флора и фауна региона также разнообразна, с заметным числом эндемиков, многие таксоны нуждаются в охране не только на национальном, но и на международном уровне. Так, 87 видов высших растений занесены в Красную Книгу Украины (Корженевский и др. 2000). Некоторые растительные сообщества находятся на границе ареала, включены в Зеленую книгу (формации можжевельника высокого (*Junipereta excelsae*), сосны крымской (*Pineta pallasianae*), фисташки туполистой (*Pistacieta muticae*), ковыля каменелюбивого (*Stipeta lithophilae*), асфоделин крымской и желтой (*Asphodelineta tauricae et luteae*) и другие). Таким образом, экосеть Севастопольского региона - необходимый элемент общекрымской, национальной и Паневропейской экологической сети.

Существующая пространственная организация территорий природно-заповедного фонда (ПЗФ) – основа будущей экологической сети Севастополя. К её особенностям относятся: 1) отсутствие объектов ПЗФ высокого ранга с режимом полного заповедования; 2) сопряженное положение большинства заповедных объектов; 3) наличие охраняемых прибрежных комплексов со значительной протяженностью морских границ (21,0 км); 4) размещение ряда памятников природы в урбанизированных и рекреационных зонах; 5) наличие многочисленных памятников археологии, истории и культуры на природно-заповедных территориях; 6) неравномерное распределение объектов ПЗФ по территории Севастополя. В прибрежном поясе предгорной зоны и зоне полусубтропических лесов Южнобережья расположено максимальное количество небольших по площади объектов. В зоне широколиственных и сосновых лесов северного макросклона и зоне горных лугов и горной лесостепи находится один, имеющий значительную площадь, объект ПЗФ. В целом, несмотря на высокий процент заповедности территории (30,2%), существующая сеть объектов ПЗФ является нерепрезентативной, что не позволяет эффективно и в полной мере решать природоохранные задачи.

Отсутствие Программы и Схемы экосети в регионе Севастополя привело к тому, что многие ценные малонарушенные природные комплексы (особенно на территориях военных объектов), земли лесного фонда и рекреационного назначения, прибрежные защитные полосы вдоль моря и рек находятся под угрозой нецелевого хозяйственного освоения и уничтожения. Попытка решить эту проблема была осуществлена при выполнении коллективного научно-исследовательского проекта «Разработка Схемы региональной экологической сети Автономной Республики Крым», направленного на создание единой природоохранной системы полуострова. Для составления схемы экосети Севастопольского региона был проведен анализ космоснимков, опубликованных данных и собственных материалов, на основании которых выделены 4 сухопутных экологических коридора и экоцентры (Западно-Крымский (Байдарский) горный, Западно-Южнобережный, Севастопольско-Бахчисарайский предгорный, Гераклеийский).

Западно-Крымский (Байдарский) горный региональный экоцентр находится в

административных границах Севастополя и является биоценотическим коридором между Предгорьем и Южным берегом Крыма. Природное ядро экоцентра - заказник общегосударственного значения «Байдарский». Западно-Южнобережный экоцентр включает всю западную часть ЮБК, охватывая в границах Севастополя приморский пояс южного макросклона Крымских гор. Севастопольско-Бахчисарайский предгорный экоцентр располагается, главным образом, в центральной части Бахчисарайского района, а на территории Севастополя в его состав входят лесные массивы Мекензиевых гор. Прибрежно-аквальный экоцентр Гераклеийский полностью лежит в административных границах Севастополя.

На территории Севастополя находятся три региональных гидрологических экокориора – Качинский, Бельбекский, Чернореченский. Они тянутся вдоль долин одноименных рек, соединяют экосистемы Предгорья и Главной гряды с морскими экосистемами. Каламитский приморский экокориор проходит по побережью залива, в том числе, в границах г. Севастополя (до мыса Манганари). Кориор охватывает территории пляжей, берегового клифа и прилегающей равнины Альминской низменности. Экосистемная значимость этого коридора обусловлена его включением в состав Западного приморского экокориора национальной экосети Украины (Шеляг-Сосонко и др., 2005).

Проект разрабатываемой региональной экологической сети учитывает научно-теоретические и прикладные разработки ученых Крыма и Украины, представленные в «Комплексной программе охраны окружающей природной среды, рационального использования природных ресурсов и экологической безопасности города Севастополя на период до 2010 года» (2000 г.). Однако ее положения лишь частично учтены при проведении природоохранных мероприятий, оптимизации территорий ПЗФ, а также в Генеральном плане развития г. Севастополя до 2025 г. Этот документ был утвержден на сессии Горсовета в 2005 г. без официальной экспертизы Госуправления охраны окружающей природной среды в г. Севастополе. Из картографического материала Генплана (<http://sev.gov.ua/economy/genplanrazv/>) видны существенные несоответствия с ключевыми положениями Комплексной программы охраны окружающей природной среды и природоохранного законодательства. Его проектные решения находятся в противоречии с научно-обоснованными предложениями по формированию экосети региона Севастополя. К недостаткам относится создание сплошного урбанизированного каркаса главным образом за счет земель сельскохозяйственного назначения, особенно на западном побережье (Каламитский приморский экокориор). Для всех проектируемых экоцентров запланировано перепрофилирование территорий временной рекреации и военного назначения под земли курортно-рекреационных и оздоровительных учреждений с местами длительного отдыха. Примером такой трансформации служит рекреационное строительство в районе мыса Сарыч, в урочище Ласпи, «Золотом пляже» (Западно-Южнобережный экоцентр), в Байдарской долине (Западно-Крымский горный), близ мыса Фиолент, на Караньском плато, на склонах высоты Таврос у Балаклавской бухты (Гераклеийский). В современных условиях это ведет к нарушению пространственной целостности экоцентров, потере природных территорий с высоким биологическим и ландшафтным разнообразием, которые выполняют основные экосистемные функции.

Таким образом, анализ проблем формирования экологической сети Севастопольского региона показал необходимость внедрения научных разработок и рекомендаций в различные виды природопользования. Они важны для устранения недостатков Генплана, которые способны нарушить устойчивое развитие региона - неотъемлемой части экосистемы Крыма, признанного МСОП европейским центром биологического и ландшафтного разнообразия.

СТРАТЕГИЧЕСКАЯ ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КАК ИНСТРУМЕНТ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ УКРАИНЫ

Е.Б. Борисова,

Харьковская национальная академия городского хозяйства

Стратегическая экологическая оценка (СЭО) - это оценка последствий для окружающей среды и здоровья населения, к которым потенциально может привести воплощение в жизнь решений, изложенных в стратегических документах (планах, программах, политиках, законодательных и регуляторных документах).

В 2003 году Украина одной из первых пост-советских стран присоединилась к так называемому СЭО Протоколу к Конвенции Экономической Комиссии ООН для Европы (ЕЭК ООН) об оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте [1].

Международная практика использования СЭО убедительно демонстрирует высокую эффективность этого инструмента для решений задач устойчивого развития, а именно гармонизации социально-экономических и экологических приоритетов общества [2]. СЭО является одним из современных природоохранных инструментов, который способствует тому, чтобы была разорвана связь между экономическим ростом и ростом загрязнения окружающей среды (de-coupling). Несколькими международными исследованиями было показано, что СЭО успешно работает в условиях ограниченных ресурсов, более того, будучи инструментом планирования, СЭО способствует принятию ресурсосберегающих и, в долгосрочной перспективе, наиболее экономически и социально эффективных стратегических решений [3].

Необходимость и целесообразность использования СЭО для стратегического управления природными ресурсами в Украине обусловлена рядом внешних и внутренних факторов различного порядка. Для стран, чья экономика базируется на добывающей промышленности, и на энергоемких отраслях с высоким удельным загрязнением окружающей среды, использование эффективного инструмента устойчивого развития чрезвычайно актуально и не требует дальнейших обоснований. Тем не менее, можно определить еще целый ряд политических и управленческих факторов, вызывающих необходимость развития потенциала и расширения области применения СЭО в Украине.

К внешним факторам, определяющим актуальность СЭО для Украины, относятся:

1. Обязательность СЭО процедуры в странах членах Евросоюза; таким образом, все программы трансграничного сотрудничества подлежат стратегической экологической оценке.
2. Недавно принятая ЕС расширенная политика партнерства по отношению к Украине подразумевает активное сотрудничество в природоохранной сфере, в том числе внедрение современных управленческих превентивных инструментов, включая СЭО [4].
3. Международные финансовые организации (такие как Мировой Банк, Европейский Банк Реконструкции и Развития, и др.) внедряют процедуры СЭО в свою деятельность по предоставлению займов.

К внутренним факторам, определяющим необходимость внедрения СЭО, относится, в первую очередь, отсутствие в национальной системе планирования и экологических оценок инструментов, позволяющих прогнозировать, оценивать и предотвращать негативные экологические последствия стратегических инициатив. Действующее законодательство Украины не проводит принципиального различия между инициативами стратегического и проектного уровня, устанавливая для них единую процедуру экологической оценки. Таким образом, с точки зрения действующего законодательства, экологическую оценку регуляторных и управленческих решений стратегического уровня (стратегических инициатив) должна обеспечить процедура экологической экспертизы [5]. Однако существующая нормативная и методическая база экологической экспертизы в Украине недостаточна, чтобы обеспечить практику экологической оценки стратегических инициатив.

Кроме того, к внутренним факторам, определяющим необходимость внедрения СЭО в Украине, относятся международные обязательства в Украине в области охраны окружающей среды и участия общественности в принятии решений. Процедура СЭО может существенно способствовать выполнению Украиной положений Эспоо Конвенции о трансграничной оценке воздействия на окружающую среду, Аархусской конвенции о доступе общественности к экологической информации, экологическому правосудию и принятию природоохранных решений [5,6].

Опираясь на анализ существующей ситуации, можно сформулировать следующие ключевые предпосылки для внедрения СЭО в Украине:

- Присутствие элементов СЭО в национальном экологическом законодательстве (закон об экологической экспертизе, требования оценки соответствия воздействий санитарно-гигиеническим нормам)
- Хорошо разработанная методическая база, большой опыт и высокий уровень профессионализма экспертов, работающих в области экологической оценки проектного уровня
- Международные природоохранные обязательства Украины.

К ограничениям, которые могут препятствовать формированию эффективных систем и процедур СЭО, следует отнести:

- Несовершенная система отбора объектов оценки как стратегического, так и проектного уровней
- Отсутствие адекватного механизма оценки инициатив стратегического уровня, а также недостаточная проработанность экологических целей и критериев национального уровня, которые могли бы служить ориентирами при экологической оценке стратегических документов;
- Недостаточная практика выполнения норм национального законодательства, касающихся процедур консультаций с общественностью в процессе экологической оценки, включая отсутствие или недостаточную проработанность положений об учете результатов консультаций при принятии решений по стратегическим документам.

Согласно экспертной оценке юристов НПО «ЭкоПраво-Харьков», в 2003 году число документов, которые должны были бы проходить стратегическую оценку, согласно критериям СЭО Протокола, в Украине достигло 40 [7]. Эта цифра в значительной степени зависит от интерпретации определения документа, который должен подвергаться оценке, однако дает представление о потенциальной сфере применения СЭО в Украине.

Одна из первых попыток в Украине применить СЭО к региональному планированию была предпринята в 2007 - 2008 году в рамках проекта по поддержке создания стратегии социально-экономического развития Автономной Республики Крым (АРК), осуществленной Программой Интеграции и Развития Крыма (ПРИК) Программы развития ООН (ПРООН). СЭО региональной стратегии развития АРК выполнялась местной группой экспертов по инициативе и при поддержке проекта Окружающая Среда и Безопасность и Братиславского офиса ПРООН..

Следуя философии интеграции экологических приоритетов, СЭО призвана была добиться, чтобы приоритеты устойчивого развития принимались во внимание при разработке и создании секторальных стратегий и соответствующих частей Стратегии развития АРК. СЭО проводилась практически параллельно с процессом планирования.

СЭО не была осуществлена в полном объеме в связи с трудностями, возникшими в процессе непосредственно планирования (разработки Стратегии развития АРК, далее - Стратегии). Тем не менее, были получены результаты, позволившие сделать выводы о возможностях применения, эффективных путях имплементации и перспективах использования СЭО в рамках существующей в Украине системы планирования и прогнозирования хозяйственной деятельности.

Учитывая опыт и рекомендации, полученные в результате пилотного применения СЭО для стратегического планирования на региональном уровне, ПРИК ООН, совместно с

проектом Экология и Безопасность, и правительством АРК, сместило акценты развития потенциала в области СЭО и интегрального стратегического планирования на административный уровень районов. С ноября 2008г. в АРК осуществляется проект разработки стратегий социально-экономического развития двух районов АРК и включает СЭО как интегральный элемент стратегического планирования.

Для проведения процесса стратегического планирования участвующие районы заключили с ПРИК трехсторонний (от лица госадминистрации и совета районных депутатов) договор о совместной деятельности, который определяет сроки, содержание деятельности и ответственность сторон; договор построен в соответствии с алгоритмом интегрального стратегического планирования. В районах созданы Координационные Советы по интегральному Стратегическому планированию и секторальные рабочие группы, структура которых идентична структуре, использовавшейся при региональном планировании. Учитывая опыт проведения СЭО на региональном уровне, проведение СЭО стратегий социально-экономического развития районов будет осуществляться специалистами, отвечающими за разработку направления Стратегий «Вода и экология» под руководством и при поддержке группы экспертов, приглашенных ПРИК ООН.

Исходя из опыта проведения СЭО на региональном уровне, и начальном этапе СЭО на районном уровне, можно сказать, что одним из основных достижений СЭО является улучшение процесса планирования: СЭО способствует тому, что последний становится более структурированным, прозрачным; сбалансированным (путем достижения высокой степени координации деятельности секторальных рабочих групп). Несмотря на временные и организационные ограничения применения СЭО в Крыму, удастся добиться интеграции экологических приоритетов и приоритетов развития на ранних стадиях стратегического планирования и принятия экологически сбалансированных управленческих решений.

УДК 502.32: 502.72: 504.06

ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКИХ РИСКОВ КАК МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ И ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСЛОВИЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

*Е.Б. Борисова, Е.А. Ключко,
Харьковская национальная академия городского хозяйства*

Проблема загрязнения окружающей природной среды вследствие хозяйственной деятельности человека является актуальной проблемой XXI века. Осознание человечеством данной проблемы привело к увеличению роли экологического фактора в социально-экономическом развитии общества и принятию на конференции ООН по природной среде и развитию в Рио-де-Жанейро в 1992 году *Концепции устойчивого развития* (англ. sustainable development). Данная концепция предполагает развитие общества, при котором обеспечиваются потребности нынешнего поколения, без угрозы для будущего поколения обеспечить свои собственные потребности [1,2].

Принципы Концепции устойчивого развития являются важной составляющей национальной политики и безопасности многих развитых стран мира. В 1997 году в Украине при Кабинете Министров Украины была создана Национальная комиссия устойчивого развития Украины, однако, последовательной государственной политики реализации идей устойчивого развития в стране до сих пор не существует. Тем не менее, принципы устойчивого развития в Украине являются предметом научных исследований и дискуссий, свидетельствующих о том, что переход к устойчивому развитию в Украине возможен в случае принятия консолидированной концепции на государственном уровне [3,4].

Согласно принципам устойчивого развития, экологический императив должен стать одним из условий социально-экономического развития. В связи с этим, одной из основных задач перехода к обществу устойчивого развития является оценка связей между

хозяйственной деятельностью человека и состоянием природной среды. В рамках такой оценки выделяют следующие виды деятельности: экологическая экспертиза, оценка воздействия на окружающую среду (ОВОС), экологический аудит, экологический мониторинг и контроль, а так же оценка экологических рисков, как относительно новый вид научной и управленческой деятельности, направленный на решение широкого круга проблем экологии.

Возникновение в начале 80-х годов в США *Концепции экологического риска* было вызвано появлением этой новой категории рисков, в результате нарастающего загрязнения окружающей среды в обществе XXI века, которое также часто называют *обществом риска* [5]. Данная концепция, основанная на положениях, согласно которым индикатором риска снижения качества окружающей среды служит состояние здоровья человека, выраженное с помощью специальных показателей риска, стала активно внедряться в практику природоохранной деятельности таких развитых стран как Нидерланды, Япония, Канада. На сегодняшний день исследования по оценке рисков являются автономной и признанной сферой научной деятельности и эффективным инструментом для решения проблем по обеспечению устойчивого развития.

Оценка экологических рисков представляет собой упорядоченную последовательность этапов научно-практических исследований, направленных на определение достоверных и обоснованных характеристик риска, а также на выявление эффективных мер по его сокращению. Теория риска как механизм управления экологической безопасностью базируется на двух взаимосвязанных составляющих элементах - системе оценки риска и системе управления рисками [6].

Основными этапами процедуры *оценки риска* являются: идентификация рисков рассматриваемого объекта (определение состава (перечня) негативных (неблагоприятных) событий, вызывающих ухудшение качества окружающей среды и наносящих вред здоровью человека); оценка вероятностей проявления нежелательных событий, которые отнесены к разряду рисков в течение определенного периода времени (месяц, год, пятилетие и т.п.); определение возможного ущерба от реализации неблагоприятного события; определение количественных характеристик риска, которые затем будут использоваться при выработке управленческих решений.

На этапе *управления экологическими рисками* происходит взаимная стыковка и сопоставлении данных, полученных на предыдущих стадиях, с целью окончательной оценки риска и выработки стратегии оптимизационных мероприятий по оздоровлению среды. На этапе определения методов воздействия на риск устанавливается перечень возможных методов: позволяющих избежать риск; снижающих вероятность проявления неблагоприятного события; уменьшающих наносимый им ущерб; передача риска другим объектам (страхование риска).

Методология исследований по оценке экологических рисков является эффективным механизмом выявления факторов, угрожающих состоянию экосистем и здоровью человека, нейтрализации неблагоприятного воздействия этих факторов, снижения экологического риска и оптимизации среды обитания.

Среди принципов устойчивого развития для теории и практики управления экологическими рисками выделяют:

- *принцип общественной целесообразности управленческой деятельности*, в соответствии с которым управление не может рассматриваться как эффективное, если выгода от него для общества в целом является отрицательной величиной; право на развитие должно быть реализовано так, чтобы удовлетворять потребности в развитии и сохранении природной среды нынешнего и будущего поколения.
- *принцип социальной целесообразности управленческой деятельности*, при котором управление не может рассматриваться как эффективное, если уровень риска для человека является чрезмерным, даже если общество при этом получает определенную выгоду.
- *принцип экономической целесообразности управленческой деятельности*.

Управленческая деятельность не может рассматриваться как эффективная, если затраты на нее превышают размеры затрат на снижение ущерба [6].

Риски потерь вследствие ухудшения качества окружающей среды, риски различного рода аварийных и катастрофических событий могут возникать на самых различных уровнях организации общества: на уровне индивидуумов, в домохозяйствах, на промышленных и сельскохозяйственных предприятиях, в городах и регионах и т.п. На сегодняшний день, когда общая экологическая ситуация в Украине остается критической, необходимо активное внедрение концепции риска в природоохранную деятельность, разработка методологической базы для проведения риск-анализа с учетом региональных особенностей и потребностей, утверждение положений концепции риска в природоохранном законодательстве нашей страны.

В Украине в настоящее время существует ряд законодательных актов отражающих понятия концепции экологического риска, что является основой для внедрения оценки риска в практику природоохранной деятельности. Закон Украины Про объекты повышенной опасности (Ст.1) определяет понятия *риск*, *приемлемый риск*, *управление риском*. *Экологическое страхование*, которое является одним из методов управления риском, предусмотрено Законом Украины Про экологический аудит (Статья 11, 12, 20), Законом Украины Про страхование (Ст. 7). Правительством Украины разработан «Проект Закона Украины Про экологическое страхование». Закон Украины Про объекты повышенной опасности (Ст.13) устанавливает порядок получения разрешения на эксплуатацию объектов повышенной опасности, при котором обязательным является оформление договора *страхования* ответственности за ущерб, который может быть нанесен в результате аварии на объекте повышенной опасности.

Указ Министерства Здравоохранения Украины Про утверждение методических указаний «Оценка канцерогенного риска для здоровья населения от употребления хлорированной питьевой воды», определяет понятия: *риск*, *канцерогенных риск*, *индивидуальный и популяционный канцерогенный риск*, *оценка риска и управления риском*; устанавливает *методику расчета* канцерогенного риска.

Таким образом, результативный опыт применения процедуры оценки экологических рисков в зарубежных странах, таких как США, Великобритания, Канада, Нидерланды, Япония, свидетельствует о необходимости использования положений концепции риска в практике природоохранной деятельности нашей страны, где существует достаточно развитая регуляторная база, позволяющая внедрить в практику управления качеством окружающей среды процедуру оценки и управления экологическими рисками. Для этого необходимо разработать, апробировать и внедрить методологию, адаптированную к условиям украинского природопользования для дальнейшего применения ее как составной части процесса управления экологической безопасностью и решения ряда задач по обеспечению условий устойчивого развития общества.

Література:

1. Повестка дня на XXI век // Конференция ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3-14 июня 1992 года.
2. U.S. Environmental Protection Agency <http://www.epa.gov/eftpages/pollsustainabledevelopment.html>
3. Лебедев М.А. Устойчивое развитие в Украине: проблемы и возможности // Проблемы стійкого розвитку України. Збірка доповідей міжнародної наукової конференції. - К.: Всеукраїнська екологічна ліга, 2004 - С. 15-18.
4. Матеріали Другої Всеукраїнської конференції екологічної громадськості «Екологічна політика та впровадження сталого розвитку в Україні: участь громадськості»ю. – К: Центр екологічної освіти та інформації, Фенікс, 2002. - 240 с.
5. Ульрих Бек. Общество риска. На пути к другому модерну. М.: Прогресс - Традиция, 2000.
6. Методы анализа и управления эколого-экономическими рисками / Под ред. Н.П.Тихомирова. – М.: ЮНИТИ - ДАНА, 2003. – 350 с.

**ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОНІТОРИНГУ ПРИРОДНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА
ОБ'ЄКТІВ ОСОБЛИВОЇ ОХОРОНИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

*О.Б. Борисова, Н.О. Телюра,
Харківська національна академія міського господарства*

Паритетною складовою національної стратегії сталого розвитку України є екологічна стратегія з усіма системними та інтегрованими положеннями, принципами і цілями. Національна екологічна стратегія гармонійно поєднує: біотичний підхід, що заснований на біотичному механізмі регулювання та природній домінанті життєдіяльності суспільства; інтеграційний підхід, що має забезпечити інтеграцію екологічних вимог в усі сфери життєдіяльності, у формування інтегральних індикаторів розвитку та кумулятивної ефективності; системний підхід, що забезпечує взаємну обумовленість екологічних проблем, стратегічних цілей та еколого-економічних механізмів їх досягнення, цілісність і системні взаємозв'язки як екологічного, так і всіх інших аспектів національної політики, ефективність реалізації прийнятих рішень [1].

Головна мета сучасного етапу національної політики – суттєве покращення стану навколишнього середовища України, створення еколого-економічних передумов для сталого розвитку нашої держави.

Економічна у єдності зі соціальною стратегія стійкого розвитку визначається пакетом офіційних документів та офіційно затверджених стратегій. В екологічній сфері до пріоритетів стійкого розвитку віднесено збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідної справи [1,2]. Найголовніше завдання людства – збереження природної біоти планети, збереження й відновлення навколишнього середовища шляхом розробки системи екологічного моніторингу на рівні регіону, окремої екосистеми, впровадження заходів зі стабілізації та поліпшення стану довкілля. Система екологічного моніторингу дає змогу на її основі розробляти науково обґрунтовані природоохоронні програми, заходи спрямовані на раціональне природокористування. Існуюча на сьогодні в Україні система моніторингу в межах природних територій та об'єктів особливої охорони (СМПТОО) ще не в повній мірі відповідає міжнародним вимогам в контексті реалізації національної стратегії сталого розвитку України.

Створення та функціонування СМПТОО має на меті інтеграцію екологічних інформаційних систем і базуються на принципах узгодженості нормативно-правового та організаційно-методичного забезпечення, сумісності технічного, інформаційного та програмного забезпечення, їх складових частин, систематичності спостережень за станом навколишнього середовища та техногенними об'єктами, які впливають на них, своєчасності отримання, комплексності обробки та використання екологічної інформації, яка надходить та зберігається в СМПТОО, об'єктивності первинної, аналітичної та прогнозної екологічної інформації та оперативності її розповсюдження.

Для удосконалення існуючої організаційно-методичної бази по створенню та удосконаленню СМПТОО необхідно розробити модель та регламенти інформаційної взаємодії суб'єктів моніторингу в межах ПТОО на рівні регіону, рекомендації відносно удосконалення мережі спостереження, вказівок та вимог відносно оснащення типових пунктів оперативного контролю об'єктів навколишнього природного середовища в межах ПТОО.

При удосконаленні СМПТОО в умовах обмежених ресурсів, необхідно прагнути до гармонізації з показниками екологічного моніторингу європейського суспільства. Шляхи гармонізації лежать в області розробки спільних стандартів та форматів, екологічного тезауруса та узгодження їх колективного використання. Такий підхід може забезпечити розробку стандартизованих показників та подальшої інтеграції СМПТОО у загальноєвропейську систему моніторингу навколишнього середовища.

Система спостережень, збору, обробки, передачі, збереження та аналізу інформації про стан природних територій та об'єктів особливої охорони, прогнозування їх змін та розробка науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативних змін стану цих територій та об'єктів і дотримання вимог екологічної безпеки забезпечує збереження і збалансоване використання біологічного і ландшафтного різноманіття як регіону так і країни в цілому. Ці території маючи велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси, виконують декілька функцій серед яких визначальною є природоохоронна, спрямована на збереження сприятливої екологічної обстановки, попередження та стабілізацію негативних природних процесів та явищ. Не менш значущою на сьогодні виступає рекреаційна функція даних територій. Доцільно вважати, що є два основні пріоритети раціонального використання ресурсів в межах природних територій та об'єктів особливої охорони – пріоритет рекреаційного природокористування та пріоритет екологічних імператив у межах самого рекреаційного природокористування. Прикладом природозберігаючого ставлення до використання природних комплексів у процесі діяльності в межах рекреаційних природо-заповідних територіях може бути різновид туризму – екологічний [3]. Екологічний туризм охоплює всі види туризму, орієнтовані на збереження природного довкілля, зокрема заповідних ландшафтів. Стратегічна мета екотуризму – лімітована потребами збереження довкілля рекреаційна діяльність.

Важливим елементом забезпечення успішності розвитку екотуризму є проведення регулярного моніторингу діяльності. Для ефективного моніторингу необхідно наступне:

- визначення цілей, яких необхідно досягти за визначений період;
- визначення показників для виміру діяльності і впливів, які повинні містити в собі соціальний, екологічний і економічний розвиток;
- постійний збір даних по комерційних підприємствах і туристах; залучення всіх зацікавлених сторін у процес моніторингу;
- регулярний перегляд місцевої екотуристичної стратегії з урахування результатів моніторингу.

Система моніторингу природних територій та об'єктів особливої охорони виступає основою для розробки оптимізаційних методів регулювання використання рекреаційних ресурсів, регламентації поведінки рекреантів/туристів, періодичного вилучення із експлуатації тієї чи іншої ділянки тощо.

На даний час виникла необхідність подальшої оцінки придатності природних територій та об'єктів особливої охорони для різних видів рекреаційної діяльності на основі системи екологічного моніторингу. Спрямована для потреб туризму, оцінка природних територій та об'єктів особливої охорони засвідчує необхідність розгортання подальших досліджень цієї актуальної наукової і практичної проблеми, як на рівні регіону, так і для України в цілому.

Література:

1. Национальный доклад Украины о гармонизации жизнедеятельности общества в окружающей природной среде. Ответственный руководитель разработки – д.э.н. проф. В.Я. Шевчук. – К.: Вид-во ООО «Новый друк», 2003. – 132 с.
2. Постанова Верховної ради України „Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”. Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, N 38-39, ст.248.
3. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2006 році. Підготовлено Міністерством охорони навколишнього природного середовища України.

**ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ
ВОДОЗБІРНИХ ТЕРИТОРІЙ***В.М. Будзяк,**Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

Екосистема окремого річкового басейну є частиною біосфери, зі всією сукупністю функціонально пов'язаних природних систем нижчого порядку, яким притаманна своя структура, потоки речовин, енергії, інформації. Нині характерними є порушення екосистем річкових басейнів завдяки господарській діяльності як на самих водостоках та водоймищах (створення штучних водоймищ, каналів, забір води і скид стічних вод), так і на водозаборі (зміна лісистості, розораності, забрудненість тощо).

В Україні середня густина усіх водостоків становить $0,39 \text{ км/км}^2$. Найбільш густою така мережа є у Карпатах ($1,49 \text{ км/км}^2$) і у Кримських горах ($0,61 \text{ км/км}^2$), а найменшою на низовинах $0,13\text{-}0,16 \text{ км/км}^2$. В середньому площа водозбору малої річки коливається від 10 до 250 км^2 . Всього в Україні понад 63 тис. малих річок і водостоків, з яких близько 60 тис. мають довжину до 10 км. В залежності від висоти місцевості над рівнем моря, характеру рельєфу, геологічної будови, властивостей гірських порід і ґрунтів, а також характеру рослинності різною буде густина річкової мережі. Водозбірні території багатьох великих та середніх річок розташовані в кількох природних зонах. Натомість малі річки течуть в межах однієї геоморфологічної області. У зв'язку з цим водозбірні території малих річок на відміну від середніх та великих річок здебільшого є однорідними за природними умовами.

Проведений аналіз показав, що природний режим формування мінімального стоку майже на всіх малих річках України порушений, в першу чергу це стосується мінімального стоку літньої межні. Таке порушення відбувається вже при меліорації 2% території водозбору. Крім цього на мінімальний стік річок впливають водосховища, ставки, гідромеліоративні системи, забори і скиди води. Екологічний стан малих річок за дослідженням А.В. Яцика характеризується як задовільний лише у 10% річок решту як поганий (40%), як дуже поганий (31%) і навіть як катастрофічний.

Найбільший негативний антропогенний вплив на водозаборах річок спостерігається в економічно розвинутих регіонах України з високим рівнем концентрації промислового та сільськогосподарського виробництва. Про це свідчить хоча б той факт, що якщо в цілому по Україні забрудненими є близько 4 % підземних вод, то в указаних вище районах 20% і більше. Власне неефективний напрям землеробства на водозбірних територіях та значний обсяг промислового, сільськогосподарського та житлово-комунального водозбору призводять до збільшення об'єму стічних вод і маси забруднюючих речовин. При цьому більше води забруднюється, а ніж використовується.

Поряд із зростанням забруднення водостоків, збільшилися й мінімальні витрати води. Зокрема в річках Полісся в 1-1,5 рази. Збільшення мінімального стоку відбувається за рахунок збільшення кількості штучних водоймищ та за рахунок скиду у річкову мережу спрацьованих вод і навіть шахтно-рудникових вод.

Нині в Україні у водозаборах спостерігається наступна закономірність: залісеність зменшується, а розораність збільшується в напрямі з півночі на південь та із заходу на схід. При цьому чим менша площа водозбору, тим більшим є вплив на неї антропогенних факторів.

В зв'язку з загостренням еколого-економічних проблем водозбірних територій ефективність їх використання має включати оцінку наступних заходів: 1 - створення штучних водоймищ; 2 - забір води на господарсько-питні потреби; 3 - скид забруднюючих речовин у водостоки та водоймища; 4 - агро-меліоративні та лісомеліоративні дії; 5 - перекидання річкових вод з одного басейну в інший. Переважання тих чи інших заходів і буде домінуючою умовою подальшої зміни напряму використання водозбірних територій. Зокрема, штучно створені водоймища (ставки і водосховища) розташовані на водозбірних

територіях потрібно використовувати комплексно. Наприклад, у Степу і у маловодних районах Лісостепу для водопостачання, зрошення та риборозведення. На Поліссі, як джерело водопостачання, риборозведення та рекреації, у Прикарпатті для водопостачання, гідроенергетика та риборозведення.

Нині на Поліссі домінуючим напрямом використання водозбірних територій є агротехнічні заходи і зокрема осушення боліт. У Лісостепу переважають лісомеліоративні заходи, а у Степу створення штучних водоймищ. Сьогодні лише на малих річках створено 1094 водосховища обсягом понад 1 млн.м³. Найбільшу площу ставки та водосховища займають у лісостеповій та степовій зонах (близько 1га на 1 км²). Понад 1 га на 1 км² припадає на водозбірні території в Вінницькій, Донецькій, Одеській, Харківській, Хмельницькій і Чернігівській областях, а найменше (менше 0,12-0,29 га км²) у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській областях та в АР Крим. Проте, незалежно від природної зони, не раціонально створювати велику кількість малих ставків площею до 5 га і глибиною 0,5-1,5 метра, оскільки вони стають по суті басейнами-випаровувачами, а значить вода втрачається безгосподарно.

На збільшення підземної складової річкового стоку суттєво впливають агротехнічні заходи. Так, осушення земель знижує рівень ґрунтових вод та збільшує дренажність водозаборів. Сьогодні для поліпшення екологічного стану в зоні осушення слід змінити структуру посівних площ, які осушуються. Так, багаторічні трави мають займати не менше 50% площ осушуваних площ.

Ефективність використання водозбірних територій залежить і від рівня лісистості, яка покликана: запобігати утворенню поверхневого стоку з великими швидкостями потоку; запобігати ерозії та абразії берегів; очищувати воду від забруднень; регулювати сніготанення. Лісистість треба встановлювати враховуючи форми рельєфу, наявні типи ґрунтів, інтенсивність ерозійних процесів та характер поверхневого стоку. Залісеність повинна спостерігатися на всій території водозаборів. Найбільшою лісистістю має бути у водоохоронній зоні річок, на ерозійно небезпечних ділянках і у місцях формування поверхневого стоку. Середня водоохоронна лісистість водозбірних територій повинна становити від 16% у Степу до 40% у Поліссі.

Отже, з метою підвищення ефективності використання водозбірних територій потрібно дослідити стан водозбірної території, водний режим річкової мережі, якість води, стан річкової мережі. Загалом за критерії оцінки ефективності використання водозбірних територій пропонується застосовувати: лісистість, урбанізованість, розораність, меліорованість, ерозійність, озерність, заболоченість. При цьому слід враховувати довжину річок, середні висоти і площі самих водозбірних територій. Якість води слід оцінювати за 20-30 показниками до числа яких входять ступінь її мінералізації, жорсткість, наявність завислих речовин, вміст біогенних та органічних компонентів, водневий показник, вміст важких металів і токсичних речовин, тощо.

Першочерговими заходами щодо покращення стану як малих річок, так і їх водозбірних територій мають стати: проведення моніторингу екологічного стану річок та самих водозбірних територій; перегляд допустимих рівнів скидів у водостоки та водоймища забруднюючих речовин з врахуванням фактичного стану річок; збільшення лісистості, в першу чергу на землях, де вона не відповідає відповідним екологічним нормам; підвищення культури землеробства та зменшення розораності тощо. Вказані заходи потрібно насамперед проводити на територіях, що характеризуються не стійким екологічним станом.

Категорія “землі населених пунктів” є багатовимірним поняттям. Вона включає землі, що використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель, споруд і інших об’єктів загального користування в межах міських і сільських поселень та незабудовані землі. Згідно чинного законодавства (Земельний Кодекс України 2001 р.) землі населених пунктів за цільовим призначенням входять до категорії земель житлової і громадської забудови та включають землі міських і сільських поселень. До земель міських поселень входять землі міст республіканського, обласного, районного підпорядкування і селищ міського типу, до земель сільських поселень – землі сіл та селищ. Межі міських та сільських поселень встановлюються виходячи з проектів землеустрою, техніко-економічного обґрунтування розвитку населених пунктів (генеральних планів) та затверджуються чи змінюються відповідними органами державної влади.

Нині площа земель у межах 29962 населених пунктів України (міст – 454, селищ міського типу – 889, сіл – 28619) становить більше 7 млн. га, або 12% її загальної території, з них землі міських поселень займають 1,81 млн. га, землі сільських населених пунктів – 5,37 млн. га, тобто 3% та 8,9% відповідно.

В останні десятиліття в світі простежується тенденція до зростання загальної кількості населення, особливо населення міст. Це зростання є стабільним та невпинним і прямопропорційним територіальному розвитку самих поселень. При цьому територіальний ріст міст удвічі більший від темпів росту населення. Така ж позитивна динаміка характерна і для населених пунктів України. За останні двадцять років зафіксовано збільшення площі земель населених пунктів в 1,5, а в деяких випадках і в 2 рази. Відповідно, при цьому, відбулось підвищення інтенсивності використання їх територій. Так, при збільшенні чисельності населення на 9,3%, територія зросла лише на 1,3 %, а площа земель у розрахунку на одного жителя скоротилася з 429 м² до 395 м².

Як правило, територіальне зростання населених пунктів відбувається за рахунок земель інших категорій земельного фонду, які назавжди втрачають своє первинне призначення. Так, постійне збільшення території населених пунктів передбачає вилучення земель сільськогосподарського і рекреаційного призначення для цілей промисловості, транспорту, зв’язку та іншого будівництва, що посилює антропогенне навантаження на земельні ресурси, спричиняє деградацію екосистем.

Встановлено, що за останні 40-50 років внаслідок урбанізації та індустріалізації деградували понад 100 тис. га земель міст України. Ще однією причиною збільшення площі міських земель є нерациональна забудова та значні площі сільськогосподарських земель у межах міста, які спричиняють низьку концентрацію житлової та промислової забудови. Це в свою чергу вимагає більшої протяжності комунікацій, збільшення капітальних вкладень на будівництво і благоустрій, та знижує економічний ефект, разом з тим, загострюючи питання їх екологічного використання.

На сучасному етапі екологічнобезпечне використання земель населених пунктів залежить від багатьох аспектів, одним з яких є питання врегулювання земельних відносин, землепорядкування, яке полягає у взаємоузгодженості приватних, громадських і державних інтересів при всебічному врахуванні особливостей кожної місцевості і визначенні перспектив їх соціально-економічного розвитку. А також вимагає узгодження меж з власниками або користувачами суміжних земельних ділянок, встановлення їх точних розмірів та узаконення права власності або користування на землю. Не дивлячись на те, що плани земельно-господарського устрою населеного пункту законодавчо визначені основним механізмом і правовою основою регулювання земельних відносин, в сучасних умовах вони потребують змістовного вдосконалення, поглиблення і розвитку з метою збільшення їх

юридичної значимості відповідно до нових потреб. Нині кожен власник землі повинен сам визначати свої наміри щодо житлового, виробничого, культурно-побутового або іншого будівництва.

З метою забезпечення територіальних умов розвитку та екологічнобезпечного використання земель населених пунктів на довготривалу перспективу доцільно передбачати розміщення і будівництво споруд у приміських зонах багатофункціонального призначення. За прогнозними розрахунками, у приміських зонах необхідно мати 300-350 м²/особу зелених насаджень. Розрахунки свідчать, що економія території при створенні коридорів може становити 30-55% на 1 км траси, порівняно з роздільним способом прокладання. Екологічнобезпечність використання земель повинна здійснюватися шляхом створення сприятливих умов для реального дотримання обмежень на використання і забудову земель, пов'язаних із охороною навколишнього середовища. Разом з тим, використання земель населених пунктів повинно мати чітко виражену економічну і естетичну спрямованість, та забезпечувати єдність системного здійснення житлово-побутових, виробничих, оздоровчо-рекреаційних функцій з природоохоронними.

Серед земель населених пунктів особливий характер має використання земель міст, зокрема обласного та районного підпорядкування. З ростом їх кількості та розмірів актуальним стає питання управління забудовою з метою задоволення запитів населення, яке там проживає. Питомі показники використання міських земель за областями варіюються: від 149 м² /чол. у Черкаській до 524 м² /чол. в Івано-Франківській областях, відхилення становить понад 3,5 рази при середньому значенні по Україні в 372 м² /чол.. Розрахунки показують, що територіально внутрішні резерви міст України становлять 0,4-0,5 млн. га. Рациональне їх використання дозволить істотно зменшити територіальний розвиток міських поселень і зекономити сільськогосподарські угіддя.

Не менш важливим є вирішення питання використання земель сільських населених пунктів, яке на сьогодні здійснюється безсистемно, та практично без генеральних планів забудови, та чітко визначених меж їх територій, а також інженерного обґрунтування меж кварталів та земельних ділянок.

Тому, з метою підтримання екологічнобезпечного використання земель населених пунктів доцільним є проведення інвентаризації земель за цільовим призначенням, правовим режимом, якісним екологічним станом, яка дозволить виявити вільні ділянки, а також ділянки, які не використовуються за призначенням. Проведення інвентаризації земель у населених пунктах, зокрема містах обласного підпорядкування, а також в районах міст, особливо де ведеться форсована забудова, допоможе виявити не обліковані землі, які внаслідок недосконалості системи обліку землеволодінь залишились поза оподаткуванням. Інвентаризація землі населених пунктів також допоможе вирішити питання невідповідності генеральних планів сучасним вимогам і стандартам нових земельних відносин. З одного боку, це надасть можливість отримання інвесторами достовірної земельно-кадастрової і містобудівної інформації для обґрунтованого формування своїх намірів щодо найбільш ефективних капіталовкладень в землю населених пунктів, а з іншого – зобов'яже та надасть права місцевим органам влади контролювати власників землі стосовно характеру використання належних їм земельних ділянок, раціонального використання земель з дотриманням екологічних вимог, можливих змін цього використання, а також дозволить здійснювати раціональний міжфункціональний розподіл земель і підвищувати рівень ефективності їх використання, покращувати взаєморозташування житлових, виробничих і ландшафтно-рекреаційних зон, резервувати землі для перспективного розвитку населених пунктів в генеральному плані їх забудови.

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ МІЖ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЮ СТРУКТУРОЮ РЕГІОНУ ТА ЙОГО ВОДОРЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ

Ю.Ю.Виставна,

Харківська національна академія міського господарства

У разі інтенсивного зростання потреб у водних ресурсах при значному відставанні розвитку технологій існує загроза появи негативних змін у системі водокористування, наслідками якої є виникнення екологічної кризи та зниження темпів соціально-економічного розвитку території.

Метою дослідження стало проведення визначення диспропорцій між соціально-економічним розвитком регіонів України та його водоресурсним потенціалом, аналіз причин виникнення і розвитку диспропорцій та впровадження механізмів регулювання системи водокористування для забезпечення населення та галузей економіки в умовах обмеженості водними ресурсами та підтримки процесів відновлення водних екосистем.

У теперішній час процеси водокористування в більшості регіонах України мають негативний вплив на їх соціально-економічний розвиток і екологічну безпеку [1]. Це пов'язано з існуючими дефіцитом між потребами у водних ресурсах та водним потенціалом, високою водоемністю господарського комплексу нашої країни, неефективністю роботи очисних споруд, значними втратами води при транспортуванні до водоспоживача та іншими.

Територія України нерівномірно забезпечена водними ресурсами як між економічними районами [2], так і окремими адміністративно-територіальними одиницями.

Найбільш забезпеченими сумарними водними ресурсами є Центральний, Південний та Придніпровський. Так, у Південному економічному районі водозабезпеченість змінюється в 60 разів, від 0,91 км³/рік у АР Крим до 54 км³/рік в Херсонській області.

В Південному та Придніпровському економічному району висока забезпеченість водними ресурсами складається завдяки регулюванню водних ресурсів штучними водоймами (водосховища Дніпровського каскаду). Найменше зарегульованим є стік у Карпатському та Поліському економічних районах. В загалі, режим багатьох річок в Україні змінений штучними водоймами, що підчас інтенсивного розвитку промисловості, сільського господарства та енергетики у радянський період, обумовлювалося потребою регулювати нерівномірність річкового стоку в часі та просторі. Саме в цей період виникли суттєві диспропорції між наявними природними ресурсами та розподілом галузей господарства, проблема вирішувалась масовим будівництвом штучних водних об'єктів.

Таким чином, можливо розрізнити природну та штучну забезпеченість водними ресурсами окремих територій.

Природна забезпеченість водними ресурсами сформувалася за рахунок географічних та природно - кліматичних факторів.

Штучна забезпеченість водними ресурсами сформувалася на основі соціально-економічного розвитку території.

Оскільки регіони України мають різну забезпеченість водними ресурсами, доцільно провести районування з позиції мінімальної забезпеченості водними ресурсами.

Автор пропонує визначати *мінімальну забезпеченість водними ресурсами* для потреб населення і галузей економіки за допомогою коефіцієнту диспропорції K_d :

$$K_{i, \text{диспр}} = W_i / W_{i, \text{вр}}, \text{ безрозмірний}$$

де W_i – сумарне використання водних ресурсів в i -му регіоні, млн.м³

$W_{i, \text{вр}}$ – водоресурсний потенціал в i -му регіоні, млн.м³, що визначається мінімальними місцевими водними ресурсами 95% водної забезпеченості на окремій території та може розраховується без урахування запасів підземних вод або з урахування.

Згідно проведеному розрахунку, можливо відокремити регіони, де диспропорції

виникли завдяки інтенсивному розвитку водомісткого господарства на території, що малозабезпечена місцевими водними ресурсами, використовує водні ресурси транзитного стоку та регулює диспропорції за допомогою інженерних споруд.

Пропонується відокремлювати 3 групи регіонів залежно від рівня диспропорцій:

1. Регіони, що використовують водні ресурси для потреб населення та галузей господарства у кількості менш, ніж їх мінімальна забезпеченість водними ресурсами. До таких територій можливо віднести Поліський, Подільський, Закарпатський економічні райони, ці райони мають потенціал для використання водомістких галузей господарства для їх подальшого соціально-економічного розвитку.
2. Регіони, де соціально-економічні умови відповідають мінімальній забезпеченості території водними ресурсами. До таких регіонів можливо віднести Центральний та Східний економічні райони, що використовує власні водні ресурси для соціально-економічного розвитку, але подальше збільшення водомістких галузей господарства в цих регіонах негативно вплине на кількісні та якісні характеристики водних ресурсів та процеси їх відновлення. Ці регіони вже на мають потенціалу для розвитку водомістких галузей господарства та повинні підтримувати або зменшувати використання водних ресурсів для розвитку економічної діяльності.
3. Регіони, де соціально-економічні умови не відповідають їх мінімальному водоресурсному потенціалу. До таких регіонів відноситься Донецький, Придніпровський, Південний економічні райони. Для усунення нерівномірності у територіальному розподілі водних ресурсів України здійснюється регулювання стоку за рахунок побудови водосховищ, каналів, водоводів, якими вода подається у маловодні регіони. На побудову і функціонування цих споруд витрачаються значні кошти. Подальший соціально-економічний розвиток цих регіонів повинен орієнтуватися на зменшення водомісткості галузей господарства.

Досліджено [3], що особливо гострі проблеми з забрудненням водних ресурсів виникають в регіонах з диспропорціями між потребами населення і галузей господарства в водних ресурсах та мінімальним водоресурсним потенціалом регіону. Антропогенне навантаження на водні ресурси не дає можливості водним ресурсам відновити свої якісні та кількісні характеристики. Про довгостроковому навантаженні на водні ресурси, особливо у цих регіонах, водні ресурси втрачають свої природні характеристики та здатність до відновлення. Зміна кількісних та якісних характеристик водних ресурсів збільшує витрати на процеси очистки та відтворення водних ресурсів.

Виникнення та зростання диспропорцій між соціально-економічним розвитком та водоресурсним потенціалом регіону пов'язано з розміщенням водомістких галузей господарства та ефективністю використання водних ресурсів в системі водокористування.

Підвищення ефективності системи водокористування пропонується насамперед за рахунок превентивних заходів, наприклад мінімізація використання водних ресурсів первинними та вторинними водокористувачами залежно від водоресурсного потенціалу території, її галузевого комплексу, соціально-економічних та екологічних характеристик.

Література:

1. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні: 2006. – К.: Вид-во Раєвського, – 2007.
2. Концепція економічного районування України (проект). НАН України, РВПС.-Київ, 2007.-42с.
3. Виставна Ю., Черникова О. Оцінка впливу чинників водокористування на здоров'я населення в регіонах України. Коммунальное хозяйство городов, 2009 – подано до друку.

СТРАТЕГІЧНІ ЗАДАЧІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В НАПРЯМІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОВКІЛЛЯ

*Т.П. Галушкіна,
Інституту проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України*

Наприкінці ХХ століття загальною стратегією для поступального розвитку людства світове співтовариство проголосило перехід всіх країн світу на шлях сталого розвитку. Принципово важливе та фундаментальне значення мала конференція ООН з питань навколишнього середовища та розвитку, яка відбулася в червні 1992 р. у м. Ріо-де-Жанейро та проголосила нову Концепцію сталого (стійкого) розвитку країн світу. Остання отримала світове визнання і стала домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації в ХХІ столітті, стратегічним напрямком забезпечення матеріального, соціального та духовного розвитку суспільства [1 с.7].

Крім того, був задекларований Порядок денний на ХХІ століття – це план дій з метою розробки стратегії і комплексних програм щодо зупинення екологічної деградації та відновлення навколишнього середовища, забезпечення екологічно-раціонального і сталого розвитку всіх країн.

На сьогоднішньому етапі соціально-економічних перетворень в Україні головним завданням екологічної стратегії щодо збереження довкілля має стан здійснення подальших екологічних реформ шляхом впровадження системного спектру ефективних заохочувальних заходів та інструментів.

Однак, слід констатувати, що на сьогодні оцінка впливу заохочувальних заходів на стан довкілля в Україні залишається незадовільною.

Порівняння екологічної прибуткової і витратної природоресурсної частини бюджету України свідчить про істотний їх дисбаланс, а, отже, значні внутрішні резерви інвестування екологічних програм. Таким чином, вихід України з системної кризи і перспективи її розвитку пов'язані з пошуком і залученням, передусім, цих резервів, оскільки слід визнати незадовільною ситуацію, за якої екологічна компонента в структурі прибуткової частини державного бюджету за фактичними даними складає менше 5%, що значно нижче в порівнянні з іншими країнами колишнього Радянського Союзу і Заходу.

Плануючи надходження до держбюджету платежів (зборів) за використання природних ресурсів (без виділення надходжень з оплати за землю, що складає значну частку в загальних ресурсних надходженнях до зведеного бюджету), вже спочатку не передбачається їх цільове використання, оскільки на охорону навколишнього середовища і ядерну безпеку передбачається виділити всього біля 10-12% від загальної суми екологічних інвестицій, що надходять; фактично ж за цей період (за даними Міністерства фінансів і Мінекології та природних ресурсів України) була реінвестована тільки її половина. [2]

Такий аналіз дозволяє вважати, що на рівні держави не налагоджений дієвий контроль за цільовим витрачанням зборів за використання природних ресурсів, і, тим самим, створюються прецеденти порушення природоохоронного законодавства.

Аналізуючи ж в цілому динаміку планових ресурсних надходжень по Україні, можна констатувати, що:

- по-перше, їх доля в бюджеті надто мізерна та має тенденцію до коливання;
- по-друге, вражає незмінність цих величин за роками;
- по-третє, виникає сумнів щодо об'єктивності подібних планових розрахунків ресурсних надходжень на державному рівні.

В зв'язку з цим необхідно забезпечити реалізацію гео економічних переваг України, серед яких основною є наявність багатого природно-ресурсного потенціалу.

В умовах зростаючої значущості екологічного чинника в моделях досягнення сталого розвитку країни говорити про залишковий принцип фінансування природоохоронних

програм стає недоцільно. Таким чином, резюмуючи вищезазначене, необхідно констатувати:

- На макрорівні слід негайно переглянути критерії і механізми планування витрат на охорону навколишнього природного середовища відповідно до вимог природоохоронного законодавства.

- Потребує уточнення та координації також і організаційний механізм розподілу коштів з бюджетів різного рівня на природоохоронні цілі. Крім того, необхідно ввести статистику зіставлення планових витрат з фактичними для того, щоб відстежувати реальну ситуацію екологічного інвестування в Україні, в тому числі на цілі збереження компонентів довкілля.

- Слід визначити граничну межу витрат бюджету всіх рівнів на охорону навколишнього природного середовища, яка не повинна бути нижча, ніж сума ресурсних надходжень до бюджету. Сьогодні ж фактичні обсяги бюджетних витрат на природоохоронні цілі 4-5 кратно не досягають цієї межі.

- На місцевому рівні доцільно встановити фіксований відсоток відрахувань від загальнодержавних податків до місцевих бюджетів (зокрема це стосується плати за землю), який гарантовано має спрямовуватись на відновлення природних ресурсів і охорону довкілля.

- Слід прискорити створення Національного екологічного фонду на загальнодержавному та місцевому рівнях для концентрації в ньому всіх видів екологічних зборів або відновити практику функціонування позабюджетних природоохоронних фондів на якісно новій основі. Це дозволить реінвестувати значні фінансові резерви для втілення природоохоронних програм та проектів.

- Доцільно якомога швидше налагодити в Україні торгівлю квотами на викиди. Прискорений вихід з еколого-економічної кризи і подальше економічне зростання можливі лише за умов підвищення інвестиційної активності в напрямі здійснення екологічної політики з метою збереження довкілля. З цією метою необхідно активізувати інноваційну діяльність, насамперед, в сфері ресурсозберігаючих технологій, що вимагає узгоджених заходів щодо створення сприятливих макроекономічних передумов і формування каналів грошової пропозиції для здійснення екологічних інвестицій. На даний час можна констатувати, що дуже мізерний обсяг бюджетного фінансування в Україні призначений під реалізацію екологічних проектів (менше за 2-3 %).

Виходячи із зазначеного постає нагальне завдання щодо розвитку саме позабюджетних джерел та створення нового механізму фінансування екологічної сфери відповідно до ринкових відносин та адміністративної реформи, що здійснюється в Україні. Найбільш ефективні з них в умовах фінансової кризи є обов'язковий екологічний аудит та екострахування об'єктів підвищеної небезпеки.

Література:

1. Еколого-економічна оцінка розвитку територій (на прикладі промислово-рекреаційної зони «Пересип-Лузанівка»). – За науковою редакцією Т.П. Галушкіної – Одеси: ТОВ «Інвац», 2007.-44с.
2. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) – Одесса: ИПРЭЭИ НАНУ, 2000. – 280 с.

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

*Т.П. Галушкіна, І.А. Макарова,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України*

На сьогодні достатньо актуальною та гострою є проблема продовольчої безпеки як в розрізі держави, так і окремих її регіонів. При цьому в чинному правовому полі не завжди є чітке розуміння насущних задач продовольчої безпеки в контексті забезпечення сталого розвитку.

В зв'язку з цим необхідно дати визначення цього терміну, враховуючи існуючу вже термінологічну базу, яка є в законодавстві [1]. Таким чином, під продовольчою безпекою в контексті забезпечення сталого розвитку пропонується розуміти процес гарантування державного безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності за умови збереження та поетапного відтворення цілісності навколишнього природного середовища, створення можливостей для рівноваги його потенціалом та соціально-економічними потребами суспільства.

Оскільки ключовими принципами сталого розвитку є [2]:

- принцип обережності;
- принцип «передбачати та запобігати»;
- принцип «забруднювач платить»,

то є сенс їх перенести на площину продовольчої безпеки, стан якої визначається певним переліком загроз зовнішнього та внутрішнього характеру.

Якщо, на думку фахівців [3, с.45] до групи зовнішніх загроз належать:

- втрата традиційних ринків збуту сільськогосподарської сировини і продовольчої продукції;
- посилення залежності від імпорту продовольства; надмірна відкритість економіки та неконтрольоване ввезення значної кількості окремих видів продовольства;
- входження до міжнародних торговельно-економічних зон (організаційні);
- збільшення частки імпорту в загальних обсягах продовольчих ресурсів;
- цілеспрямована політика окремих держав щодо послаблення позицій України на світовому продовольчому ринку;
- суттєве відставання рівня життя від відповідних показників в розвинених країнах, що, зокрема, негативно впливає на характер експортно-імпортних операцій господарюючих суб'єктів продовольчого комплексу;
- низький рівень використання міжнародних норм оцінки якості продукції.

То під внутрішніми загрозами можна розуміти:

- непослідовність і безсистемність при здійсненні аграрних реформ;
- нестабільність або відсутність законодавчих і нормативно-правових умов;
- значне зменшення виробництва продукції сільського господарства та харчової промисловості;
- недосконала структура зовнішньоекономічної діяльності агропромислового комплексу країни, на вивіз сировини і ввіз готової продукції;
- слаборозвинена інфраструктура продовольчого комплексу;
- недовіра інвестиційних процесів, криза платежів та неефективність фінансового регулювання;
- незадовільно матеріально-технічна база та техніко-технологічна відсталість виробничого процесу, особливо в сільському господарстві;
- відсутність цінового паритету на сільськогосподарську та промислову продукцію;
- недостатній рівень субсидування вітчизняних виробників; несприятливі природно - кліматичні умови;
- низький рівень знань і досвіду керівництва більшості господарюючих суб'єктів

продовольчого комплексу при застосуванні міжнародних правил торгівлі продовольчими товарами та законодавства інших країн;

- відсутність відпрацьованих механізмів державного регулювання виробництва, розподілу і споживання продовольства.

На думку фахівців стратегічний розвиток підприємств продовольчого ринку передбачає прискорення нарощування інноваційного потенціалу, що можливо за умови розробки та реалізації галузевої інноваційної політики, формування сучасної інноваційної інфраструктури, яка відповідає найновішим тенденціям і ринковим відносинам; організація державного страхування можливих ризиків у процесі інноваційної діяльності [4, с.159].

Важливим індикатором, який відображає безпеку споживання продовольства, при цьому є гранично допустимий вміст у продуктах харчування шкідливих для здоров'я населення речовин.

Відповідно до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» від 23.12.1997 р., безпека харчових продуктів – це відсутність загрози шкідливого впливу харчових продуктів, продовольчої сировини та супутніх матеріалів на організм людини.

Продовольчий комплекс за трактуванням фахівців взагалі являє собою складну міжгалузеву економіко-екологічну систему, основними складовими якої на вході є природні ресурси, праця, капітал, технології, а на виході, крім харчових продуктів – шкідливі викиди та відходи [3, с.33].

Висновок. В Україні необхідно здійснювати постійний моніторинг продовольчого ринку. Крім того, держава повинна стимулювати розвиток регіональних продовольчих ринків шляхом надання економічної підтримки та протекціонізму. Необхідно більш якісно та чітко задіяти механізми субсидіювання та пільгового кредитування; бюджетування та налагодження сприятливого інвестиційного «клімату», залучення іноземного фінансування. Таким чином, на етапі ринкових перетворень особливого значення потребує розробка концепції продовольчої безпеки держави в контексті забезпечення її сталого розвитку. Це, в свою чергу, потребує визначення еколого-економічної складової як інструменту оцінки якості харчової продукції.

Література:

1. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» № 49 ст.527 від 24.06.2004р.
2. Галушкіна Т.П. Економіка природокористування. Навчальний посібник. – Харків: Бурун Книга, 2009 – 480с.
3. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / Л.В.Дейнеко, А.О.Коваленко, П.І.Коренюк, Е.І.Шелудько; За ред. чл.-кор. НАН України Б.М.Данилишина. – К.: Наук. думка, 2007. – 276 с.
4. Страшинська А.В. Нарощування інноваційного потенціалу як фактор стратегічного розвитку підприємств продовольчого ринку / А.В. Страшинська // Розвиток продуктивних сил України: від В.І. Вернадського до сьогодення // Матеріали міжнародної наукової конференції, м. Київ, 20 березня 2009р.: У 3-х частинах / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, - Ч. 3 - С. 156-159

УДК 330.36

БЕЗПЕКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ: СТРАТЕГІЧНИЙ ІМПЕРАТИВ

З.В. Герасимчук,

Луцький національний технічний університет

Із нагромадженням наукових знань і розширенням комплексних досліджень з проблеми сталого розвитку зростає потреба в систематизації, нових уточнень і перегляді понять, що використовуються в цій сфері.

У ХХ столітті поняття «безпека» трансформувалося в національну безпеку, головними об'єктами якої є суспільство в цілому та кожна особистість зокрема. Національна безпека

має низку аспектів, кожний з яких безпосередньо пов'язаний із забезпеченням потреб особистості та суспільства в певній сфері життєдіяльності та розвитку.

Дослідження проблеми безпеки в контексті методологічної парадигми сталого розвитку, автор пропонує здійснювати на основі наступного теоретичного підходу [1, с. 59-82]. Взнявши за основу дослідження теорії Абрахама Маслоу, Вернера Зігберта і Лючії Ланг та обравши за аналогією, об'єкт дослідження соціум, який проживає на певній території, якому, на відповідній стадії суспільної свідомості притаманні певні потреби, приходимо до висновку, що якщо на останній сходинці розвитку (яка відповідає «самовдосконаленню або самореалізації» – у А.Маслоу і «загальній меті» – у В.Зігберта і Л.Ланг) поставити за мету досягнення сталого розвитку як на найвищій сходинці гармонізації суспільства, то цього зробити не можливо, не пройшовши сходинки «впевненості у майбутньому і безпеки життєдіяльності» (за А.Маслоу), тобто «безпеки», що відповідає теорії сталого розвитку. І, як бачимо, остання сходинка – сталий розвиток суспільства (економіки) призведе до забезпечення досягнення загальної мети (відповідно до групової теорії мотивації), що передбачає прагнення до мети, яку розділяють усі члени суспільства. В даному випадку ці прагнення гармонізовані, тобто індивідуальні відповідають загальносуспільним. Цього можна досягнути, якщо гармонізовані усі сфери діяльності людини. Тобто, якщо економіка працює на благо людини і не шкодить їй навколишньому середовищу.

Якщо потреба переходу на пріоритети сталого розвитку виникне як домінуюча у кожній країні зокрема, виникає необхідність забезпечення безпеки сталого розвитку, як умови сталого розвитку. Цей етап розвитку суспільства передбачатиме формування моделі сталого розвитку на національному рівні. Тобто кожна держава, враховуючи особливості свого історичного розвитку, геополітичного становища, специфіки економічного механізму, рівень благоустрою, якість життя та ментальність населення, спробує реалізувати модель сталого розвитку. Йдеться про розробку і реалізацію раціональних моделей організації матеріального виробництва, а також суспільства з метою досягнення чітко сформульованих цілей і ефективного вирішення соціальних, економічних та екологічних завдань, що сьогодні стоять перед кожною державою. Має бути розроблена і запроваджена в реальну практику також і відповідна макроекономічна система важелів та механізмів, що спроможні переорієнтувати національну економіку на модель сталого розвитку. Екологічний імператив на сучасному етапі розвитку повинен доповнити існуючі види управління соціально-економічними, виробничими та, зрештою, і суспільними процесами. Таке завдання стоїть перед кожною державою, всіма політиками і політичними силами. Вони мають чітко та глибоко усвідомити, що такий соціально-економічний і демографічний розвиток, який існує сьогодні, не може гарантувати люду соціальну, економічну та екологічну безпеку, його майбутнє.

Відтак, враховуючи складність, багатоаспектність, взаємообумовленість та взаємозалежність економічного, екологічного та соціального розвитку, інтегральний їх вплив на досягнення сталого розвитку держави та її регіонів, необхідною є розробка стратегічних засад забезпечення безпеки сталого розвитку регіонів, як фундаментальної основи досягнення сталого розвитку держави. Стратегія забезпечення безпеки сталого розвитку регіону, як найважливіша передумова забезпечення подальшої нормальної життєдіяльності людини та сталого розвитку країни, в умовах подальшого нарощування масштабів розвитку продуктивних сил держави, в сучасних умовах повинна відігравати провідну роль у системі механізмів регулювання регіонального розвитку.

Під безпекою сталого розвитку регіону будемо розуміти такий стан розвитку регіону, який характеризується найбільш повним та раціональним використанням його потенціалу, здатністю до самовідтворення, захищеністю від дії дестабілізуючих чинників, міцністю взаємозв'язків між елементами регіональної системи, що сприяє задоволенню інтересів населення регіону в ключі загальнодержавних інтересів[1, с.223-240].

Стратегія забезпечення безпеки сталого розвитку регіону – це довгостроковий план дій, спрямованих на забезпечення безпеки сталого розвитку регіону, пошук та створення відповідних резервів для запобігання, уникнення та ліквідації (нейтралізації, локалізації)

можливих ризиків, загроз та небезпек в економічному, екологічному та соціальному розвитку регіону, тобто це сукупність заходів управлінського, регулятивного, організаційно-правового та економічного характеру, які сприяють формуванню та задоволенню соціальних і екологічних потреб, і відображають життєві інтереси людини та суспільства при умові нанесення мінімальної шкоди навколишньому середовищу. Тобто ця стратегія передбачає формування економічного механізму вирішення соціальних та екологічних завдань розвитку.

Формування стратегії забезпечення безпеки сталого розвитку регіону є складним управлінським завданням, вирішення якого потребує комплексного аналітичного дослідження умов та результатів функціонування регіональної суспільної системи, що зумовлює необхідність діагностики стану безпеки сталого розвитку регіону. Методологічні засади діагностики безпеки сталого розвитку регіону розроблені автором і викладені у роботі [2, с. 240-256], базуються на розрахунку інтегрального індексу безпеки сталого розвитку, шляхом порівняння із пороговими значеннями фактичних індикаторів рівнів економічної, екологічної та соціальної безпеки регіону. Територіальні відмінності інтегрального індексу безпеки сталого розвитку регіонів дозволяють об'єктивно відобразити специфіку функціонування окремих регіонів держави, їх політичні, соціальні, екологічні та економічні диспропорції. Результати проведених розрахунків інтегральних індексів стану безпеки сталого розвитку регіонів України у 2003-2005 рр. та їх групування відповідно до стану небезпеки, загрози, ризику та безпеки наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка інтегрального індексу безпеки сталого розвитку регіонів держави*

Регіони	Індекс безпеки сталого розвитку регіону			Темп росту (2004 до 2003 р.р.)	Темп росту (2005 до 2004 р.р.)
	2003р.	2004р.	2005р.		
АРК	0,554	0,571	0,570	1,031	0,998
Вінницька	0,495	0,528	0,481	1,068	0,910
Волинська	0,566	0,621	0,545	1,097	0,878
Дніпропетровська	0,463	0,489	0,447	1,057	0,914
Донецька	0,445	0,484	0,435	1,087	0,899
Житомирська	0,544	0,599	0,555	1,102	0,925
Закарпатська	0,600	0,619	0,565	1,031	0,913
Запорізька	0,505	0,543	0,491	1,074	0,904
Івано-Франківська	0,514	0,566	0,504	1,101	0,890
Київська	0,524	0,541	0,506	1,032	0,935
Кіровоградська	0,444	0,481	0,463	1,084	0,962
Луганська	0,479	0,493	0,462	1,030	0,937
Львівська	0,528	0,573	0,519	1,084	0,907
Миколаївська	0,538	0,588	0,536	1,094	0,911
Одеська	0,541	0,581	0,532	1,074	0,915
Полтавська	0,543	0,582	0,516	1,071	0,887
Рівненська	0,555	0,601	0,531	1,081	0,885
Сумська	0,525	0,570	0,521	1,086	0,915
Тернопільська	0,515	0,534	0,503	1,035	0,943
Харківська	0,546	0,586	0,548	1,072	0,936
Херсонська	0,521	0,561	0,531	1,077	0,947
Хмельницька	0,513	0,542	0,508	1,056	0,936
Черкаська	0,531	0,569	0,512	1,071	0,899
Чернівецька	0,537	0,563	0,533	1,048	0,947
Чернігівська	0,559	0,589	0,554	1,055	0,940
м. Київ	0,553	0,587	0,583	1,063	0,993
м. Севастополь	0,650	0,631	0,577	0,970	0,916

Умовні позначення

небезпека	0-0,383	загроза	0,384-0,612
ризик	0,613-0,854	безпека	0,855-1

Як показують результати проведених розрахунків, протягом аналізованого періоду більшість регіонів України перебувають у стані загрози, за виключенням м. Севастополь у 2003 році та Волинської і Закарпатської областей у 2004 році, що вимагає побудови ефективної системи захисту, яка спрямовувалась би на запобігання і нейтралізацію впливу негативних факторів на стан безпеки сталого розвитку у регіонах держави, а відтак ще раз підтверджує необхідність розробки стратегічних та тактичних заходів щодо досягнення безпеки сталого розвитку регіонів держави.

Критерієм вибору стратегії безпеки сталого розвитку регіону, на наш погляд, повинні слугувати стадії циклу економічної активності регіону. Згідно з теорією «довгих циклів» М.Кондратьєва та теорії життєвого циклу об'єкта (в даному випадку об'єктом дослідження є регіон) можемо зробити висновок, що розвиток регіону відбувається хвилеподібно з тенденцією до зростання [2, с.210]. Кожен регіон має свій потенціал економічного розвитку, свої умови його нарощення і підпорядковується закономірностям циклічного розвитку

економічних процесів, які відбуваються на макро-, мезо- та мікрорівнях. Так, кожна стадія циклу економічної активності регіону відповідає певному стану безпеки сталого розвитку регіону. Етапу стабілізації відповідає стан безпеки; етапу депресії – стан небезпеки в регіоні. На етапі зростання, як і на етапі спаду циклу економічної активності регіону, можемо спостерігати різну інтенсивність прояву негативних факторів впливу, а тому залежно від наростання чи спаду впливу негативних факторів (відповідно стан загрози та стан ризику) слід здійснювати вибір основної стратегії безпеки сталого розвитку регіону. Визначальні риси основних стратегічних альтернатив забезпечення безпеки сталого розвитку регіону можна представити у вигляді таблиці 2.

Таблиця 2

Типологія та визначальні риси побудови стратегії забезпечення безпеки сталого розвитку регіону

Етап циклу економічної активності регіону	Стан регіону	Основна стратегічна ціль	Переважаючий характер заходів	Переважаючий тип управлінського впливу
Депресія, криза	Небезпека	Припинення деградації соціо-еколого-економічної системи регіону	Ліквідаційний	Жорстке регулювання
Спад	Загроза	Локалізація загроз, відновлення порушеної рівноваги соціо-еколого-економічної системи регіону	Ліквідаційно-превентивний	Поєднання жорсткого та м'якого регулювання
Зростання	Ризик	Зниження ризиковості, розсіювання потенційних деструктивних чинників	Превентивно-ліквідаційний	Поєднання жорсткого та м'якого регулювання
Стабілізація	Безпека	Підтримка та зміцнення досягнутих позицій безпеки сталого розвитку регіону	Превентивний	М'яке регулювання

Нова система управління стратегічним розвитком передбачатиме створення цільової організаційної структури – міжвідомчого органу по реалізації стратегії забезпечення безпеки сталого розвитку регіону, покликаної забезпечити консолідацію зусиль різних рівнів управління, приватного сектору і громадськості а також контроль за реалізацією стратегії забезпечення безпеки сталого розвитку регіону.

Стратегічний орієнтир розвитку держави сформований на базі забезпечення безпеки сталого розвитку регіонів країни, на наш погляд, є імперативом який потребує негайного практичного впровадження.

Література:

1. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 528 с.
2. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізм реалізації: монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2001. – 528 с.

УДК 504+006.063

ЕКОЛОГІЧНА СЕРТИФІКАЦІЯ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Є.Г. Гордійчук, Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Проблема продовольчої безпеки в Україні є досить гострою і тісно пов'язана із станом економіки, екологічної безпеки, обмеженістю матеріально-технічних і фінансових ресурсів, станом навколишнього природного середовища. Продовольча безпека держави згідно з

Законом “Про основи національної безпеки України” є складовою національної безпеки держави. Найбільш повно аналіз проблем у сфері забезпечення продовольчої безпеки зроблено в ході засідання РНБО України 9 грудня 2005 р. “Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України”, рішення якої введено в дію Указом Президента України від 28 грудня 2005 р. № 1867/2005, де визначено основні напрями державної політики у цій сфері [1]:

- забезпечення належної якості й безпеки продовольчої продукції, що реалізується на внутрішньому ринку, та її цінової доступності для населення України;
- підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції та можливості її виходу на міжнародний ринок;
- стимулювання виробництва екологічнобезпечної продукції відповідно до потреб населення шляхом впровадження екологічнобезпечних технологій;
- забезпечення раціонального використання та належної охорони земель сільськогосподарського призначення;
- спрямування екологічної політики на зростання продуктивності, підвищення конкурентоспроможності та технологічного рівня сільськогосподарського виробництва.

Таким чином можна зробити висновок, що система екологічної сертифікації є важливим регулятивним елементом для дотримання продовольчої безпеки України. Сприяння досягненню продовольчої безпеки можливо лише за умов ефективного та економічного контролю аспектів санітарії і безпеки місцевих та імпортованих товарів, забезпечення якості державних закупівель, загальної економії завдяки одноразовому випробуванню продуктів і високій репутації національних продуктів на експортних ринках.

Нині показники, що характеризують споживання продуктів харчування населення України і визначають рівень її продовольчої безпеки. Міністерство економіки оприлюднило перший звіт про стан продовольчої безпеки країни, відповідно до якого в 2007 році в Україні спостерігали загрозу нестачі рибних продуктів, фруктів, олій та інших продуктів. Згідно з методологією, нормальною вважають ситуацію, коли частка імпортованих продуктів не перевищує 30%. Однак із загального обсягу спожитих 2007 року рибних продуктів імпортовані становили 71,1%, фруктів 64%, олії (через закупівлі пальмової олії для потреб харчової промисловості) 56,5%. [2] У свою чергу, конкурентоспроможність пов'язана з дією декількох десятків чинників, серед яких можна виділити два основних, - рівень ціни і якість продукції. При цьому якість продукції поступово виходить на перше місце.

Вступ України в СОТ з одного боку повинен відкрити дорогу українській продукції на європейські ринки, але з іншого боку не визначені переваги та недоліки, які отримає аграрне виробництво за цих умов. Для виведення Української продукції на міжнародні ринки необхідно запровадити систему підтвердження відповідності продукції до міжнародних вимог, гарантувати якість товару. Підвищення рівня економічної та продовольчої безпеки держави на основі нарощування обсягів виробництва продуктів харчування та поліпшення їх якості є стратегічним пріоритетом соціального та економічного розвитку України на сучасному етапі на найближчу перспективу.

З огляду на бажання України інтегруватися в міжнародне співтовариство необхідно сприяти створенню відповідності з міжнародними узгодженими критеріями, принципами та орієнтирами в питаннях якості, що сприятиме досягненню продовольчої безпеки в Україні. Такі дії також сприятимуть прогресу у напрямку взаємного визнання в питаннях оцінки відповідності, а також покращанню якості української продукції. З цією метою доцільно: сприяти розвитку відповідного співробітництва між організаціями та установами, що спеціалізуються в цих галузях; сприяти застосуванню технічних правил Співтовариства та європейських стандартів і процедур оцінки відповідності; дозволити здійснювати обмін досвідом та технічною інформацією в галузі управління якістю (стаття 56 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами).

Важливою умовою досягнення продовольчої безпеки є якість продукції яка потрапляє до споживача, а також стан навколишнього природного середовища для подальшого процесу виробництва якісної продукції. В умовах економічної кризи в Україні, регулювання технічної політики та оцінки якості життя, зростає роль стандартів як найбільш універсального інструменту забезпечення якості. Під час створення системи екологічної сертифікації слід враховувати її особливість, яка полягає в тому, що ця система ставить за мету забезпечити захист споживачів не тільки від недоброякісної й небезпечної продукції, а й від наслідків деструктивної діяльності людини на навколишнє середовище.

Для впровадження системи екологічної сертифікації на Україні необхідно запровадити низку заходів по її стимулюванню. Для впровадження системи екологічної сертифікації на підприємствах необхідно надавати державну підтримку у вигляді консалтингових послуг щодо створення систем управління, має бути забезпечена державна підтримка через компенсації частини витрат на розробку та впровадження цих систем за рахунок бюджетних коштів. Це надасть можливість контролювати стан продовольчої безпеки держави. Стандарти ISO сьогодні становлять основу для досягнення необхідного рівня якості будь-якою організацією. Вони містять вимоги, яким повинна відповідати організація робіт із забезпечення якості незалежно від того, яку саме продукцію виготовляє підприємство. [3] Промислово розвинуті країни з моменту прийняття стандартів серії 14000 приступили до їхнього активного впровадження. Розуміючи, що наявність сертифікаційної системи екологічного менеджменту стане невід'ємною частиною вимог стратегічних партнерів України при придбанні українських товарів, у країні вже підготовлені аналогічні стандарти для прямого впровадження на практиці. Але на сьогодні процедура впровадження цих стандартів недостатньо розвинута.

Висновок такий: для досягнення продовольчої та екологічної безпеки Україні, потрібно в найкоротші строки засвоїти світовий досвід боротьби за якість, а також ввести систему державного економічного стимулювання цих заходів. Також, Українським товаровиробникам необхідно усвідомити, що не пройшовши процедуру екологічної сертифікації, практично неможливо сподіватися на підписання міжнародних угод, участь у міжнародних тендерах, вихід на міжнародний ринок, підвищення конкурентоспроможності. Розвиток та впровадження принципів екологічної сертифікації є невід'ємним компонентом досягнення продовольчої та екологічної безпеки в Україні.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 9 грудня 2005 року "Про стан агропромислового комплексу та заходи щодо забезпечення продовольчої безпеки України": Указ Президента України від 28 груд. 2005 р. № 1867/2005 // <http://www.rada.gov.ua>
2. Львівська газета, 15 серпня 2008 року № 118 (426)
3. Міронова Н.Г., Білецька Г.А. Екологічна стандартизація і сертифікація. Навчальний посібник. – Львів: «новий Світ 2000», 2006р. – 140с., С. 91

УДК [504:338.1:336.225.64]:502.131.1

ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ДОЛГА ПРИ ОБОСНОВАНИИ НАПРАВЛЕНИЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

*Д.В. Горобченко,
Сумский государственный университет*

Концепция экологического долга разработанная в 1990-х годах явилась результатом изучения проблем взаимодействия между природой и человеком. Она стала попыткой объединить стремления человечества к постоянному экономическому развитию с принципами устойчивого развития. За это время разработано множество определений понятия экологического долга, однако до сих пор среди них нет устоявшегося определения.

Данное понятие учитывает целый ряд факторов: накопленный в прошлом и текущий долг от ухудшения качества компонентов природы; разрушения, опустошения, нерациональной эксплуатации экосистем; долг за пользование природными ресурсами; использование биотехнологий, ГМО и т.д. [1]. Мы предлагаем следующее определение экологического долга – это условно оцененный уровень изменений в состоянии окружающей природной среды, вызванных экодеструктивной деятельностью экономических субъектов на территории определенной страны, который должен быть ликвидирован (компенсирован) для достижения целей устойчивого развития.

Для численного измерения экологического долга в натуральной форме ученые наиболее часто используют такие показатели: экологический след и экологическое пространство, объемы материальных потоков. Кроме того, используются безразмерные (индикаторы и индексы) и стоимостные показатели экологического долга.

Разработка методологических основ оценки экономического ущерба ведется еще с 60-х годов прошлого века учеными из многих отраслевых институтов, включая и украинских ученых из Киева, Сум, Одессы, Луганска, Львова, Донецка и т.д. За это время накопилась масштабная информационная база, позволяющая оценивать ущерб от экологически деструктивной деятельности. Поэтому экономический ущерб от ухудшения качества компонентов природной среды (эколого-экономический ущерб) может явиться показателем, который наиболее точно позволит оценить стоимость экологического долга, т.к. он фактически является стоимостным показателем ценности природных факторов и который определяет потери от экодеструктивной деятельности, а также затраты на компенсацию убытков. В общем случае ущерб может быть рассчитан по следующей формуле:

$$Y = \sum_{i=1}^n K_i \cdot y(x_i), \quad (1)$$

где K_i – количество объектов народного хозяйства, находящиеся в зоне экологического загрязнения, y – удельный убыток, причиняемый объектам при уровне загрязнения x_i , i – сектор народного хозяйства, для которого определяется убыток [2].

Ввиду того, что оценка размера экологического долга является чрезвычайно сложной задачей, требующей совершенной методологической базы, огромного массива информации, мы предлагаем рассчитывать не размер долга, а его изменение с течением времени в ходе развития производственных сил. В таком случае прирост экологического долга характеризуется приростом эколого-экономического ущерба, и определяться следующим образом:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta Q}{Q} + \frac{\Delta(Y/Q)}{(Y/Q)}, \quad (2)$$

где $\Delta Y/Y$ – прирост ущерба, $\Delta Q/Q$ – прирост выпуска в экономической системе, $\Delta(Y/Q)/(Y/Q)$ – прирост ущербоемкости (размера ущерба, причиняемого единицей выпуска). За счет увеличения объема выпуска растет размер ущерба при постоянной ущербоемкости. В то же время, если последний параметр изменяет свое значение, это также влияет на размер прироста ущерба [2].

Стратегии решения экологических проблем и защиты окружающей среды являются важным инструментом снижения размеров экологического долга. Ученые определяют несколько основных стратегий, связанных со снижением антропогенной деструктивной нагрузки на окружающую среду:

1) стратегия по сокращению объемов производства. Данный подход многие ученые считают неоправданной крайностью, к которой необходимо прибегать лишь в чрезвычайной необходимости;

2) нарушение устоявшейся связи экономического роста и роста нагрузки на окружающую среду, когда экономическое развитие не приводит к пропорциональному увеличению объемов негативного воздействия на природу;

3) применение технологий, позволяющих компенсировать негативное воздействие на

окружающую среду, т.е. снижение объема негативного воздействия происходит без изменения структуры экономики.

В контексте применения данных стратегий показатель эколого-экономического ущерба позволяет оценивать, в какой мере жизнедеятельность социально-экономических систем влияет на состояние окружающей среды и как данное влияние изменяется с течением времени. Кроме того, данный показатель отражает влияние экономического роста на масштабы экодеструктивной деятельности.

Понятие «устойчивое развитие» уже включает в себя два в определенной мере несовместимых понятия: устойчивость и развитие. Многие ученые ассоциируют развитие с понятием экономического развития, которое зачастую влечет за собой разрушение или ухудшение качества различных компонентов окружающей среды. Другие же уделяют больше внимания устойчивому состоянию природной системы, ставя, как правило, под сомнение возможность дальнейшего экономического развития без нанесения ущерба окружающей среде. До 70-х годов XX века ученые утверждали, что дальнейшее развитие невозможно без увеличения масштабов негативного воздействия на природу. Тем не менее, существуют предпосылки к снижению деструктивной нагрузки на природную систему, обеспечивающие при этом дальнейший экономический рост и повышение благосостояния человечества [3].

Таким образом, возникает необходимость определения масштаба экономического роста, который был бы приемлем при существующих масштабах производства и его ущербности. В равенстве (2) параметр прироста выпуска отображает экономический рост данной системы.

Учитывая (2) получаем следующее ограничение:

$$\frac{\Delta Q}{Q} \leq \frac{\Delta Y}{Y} - \frac{\Delta(Y/Q)}{(Y/Q)}, \quad (3)$$

Данное ограничение может трактоваться следующим образом: для ограничения прироста экологического долга, максимально возможный прирост показателя экономического роста может превышать допустимый прирост долга на величину относительного снижения ущербности.

Література:

1. Goeminne, G., Paredis, E. "Elaboration of the Concept of Ecological Debt". – Gent, Belgium, Centre of Sustainable Development (CDO), 2004.
2. Методи оцінки екологічних втрат: Монографія / За ред. д.е.н. Л.Г. Мельника та к.е.н. О.І. Карінцевої. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 288 с.
3. Munasinghe, Mohan. Is Environmental Degradation an Inevitable Consequence of Economic Growth: Tunneling Through the Environmental Kuznets Curve. *Ecological Economics Journal* №29. – Netherlands: Elsevier, 1999.

УДК: 338.439:142.6

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

*Л.В.Дейнеко, П.М.Купчак,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

В сучасних світових дослідженнях з проблем охорони навколишнього середовища спостерігається тенденція до посилення уваги на усунення екологічного ризику на етапі вибору технологій. При цьому наголошується, що основою створення біосферосумісних технологій є питання "ціни здоров'я", яку сплачує людина в умовах нових технологій та інших виробничо-екологічних факторів.

Пошук відповіді на це питання виносить проблему екологізації розвитку харчової

промисловості в ряд найбільш актуальних і стратегічно значущих. Це зумовлено цілим рядом чинників. По-перше, як і інші галузі національної економіки, харчова промисловість здатна спричиняти шкідливий вплив на навколишнє середовище, забруднюючи атмосферне повітря, водні і земельні ресурси шкідливими викидами; по-друге, будучи важливою ланкою продовольчого ланцюжка вона може опосередковувати потрапляння в організм людини небезпечних для здоров'я речовин, що накопичились в рослинницькій та тваринницькій сировині; по-третє, продукція галузі може становити загрозу здоров'ю людини через застосування барвників, консервантів, емульгаторів та інших домішок, що використовуються в технологічних процесах. Разом з тим, використовуючи технології, які дозволяють зменшувати концентрацію, або повністю запобігати потраплянню шкідливих речовин із забруднених сировинних ресурсів під час їх переробки, харчова промисловість здатна зменшити "ціну здоров'я", яку доводиться сплачувати за посилення антропогенного і техногенного тиску на навколишнє середовище. Крім того ця "ціна" може бути зменшена завдяки розробці й виробництву харчових продуктів, які посилюють адаптивну здатність людини до впливу негативних чинників зовнішнього середовища.

Стрімкі темпи розвитку науки і техніки, необхідність пошуку нових харчових ресурсів, широке застосування всезростаючого асортименту харчових домішок висувають нові проблеми в царині гігієнічного нормування, екологічної оцінки різних факторів навколишнього середовища, що є небезпечними для здоров'я. Стрімкий розвиток хімічної промисловості призводить до того, що з'являється все більше речовин, що входять до виробничого ланцюга харчових продуктів безконтрольно, що в свою чергу призводить до небезпеки для здоров'я людини і загального екологічного неблагополуччя. Тому, не дивлячись на багатолітні зусилля світової і вітчизняної наук та наявні результати з розробки гранично допустимих норм в навколишньому середовищі, існуючі методи фармакології, фізіології, гігієни, санітарії не забезпечують необхідного контролю і не виправдовують себе економічно, а існуючі підходи до оцінки рівня небезпеки хімічних речовин в різних середовищах, свідчать про недостатнє врахування всього різноманіття взаємодій цих з'єднань у такій великій динамічній багатопараметричній системі як *хімічна речовина - навколишнє середовище - людина*.

Так, наприклад, ще нещодавно вміст металів-мікроелементів розглядали переважно з точки зору їх біологічної необхідності. На сьогодні в зв'язку з наростанням рівня забруднення все більше йде мова про токсичність цих металів-домішок. Інтенсивний розвиток промисловості, транспорту, енергетики, сільського господарства призвів до того, що рівень концентрації металів-мікроелементів в біосфері помітно зріс. Зокрема металургійні підприємства, котельні на органічному паливі викидають в атмосферу значні кількості аерозолів таких металів як та інші, у формі окислів, розчинних і нерозчинних солей, часток мінерального пилу і попелу, а робота транспорту, поліграфічне виробництво та деякі інші види виробництв спричиняють потрапляння в навколишнє середовище кадмію і свинцю. Ці речовини, що потрапляють повітря, ґрунти, воду, здатні вибірково накопичуватись багатьма рослинницькими культурами, а рівень їх вмісту може слугувати показником забруднення навколишнього середовища. І якщо певна кількість нікелю, міді, кобальту, цинку, марганцю, хрому є необхідною для організму, оскільки вони приймають участь в імунотенезі, є складовими гормонів та ферментів, то надмірна їх концентрація в продуктах харчування може завдати значної шкоди здоров'ю.

Крім цього, сьогодні стає все більш очевидним, що існуючий підхід до охорони навколишнього середовища, який реалізується у вигляді системи контролю концентрації забруднень і відповідності їх встановленим гранично допустимим нормам, не здатний гарантувати безпеку для здоров'я людини. Тому одним з дієвих шляхів екологізації виробництва харчової промисловості орієнтованих на підтримання здоров'я населення в екологічно несприятливих умовах є створення і виробництво функціональних продуктів. Ці продукти, з одного боку є джерелом надходження необхідних споживних речовин в організм людини, а з іншого боку, вони можуть виступати як фактор, що регулює концентрацію

шкідливих речовин в організмі і виконує захисні функції.

Але про виробництво яких би продуктів не йшла мова, чи традиційних, чи функціональних, безпечність їх для здоров'я населення в першу чергу залежить від організації контролю якості та безпеки продовольства. При цьому, вивчення досвіду економічно розвинених країн світу в сфері забезпечення населення безпечним і повноцінним продовольством, зокрема США і країн ЄС, показує, що найбільший акцент в роботі по контролю за якістю і забезпеченню безпечності продовольства робиться на регулятивні заходи саме в харчовій промисловості та в галузях з розподілу продуктів харчування (оптова та роздрібна торгівля, громадське харчування та ін).

Виходячи з зазначеного найбільш актуальними на сьогодні завданнями з екологізації розвитку харчової промисловості є: приведення вітчизняної нормативно-правової бази, що визначає вимоги до якості та безпечності харчових продуктів у відповідність до стандартів СОТ та ЄС; упорядкування структури та функцій органів державної влади, відповідальних за контроль якості і безпечності продовольчих товарів; впровадження системи інформування населення і сприяння його обізнаності з питань якості і безпечності харчових продуктів; впровадження системи швидкого реагування по харчовим продуктам і кормам (RASFF), впровадження на підприємствах харчової промисловості систем управління якістю на основі принципів ISO 90000, системи управління безпекою харчових продуктів (НАССР) та системи охорони довкілля на основі принципів ISO 14000;).

УДК 332.3

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

І.С. Денисенко,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

Головними джерелами життєздатності й добробуту будь-якої держави є приналежні їй земельні ресурси та проживаюче на них населення. При цьому під земельними ресурсами варто розуміти не тільки територію держави, але й все що перебуває в просторі цієї території.

Найважливішим економічним та політичним фактором розвитку суспільного виробництва – це забезпеченість країни земельними ресурсами. Наявність земельних ресурсів дає широкий простір для економічного розвитку регіонів країни.

Проблему земельного перетворення стратегічно потрібно вирішувати не тільки в сфері земельної власності, але і в сфері права на способи та результати використання земельних ресурсів як об'єкта господарювання. На цьому важливому принципі і повинна базуватись сучасна земельна політика.

Україна перебуває на стадії активного реформування земельних відносин і вже практично створенні основи нового земельного строю: ліквідована державна монополія на землю, здійснений перехід до різноманітних форм земельної власності, проведено безплатний перерозподіл землі на користь громадян, введено платне землекористування, основна частина сільськогосподарських земель передана у приватну власність, землі лісового фонду, природоохоронні та інші найбільш цінні землі знаходяться у державній власності. Але в той же час має місце ослаблення в сфері стратегічного управління земельно-ресурсним потенціалом. І це обернулось зростом темпів деградації земель, згортанням робіт по підвищенню родючості угідь і облаштуванням земель, неефективності міського землекористування і т.д.

Для поглиблення державного регулювання земельних відносин необхідно подальше удосконалення державного земельного кадастру, державного контролю за використанням земель, землеустрою, оцінки та моніторингу земель як системи взаємопов'язаних між собою елементів для прийняття державою управлінських рішень. Також потрібно на законодавчому

рівні встановити правило – приймати державні управлінські рішення і реалізовувати права власника на регіональному та місцевому рівнях тільки на основі матеріалів прогнозування та планування землекористування.

Також система державного регулювання повинна включити наступні напрями для реалізації принципу ефективного землекористування: правове забезпечення, фінансово-кредитна підтримка, інфраструктурне та інформаційне забезпечення, наукове забезпечення, організація підготовки кадрів.

Для реформування земельних відносин важливою задачею являється здійснення на всій території державної кадастрової оцінки землі і забезпечення переходу на систему земельних платежів, які формуються виходячи із рентної вартості землі. Система земельних платежів не відповідає сучасним вимогам створення системи економічного регулювання земельних відносин і управління земельними ресурсами. Причини такого неспіввідношення полягають у тому, що земельними платежами охоплено менш ніж половина земельного фонду, низькі ставки платежів, існує велика кількість пільговиків, які звільнені від платежів, кошти від земельних платежів використовуються не цільовим чином. В зв'язку з цим в діючу систему земельних платежів необхідно внести зміни. При їх підготовці потрібно виходити із того, що ставки земельних платежів повинні бути економічно значимими і строго відповідати рентній доходності відповідної земельної ділянки, земельні платежі повинні бути обов'язковими для всіх без виключення землекористувачів, пільгове оподаткування повинно регулюватись тільки розмірами і строками сплати платежів і зборів, система платежів за землю, крім земельного податку і орендної плати повинна включати також збори від угоди з землею.

Реалізація земельного перетворення повинна включати такі напрями: реформування відносин власності на землю, облік і вартісна оцінка на рентній основі земельно-ресурсного потенціалу в складі національного багатства країни і постановка його на державний баланс, організація ефективного управління земельними ресурсами країни як національного надбання загальним просторовим базисом народного господарства і головним засобом виробництва в сільському та лісовому господарстві не залежно від форм власності.

УДК 502.131.1:330.341.1:005.963

ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

*П.А. Денисенко,
Сумский государственный университет*

В условиях частых инновационных изменений и глобальных перемен главным конкурентным преимуществом становится способность создавать, накапливать, распределять и применять новые знания. Можно отметить значительное изменение в условиях человеческой жизни и деятельности. Например, в экономической сфере так называемый «информационный работник» (knowledge worker) [1] представляется носителем как свежих инновационных идей так и содержательного профессионального опыта для внедрения предлагаемых изменений в жизнь. Становится всё более значимой роль творческих работников, приносящих свои особые подходы в сфере организационной, научно-технической и экологической культуры. Дополнительным усиливающим фактором здесь выступают информационные технологии. В результате их использования исследователями отмечается углубление взаимодействия между работниками одновременно с усилением индивидуального потенциала каждого отдельного работника. Последнее обусловлено ростом уровня технического обеспечения персонала и смена самого характера работы (динамичность принятия решений и увеличение творческой составляющей). [2]

На профессии с преобладанием интеллектуального труда приходится основной прирост занятости в таких развитых странах как США (85%), Великобритания (89%), Япония (90%)

[3]. Перед учёными это ставит вопрос выработки соответствующего отношения к внедрению инновационных идей и в Украине, интеллектуальный потенциал которой эксперты называют главным фактором потенциального экономического прорыва по примеру Японии, Сингапура, Южной Кореи.

При рассмотрении как общества в целом, так и отдельной организации можно говорить о ключевом значении специфических интеллектуальных отношений между людьми как необходимом условии успешного инновационного развития. Обычно такие отношения и связи называют общим термином «социальный капитал» [4]. В плане условий становления интеллектуальной составляющей этого социального капитала можно выделить три основных уровня.

Макро-уровень: Работа международных и государственных институтов по стимулированию знаниеёмкого производства с соответствующей заменой им эксплуатации природных ресурсов. Также тут можно отметить общественные условия, которые предлагаются гражданам для их интеллектуального развития, в том числе и реализации в профессиональной сфере.

Микро-уровень: Системы управления знаниями отдельной организации, способствующие адаптации к постоянно изменяющимся условиям рынка, а также обуславливающие направления долгосрочного развития предприятия. Вместе с тем и на этом уровне важны условия, предлагаемые организацией для профессионального развития её сотрудников с их участием в общем процессе создания, обмена и внедрения новых знаний.

Личностный уровень: Заключает в себе постоянный процесс поиска путей самосовершенствования для отдельного индивидуума в плане интеллектуального и физического развития (укрепления здоровья), выработки полезных жизненных и профессиональных навыков. Становление носителей особой организационной, социальной и экологической культуры.

Для оценки и более чёткого определения интеллектуальной составляющей социального капитала как предпосылки инновационно-направленного развития национальной хозяйственной системы необходима методология измерения. Поскольку человеческая жизнь и деятельность протекает в трёх основных сферах: экологической, экономической и социальной [5] - можно предложить следующий общий показатель:

$$ISC = f(S, Ec, Eco),$$

где ISC – индекс интеллектуализации социального капитала; S, Ec, Eco – агрегированная оценка соответственно социальных, экономических и экологических факторов интеллектуальной составляющей инновационного развития.

Выделенные три основные составляющие активной деятельности человека в контексте устойчивого развития могут быть представлены следующими показателями.

Социальная сфера прежде всего формируется посредством общения людей друг с другом. Особой формой общения здесь является приобщение к достижениям культуры предыдущих поколений. Поэтому ключевыми показателями здесь могут быть доступность информационно-коммуникационных технологий (как основа обмена опытом с современниками) и наличие институтов культуры и творчества, сохраняющих достигнутый интеллектуальный уровень для будущих поколений.

Экономическая сфера призвана к обеспечению самореализации индивида в его профессиональном выборе. Стартовой площадкой для этого процесса служит система образования. Однако наибольшую интеллектуальную насыщенность здесь представляет сектор частного (чаще всего мелкого) бизнеса. Именно реализуя собственный проект в агрессивной рыночной среде предприниматель вынужден постоянно искать инновационные решения для дальнейшего развития или же просто выживания среди конкурентов. Таким образом, данная составляющая интеллектуального развития общества может быть охарактеризована возможностями пожизненного образования, перспективами открытия собственного дела.

Экологическая сфера наиболее часто обсуждается в контексте устойчивого развития. В

то же время, именно взаимосвязь между производственной системой и общественными институтами в области их взаимодействия с окружающей средой может создать необходимые условия для сохранения здоровья и максимальной продуктивности человека, его направленности на развитие и поиск инновационных решений. Здесь стоит учесть развитость рекреационного сектора, уровень системы здравоохранения с продвижением идей здорового образа жизни, например, без курения и злоупотребления алкоголем.

Своё влияние на интеллектуальную составляющую социального капитала оказывают такие общие негативные факторы как бедность, безработица, распространённость душевных заболеваний. Всё это прямо или косвенно составляет процесс развития интеллектуального потенциала региона, страны, общества в целом и требует учёта в модели с соответствующим весовым коэффициентом.

Разработка интегральной оценки развития социального капитала в его интеллектуальном аспекте позволяет выделить проблемные регионы и факторы, тормозящие инновационно-направленное развитие общества в целом и экономики в частности. Таким образом, появляется основа для принятия управленческих и организационных решений для их устранения.

Литература:

1. Drucker, Peter F, 1973. Management: Tasks, Responsibilities, Practices. Harper & Row, New York. 839 p.;
2. Мельник Л.Г. Информационная экономика. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.;
3. Экономика знаний / В. В. Глухов, С. Б. Коробко, Т. В. Маринина. — СПб.: Питер, 2003. — 528 с..
4. Hans Westlund Social Capital in the Knowledge Economy: Theory and Empirics, Springer – Verlag, Berlin, Heidelberg, 2006;
5. Мельник Л.Г. Фундаментальные основы развития. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003 – 228 с.

УДК 339.9

ПРОБЛЕМА ВЫБОРА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЦЕЛЕЙ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В.В. Дергачева,

НТУУ «Киевский политехнический институт»

В современных условиях открытой глобальной конкуренции, определяемых прежде всего нетто-активами национальных экономик, проблема выбора экономических целей становится очень актуальной и приобретает высшую, конституционную значимость. Достижения в увеличении ВВП в советское время и в современной истории Украины оставили вне поля общественного и государственного внимания тот парадокс, когда положительная динамика ВВП сопровождается постоянным снижением реальной стоимости активов (в том числе нетто-активов) экономики.

Необходимо заметить, что вышеуказанные показатели в денежном выражении (ВВП, введение в действие основных фондов и основные фонды) даны в статистических отчетах в фактических ценах. Только показатель темпа роста ВВП приведен в сравнительных ценах (скорректирован по индексу-дефлятору). Поэтому для корректности сопоставлений в таблице вышеуказанные показатели скорректированы на величину индекса цен производителей (ИЦ) промышленной продукции (который по сути является индексом-дефлятором для активов промышленности). Такая корректировка позволяет заметить, что реальный прирост основных фондов, скорректированный по ИЦ, значительно отстает от роста ВВП.

По экономическому смыслу, структура ВВП представляет собой амортизацию пяти

основных групп активов экономики: основного капитала, производственных запасов, труда работников, активов бюджета (налоги и сборы) и активов инвесторов и кредиторов (прибыль).

Ситуация когда реальный прирост основных фондов отстает от темпов роста ВВП в целом свидетельствует, что существующая политика оплаты труда, бюджетный процесс и обслуживание долга экономики, по-сути, «проедают» саму основу развития – основной капитал. Формирование прибыли за счет ремиссии основного капитала создает устойчивые трансферты активов из балансов реального сектора экономики в сектор торгово-посреднических услуг с последующим ростом спроса на иностранную валюту для вывода таких активов за рубеж.

Итогом такого вектора общественного развития становится утрата качества трудовых ресурсов (из-за потери промышленного интеллекта) и критический износ основных фондов. Эти факторы, в свою очередь, закрывают перспективы конкурентоспособности национальной экономики в открытом режиме экономических и валютных отношений. При этом утрата потенциала конкурентоспособности расширяется в результате привычных монетарных мер реагирования на возникающие дефициты нетто-активов реального сектора экономики со стороны государства.

Так возникающие от дефицитов различных групп нетто-активов напряжения на микроуровне обычно снимаются индексациями денежных выплат населению – зарплат, пенсий и пособий – т.е. переоценкой трудовых активов экономики. Компенсатором такой переоценки в структуре стоимости становится опять же амортизация (воспроизводство) активов основного капитала. В результате рост зарплат сталкивается с непрерывным обесценением и технической деградацией рабочих мест, экономика еще больше теряет конкурентоспособность и вновь накапливает воспроизводственные и социальные дефициты.

На макроуровне доминирующим регулятором со стороны государства является монетарное управление стоимостью активов через курс национальной валюты (что было использовано в предкризисный период в Украине). Повышение курса национальной валюты увеличивает не только объем ВВП в общепринятом для международных сравнений долларом исчислении, но также повышает сравнительную сопоставимую стоимость величин активов всех хозяйствующих субъектов. Повышение валютных исчислений активов через цикл экономической деятельности автоматически переносится в повышение стоимости продукции. В результате отечественные товаропроизводители теряют ценовую конкурентоспособность.

Но параллельно с этим происходит реальное обесценение экономических и финансовых балансов предприятий на микроуровне (о чем говорилось выше), что в свою очередь ведет к обесценению валовых показателей экономики (по которым производятся международные сопоставления экономического развития стран), рост которых мог быть более внушительным при восстановлении нормальной стоимости балансов. Возникает замкнутый порочный круг: ручным укреплением курса национальной валюты преследуется цель повышения валовых показателей развития экономики, а действующей фискальной политикой – обесцениваются сами нетто-активы экономики. Таким образом, курсовое регулирование макроэкономических индикаторов своей обратной стороной имеет достаточно не регулируемые последствия.

Так, в новейшей истории Украины переход к завышению курса гривни накануне кризиса вызвал эффект стагнации активов товаропроизводителей. Дешевый импорт позволил стабилизировать корзину цен, по которым измеряется официальный индекс инфляции. Увеличение валютного эквивалента внутренних цен при поступлении дешевых импортных аналогов также остановило ценовую инфляцию. Но на смену инфляции цен пришла не столь видимая инфляция затрат на фоне более-менее стабильных цен. В результате таких мер рентабельность в основных отраслях экономики резко снизилась.

Далее происходит эффект «бумеранга»: снижение прибыли и рост убытков, как расчетных показателей, отражает снижение денежных средств на счетах

товаропроизводителей, потерю оборотных средств, способности к расчетам с поставщиками и возможности своевременной выплаты заработной платы. А эти активы являются базой фискального наполнения бюджета: для уплаты налога на добавленную стоимость, налога на прибыль, подоходного налога и других платежей в бюджет. Таким образом, спазм активов в результате завышенного курса национальной валюты привел к неплатежам в форму неразрешимой финансовой проблемы – кризиса.

Ориентация экономической деятельности не на количество и качество ресурсной базы экономики, а на показатели прибыли и сформированные на этой основе валовые показатели, может напоминать центрифугу для выкачивания меда из пчелиных сот: выше обороты – выше отдача. Затем соты (активы экономики) истощаются и поток меда (рост ВВП) прерывается. Что и происходит в данный момент в национальной экономике.

В этой связи особенно актуальной становится проблема выбора индикаторов национального развития, которая объективно отражает выбор экономических целей для бизнеса, государства и общества. Таким образом, в современных условиях глобальной конкуренции государство, в качестве арбитра, должно гармонизировать воспроизводство и увеличение чистых национальных активов (их реальную – физическую и денежную – составляющие), с частными целями бизнеса, направленными на максимизацию стоимости предприятий и получение текущей прибыли.

Преодоление балансовых диспропорций является ключевым фактором в достижении независимого национального и устойчивого мирового развития. Но эта работа требует очень осторожного обращения с накопленными дефицитами национальных активов. Решение проблемы не лежит на пути их прямого пересчета. Попытки идти этим путем могут обернуться инфляционным шоком и тяжелыми последствиями не только для экономики, но и политической системы.

На фоне международных балансовых сравнений и с учетом современного финансово-экономического кризиса становится все более очевидным, что сложившаяся система социально-экономических отношений нуждается в реконструкции, целью которой должен стать мониторинг национального развития на основе индикаторов, ориентированных на рост величины и создание нового качества национальных нетто-активов с преобладающим весом интеллектуальных ресурсов.

УДК 658:005.336.1

ОБМЕЖЕННЯ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ

*Ю.М. Дерев'янку,
Сумський державний університет*

Сталий розвиток (СР) на сьогодні є єдиним варіантом, який дозволить системі «людина – навколишнє природне середовище» знайти і зберегти баланс і намітити подальші шляхи спільного розвитку. На даному етапі соціально-економічного розвитку однією із ключових проблем є обмеження, з якими стикаються системи в процесі їх життєдіяльності. Вивчення таких обмежень дозволить виявити ті причини нинішніх проблем, які виникають у взаємовідносинах людини і природи.

Процеси розвитку соціально-економічних систем нерозривно пов'язані з поняттям «обмеженість». Проблема обмежень є ключовою в історії розвитку суспільства, особливо його екологічної і економічної складової. Не менш важливим питанням є обмеження СР. Перш за все необхідно уточнити, що ж ми розумітимемо під обмеженням.

Обмеження – це перешкоди (явища, дії, чинники, характеристики, ознаки, якості) в самій системі або в навколишньому її середовищі, при виникненні яких система уповільнює, припиняє, зупиняє або змінює параметри свого розвитку.

За сферою походження можна виділити економічні, політичні, соціальні, екологічні, інформаційні, адміністративні, законодавчі обмеження і самообмеження.

Екологічні обмеження – обмеження природного характеру на використання ресурсів глобальної екосистеми. Це в першу чергу обмеженість обсягів природних ресурсів (родючих земель, корисних копалини, прісної води і т.д.) або темпів відтворення їх кількісних і якісних характеристик.

Екологічні обмеження можна поділити на об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні обмеження – це обмеження, зумовлені причинами природного характеру, або такі, які виникають незалежно від волі людини і етапу соціально-економічного розвитку, на якому в даний момент знаходиться людство.

Головними об'єктивними обмежувальними чинниками є:

- абсолютна обмеженість природних ресурсів (обсяги ресурсів), виходячи з їх природної вичерпаності і непоновлюваності, що безумовно, є причиною здорожчання природних ресурсів і обмеженості доступу до їх використання;
- умови залягання ресурсів (глибина залягання, товщина і кут нахилу пласта).

Суб'єктивні обмеження – це обмеження, зумовлені причинами, що залежать від волі людини або етапу соціально-економічного розвитку, на якому людство знаходиться в даним момент.

Головними суб'єктивними обмежувальними чинниками є:

- технологічна здібність до видобування, транспортування і переробки ресурсів; крім того, сюди ж можна віднести фінансові можливості покрити необхідні заходи щодо вилучення ресурсів, а також кваліфікація працівників, попит і т.д.;
- антропогенні обмеження, пов'язані з природною сутністю самої людини, яку він не може або не хоче змінити. Дані обмеження безпосередньо впливають на загальний стан взаємовідносин в системі «людина – природа».

Особливим видом екологічних обмежень деякі вчені називають екологічні обмеження, що створюються самою людиною для регулювання природокористування. До основних з них відносять:

- 1) річні обсяги викидів (скидів) забруднюючих речовин і розміщення відходів на територіях і в екосистемах з урахуванням їх щорічного зниження і доведення зрештою до нормативного рівня;
- 2) гранично допустимий рівень річного вилучення природних ресурсів, при якому дотримується екологічна рівновага в екосистемі.

Сьогодні все більшого значення приділяють так званим нормам екологічної безпеки, заснованим на раніше розроблених нормативах забруднення і викидів. Проте вітчизняна система екологічних обмежень відрізняється від практики розвинених країн з ринковою економікою, де використовують не обмеження безпосереднього впливу на природні ресурси, ландшафти і людину, а ризики виникнення подібних ситуацій.

Як комплексне явище, що впливає на життєдіяльність екосистеми, екологічні обмеження можна класифікувати на переборні і непереборні. У разі виникнення будь-якого виду обмежень система реагує на них певним чином. Реакція системи на дію обмежень може бути різноманітною і в основному залежить від обсягу внутрішніх енергетичних резервів системи або здатності системи залучити додаткову енергію для реалізації змін в самій системі (адаптації до них або переходу на принципово іншу стадію життєдіяльності).

За ступенем переборності можна виділити обмеження адаптаційні (переборні) і біфуркаційні (непереборні).

Адаптаційні обмеження – це такі обмеження, стикаючись з якими система, витрачаючи свою і/або зовнішню (додаткову) енергію, здатна розвиватися далі, зберігаючи властиві їй основні параметри своєї життєдіяльності.

Біфуркаційні обмеження – це обмеження, стикаючись з якими система, навіть витрачаючи свою і/або зовнішню (додаткову) енергію, не здатна розвиватися надалі без порушення (перебудови) основних параметрів своєї життєдіяльності (гомеостазу).

Важливим аспектом вивчення і аналізу дії обмежень є вивчення їх впливу на процеси СР. Згідно запропонованої класифікації обмежень, можна проаналізувати основні напрями

позитивної і негативної дії обмежень на процеси СР.

Крім того, аналіз обмежень СР дозволяє виділити деякі потенційні можливості в практичному використанні методів дослідження таких обмежень. Серед основних таких методів можна назвати:

1. Аналіз мотиваційної складової обмежень СР (або ступені їх впливу). Можна виділити обмеження, що мають стимулюючу і пригнічуючу дію на процеси СР (крім того, можна говорити і про обмеження нейтрального характеру).

2. Прогнозування напрямів СР. Облік і аналіз існуючих і потенційних обмежень дозволяє прогнозувати можливі шляхи СР, самі обмеження, які можуть виникнути надалі.

3. Визначення ступеню обмеженості. Практична значущість такого методу полягає в розрахунку показників обмеженості, що дозволяють аналізувати поточну і перспективну ситуацію, а також більш ефективно управляти соціо-еколого-економічними системами.

4. Визначення ефективності використання обмежених ресурсів. Необхідно враховувати не тільки ефект і витрати на використання ресурсу, більш доцільним є визначення коефіцієнту динаміки ефективності використання ресурсів.

В умовах необхідності посилення потенціалу СР до основних питань, що вимагають вивчення в аспекті дії обмежень, можна віднести:

- 1) виявлення процесів і явищ, що є обмеженнями СР;
- 2) класифікація обмежень, що дозволяє визначити їх походження і ступінь впливу на СР;
- 3) визначення напрямку дії обмежень на СР;
- 4) методи аналізу обмежень СР (ступінь впливу, прогнозування, ступінь обмеженості, ефективність використання обмежених ресурсів і ін.).

Література

1. Дерев'яно Ю. М. Методичні підходи до визначення рівня обмеженості ресурсів / Ю. М. Дерев'яно // Механізм регулювання економіки. – 2006. – № 1. – С. 99–102.
2. Дерев'яно Ю. Н. Методические подходы к классификации фактора ограниченности / Ю. Н. Дерев'яно // Механізм регулювання економіки. – 2005. – № 3. – С. 70–80.
3. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.

УДК 338.48

ОСНОВНІ РИСИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

*І.М. Дишлової, Інститут проблем ринку та
економіко-екологічних досліджень НАН України*

Україна посідає одне з провідних місць в Європі за рівнем забезпеченості цінними природними лікувальними та історико-культурними ресурсами, що викликають значний інтерес у вітчизняних та іноземних туристів.

Однак, за даними Світового економічного форуму, у 2007 році у сфері подорожей і туризму Україна серед 124 країн світу посіла лише 78 місце (Чехія - 35, Угорщина - 40, Литва - 51, Польща - 61, Російська Федерація - 68, Румунія - 76). Зазначене свідчить про те, що на міжнародному туристичному ринку національний туристичний продукт та природні лікувальні ресурси України оцінюються як менш привабливі і конкурентоспроможні, ніж в інших країнах, де спостерігається загальносвітова тенденція до посилення ролі держави у забезпеченні розвитку туризму і курортів.

Сфера туризму і курортів на державному рівні не відіграє значної ролі у повноцінному виконанні економічних, соціальних і гуманітарних функцій, збереженні навколишнього природного середовища та культурної спадщини, наповненні бюджетів усіх рівнів, створенні нових робочих місць, збільшенні питомої ваги сфери послуг у структурі внутрішнього валового продукту.

Для підвищення конкурентоспроможності сфери туризму і курортів необхідно посилити роль держави у цій сфері з одночасним формуванням ефективної моделі співпраці держави, бізнесу та суспільства.

Подолання наявних негативних тенденцій, створення системних і комплексних передумов для сталого розвитку туризму і курортів, поліпшення функціональної та технічної якості складових національного та регіональних туристичних продуктів повинні стати пріоритетами забезпечення сталого розвитку країни в цілому та вагомою складовою у вирішенні питань підвищення рівня життя населення.

Використання інструментів SWOT - аналізу дає можливість навести характеристику основних рис сучасного стану та подальшого сталого розвитку рекреаційно-туристичної сфери України:

СИЛЬНІ СТОРОНИ:

- сприятливі кліматичні умови;
- значний потенціал територій рекреаційно-туристичного призначення;
- висока насиченість та якість природних, лікувальних, оздоровчих та рекреаційних ресурсів;
- наявність значної кількості об'єктів історико-культурної спадщини та природно-заповідного фонду;
- широка мережа курортних закладів (санаторії та пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, будинки, пансіонати та бази відпочинку), а також закладів готельного господарства;
- наявність трудових ресурсів.

СЛАБКІ СТОРОНИ:

- чітко виражена сезонність діяльності в рекреаційно-туристичній сфері;
- напружена екологічна ситуація (для іноземних туристів досі характерним є «Чорнобильський синдром»);
- недосконалість існуючої структури управління рекреаційно-туристичною сферою на державному та місцевому рівнях;
- відсутність законодавче врегульованого механізму фінансування розвитку рекреаційно-туристичної сфери;
- невідповідність рекреаційно-туристичної інфраструктури та послуг світовим якісним параметрам;
- низька конкурентоспроможність національного рекреаційно-туристичного продукту на внутрішньому та зовнішньому ринку.

МОЖЛИВОСТІ:

- зменшення частки екологічно небезпечних виробництв і техногенного навантаження на навколишнє середовище;
- вивчення, освоєння, раціональне використання і екологічний моніторинг рекреаційно - туристичних ресурсів та територій;
- реконструкція та модернізація рекреаційно-туристичної інфраструктури;
- активне використання ринкових механізмів та підприємницьких структур у рекреаційно-туристичній діяльності;
- активне впровадження на ринку рекреаційно-туристичних послуг прогресивних технологій обслуговування, рекламно-інформаційної діяльності, підтримка високої і стійкої кон'юнктури попиту;
- створення умов для розвитку внутрішнього та іноземного туризму, а також спеціалізованих видів туризму (круїзного, автомобільного, спелеологічного, «зеленого» та ін.).

ЗАГРОЗИ:

- погіршення загальної санітарно-екологічної ситуації через виникнення техногенних аварій на промислових об'єктах або через стихійні лиха;
- погіршення стану рекреаційно-туристичних територій та ресурсів через збільшення потоків рекреантів та туристів або з інших причин;
- недосконале, несприятливе та нестабільне законодавство України з питань використання та

охорони природних ресурсів;

- відсутність економічних механізмів стимулювання рекреаційно-туристичної діяльності;
- зниження обсягів фінансування рекреаційно-туристичної сфери (у тому числі з бюджетних, інвестиційних та інших джерел);
- відчутний дефіцит висококваліфікованих кадрів для рекреаційно-туристичної індустрії.

УДК 330.15.

ЕКОЛОГІЧНА РЕНТА ТА МОЖЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕНТНИХ ВІДНОСИН ЩОДО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

*Л.О. Добрянська, Є.В. Хлобистов,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

В процесі трансформації природної енергії та речовини ми отримуємо природну та екологічну ренту (екоренту), з якої вилучається і додаткова вартість як різниця між доходом та витратами на її отримання, без урахування втрат у НПС. Вияв екоренти спостерігається, в основному, у формі супутнього природокористування – використання атмосферного повітря, мікроклімату, біоти, та виступає як невинуваті або невід’ємні втрати. Природна рента – це частка знову створеної вартості при експлуатації та трансформації природних ресурсів в результаті сукупних витрат, що були понесені, які поділяються на 2 частини:

рента 1. – є виключно “заслугою” екологічних умов та природних ресурсів різної якості, проте без капіталу її не існує.

рента 2. – можлива виключно при використанні капіталу – хоча без ресурсу вона також є абстрактною. Більшість запропонованих методик що запропоновані замикаючі витрати визначити дуже не просто, отже проблематично оцінити і “справжню” частку природу у ренті 1. Все змінює ціна витрат на отримання ренти. Оптимальну (умовно оптимальну) ціну ресурсів можна отримати лише якщо зіставляти локальну та глобальну ціну. Слід враховувати, що природна рента розраховується (враховується) по виду природного ресурсу, що використовується, в той час, як екорента береться за обсягом енергії та природної речовини, що була трансформована.

Екоренту у глобальних та локальних цінах можна розглядати і як додаткову вартість, а точніше її різновид. Підрахунок її за потенціалом використаної енергії ресурсів екосистем або як потенціальної екоренти, дозволяє отримувати рівень капіталізації екоресурсів території. корпоративна капіталізація екоресурсів території, згідно із схоластичною концепцією, повинна позитивно корелювати з антропогенним та природним гомеостазісом екоструктури. В результаті створюється окультурений антропогенний тип екоструктури на принципах термо (енерго) рівноваги.

Система зборів, податків та платежів за використання природних ресурсів має відбивати стан кожного конкретного користувача природних ресурсів, враховувати особливості використання ресурсів та можливість отримувати диференційовану ренту. Під диференційованою рентою в загальному випадку ми розуміємо економічну вигоду підприємства, який досягається при використанні конкретного природного об’єкту завдяки його природним властивостям та економіко-географічним особливостям. Що виражається у нижчих індивідуальних витратах, тобто витрати підприємства на виробництво та реалізацію продукції з використанням цього ресурсу (об’єкту), що є нижчими за середньо галузеві витрати. Рентний ефект, що виникає в результаті експлуатації природного об’єкту повинен належати власнику, якщо власником природних є держава, то й рентний дохід повинен вилучатися на її користь.

Нажаль, чинне законодавство не регулює рентні відносини, що виникають при використанні природних ресурсів. Таким чином, значна частка рентного ефекту, що створюється на об’єктах господарювання, які експлуатують природні ресурси (надра, водні ресурси тощо) внаслідок відсутності спеціального правового регулювання не поступає до

державних та місцевих бюджетів, а перерозподіляється серед різних комерційних фінансових структур.

Належне правове та економічне змістовне, методичне, нормативно-правове оформлення системи рентних відносин уможливує перерозподіл частки рентного ефекту (доходу) сировинних підприємств, який дозволяє практично не отримувати ренту з природних ресурсів перетворити у значне джерело доходів для регіонів та країни в цілому. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми може стати запровадження прямих рентних платежів у сировинних галузях економіки, що дозволить спрямувати до бюджетів різних рівнів саму ту частку доходів, що виникає на основі використання високоефективних природних ресурсів, що характеризуються сприятливими економіко-географічними факторами (непропорційно до витрат праці та капіталу), і необґрунтовано привласнюються не лише тільки самими підприємствами, але й найчастіше – фінансовими структурами, що їх контролюють.

Зазначимо, що ефективність будь-якої рентної політики залежить від держави, адекватності та своєчасності виділення стратегічних секторів, ефективності моніторингу результатів діяльності, а також політики розподілу рентних надходжень.

Природна рента вилучається тільки у фактично прозорих випадках її існування за методиками, які не є відповідними сучасним тенденціям та підходам щодо оцінки та використання природних ресурсів. Це призводить до неможливості оцінити та вилучити ренту у більшості випадків.

Конструктивне розв'язання цієї науково-практичної задачі знаходиться у площині аналізу та адаптації міжнародного досвіду з розрахунку та вилучення ренти, вдосконалення чинного законодавства у частині що стосується регулювання рентних відносин. При грошовій оцінці вартості території виникає неузгодженість: чим більше різноманіття екологічних, культурних і соціальних об'єктів, тим нижче вартість території. В наслідок цього, структура національного багатства викривлюється, зменшується ефективність соціально-економічної політики у частині щодо збереження та відновлення довкілля та природної спадщини. Отже необхідні зміни у розумінні сутності грошової оцінки природних ресурсів та екосистем них послуг.

Адаптування механізму оцінки до специфіки екологічних умов території можливе при використанні екорентного підходу до оцінки вартості території та розширення можливостей грошової оцінки природних ресурсів та екологічних послуг, за умов включення останніх до економічних показників.

Відсутнє методологічне забезпечення визначення глобальної природної ренти, що в умовах активізації дій країни на міжнародній арені та збільшення ступеня відкритості економіки (глобалізації, євроінтеграції тощо) призводить до недооцінки місцевих природних ресурсів, неможливості вилучення ренти на державному рівні, сприяє привласненню та розподілу приватними фінансовими структурами та ТНК.

УДК 504.75.05:664:658.562.6

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ В СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

*О.Ю. Древаль,
Сумський державний університет*

Згідно до Закону України «Про основи національної безпеки України», національною безпекою є захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реалізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Серед пріоритетів національних екологічних інтересів окрім забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів, окремим напрямком виділено зміцнення фізичного здоров'я нації. За всю історію

існування людини харчування завжди було і залишається найсуттєвішим чинником, який здійснює постійний вплив на її здоров'я. Різке погіршення екологічної ситуації, пов'язане з антропогенною діяльністю людини, вплинуло в тому числі і на якісний склад харчових продуктів, завдяки чому в організм людини надходить велика частина хімічних і біологічних речовин. Питання екологічної безпеки харчових продуктів, вплив стану довкілля на їх якість та проблеми наслідків їх забруднення на даний час є актуальними практично в усіх країнах світу та в Україні зокрема.

Якість харчових продуктів залежить від наступних факторів.

По-перше, від їх *забруднення* - тобто наявності шкідливих речовин, які надходять із зовнішнього середовища та утворюються в сировині під дією фізичних та хімічних факторів. Промислові викиди хімічних та радіоактивних відходів у навколишнє середовище спричиняють забруднення харчових продуктів. Так у деяких промислових районах поширені такі канцерогенні речовини як багатоядерні ароматичні вуглеводні, антропоцен, фенантрон, бензантрацен, пірен, бензопірен та інші сполуки з конденсованими циклами. Вони є в повітрі, воді, копильному димі, вихлопних газах. Хоча ці речовини мають різну канцерогенну активність, проте необхідно повсякденно аналізувати продукцію на наявність у ній багатоядерних ароматичних вуглеводів. Понаднормативне застосування мінеральних добрив, пестицидів призводить до забруднення рослинної продукції шкідливими речовинами; використання стимуляторів росту тварин, антибіотиків призводить до забруднення тваринницької продукції.

По-друге, *вплив технологічної обробки* на якість харчових продуктів. При зберіганні сировини, технологічній її обробці утворюються багато шкідливих сполук. Використання недосконалої технології та обладнання при виробництві харчових продуктів призводить також до потрапляння шкідливих домішок у кінцевий продукт або утворення шкідливих речовин під час виробничого процесу. Забруднення харчових продуктів промислового походження – це складні органічні й металоорганічні речовини, які являють собою побічні продукти промислових, хімічних та інших процесів. У інших випадках шкідливі речовини з'являються внаслідок комплексної діяльності людини.

По-третє, *консервування продукції, використання харчових добавок*. Кількість харчових добавок, які використовують у харчовому виробництві більшості країн світу, досягає 500 найменувань, в США перевищує 1500, в країнах ЄС досягає 1200, в Росії — 415, в ФРН — 350. До початку 90-х років ХХ ст. вживання харчових добавок в Україні було обмеженим порівняно із зарубіжними країнами Європи та США. Протягом останніх років використання харчових добавок в країні значно збільшилось. В 1994 році, згідно з Постановою Кабінету Міністрів, було дозволено використання 194 препаратів, в 2000 році — вже 221. З розширенням виробництва харчових добавок постійно зменшується асортимент харчових продуктів, одержаних без їх використання. Тепер харчовими продуктами, які не містять харчових добавок, є овочі, фрукти (крім цитрусових), рис, мінеральна вода, молоко, яйця, мед, м'ясо та цукор. Продукти харчування, призначені для харчування новонароджених дітей, також не містять харчових добавок. Усі інші харчові продукти містять певну кількість тих чи інших харчових добавок. Постійне поширення використання харчових добавок населенням, їхня токсичність, негативний вплив на обмін речовин, наявність віддалених ефектів та недосконале вивчення їх впливу на здоров'я наступного покоління свідчать про необхідність зменшення їх використання.

По-четверте, *пакування харчових продуктів*. Шкідливі речовини можуть міститися також і в пакувальному матеріалі. До них відносять пластифікатори пластмас, незаполімерований мономер вінілхлорид в полівінілхлориді, які мають канцерогенну дію. Паперові пакувальні матеріали та матеріали із картону містять нітроти та нітрати. Має бути детально вивченим в майбутньому проникнення різних домішок із пакувальних матеріалів в продукти харчування, щоб запобігти забрудненню продуктів харчування речовинами, шкідлива дія яких раніше недооцінювалася.

Серед глобальних загроз національним інтересам стосовно екологічної безпеки

харчових продуктів можна виділити наступні: 1) виробництво екологічно небезпечних, шкідливих для здоров'я продуктів харчування національними підприємствами; 2) ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, небезпечних для людей; 3) екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів.

Основними напрямками управління якістю продуктів харчування на державному та регіональному рівні можна виділити наступні:

1) удосконалення нормативно-правової бази у сфері якості та безпечності харчової продукції; 2) нормативно-методичне забезпечення розробки нормативних документів у сфері безпечності харчових продуктів, зокрема національних стандартів, технічних регламентів;

3) проведення широкої просвітницької роботи, ознайомлення з міжнародними вимогами до систем управління безпечністю харчових продуктів фахівців переробних підприємств та представників контролюючих органів; 4) Реалізація проектів із запровадження системи управління безпечністю харчових продуктів НАССР. «Hazard Analysis and Critical Control Point» («Аналіз небезпечних чинників та критичні точки контролю»).

Нові умови, на які орієнтується Україна зі вступом до СОТ, вимагають від української сторони проведення адаптації українського законодавства до європейського, гармонізацію нормативної бази з міжнародними і європейськими стандартами в сфері виробництва продуктів харчування. У 2003 році надано чинності ДСТУ 4161-2003 «Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги», що базується на принципах НАССР. У 2005 році був прийнятий закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів», у 2007 році набув чинності ДСТУ ISO 22000 «Системи керування безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга», який ідентичний міжнародному стандарту ISO 22000:2005 «Система менеджменту безпеки продуктів харчування. Вимоги до організації виробництва та постачання». Цей стандарт призначено для застосування всіма організаціями-виробниками харчових продуктів.

Дискусійним питанням є також відміна обов'язкової сертифікації продуктів харчування. З одного боку, у процесі приєднання до СОТ Україна зобов'язалась перевести застосування національних стандартів на добровільну основу. Але на даний час не розроблена відповідна нормативна база, яка б встановлювала відповідальність виробника, постачальника і продавця за поставку продуктів на споживчий ринок, регламентувала діяльність державного ринкового нагляду. Також існує необхідність внести зміни до Законів України „Про захист прав споживачів” та “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності”.

УДК 332.1:338.242

ИНЕРЦИОННОСТЬ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ СИСТЕМ

*В.И. Дубницкий,
Донецкий экономико-гуманитарный институт
К.В. Павлов,
Белгородский государственный университет*

Инерционность — одно из наименее изученных свойств экологических (в том числе и эколого-экономических) систем. В то же время проблема инерционности физических тел и систем в различных ракурсах исследуется уже на протяжении нескольких столетий и в этой области получено немало очень глубоких результатов. Достаточно напомнить, что уже в ньютоновской механике была определена мера инерционности физических тел, которая равняется их массе, причем в соответствии со вторым законом Ньютона ускорение тела прямо пропорционально приложенной силе и обратно пропорционально массе тела. Иначе

говоря, чем выше мера инертности физических тел и систем, тем меньше при данном воздействии изменяется их скорость.

Учитывая, что по сравнению с физическими системами сложность эколого-экономических систем значительно выше, в связи с чем при описании их функционирования, как правило, используют довольно большую группу показателей и параметров, вряд ли возможно столь же просто, как это было сделано для физических систем, определить меру инерционности экологических систем. Одним из возможных и, на наш взгляд, весьма перспективных подходов для решения этой проблемы является использование частных производных для параметров, задающих основные характеристики функционирования определенной экологической системы (такого рода параметры можно назвать значимыми для этой системы). Уточним сказанное.

Предположим, что функционирование определенной экологической системы можно описать с помощью системы функций $f_1(X_1, X_2, \dots, X_n), f_2(X_1, X_2, \dots, X_n), \dots, f_k(X_1, X_2, \dots, X_n)$, где $X_1, X_2, \dots, X_n$ — значимые параметры. Внешние воздействия, оказываемые на производственную систему, приводят обычно к изменению значений вышеприведенных функций. Иначе говоря, если рассматривать нашу эколого-экономическую систему не только в статике, но и в динамике, то в связи с воздействиями на нее извне будет изменяться и описывающая ее поведение система функций. Таким образом, за определенный период времени $[t_1, t_2]$ каждая из вышеприведенных функций $f_m(X_1, X_2, \dots, X_n)$ изменится на величину

$$\Delta f_m = f_{m,2}(X_1, X_2, \dots, X_n) - f_{m,1}(X_1, X_2, \dots, X_n).$$

Теперь можно определить и меру инерционности экологической системы. Однако поскольку сложность эколого-экономической системы, как правило, значительно выше сложности физической системы, меру инерционности первой в отличие от второй следует определять не по одному, а по каждому значимому параметру. Причем, учитывая, что процесс функционирования данной экологической системы описывается не одной функцией, а целой их системой, то и мера инерционности эколого-экономической системы для какого-то значимого параметра X_i будет определяться не одним значением, а группой значений, выраженных в частных производных:

$$\frac{df_1}{dx_i}, \frac{df_2}{dx_i}, \dots, \frac{df_k}{dx_i}.$$

Если использовать данные векторной геометрии, то в k -мерном пространстве мера инерционности по значимому параметру X_i (обозначим ее M_{xi}) может быть выражена следующим образом:

$$(3) \quad M_{xi} = \frac{d\vec{f}}{dx_i}.$$

Меру же инерционности для данной экологической системы по всем ее значимым параметрам можно выразить в виде матрицы M размером $n \times k$:

$$(4) \quad M = \begin{pmatrix} \frac{df_1}{dx_1} & \frac{df_2}{dx_1} & \dots & \frac{df_k}{dx_1} \\ \frac{df_1}{dx_2} & \frac{df_2}{dx_2} & \dots & \frac{df_k}{dx_2} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \frac{df_1}{dx_n} & \frac{df_2}{dx_n} & \dots & \frac{df_k}{dx_n} \end{pmatrix}$$

Матричное выражение меры инертности весьма удобно, так как в случае однотипных систем, когда действует принцип аддитивности, меру инерционности системы,

объединяющую несколько однотипных экологических систем, можно определять путем суммирования матриц, выражающих меру инертности каждой из них. Таким образом, мера инертности экологической системы характеризует степень автономности ее от окружающей экономической среды, степень независимости, «неподдаваемости» действию внешних сил, степень ее устойчивости от них (однако заметим, что инерционность все-таки не следует полностью отождествлять с устойчивостью системы, так как последняя категория больше отражает временной аспект проблемы ее автономного функционирования). Причем, чем выше мера инерционности системы, тем эта система автономнее от действия внешних сил. Разница же между инерционностью эколого-экономической системы и инерционностью физической системы заключается, если так можно выразиться, в «многоликости» первой, так как в этом случае «тяжесть», устойчивость системы определяется по каждому значимому параметру, которых, как правило, достаточно много (в связи с высокой сложностью и структурированностью такого рода систем в отличие от физических систем).

Предложенный нами подход для решения проблемы определения меры инерционности экологических систем на основе использования частных производных от системы функций, описывающих функционирование этих систем для всех их значимых параметров, имеет право на существование хотя бы потому, что он является обобщением того подхода, который применяется при определении инерционности физических систем. Только в нашем случае используется не динамика скорости физических тел и систем в виде их ускорения, а изменение скорости течения производственных и экологических процессов, выражаемое в динамике значимых параметров. Поэтому экологическую инерционность следует определять по каждому значимому параметру (значимые параметры и отражают все многообразие основных производственных процессов). Дальнейшие статистические и экономико-математические исследования позволят глубже обосновать целесообразность использования предложенного нами подхода при изучении вопросов, связанных с количественной оценкой степени инерционности эколого-экономических систем. Однако наряду с анализом количественных параметров большое значение имеет также исследование различных качественных аспектов явления инерционности.

Прежде всего следует отметить, что с качественной точки зрения эколого-экономическая инерционность существенно отличается от физической инерционности. К важнейшим особенностям проявления инерционности в эколого-экономической сфере следует отнести ее комплексный характер, что объясняется большей сложностью воспроизводственных систем по сравнению с физическими. Действительно, при изучении факторов, тормозящих реализацию каких-либо кардинальных преобразований в обществе, как правило, сложно бывает вычлнить какой-то один. Обычно выделяют несколько основных и множество второстепенных факторов, препятствующих осуществлению как эволюционных, так и революционных реформ, причем в большинстве случаев эти факторы относятся к различным группам и сферам жизнедеятельности общества, чем во многом и обусловлен комплексный характер социально-экономической инерционности. Так, например, можно выделить несколько групп факторов, по инерции тормозящих и усложняющих реализацию осуществляемых в настоящее время в Украине, России и других постсоциалистических странах рыночных реформ.

1. Факторы экологического характера (зоны экологического бедствия, гипертрофированное развитие сырьевых добывающих экологически грязных производств и проч.).

2. Особенности и традиции массовой психологии (например, исторически сложившиеся черты национального характера, как-то: традиционная общинность и коллективизм русского народа, в определенной мере препятствующие развитию классических рыночных отношений, в основе которых лежит индивидуализм).

3. Внешнеэкономические и внешнеполитические факторы (например, долги бывшего СССР, доставшиеся в наследство России).

4. Природно-ресурсные и климатические особенности, определяющие специфику

развития национальных и региональных хозяйственных комплексов.

5. Социальные факторы.

6. Непосредственно экономические факторы.

В каждой группе факторов, определяющих инерционность эколого-экономических систем, можно выделить некоторые подгруппы. Так, среди экономических факторов в особую подгруппу имеет смысл выделить те, которые определяют структурную инерционность российской экономики. В этой же группе факторов можно выделить подгруппы, связанные с различного рода диспропорциями: народно-хозяйственными (например, между производством средств производства и производством предметов потребления), межрегиональными, межотраслевыми, внутрирегиональными, внутриотраслевыми и т.д. Как видим, экологическая инерционность действительно носит в отличие от физической инерционности преимущественно комплексный характер.

Но с инерционностью могут быть связаны не только факторы, усложняющие и тормозящие реформы. Нередки случаи, когда инерционность способствует экономическому росту (например, долговременное действие прогрессивных тенденций). Таким образом, инерционность может способствовать как экономическому росту, повышению эколого-экономической эффективности (и в этом случае мы можем говорить о прогрессивной, позитивной эколого-экономической инерционности), так и спаду, снижению эффективности (в этом случае имеет смысл говорить о регрессивной, негативной инерционности). В случае же, если инерционность не влияет на динамику эффективности, можно говорить о нейтральной инерционности (скорее всего, более правильным было бы говорить о позитивных (прогрессивных), негативных (регрессивных) и нейтральных факторах эколого-экономической инерционности).

Наряду с комплексным характером, который присущ экологической инерционности, другой особенностью, отличающей ее от физической инерционности, является многоуровневый характер эколого-экономической инерционности. Действительно, инерционность присуща и предприятиям, и отраслям, и регионам, и народному хозяйству, и мировой экономике в целом, причем на различных уровнях иерархической системы управления и организации воспроизводственными процессами инерционности присуща своя специфика. Именно в связи с этим обстоятельством сформулированное нами в начале данного раздела правило об аддитивности матриц, характеризующих меру инерционности однотипных систем, применимо только к социально-экономическим системам одного иерархического уровня. Причем очевидно, что на каждом более высоком уровне иерархической структуры эколого-экономическая инерционность носит более сложный характер, что выражается в количественном увеличении и качественном разнообразии факторов инерционности, формах и способах ее проявления — более того, инерционность систем более высокого уровня как бы включает в качестве своих составляющих инерционность систем более низкого уровня (к примеру, инерционность отраслевого или регионального хозяйственного комплекса в качестве составляющих включает инерционность, присущую предприятиям, в него входящим).

Необходимо также заметить, что явление экологической инерционности гораздо чаще и сильнее проявляется в переходных, кризисных условиях, чем в стабильной и относительно устойчивой ситуации. Так, в первые несколько лет начавшейся в России рыночной реформы значительная часть директоров предприятий, считая, что осуществляемые общественные преобразования недолговечны, использовали в системе управления и организации производством традиционные методы, характерные для социалистической эпохи, и лишь с развитием рыночных отношений инерционная стратегия стала постепенно преодолевать. Таким образом, переходная среда, кризисные условия чаще вызывают необходимость смены типа, формы инерционности, чем это имеет место в относительно стабильной среде, когда сами условия определяют целесообразность использования традиционных подходов к организации и управлению производственными процессами (иначе говоря, устойчивая среда априори определяет действие стереотипов, т.е. инерционность хозяйственного мышления).

Действительно, в экологической сфере инерционность проявляется более сложно, чем в физическом мире, и выражается это в комплексности социально-экономической инерционности, ее многоуровневом характере, в более сильном проявлении данной разновидности инерционности в кризисной, нестабильной организационно-экономической среде и в наличии различных форм эколого-экономической инерционности — позитивной (прогрессивной), негативной (регрессивной) и нейтральной. Общее же между физической и производственной (экономической) инерционностью заключается в том, что и в первом, и во втором случае при прочих равных условиях при данном воздействии извне изменения системы тем меньше, чем выше ее инерционность. Однако поскольку инерционность эколого-экономической системы в отличие от физической системы определяется не по одному, а по каждому значимому параметру, то при учете внешнего воздействия на систему следует определять меру его влияния на каждый значимый параметр, поэтому показатели инерционности экологической системы по разным значимым параметрам при данном внешнем воздействии в принципе могут не совпадать.

Важнейшим условием преодоления негативной инерционности в экономике обычно является ее структурная перестройка. Определенный интерес для исследования структурных сдвигов может представлять использование понятия структурной эластичности выпуска

$$(5) \quad E \frac{n_1}{n_2},$$

где n_1 — консервативный (инерционный), а n_2 — реконструктивный (структурный) компоненты нормы роста.

Это понятие было введено Л.А. Дедовым [1] для исследования структурных циклов, анализ которых важен при мониторинге экономического развития.

Применение термина «структурная эластичность» к показателю E оправданно по следующим причинам:

а) величины n_1 и n_2 являются относительными приростами исследуемого агрегата, что существенно для определения показателя E как эластичности, ибо эластичность количественно представляет собой отношение таких приростов;

б) и n_1 , и n_2 учитывают структурные особенности происходящих в хозяйственных системах процессов.

Данное понятие целесообразно использовать и при выборе оптимального варианта структурной перестройки экономики на основе решения проблемы элементного формирования эколого-экономического ядра.

Возможны следующие варианты:

- структурная эластичность положительна: рост на основе традиционной структуры выпуска дополняется ростом на основе структурных изменений, т.е. $n_1 > 0$ и $n_2 > 0$. Тогда $E = n_1/n_2 > 0$. Соответствующая фаза структурного цикла может быть названа фазой дополняющего развития и является повышательной;

- если несущий каркас экономической структуры подвергается преобразованиям, которые сначала бывают довольно умеренными в силу инерционности экономических процессов, то рост на традиционной основе замедляется: $n_1 < 0$, но сохраняется рост на базе структурных изменений ($n_2 > 0$), причем это происходит так, что $N = n_1 + n_2 > 0$, и поэтому имеет место рост выпуска. Тогда $E > -1$. Такая ситуация характеризует фазу компенсирующего замещения. То есть рост за счет компонента n_2 компенсирует и замещает спад на основе компонента n_1 , что обусловлено самим целевым назначением структурных сдвигов — рост на их основе должен расширять производственные возможности хозяйственной системы. И это действительно удается обеспечить на первых порах. Однако часто спад традиционных производственных возможностей приобретает коллапсную форму. Тогда система переходит в фазу 3;

- при кардинальном преобразовании традиционной структуры выпуска спад на ее основе перестает компенсироваться одновременным ростом на базе реконструктивной

составляющей, что связано с запаздыванием эффекта структурных преобразований и часто общей его недостаточностью по сравнению с масштабом деструкции. Имеем $N < 1$ и $E < -1$. Это ситуация некомпенсирующего замещения;

- в четвертой фазе упомянутые факторы проявляются наиболее отчетливо, в силу чего имеем общий глубокий спад производства: $E \ll -1$ и $N \ll 0$.

На основе предложенной классификации фаз экономического роста в каждом данном периоде возникает разбиение объектов анализа — отраслей, товарных групп на кластеры — совокупности объектов, сходные по свойствам динамики.

В кластер первый — Кл.1 попадают объекты множества G_1 , для которых $E^{(i)} > 0$ при $i \in G_1$. Объекты Кл. 1 развиваются в целом успешно в имеющихся условиях.

Для объектов второго кластера — Кл. 2 — $0 \geq E^{(i)} \geq -1$. Объекты Кл. 2 проводят реконструкцию выпуска в целях более выраженного роста.

Для объектов третьего кластера № < — 1. Это слабо депрессивные объекты.

В кластер 4 входят объекты, удовлетворяющие условию $E_{(i)} \ll -1$ и $N \ll 0$. Объекты этого кластера относятся к сильно депрессирующим.

Использование данного понятия к процессу отбора элементов экологического ядра возможно, так как структурная эластичность позволяет выявить те отрасли и виды производства, которые оказывают существенное влияние на развитие эколого-экономической системы в целом. Поэтому в ядро входят элементы первого и второго кластеров. Как показали исследования Л.А. Дедова, к эколого-экономическому ядру Удмуртской Республики, например, в настоящее время можно отнести следующие отрасли: черная металлургия, машиностроение и металлообработка, лесная и деревообрабатывающая промышленность, нефтяная и пищевая отрасли [1]. Аналогичным методом можно сформировать ядро экономики и любого другого региона [2; 3]. Как можно видеть, ядро играет существенную роль в осуществлении структурной перестройки экономики.

Література:

1. Дедов Л.А. Развитие хозяйственных систем: методы оценки и анализа. – Екатеринбург: УрО РАН, 1998.
2. Павлов К.В. Инерционность социально-экономических и экологических систем // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2007. – № 7. – С. 22-27.
3. Трансформация промышленного комплекса региона: проблемы управления развитием: Монография / В.И. Дубницкий, И.П. Булеев, Н.Е. Брюховецкая, В.И. Ляшенко и др.; Под общ. ред. В.И. Дубницкого. – Донецк: ДЭГИ, ООО «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 548 с.

УДК 330.35.011

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕХОДУ УКРАЇНИ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ

Л.В. Жарова,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

Аналіз світового досвіду розроблення та реалізації державних стратегій зі сталого розвитку на національному та регіональному рівнях дозволив зробити такі основні висновки. Стимулом для розробки та запровадження стратегічних документів зі сталого розвитку стали рекомендації Самміту Землі та «Порядок Денний на ХХІ століття» (1992р), Всесвітні зустрічі на найвищому рівні із сталого розвитку Ріо+5 (1997р.) та Ріо+10 (2002р.), а також рішення Конференцій міністрів охорони навколишнього середовища Європи. Для країн Центральної Європи, Кавказу та Центральної Азії важливим став рамковий документ, прийнятий на п'ятій Київській Пан-європейській конференції міністрів навколишнього середовища (2003 р.) – "Екологічні партнерства в регіоні СЕК ООН: екологічна стратегія для країн Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії" – метою якого є реалізація Плану виконання рішень,

прийнятого в Йоханесбурзі. Цей документ є основою для розробки Стратегії політики сталого розвитку країн ССКЦА. В Україні це: Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 року, Енергетична стратегія України на період до 2030 року, проект Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року, Стратегія національної безпеки України, проект Концепції переходу України до сталого розвитку, Концепція демографічного розвитку України на 2005-2015 роки тощо.

Основним поштовхом для запровадження стратегій сталого розвитку у країнах – членах Європейського Союзу та деяких інших країнах стали нормативні вимоги до розробки такого документу, в країнах – претендентах вирішальну роль зіграла необхідність адаптуватись до вимог Європейського Союзу.

Попри відмінності національних стратегій сталого розвитку різних країн, які обумовлені низкою об'єктивних та суб'єктивних причин, є ряд ключових спільних рис, які можуть бути використані й Україною, а саме:

стратегії сталого розвитку носять досить загальний, рамковий характер;

пріоритети, завдання, цілі, що прописані у стратегіях, конкретизуються та впроваджуються через стратегічні документи національної соціально-економічної та екологічної політики, секторальні стратегії, національні плани дій тощо;

моніторинг виконання стратегій сталого розвитку виконується через систему індикаторів, які розробляються для кожної країни на основі розроблених Комісією зі сталого розвитку ООН керівництва і методології розробки індикаторів сталого розвитку (вересень, 2001). Конкретні чи порогові значення індикаторів залежать від періоду на який розробляється стратегія, соціально-економічного розвитку, а також міжнародних зобов'язань, що взяла на себе країна.

Проведене нами дослідження дозволило виявити основні загрози та можливості щодо реалізації стратегії сталого розвитку України у регіональному зрізі (зокрема на основі використання інтегральної оцінки стану навколишнього природного середовища) по таких основних групах:

Перша група (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька області),

- *загрози*: значні обсяги викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення (38,8% загально державного обсягу викидів); складна водогосподарська і гідроекологічна ситуація внаслідок того, що в поверхневій воді області щорічно потрапляє більше 3 млрд. м³ господарчо-побутових стоків (більше 25% від загальної кількості стічних вод в Україні); переважання найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості, концентрація на території великої кількості об'єктів господарювання із статусом потенційно небезпечних та значна зношеність (49%) основних виробничих фондів тощо.

- *можливості*: стабілізація викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря на рівні 60,1 т/км²; реабілітація урбанізованих територій з просіданням денної поверхні в результаті підробки гірничими виробками (7,83% території); реструктуризація видобувних галузей промисловості, скорочення кількості потенційно небезпечних об'єктів на 10–15%, їх модернізація та переоснащення на засадах поширення ресурсозберігаючих, інноваційних технологій; зниження рівня хімічної небезпеки на хімічних об'єктах (на короткострокову перспективу на 75%) шляхом модернізації та переоснащення виробництва на засадах інноваційних технологій тощо.

Друга група (Луганська, Миколаївська, Кіровоградська, Херсонська, Одеська, Харківська області)

- *загрози*: екологічні проблеми, пов'язані з розміщенням на території п'яти найбільших портів (Одеського, Іллічівського, Білгород-Дністровського, Кілійського та Южного) та багатьох потенційно небезпечних об'єктів, на яких зберігаються пожежо-, вибухово-, хімічно-, радіаційно- та біологічно небезпечні речовини; посилення забруднення довкілля токсичними (в т.ч. радіоактивними) компонентами в результаті накопичення і неналежного зберігання відходів гірничої промисловості). Зокрема, концентрація забруднюючих речовин

в містах і вздовж залізничних шляхів та автомагістралей що перевищує нормативи в 3-5 разів і може зростати тощо.

- *можливості*: реконструкція небезпечних об'єктів житлово-комунального господарства (на короткострокову перспективу на 55% об'єктів), які становлять небезпеку для навколишнього середовища при аваріях та порушеннях технологічних режимів. У тому числі підвищення конструктивної міцності старих та ненадійних будівель, особливо в зонах дії карстових явищ та можливих землетрусів силою в 7–8 балів, модернізація і переоснащення підприємств шляхом впровадження ресурсо-, енергозберігаючих та інноваційних технологій (доведення рівня зношеності основних фондів з 68% до 45%); скорочення кількості потенційно небезпечних об'єктів на 5-10%; зменшення кількості небезпечних хімічних речовин, що зберігаються на підприємства та сховищах (на 3% щорічно)тощо.

Третя група (Вінницька, Житомирська, Київська, Рівненська, Тернопільська, Львівська, Сумська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, Полтавська області)

- *загрози*: погіршення стану водних ресурсів, підвищення нітратного забруднення ґрунтових вод; прогресуючий розвиток небезпечних екзогенних процесів у геологічному середовищі – карстоутворення, зсувів, підтоплень тощо і наростання збитків від зазначених явищ; високий рівень забруднення земель радіонуклідами від 1 до 5 Кі/км²; зростання обсягів самовільного будівництва у прибережних смугах; загального користування лісовими землями, зокрема рекреаційного призначення; подальша фрагментація угідь, порушення традиційних сівозмін та систем землекористування тощо.

- *можливості*: проведення берегоукріплюючих робіт на р. Дністер та її притоках; відсіпка дамби відвалу фоксогіпсу і гідроспоруд у зоні впливу ДГХП «Сірка», ліквідації карстових провалів з необхідністю відселення людей із зон ведення гірничих робіт та касто провальних територій; організація належного каналізування поверхневого стоку забудованих територій, який є одним з чинників підтоплення (особливо у м. Хмільник та смт. Литовець); активізація розв'язання проблем вирішення проблеми, пов'язані з поведженням з відходами, в першу чергу токсичними; закриття сірчаних кар'єрів і відновленні ландшафту в зоні діяльності ДГРП "Подорожненський рудник" тощо.

Четверта група (Автономна Республіка Крим, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Хмельницька області).

- *загрози*: зімління великих та пересихання малих річок; поширення забруднення підземних вод внаслідок виробничої діяльності; несанкціоновані рубки лісів; втрата стійкості лісових екосистем та їх деградація; збільшення кількості надзвичайних ситуацій природного характеру (повені, підтоплення, засолення ґрунтів); підвищення витрат, пов'язаних з розміщенням відходів; зростання інтенсивності використання транспортної інфраструктури території з метою перевезення небезпечних (у т.ч. радіоактивних) вантажів; погіршення стану рекреаційно-туристичних територій та ресурсів через збільшення потоків рекреантівтощо.

- *можливості*: зменшення загальної кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря до рівня 7,0 т/км²; стабілізація стану водних об'єктів, зниження обсягів скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти до 10,2 м³ у розрахунку на одну особу; виконання державної цільової Програми комплексного протипаводкового захисту у басейні р. Тиса на період 2006 – 2015 рр.; розвиток заходів щодо попередження та ліквідації наслідків селевих процесів (у Верховинському, Косівському, Надвірнянському, Богородчанському, Рожнятівському і Волинському районах тощо); розширення площі природно-заповідного фонду з метою формування цілісної екологічної мережі до 5%,

- будівництво захисних протипаводкових дамб; виконанні державної Комплексної програми протизсувних заходів на 1999 – 2010 рр. тощо.

Фінансовими джерелами забезпечення наведених вище заходів можуть бути такі:

- в межах короткострокового періоду: 2008-2010 рр. – використання власних коштів суб'єктів господарювання (60-70%), позикових коштів у вигляді кредитів (до 10%), залучення інвестицій, у тому числі іноземних (20-30%), коштів державного бюджету (для

проектів, що характеризуються найвищими рівнями соціо-еколого-економічного ефекту та чинять суттєвий вплив на зміну структури економіки країни) – 5-10%; У подальшому – частковий перехід до системи самофінансування заходів з впровадження стратегій сталого розвитку – зростання частки самофінансування з 0 до 30%. Сутність самофінансування полягає у забезпеченні фінансування реалізації кожного наступного заходу за рахунок отримання економічного ефекту від попереднього. Отриманий у підсумку економічний ефект від впровадження всіх заходів повинен бути достатнім для компенсації первісних фінансових вкладень;

– в межах довгострокового періоду – перехід до повного самофінансування стратегій сталого розвитку – забезпечення фінансування структурних трансформацій економічної системи за рахунок внутрішніх ресурсів, залучення іноземних інвестицій для її розбудови і розширення.

УДК 502.33+332.122

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

*А.Й. Жемба, Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень НАН України*

Згідно з існуючими трактуваннями [1] під природно-ресурсним потенціалом розуміється здатність природних геосистем без шкоди для навколишнього середовища віддавати людству продукцію або виконувати корисну для нього роботу. Світова спільнота опрацьовує напрям збалансованого економічного, соціального і екологічного розвитку регіонів згідно з прийнятим у 1992 р. в Ріо-де Жанейро на Конференції ООН з питань охорони навколишнього середовища і розвитку «Порядком денним на XXI ст.» Саме це століття має стати визначальним в історії розвитку цивілізації.

Другим моментом, важливим для раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, є те, що розвиток суспільства у XXI ст. базуватиметься, в основному, на інноваціях, нових технологіях і освоєнні інформаційних потоків.

Україна має не тільки різноманітний, а й потужний природно-ресурсний потенціал (ПРП). [2] Найбільше у нас мінеральних, земельних і рекреаційних ресурсів. Протягом попередньої історії розвитку держави активно використовувалися саме мінеральні і земельні ресурси. Це спричинило зростання промислових агломерацій, де панувало виробництво продуктів паливно-енергетичного, металургійного, хімічного, будівельного та інших міжгалузевих комплексів. Близько 50 промислових вузлів України й досі мають чітку природно-ресурсну орієнтацію. Територіальний розподіл ПРП нерівномірний, що позначається на галузевій і територіальній структурі регіонів. Саме територіальна концентрація промислового виробництва у поєднанні з недосконалими технологіями призвела до погіршення природних властивостей ландшафтів.

Своєрідність географічного положення України, її природних умов, ресурсного та наукового потенціалу, стану економіки і трансформаційних процесів у суспільстві, пов'язаних із зміною орієнтирів соціального розвитку, породжує чимало проблем на шляху економічного зростання.

Розглянемо специфіку одного із факторів економічного зростання — природно-ресурсного потенціалу території України (без акваторії). У зв'язку з цим коротко нагадаємо, що природно-ресурсний потенціал території характеризується сукупною продуктивністю її природних ресурсів як засобів виробництва і предметів споживання. Ці характеристики виражаються у їхній споживчій вартості. Розрізняють сучасну і потенційну продуктивність природних ресурсів. Потенційна характеризує максимально можливу ефективність використання їх у господарстві. Такої ефективності теоретично можна досягти вже на сучасному етапі розвитку продуктивних сил держави, за умови оптимальної відповідності фактичної структури природокористування історично сформованій специфіці місцевих

природно - економічних, соціальних та інших умов. Цілком зрозуміло, що у програмах розвитку регіонів важливе місце посідає оцінка ПРП: його запасів, якості та умов освоєння, а також розрахунки витрат на освоєння окремих видів ресурсів. Важливо порівняти ці витрати з ринковими цінами на такі ж види ресурсів. Оцінюючи ресурси, слід враховувати, що освоєння їх окремих видів не є ізольованим процесом.

Розглядаючи питання економічного зростання в Україні у XXI ст., необхідно брати до уваги стан забезпеченості населення і території держави основними природними ресурсами, кількість і якість яких визначають можливості створення для населення повноцінних умов проживання. До таких насамперед можна віднести мінеральні, земельні, водні, лісові ресурси, власне території як просторового базису існування, ресурси територій, на яких встановлено природоохоронний режим. [3]

Фахівці стверджують, що при вивченні ПРП необхідно виходити з таких принципових положень:

- на будь-якій території (країна, адміністративна область) сформувався свій комплекс природних ресурсів, між якими існують стійкі взаємозв'язки; тобто зміна одного ресурсу може викликати зміну інших;
- поняття ПРП слід розглядати комплексно, тобто застосовувати не до окремо взятого природного ресурсу, а до їх сукупності на досліджуваній території;
- сама величина ПРП динамічна, оскільки змінюється у процесі освоєння; відповідно різні рівні економічної та екологічної ефективності цього процесу;
- різні типи динаміки ПРП мають свої часові періоди, протягом яких природних ресурсів вистачить для сталого (стійкого) регіонального розвитку. В зв'язку з вищезазначеним в програмах стійкого розвитку регіонів оцінка динаміки ПРП має посісти належне місце.

Головна трудність вибору подальшої еколого-економічної схеми розвитку України пов'язана з неможливістю зміни дуже жорстких і консервативних зв'язків у "складових системи людина - природа - економіка". Існуючі думки щодо прискореного відновлення старої структури економіки означає подальше збереження її аномальної енерго-ресурсомісткості та подалі погіршення стану довкілля, біоти і розумної життєдіяльності людини.

Тому стратегічним напрямком ефективного та сталого розвитку економічного базису в Україні має бути постійне підвищення його, екологічного коефіцієнту корисної дії, бо незважаючи на відносну відокремленість від біосфери, людина не може вибирати директивні (жорсткі) схеми розвитку економіки та впливу на біосферу і середовище на рівні протистояння. Вона має пристосовуватись до природи. Приклад сучасного еколого-економічного стану Україні свідчить про термінову необхідність приведення в стан еколого-економічного балансу "системи людина - природа - економіка", навіть за рахунок зниження темпів економічного зростання, відмови від деяких видів промислового виробництва з високим ступенем екологічного ризику та введення заборони і суттєвих обмежень на використання окремих видів природних ресурсів.

У цілому структурна схема еколого-економічних співвідношень та зв'язків у "вигляді системи людина - природа - економіка" є дуже загальною моделлю для нашої країни, в межах якої значна кількість параметрів довкілля набула практичне незворотних екологічних змін, а більшість регіонів відрізняється ускладненням життєдіяльності людини. Основою стратегії розвитку України має бути екологічна реструктуризація економіки України з першочерговим усуненням надмірних техногенних навантажень на земельні, водні, мінерально-сировинні ресурси й збереження досягнутих темпів їх використання та техногенного перетворення буде подалі визначати погіршення екологічних умов життєдіяльності та зростання ризику надзвичайних екологічних ситуацій з переходом їх в перманентний стан.

Література:

1. Барановський В.А., Шищенко П.Г. Україна. Еколого-економічна збалансованість території. Масштаб 1:3000000. – К., 2005. – 35 с.

2. Барановський В.А. та інші Україна. Еколого-географічний атлас. Атлас-монографія. – К.: Варта, 2006. – 220 с.
3. Водні ресурси на рубіжі ХХІ ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення / За редакцією академіка УЕАН, д.е.н., професора М.А. Хвесика. – К.: РВПС України НАН України, 2005. – 564 с.

УДК 330.15.

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Завадський В.В.,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

На сьогодні в Україні практично відсутній системний підхід для мінімізації можливих негативних наслідків забруднення навколишнього середовища. Одним з найефективніших сучасних інструментів зниження витрат державного бюджету на ліквідацію наслідків забруднення навколишнього середовища може бути, на думку авторів, страхування означених ризиків суб'єктами господарювання, внаслідок діяльності яких може бути заподіяна шкода навколишньому середовищу.

В останні роки страховий ринок України має одні із найкращих показників розвитку в Україні, порівняно з іншими галузями економіки держави. Особливо слід відмітити зростання рівня капіталізації страховиків.

В міжнародній практиці вже досить давно страхування використовується як інструмент певного зниження ризиків держави, пов'язаних з усуненням негативних наслідків подій, що призвели до забруднення оточуючого середовища.

Формування загальнодержавної системи екологічного страхування в Україні, потребує внесення змін до чинного законодавства, як безпосередньо у сфері страхування, так і в інших пов'язаних сферах діяльності суб'єктів господарювання – учасників означених процесів. Ефективність екологічного страхування з точки зору держави, полягає по перше: у зменшенні видатків державного та місцевих бюджетів, пов'язаних з ліквідацією негативних наслідків забруднення навколишнього середовища (відшкодовуються страховиками); по друге - можливість отримання додаткових інвестицій в економіку держави за рахунок інвестування страховиками тимчасово-вільних коштів із сформованих резервів від надходжень страхових платежів, отриманих за страхування екологічних ризиків суб'єктів підприємницької діяльності, тощо. Попередній аналіз суб'єктів господарювання в Україні довів, що страхуванням екологічних ризиків може бути охоплено близько 80 % господарюючих суб'єктів, практично всі вони в певній мірі створюють загрози навколишньому природному середовищу.

Основою системи екологічного страхування є низка нормативно-правових актів (законів, постанов), що регулюють взаємовідносини держави та суб'єктів господарювання, пов'язаних діяльністю у сфері екологічного страхування. Тарифна політика в першу чергу має бути обґрунтована на засадах достатності коштів, що збираються страховиками для формування необхідних резервів, для виплати страхових відшкодувань за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу. Стимулювання розвитку означеного виду страхування може бути забезпечено його обов'язковістю, для певного сегменту суб'єктів господарювання, а також іншими важелями, що можуть бути застосовані до суб'єктів господарювання і мають бути спрямовані на підвищення екологічної безпеки суб'єктів господарювання. При цьому, страхуванні екологічних ризиків об'єктів техногенної небезпеки, мають бути створені об'єднання страховиків (пули, об'єднання тощо) з певними правилами розподілу обсягів відповідальності в залежності від рівня капіталізації учасників об'єднань.

З метою розвитку системи екологічного страхування державою мають бути створені:

- відповідна законодавча база, що буде ґрунтуватися на засадах обґрунтованості,

- справедливості та достатності плати за страхування означених ризиків;
- інструменти контролю за використанням страховиками одержаних коштів;
- система сприятливих умов інвестування тимчасово-вільних коштів, одержаних страховиками за страхування екологічних ризиків;
- спеціальний державний фонд гарантування відшкодування шкоди страховиками-учасниками системи екологічного страхування.

УДК 658+004.056

УГРОЗЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В ОБЩЕСТВЕ ТРАНСФОРМАЦИЙ

*Захаров И. В.,
Сумский государственный университет*

Современная экономика характеризуется такими процессами, как глобализация, постоянное ускорение темпов НТП, рост и изменение потребностей, слияние и изменение рынков и т.д. Все эти изменения привели к возникновению так называемого общества трансформаций, которое кроме чисто организационных (трансформационных) новшеств характеризуется также и новыми экономическими особенностями. Так, неотъемлемой частью нового общества является внедрение и применение информационных технологий (ИТ) во всех сферах деятельности человека.

Для предприятий постоянное усовершенствование имеющихся средств информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) и расширение их применения является частью стратегических решений и оперативных задач. Но каждое предприятие при принятии решения о необходимости улучшения базы ИКТ сталкивается с вопросами о необходимом и достаточном уровне усовершенствования, о сумме финансирования этого уровня, об оптимизации и согласованности внедряемых и используемых ИТ-решений, о применении средств защиты информационной базы предприятия, о необходимом и достаточном уровне затрат на систему информационной безопасности. Таким образом, перед каждым предприятием рано или поздно встает проблема численной оценки угроз информационной безопасности, выявление направлений модернизации ИКТ для определения необходимых затрат на оптимизацию и повышение эффективности работы информационной системы предприятия.

Для представления о возможном ущербе, который наносится нормальной деятельности предприятия незащищенностью информационной системы, рассмотрим каждый фактор угрозы и возможные убытки, которые он приносит предприятию. В общем виде угрозы надежности появляются под действием факторов двух видов: Hardware-фактора и человеческого фактора.

Hardware-фактор. Фактор, связанный с неисправностью оборудования. На устранение неисправности затрачивается некоторое время для диагностики неисправности, замены или ремонта узла или блока, установки и настройки нового блока, восстановление данных и/или пользовательских настроек. Т.е. затрат на восстановление работоспособности представляют сумму оплаты этого времени и стоимости необходимых для ремонта запчастей.

Что касается человеческого фактора, то его воздействие может быть связано с умышленным и неумышленным нанесением вреда.

Неумышленное нанесение вреда. Этот фактор связан с влиянием человека на автоматизированную систему, которое может нанести ущерб предприятию. Неправильное использование, невыполнение правил эксплуатации оборудования, несоблюдение условий эксплуатации, некомпетентность сотрудников, а также другие действия, негативно повлиявшие на работу ИКТ, могут привести к временной неработоспособности информационной системы предприятия. На устранение потребуются затраты на диагностику сбоя в работе, восстановление информационной базы, если это необходимо, и обучение сотрудника для предотвращения повторения сбоя.

Умышленное нанесение вреда делится на несколько видов конкретных угроз информационной безопасности предприятия:

1. *Пиратство*. Этот фактор угрожает только тем предприятиям, деятельность которых предусматривает производство и продажу программного обеспечения, как самостоятельного продукта, либо как неотъемлемую часть производимого продукта (например, управляющая программа устройства). Убыток, нанесенный в таком случае предприятию, будет выражаться в упущенной выгоде от нереализованных образцов продукции. Основная сложность в численной оценке убытка состоит в определении количества непроданных экземпляров.

2. *Вирусная опасность*. Вирусы могут нарушить работу отдельных программ, уничтожить пользовательские файлы или базы данных, изменить или удалить системные файлы, что приведёт к потере работоспособности системы, а отдельные типы вирусов могут вывести из строя оборудование. При этом не существует антивирусных систем, способных на 100% защитить компьютер. Кроме того, антивирусные базы обновляются с задержкой – информация о вирусе попадает в обновление антивирусных баз только тогда, когда вирус уже поразило некоторое количество компьютеров, а, следовательно, начал распространяться по сетям. В случае поражения ущерб может быть разноплановым – от шуточных сообщений, появляющихся на экране монитора, до физического повреждения оборудования из-за изменения параметров устройств (например, напряжения питания отдельных узлов компьютера). Также вирусы в некоторых случаях создают угрозу конфиденциальности информации, получая доступ к сохраненным на компьютере файлам.

В случае поражения вирусом информационной системы предприятия, необходимо затратить время на поиск и удаление вируса, восстановление данных, если они были повреждены, восстановление программного обеспечения и операционной системы, если в этом была необходимость. При первом случае поражения необходимо изучить действие вируса для анализа всех возможных последствий поражения вирусом или возникших угроз. Также необходимо затратить время на диагностику и лечение других компьютеров внутренней сети предприятия, т.к. вирус мог распространиться на другие компьютеры. Могут возникнуть и необратимые последствия, например, если не удалось восстановить повреждённые данные. В таком случае сотрудниками предприятия будет затрачено время на восстановление информации, и даже может привести к более ощутимым убыткам.

3. *Спам*. Данный фактор связан с распространением по информационным каналам нежелательной, рекламной или носящей мошеннический характер информации. Чаще всего это касается электронной почты. Особенно подвержены проблеме спама электронные адреса, указанные в рекламе предприятия, а также адреса, которые активно используются на протяжении длительного времени. Использование антиспам-фильтров не решает проблему на 100 % и часто приводит к потере полезной корреспонденции. Таким образом, необходимо затрачивать время для фильтрации почты.

Ущерб от спама состоит во времени, затраченном сотрудником (в обязанности которого входит обработка входящей почты) на просмотр и удаление спам-писем. В отдельных случаях может потребоваться изменение электронного адреса, что понесет дополнительные затраты. Также спам усиливает вирусную опасность, т.к. значительная часть спам-писем содержит вирусы. Для более точной оценки этого фактора необходимо провести дополнительное исследование – опрос сотрудников для определения, существует ли на предприятии проблема спама или нет, сколько сотрудников она затрагивает и какой ущерб наносит. Это потребует дополнительных временных затрат, но при оценке эффективности использования ИКТ на предприятии, активно использующем электронные каналы (например, электронную почту) для общения и передачи данных, для полноты картины этот фактор должен быть оценен численно.

4. *Шпионаж*. Данный фактор связан возможной утечкой информации и ее последующим использованием, что может привести к неблагоприятным и непредсказуемым последствиям для предприятия. Поэтому при разработке стратегии защиты информационной системы предприятия обязательно нужно предусмотреть затраты на установку

индивидуальных паролей входа, полномочий доступа к базе данных для каждого сотрудника, системы отслеживания действий и изменений в информационной базе предприятия и т.д.

Предприятия должны уделять достаточно внимания всем аспектам работы ИКТ, чтобы вовремя узнавать о возникновении угроз информационной безопасности. Недостаточное внимание к вопросам информационной безопасности во многих случаях создает преграды эффективному развитию бизнеса в целом и работы информационной инфраструктуры в частности.

УДК 330.332.16

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В РАЗВИТИИ ИНФРАСТРУКТУРЫ СФЕРЫ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

*Л.В. Иванченкова, В.И. Крутякова,
Институт проблем рынка и экономико-экологических
исследований НАН Украины*

В развитых странах и многих странах с переходной экономикой механизм инвестиционного партнерства государства и бизнеса стал действенным инструментом, который государство эффективно использует для решения таких актуальных проблем, как привлечение значительных дополнительных финансовых ресурсов и удовлетворение вследствие этого нужд населения и бизнеса в высококачественных услугах. Т.е. объединение активов государства с инвестиционными, управленческими и другими ресурсами частного сектора разрешает повысить эффективность инфраструктурных проектов и использовать потенциал, который находится в распоряжении общества.

По своей экономической природе такое партнерство является развитием традиционных механизмов хозяйственных взаимоотношений между государственными властями и частным сектором в целях разработки, планирования, финансирования, строительства и эксплуатации объектов инфраструктуры. Государственно-частное партнерство - это не просто специфический тип финансирования или привлечения инвестиций, а качественно иной институт оказания услуг экономическим субъектам в сравнении с традиционно используемыми инструментами.

Для этого государственный и частный секторы объединяют свои усилия и ресурсы. Со стороны бизнеса - это знания, опыт, эффективные методы управления, оперативность принятия решений, частичное или полное финансирование текущих или капитальных расходов. Государство в свою очередь может предоставить бизнесу некоторое имущество, льготы и гарантии, а также необходимые для реализации проекта финансовые средства. Кроме этого представители власти несут ответственность перед обществом за услуги обществу, их обслуживание, его масштабы, структуру и качество, выполняют регулирующие, законодательные, контрольные и надзорные функции. В свою очередь бизнес осуществляет практическую деятельность в сфере оказания услуг.

Природопользование рассматривается нами как сфера, в которой участие бизнеса может получить множество различных форм в зависимости от принципиальных особенностей тех или иных секторов рынка экологической инфраструктуры:

- формы государственно-частного партнерства в сфере природопользования: контракт на обслуживание, контракт на управление, инвестиционный договор, аренда (лизинг), соглашение о разделе продукции, концессия, совместная деятельность;

- рынок проектов экологической инфраструктуры: добыча природного капитала, охрана окружающей природной среды, воспроизводство природного капитала, обеспечение ресурсно-экологической безопасности;

- функции государства: нормирование, регламентация, стандартизация, инвестирование, контроль, экспертиза, передача в лизинг частному партнеру;

- функции бизнеса: инвестирование, строительство и монтаж оборудования, эксплуатация, оплата лизинговых платежей, передача в лизинг государственному партнеру, оплата концессионных платежей.

Каждому из секторов рынка экологической инфраструктуры соответствует определенная система проектов инфраструктуры (ресурсодобывающие предприятия, предприятия по воспроизводству природных ресурсов, природоохранные сооружения и объекты, лабораторные комплексы, отходоперерабатывающие производства и т.п.). Функции государства и бизнеса в сфере природопользования дополняют друг друга и могут интегрироваться как на стадиях создания инфраструктурных объектов, их эксплуатации, прямого предоставления экологических услуг, а также предоставления дополнительных (или косвенных) услуг, которые не относятся непосредственно к сфере природопользования. Как показывает мировой опыт, государство оставляет за собой стратегически важные функции в сфере природопользования с точки зрения обеспечения национальной безопасности, а бизнес берет ответственность собственно за предоставление услуг, которые реализуют интересы государства и общества.

УДК 658. 589. 012. 32

УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

*С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна,
Сумський державний університет*

З початку промислової революції основою розвитку підприємств було зниження витрат виробництва і збуту, а основною формою конкуренції була цінова. Однак з переходом до постіндустріальної економіки, яка активно формується у економічно розвинених країнах, забезпечити виживання і розвиток на ринку тільки за рахунок цих факторів уже неможливо, звичайно, якщо не вдовольнитися роллю сировинного приросту світових економічних лідерів та джерела дешевої робочої сили для них.

Входження на рівних у співтовариство цивілізованих країн можливе лише на умовах рівності економічного розвитку та стандартів якості життя. А досягти цього, як переконливо свідчить світовий досвід, можна лише шляхом інноваційного розвитку, з опорою на інтелект, комерціалізацію новітніх досягнень у галузі науки і техніки, інформаційні технології, високий рівень добробуту населення, демократизацію усіх сфер життєдіяльності суспільства. Цієї мети не можна досягти засобами, що були досить дієвими у минулому, але зараз безнадійно застаріли: „навести порядок”, „справедливо розподілити чи перерозподілити майно і засоби виробництва”, „посилити контроль” і т.п. За рахунок цих заходів можна забезпечити тільки відносну стабільність на досить низькому рівні соціально-економічного розвитку. Результативний стрибок через прірву яка розширюється на бік країн, що йдуть у руслі розвитку світової цивілізації, можна забезпечити лише шляхом безупинного пошуку і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу господарюючих суб'єктів у мінливих умовах зовнішнього середовища, що пов'язано з постійним і неухильним оновленням асортименту продукції і технологій виробництва, удосконаленням системи виробництва і збуту.

Системний аналіз світових тенденцій економічного розвитку і чинників, що його спричиняють, переконливо доводить, що на чільне місце вийшли інноваційні і їх роль постійно зростає, навіть в умовах економічної кризи. Для промисловості України, як провідної галузі вітчизняної економіки, що зберігає все ще досить значний потенціал інноваційного розвитку (ІПР), загострюється проблема підвищення ефективності управління його реалізацією і розвитком, оскільки подальше зволікання загрожує системним відривом від економічно розвинених країн через несумісність економіки, технологічного середовища, стандартів якості життя тощо, подолати який буде практично неможливо. Однак, проведений

аналіз свідчить, що ступінь реалізації наявного потенціалу не є адекватною, вона істотно менша, ніж у економічно розвинених країнах. Таке становище у значній мірі пояснюється відсутністю дієвих механізмів управління наявним потенціалом.

З урахуванням цього, нами було поставлено за мету розробити і науково обґрунтувати теоретико-методичні основи формування організаційно-економічного механізму управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств з позицій забезпечення їх сталого розвитку. В основу наших розробок покладено авторську ідею, що ПІР промислових підприємств можна ефективно управляти шляхом забезпечення узгодженої взаємодії його підсистем і приведення їх у відповідність до існуючих умов зовнішнього середовища з урахуванням його можливих змін.

ПІР ми визначаємо як комплекс взаємопов'язаних ресурсів та здатності до їх реалізації, які визначають спроможність господарюючого суб'єкта приводити у відповідність до зовнішніх внутрішні можливості розвитку на основі постійного пошуку і використання нових сфер і способів реалізації наявних і перспективних ринкових можливостей. Дане визначення органічно поєднує і взаємно узгоджує погляди різних авторів на ПІР, як то: деяку критичну масу ресурсів; здатність ефективно ними розпоряджатися; основну передумову інноваційного розвитку; засіб адаптації до змін умов господарювання.

Як підсистеми ПІР авторами розглядаються:

1. Ринковий потенціал - наявність попиту на конкретні інновації, або спроможність підприємства його сформувати (для радикальних інновацій). Його рівень визначається ефективністю служби роботи маркетингу підприємства.

2. Інноваційний потенціал - здатність втілити досягнення науки і техніки у конкретні інновації, що відповідають запитам споживачів. Його складовими є: інтелектуальна, інформаційна, інтерфейсна та науков-дослідна складові.

3. Виробничо-збутовий потенціал - спроможність та економічна доцільність розробити, виготовити та просувати інновації на ринки. Його складові: фінансова, кадрова, технологічна, маркетингова та організаційно-управлінська складові.

Доведено, що інноваційна діяльність має шанси на успіх лише при наявності певного взаємоузгодженого рівня цих потенціалів-підсистем, при якому внутрішні можливості розвитку (ПІР підприємства, його окремі підсистеми та їх складові) відповідають зовнішнім, які генеруються ринком. Визначено формальні умови достатності підсистем і їх складових для розвитку підприємства на основі конкретних інновацій в існуючих ринкових умовах.

Так достатність ринкового потенціалу для сприйняття інновацій визначається у залежності від співвідношення дисконтованих повних витрат споживання звичайних (B_3) та інноваційних (B_i) товарів, з урахуванням значимості (у вартісному виразі) суспільних (E_{cyc}) та споживачьких (E_{cn}) переваг інновацій для можливих комбінацій цих чинників:

1. $B_3 - B_i > 0; E_{cn} > 0;$
2. $B_3 - B_i > 0; E_{cyc} > 0;$
3. $B_3 - B_i < 0; E_{cn} - (B_i - B_3) > 0;$
4. $B_3 - B_i < 0; E_{cyc} > 0; E_{cyc} = (B_3 - B_i) + B_{cm} = 0,$

де B_{cm} – витрати на державне (регіональне) стимулювання інновацій.

Особливої уваги приділено власне інноваційному потенціалу підприємства, зокрема, удосконалено методичні підходи до оцінки кожної зі складових інноваційного потенціалу як за окремими (відомими і запропонованими автором) показниками, так і усім їх комплексом:

- *інтелектуальної*, визначає можливості генерації і сприйняття ідей і задумів новачів і доведення їхньої до рівня нових технологій, конструкцій, організаційних і управлінських рішень;

- *науково-дослідної*, визначає наявність заділу результатів науково-дослідних робіт достатнього для генерації нових знань, здатність проведення досліджень з метою перевірки ідей новачів і можливості використання новачів у виробництві нової продукції;

- *інформаційної*, відображає інформаційну оснащеність підприємства, ступінь повноти, точності і суперечливості інформації;

- *інтерфейсної*, характеризує можливість приведення у відповідність і узгодження різноспрямованих інтересів суб'єктів інноваційного процесу.

Таким чином, виникає принципова можливість обирати у першу чергу найбільш ефективні напрямки інноваційного розвитку конкретних підприємств, для реалізації яких є всі необхідні і достатні внутрішні та зовнішні умови. А у разі неповної відповідності цих умов, стає можливим, за результатами діагностики стану підсистем ППР і їх складових, обирати раціональні шляхи їх забезпечення.

Нами розроблено концептуальну схему формування організаційно-економічного механізму управління ППР промислових підприємств (як складної динамічної системи ймовірнісного характеру) в контексті концепції сталого соціо-еколого-економічного розвитку, а також комплекс методичних інструментів для реалізації його функцій. Їх практичне застосування дозволяє забезпечувати ефективне управління ППР на основі діагностики стану і оцінки рівня його складових і їх елементів. Як свідчать розрахунки, авторські розробки дозволяють істотно підвищити ефективність реалізації наявного ППР, зменшити втрати від неефективного використання ресурсів, суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на національному і зарубіжному ринках, забезпечити умови переходу українських підприємств до інноваційного сталого розвитку.

УДК 504.03

ЕКОЛОГО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕКОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

*М.В. Львіна,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

Організаційно-правові вимоги стосовно діяльності підприємств та громадських організацій (ГО) є подібними за суттю та за формою, що дозволяє здійснювати порівняльний аналіз цих двох суб'єктів економічної діяльності. Спільним для них є те, що діяльність окремих громадських організацій може бути спрямована на досягнення прибутку, а також забезпечення зайнятості населення. Водночас є й суттєві відмінності – наприклад, з огляду на різноманітність форм, видів, розмірів та напрямів діяльності ГО. Так, серед них є малі і великі, локальні, регіональні та загальнонаціональні, благодійні і комерційні організації, професійні асоціації, організації на захист корпоративних інтересів, коаліції громадських організацій. Також необхідно враховувати місію та економічну мету діяльності ГО і специфіку функцій громадських організацій саме екологічного спрямування. Діяльність останніх, окрім іншого, має сприяти більш ефективному державному управлінню навколишнім природним середовищем. Це може відбуватися завдяки перерозподілу окремих функцій управління на користь ГО, посиленню суспільної уваги до природоохоронних заходів і, як наслідок, – попередженню негативних екологічних процесів та явищ. Тому при аналізі економічної ефективності ГО слід застосовувати дещо інший підхід, аніж до аналізу підприємств, чия діяльність спрямована лише на отримання прибутку.

Для визначення напрямів діяльності громадських організацій екологічного спрямування необхідно чітко відрізнити місію громадських організацій та економічну мету їх діяльності. Основний розподіл між громадськими організаціями слід робити, виходячи з того, що певна їх частина є комерційними – спрямованими на отримання прибутку або на захист інтересів бізнесу, а інша – суто благодійними. Враховуючи вищезазначене, до аналізу різних ГО з метою підвищення їх ефективності слід застосовувати різні теоретичні та методологічні підходи й обґрунтувати методологію оцінки економічної ефективності різних ГО.

Попередній аналіз економічних умов функціонування та результативності громадських екологічних організацій в Україні вимагає дослідження основних джерел фінансування таких

організацій, визначення принципів формування їх бюджету, основних статей надходжень та витрат. При аналізі організації фінансової звітності ГО слід враховувати, що на даний час фінансове звітування здійснюється за загально прийнятою методикою, яка не враховує специфіку діяльності громадських організацій взагалі й екологічних зокрема. Ґрунтовний аналіз допоможе вирішити, чи доцільно враховувати специфіку ГО для складання вимог щодо фінансової звітності та, у разі потреби, виробити рекомендації диференціювати вимоги щодо звітності. Досліджуючи еколого-інноваційний потенціал третього сектору в Україні, необхідно враховувати не лише економічні, але й екологічні та соціальні результати діяльності громадських екологічних організацій з урахуванням динаміки розвитку національної економіки. Слід зазначити, що у розвинених країнах світу більшого розвитку набула саме соціальна функція ГО, аніж економічна.

На загал, підвищити економічну ефективність громадських екологічних організацій в Україні можна шляхом належного законодавчого регулювання, за рахунок удосконалення відповідних економічних механізмів, оптимізації напрямів та інтенсифікації діяльності ГО. Розробка механізмів стимулювання ГО включає обґрунтування напрямів нефінансової підтримки їх діяльності, прямого та непрямого фінансування за рахунок бюджетних коштів, визначення потенціалу фінансової допомоги міжнародних, міжурядових та закордонних організацій і відповідне її регулювання.

Актуальність дослідження економічних механізмів стимулювання екологічних ГО пов'язана з припущенням, що у певних випадках третій сектор діє більш ефективно, аніж органи державної влади або інші державні установи. З цього випливає, що в певних випадках державі для виконання тих або інших завдань, в т.ч. в галузі екології, більш вигідно передавати ресурси та надавати підтримку незалежним некомерційним організаціям. При цьому обов'язковою вимогою щодо громадських організацій є виконання ними чітких, конкретних і контрольованих зобов'язань. Особливо передача ресурсів та надання іншої підтримки ГО видається доцільною тоді, коли у протилежному випадку державі довелося би створювати нові, додаткові організації. Переваги надання фінансових ресурсів незалежним некомерційним організаціям очевидні й у тому випадку, коли існує можливість залучення до їх діяльності добровольців, а також коли завдання, що стоять перед організаціями, не є стандартними, а їх вирішення вимагають індивідуального підходу.

Можна визначити два типи підтримки і співпраці органів влади / органів місцевого самоуправління з організаціями третього сектору:

- підтримка функціонування і розвитку незалежних некомерційних організацій в частині сприяння їхній уставній діяльності: надання НУО податкових пільг; надання податкових пільг особам, що надають матеріальну підтримку організаціям третього сектору; надання НУО пільг неподаткового характеру; бюджетне фінансування (субсидування) окремих видів витрат організацій третього сектору; безвідплатна передача державного або муніципального майна у власність НУО; надання пільгових кредитів; інформаційна допомога та інші форми нефінансової підтримки;
- залучення НУО до розробки і реалізації державних і муніципальних програм: координація діяльності і спільна розробка програм; розміщення замовлень на виконання соціальних послуг; підтримка проектів і програм НУО в межах державних і муніципальних програм.

Надання бюджетних коштів третьому сектору може здійснюватися прямо або непрямо. Пряме фінансування – це, приміром, оплата некомерційній організації замовлення, яке вона виконує. Непрямим фінансуванням є надання пільг – тобто звільнення від частини платежів (головним чином податкових) та інших зобов'язань. Зазвичай пряме фінансування спрямоване на вирішення конкретних задач, і потребує співставного аналізу витрат на їх виконання та наявних ресурсів. Натомість непряме фінансування орієнтовано, як правило, на некомерційний сектор в цілому або на доволі великі групи організацій. Непряме фінансування, у випадку його стабільності та передбачуваності – це стимулювання розвитку всього третього сектору, зростання кількості організацій та розширення напрямів їх

діяльності.

Дослідження демонструють чітку тенденцію: успіх реалізації державної екологічної політики в Україні визначається рівнем і характером залучення громадських організацій та громадськості. У зв'язку з цим необхідно удосконалювати процедури і механізми забезпечення реальної участі неурядових організацій в розробці і реалізації стратегій і програм екологічного розвитку, доступу громадськості до екологічної інформації, прийняттю важливих з точки зору екології рішень і правосуддя з питань, що стосуються захисту екологічних прав.

Література:

1. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку. - Київ: "ВАІТЕ", 2007. – С. 174.
2. Потабенко М. Природоохоронний рух в Україні: динаміка розвитку та суспільне значення / Матеріали семінару неурядових природоохоронних організацій України, присвяченого 10-річчю європейського року охорони природи ("ENCY-1995"+10). – Київ: Фітосоціоцентр, 2006. – С. 8-27.
3. Nonprofit Governance Practices in Ukraine. – Kyiv: International Studies for Policy Studies, 2003. – P. 42.

УДК 334.012.82:330.341.1

"ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА" – ШЛЯХ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

І.О.Іртищева,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

Науково-технічний прогрес з огляду гуманізації суспільства, передбачає величезні можливості в реалізації ефективних і прогресивних напрямків соціально-економічного спрямування людства. У цьому контексті, екологізація підприємництва постає визначальною складовою процесу еколого-економічного поступу та важливою передумовою збалансованого розвитку суспільства.

Враховуючи еколого-економічну домінанту новітньої ери суспільства, необхідно брати до уваги її рушійну силу, яка зумовлена історично закономірною та суперечливою природою науково-технічного прогресу (НТП), який дав змогу людству:

- 1) здійснити видатні відкриття в сфері науки і техніки;
- 2) віднайти механізми трансформації економіки від екстенсивного (витратного) до інтенсивного (ресурсоощадливого) типу (моделі) економічного розвитку;
- 3) розширити межі творчо-інтелектуальних і інформаційних ресурсів людини;
- 4) активізувати раціоналізаторсько-винахідницьку, підприємницьку, інноваційну, екологічну і т. ін. діяльність більш вищого рівня продуктивності та ефективності господарської діяльності за умов раціонального використання природних ресурсів та збереження довкілля;

5) створити передумови для подолання сучасної еколого-економічної кризи та ін.

З іншого боку, НТП спричинився до загострення глобальної екологічної кризи, порушення екологічного балансу, дестабілізації соціально-економічного та ресурсного потенціалу, негативних техногенно-аварійних й катастрофічних наслідків і т. ін.

Зміст сучасної кризової ситуації полягає в тому, що сучасна індустріальна цивілізація, створивши могутню технонауку, обґрунтувавши ідеологію економцентризму та споживацтва, спричинивши стрімкий науково-технологічний поступ – не сформувала глибоко наукових, морально-світоглядних і духовних засад, які б гарантували людству гідне еко-майбутнє та перспективу самозбереження екосистеми й відтворення ресурсів з урахуванням потреб прийдешніх поколінь у планетарному вимірі [1].

«Сталий розвиток» – міжнародний тренд, який було проголошено близько 20 років тому в Ріо-де-Жанейро і який є універсальною політичною стратегією для національного та

міжнародного рівнів. Головним принципом цієї концепції є те, що задоволення сьогоденних потреб людини не повинно входити в суперечність з інтересами майбутніх поколінь і завдавати шкоди навколишньому середовищу.

Конференція ООН із проблем навколишнього середовища 1992 року, Монтеррейська конференція і Йоханнесбурзький самміт 2002-го року визначили збалансований розвиток як стратегію існування людства у XXI столітті. Тому розвинуті країни світу впроваджують засади цієї концепції на всіх рівнях державного управління, зокрема Скандинавські країни – Данія, Норвегія, Ісландія, Фінляндія, Швеція, – успішно здійснили перехід на модель екологічно безпечного розвитку та належать до переліку країн суспільного добробуту. Україна має можливість використати світовий досвід та за десять років увійти до числа тридцяти країн-лідерів з якості життя та індексу людського розвитку.

Перехід до сталого розвитку, який передбачає гармонійне співіснування економіки, екології та соціальної сфери потребує системних змін у державній політиці. Для підготовки відповідної законодавчої бази та проведення інституціональних реформ потрібна політична воля, яка реалізується через головні державні інституції. Проте, важлива і громадська підтримка таких новацій, тому Партія Зелених України впродовж двох років активно формувала соціальний запит на екологічну безпеку та європейську якість життя.

Україна має великий державотворчий потенціал і обравши правильний шлях, ми зможемо забезпечити гідні умови життя нинішніх та майбутніх поколінь та завдати вектор міжнародній політиці. Проте потрібно враховувати, що ми живемо в умовах «суспільства ризику» і не можна втрачати час для системних реформ, інакше країна буде ресурсним придатком для економічно потужних держав та продовжуватиметься відтік продуктивної частини населення закордон. Нинішня соціально-економічна ситуація, що загострилася під впливом світової фінансової кризи свідчить про необхідність докорінних змін, і насамперед в економічній сфері, тому що особливість господарської системи безпосередньої впливає на стан справ у соціальній та природоохоронній сфері.

На нашу думку, особливо в умовах кризи, необхідна екологізація економіки, що передбачає інноваційні технології та раціональний підхід до використання ресурсів. Зелена економіка повністю відповідає викликам часу та гарантує динамічний розвиток без шкоди для довкілля. Тому вкрай потрібно на рівні парламенту затвердити стратегію сталого розвитку, складовою якої є зелена економіка та створити такі «правила гри», що забезпечать синергетичний ефект для економіки, екології та соціальної сфери.

Так, за даними дослідження Worldwatch Institute у світі нараховується вже 2,3 мільйони «зелених» робочих місць і ця цифра постійно зростає. Враховуючи світові тенденції, обов'язковими пріоритетами економічної політики повинно бути: врахування показників економічної оцінки природних ресурсів в системі соціально-економічних відносин; проведення еко-податкової реформи, що відповідає принципу «забруднювач-платить»; кардинальний перегляд екологічних нормативів та стандартів господарської діяльності; уніфікація екологічного законодавства з законодавством Європейського Союзу; проведення технічної модернізації на промислових об'єктах; вдосконалення аудиту природокористування; налагодження системи екологічної сертифікації продукції, товарів та послуг.

В свою чергу бізнес за умов стимулювання з боку держави та відповідної законодавчої бази здатен розвинути інші напрямки зеленої економіки, а саме – страхові послуги у сфері екологічної безпеки, впровадження енергозберігаючих та відновлюваних джерел енергії, створення технологічної інфраструктури для утилізації та переробки відходів, розвиток зеленого туризму та рекреаційного потенціалу, екологічне будівництво, органічне агровиробництва, покращення транзитних можливостей та інше. Щодо поточної трудової діяльності, то принцип раціональності та ресурсозбереження може відтворюватися за допомогою нових можливостей комунікації і зв'язку, зокрема безпроводний інтернет та електронний документообіг. Нові схеми організації роботи через «віддалене» робоче місце та застосування моделі аутсорсингу дасть можливість більш раціонально використовувати час,

як для роботодавця так і для працівника. Таким чином, зелена економіка – це така господарська система, що виходить зі зміни відношення людини до оточуючого світу та відповідає принципу «економічно вигідно те, що екологічно безпечно».

Коли екологія стане точкою відліку для прийняття рішень на різних рівнях – від посадовця в Уряді до менеджера в бізнес-холдингу, ми будемо жити в зовсім іншій країні. Важливо те, що розпочавши зміни в економіці на засадах сталого розвитку, Україна буде по-іншому виглядати для міжнародної спільноти. Тому що від екологічної ситуації та типу економіки (інноваційна чи індустріальна) залежить імідж країни у світі. На моє переконання, екологічно безпечна Україна – це інвестиційно-приваблива країна, а екологічно безпечне середовище – запорука добробуту для всього суспільства.

Література:

1. Кисельов М.М., Деркач В.Л. та ін. Концептуальні виміри екологічної свідомості: Монографія. – К.: Вид. Парапан, 2003. – С. 223-227.

2. Салтовський О.І. Основи соціальної екології: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 167-168.

3. Українська екологічна енциклопедія. Друге видання./ Дяків Р.С., Бохан А.В. та ін. За ред. Романа Дяківа. К.: МЕФ, 2006. – 807 с.

УДК 504.06, 330.15

НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Є.Ю. Какутич,

НДІ сталого розвитку та природокористування

Перехід соціально-економічних відносин та діяльності в сфері охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів на засади сталого розвитку передбачає активне залучення можливостей суспільства для досягнення збалансованого розвитку. Вагоме значення у соціально-економічному зростанні набуває підприємництво, однак участь підприємців у розв'язанні екологічних проблем нині є недостатньою. Проблема не стільки у браку досвіду чи традицій, а у відсутності з боку регулятивних органів держави заохочення до впровадження екологічної політики на всіх рівнях – від приватного підприємця до великої фінансово-промислової корпорації. Необхідність визначення теоретико-методологічних засад розвитку екологічного підприємництва за сучасних умов господарювання та проведення аналізу розвитку екологічного підприємництва сформували основні напрями й цільові установки дослідження.

Вирішення проблем у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів є пріоритетним напрямом державної політики соціально-економічних реформ, необхідною складовою формування умов сталого розвитку України.

Досвід передових зарубіжних країн з ринковою економікою свідчить, що найефективнішим способом вирішення екологічних проблем є формування самостійної галузі економіки – екологічного підприємництва суб'єктів господарювання, які в своїй практичній діяльності поєднують власні економічні інтереси з державними природоохоронними цілями і пріоритетами.

За наявності значного підприємницького персоналу недостатньо розвиваються такі напрями екологічного підприємництва, як переробка відходів, консалтинг, забезпечення передовими технологіями, екологічний аудит, екологічне страхування, виробництво природоохоронного обладнання, вимірювальних приладів та інше.

Такий стан речей в умовах зростання техногенного навантаження на екосистеми визначає необхідність, поміж інших напрямів державної політики, формувати державне замовлення на товари і послуги природоохоронного призначення, забезпечувати сприятливі умови та належну підтримку всіх форм екологічного підприємництва.

Нами було виділено такі основні заходи щодо розвитку екологічного підприємництва:

Заходи нормативно-правового спрямування: розвиток та вдосконалення нормативно-правового забезпечення підтримки екологічного підприємництва шляхом змін і доповнень чинного законодавства (податкові пільги, механізм перерозподілу платежів за забруднення навколишнього середовища, пільгове кредитування закупок обладнання, тощо) з використанням набутого досвіду; встановлення територіально та галузево адаптованих критеріїв визнання діяльності суб'єктів господарювання як екологічно орієнтованих; адаптація законодавства України у сфері екологічного підприємництва до законодавства Європейського Союзу; залучення до участі в нормотворчому процесі екологічних громадських організацій (об'єднань), які мають значний досвід та інформованість про стан і проблеми екологічного підприємництва в конкретних регіонах або галузях економіки.

Заходи управлінсько-адміністративного спрямування: підтримка реалізації інвестиційних проектів загальнодержавного і міжрегіонального значення; сприяння процесу сертифікації екологічно орієнтованих підприємств згідно з вимогами стандартів серій ISO 9000 та ISO14000; сприяння залученню іноземних інвестицій у вигляді цільових кредитів (позик) міжнародних фінансових інститутів, у тому числі Всесвітнього банку, Європейського банку реконструкції і розвитку, Міжнародної фінансової корпорації і т. ін. Безпосередня участь у маркетингу та демонстрації зразків передових екологічних технологій; упровадження програми оцінки банками впливу проектів на навколишнє середовище чи врахування необхідності інвестицій в охорону навколишнього середовища; сприяння створенню спільних екологічних підприємств з західними компаніями для формування оптимального співвідношення знань національних особливостей та доступу до фінансових ресурсів і сучасних технологій тощо.

Заходи фіскального спрямування: запобіжні дії для недопущення погіршення умов оподаткування екологічних підприємств у разі зміни податкового законодавства; участь у створенні та використанні податкових механізмів, які стимулюють створення і застосування екологічно чистих технологій, товарів та послуг; віднесення до валових витрат суб'єкта екологічного підприємництва діяльності вартості (або відповідної частки) обладнання, придбаного для розвитку основного виробництва; віднесення до валових витрат підприємств-споживачів вартості (або відповідної частки) обладнання природоохоронного призначення, яке вироблено суб'єктами екологічного підприємництва та включено до складу основних засобів цього підприємства-споживача; встановлення ставки податку на прибуток від продажу продукції природоохоронного призначення, яка вироблена суб'єктом екологічного підприємства, у зниженому розмірі від діючої ставки; встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих фондів суб'єктів екологічного підприємства.

Заходи фінансово-економічного спрямування: створення додаткових цільових фондів для інвестування екологічної індустрії, які б сприяли забезпеченню відповідних підприємств стартовим капіталом і фінансуванню їх на ранніх стадіях розвитку, або виділення для цього частини вже існуючих фондів, для фінансування постачальників екологічних товарів і послуг; сприяння розвитку регіональних фондів фінансової підтримки екологічних підприємств із використанням коштів місцевих бюджетів, небанківських кредитно-фінансових організацій, що надають суб'єктам екологічного підприємства на поворотній основі кошти під інвестиційні проекти, а також залучення позабюджетних фінансових ресурсів для розвитку суб'єктів екологічного підприємства; удосконалення механізму застосування пільгових процентних ставок по кредитах, що видаються банками і небанківськими кредитно-фінансовими організаціями суб'єктам екологічного підприємства тощо.

Заходи навчально-методичного спрямування: удосконалення і забезпечення функціонування багаторівневої системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів з основ охорони навколишнього середовища для сфери екологічного підприємства, у тому числі викладачів, консультантів, працівників органів державного

управління, що безпосередньо здійснюють реалізацію державної політики в сфері підтримки екологічного підприємництва; впровадження елементів навчання екологічного підприємництва на всіх етапах освітнього процесу, починаючи зі школи; забезпечення взаємодії органів державного управління з громадськими організаціями, навчальними закладами, міжнародними організаціями, координація національних і міжнародних програм у сфері підготовки кадрів для екологічного підприємництва тощо.

Заходи інформаційно-аналітичного спрямування: видання періодичного інформаційного бюлетеня з інформацією про можливості для проектів, розвиток природоохоронного законодавства, а також національного каталогу, який включатиме перелік екологічних підприємств і вироблені ними продукції і послуги; удосконалення інформаційно-аналітичної роботи з питань функціонування екологічного підприємництва, застосування передових геоінформаційних технологій у цій сфері; встановлення вимог до оприлюднення інформації стосовно екологічного підприємництва в електронних і друкованих засобах масової інформації і т. ін.

Проведення зазначених заходів сприятиме забезпеченню сталого розвитку екологічного підприємництва, підвищенню ефективності його роботи, створенню нової складової національної економіки.

Для розвитку екологічного підприємництва в Україні органам виконавчої влади необхідний керівний методичний документ – Концепція та в подальшому Стратегія екологічного підприємництва як підґрунтя для впровадження запропонованих вище заходів. Концепція має бути системою науково обґрунтованих стратегічних підходів, які варто покласти в основу державної політики у сфері екологічного підприємництва, законодавчих та економічних засобів стимулювання екологічного підприємництва, а також визначати основну мету, завдання і напрями його реалізації.

УДК 330.15: 330.32.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

*П.Ю. Какутіч,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

Найбільш узагальнено з позицій економістів-екологів, сталий розвиток визначається через створення соціально-орієнтованої економіки, що спирається на раціональне використання природних ресурсів та охорону навколишнього середовища і не загрожує благополуччю прийдешніх поколінь. Але тут треба зазначити, що благополуччя чи достатність природних ресурсів для дітей і онуків покоління, яке формує тип господарювання на планеті, не є однаковим і не може бути чітко визначеним, адже Світова економіка завжди знаходить чемний виклик ресурсного дефіциту, і тому потреби прийдешнього покоління будуть задовольнятися якісним зростанням технологій, а не використанням природних ресурсів, що залишатиме переднє покоління [1, с.401-428].

Людство витрачає все більше ресурсів для життєдіяльності, але поряд з тим серед матеріалів, що використовує промисловість, постійно зростає частка штучних, тобто потреба у природних ресурсах на душу населення знижуватиметься, а їх використання буде все більш комплексним і раціональним. Таким чином, за умов стабілізації населення нашої планети, використання природних ресурсів може стабілізуватись. Але проблема теперішнього покоління фокусується на досягненні сталого розвитку саме у ближчій перспективі, на соціальній стабілізації і дотриманні прийнятного рівня екологічної безпеки.

Перехід до сталого розвитку — складний, довготривалий і багатофакторний процес досягнення зрівноваженої взаємодії між суспільством і навколишнім природним середовищем, гармонізації їх відносин на основі дотримання законів розвитку біосфери. Цей процес охоплює фактично весь комплекс внутрішніх проблем розвитку країни, включаючи інвестиційну та структурну політику, питання зміни структури споживання, охорони,

раціонального використання і відтворення природних ресурсів, економічної і екологічної безпеки, соціальної, науково-технічної і регіональної політики, а також зовнішньоекономічних і внутрішньополітичних аспектів, в яких екологічний фактор відіграє значну роль [2, с.6-7].

Конкретизація наведеного вище для нашої держави вимагає зазначити, що Україна ввійшла у XXI століття у динамічному розвитку і прагне включитися у суспільно-економічні процеси сучасного світу та інтегруватися в європейське співтовариство. Визначення європейських орієнтирів внутрішньої та зовнішньої політики змушує по-новому осмислити принципи організації економічної діяльності як у самій країні, так і на міжнародній арені, внести суттєві зміни у розвиток векторів державної та регіональної політики. Становлення державності України вимагає формування єдиного господарського комплексу з ефективним використанням місцевих ресурсів, переваг територіального поділу праці та запобігання ускладнень на політичному і міжетнічному підґрунті.

Для забезпечення сталого розвитку продуктивних сил України в умовах соціально-економічних трансформацій, за нашим переконанням, необхідно визначити теоретико-методологічні засади та організаційно-методичні механізми які б відповідали сучасним соціально-економічним передумовам та особливостям формування і впровадження державної політики сталого розвитку. У нашому дослідженні ми розглядаємо суспільні трансформації, по-перше, в контексті глобалізаційних впливів й євроінтеграційних орієнтацій загальнодержавної стратегії розвитку держави, по-друге, з точки зору необхідності подолання суспільно-політичних та соціально-економічних деформацій пострадянського стану економічних відносин та непослідовністю й неефективністю трансформацій продуктивних сил.

Сприймаючи зазначені етапи переходу країни до сталого розвитку як основні віхи щодо науково-практичних пошуків з цієї проблеми, а також виходячи з того, що продуктивні сили – це система речових і особистих елементів, у процесі поєднання яких здійснюється виробництво ми визначимо наріжні камені власного дослідження.

Таким чином, вирішення такого складного і актуального завдання, як забезпечення сталого розвитку продуктивних сил, потребує послідовного вирішення ряду завдань та відповідей на коло запитань, що формують підвалини для сталого розвитку країни та створюють базис подальших досліджень у цьому напрямку. Концептуальна схема дослідження може бути представлена послідовністю кроків у їх взаємозв'язку (рис. 2), а саме:

1 крок: визначення теоретико-методологічних засад дослідження сталого розвитку продуктивних сил;

2 крок: дослідження сталості регіонального розвитку у площині глобалізаційних та трансформаційних перетворень;

3 крок: формулювання основних положень екологічної політики сталого розвитку продуктивних сил;

4 крок: визначення методів та моделей сталого розвитку за умов суспільних трансформацій.

5 крок: запровадження екоменеджменту, як одного з найважливіших механізмів впровадження сталого розвитку продуктивних сил. Адже саме екоменеджмент, на наш погляд, дає можливість вирішити поставлені питання на двох рівнях відносин, що виникають у процесі виробництва. Перший рівень – відносини людей та природи, який відбиває зміст процесу виробництва й узагальнюється в понятті “продуктивні сили”, другий рівень – відносини між людьми в процесі виробництва, що характеризуються в понятті “виробничі відносини”.

У якості підсумку зазначимо, що перехід до сталого розвитку в умовах сучасної еколого-економічної кризи не може реалізуватися автоматично, а лише зусиллями всього людства. Водночас починати рух до сталого розвитку кожна країна повинна самостійно. При виборі шляхів забезпечення сталого розвитку держави необхідно враховувати її стратегічні цілі, реалії сьогодення, тенденції розвитку світового співтовариства, місця та ролі країни в

світі. Реалізація поставлених на державному рівні завдань повинна починатися з їх конкретизації для регіонів, тому що більшість проблем соціально-економічного та екологічного характеру спочатку виникають на регіональному рівні, а потім збільшуються до національних, глобальних масштабів.

Відмітимо також, що сучасний етап розвитку суспільства характеризується суперечливістю двох взаємопов'язаних процесів – посиленням глобалізації економіки і зростанням її регіоналізації у системі міжрегіональних відносин. Глобалізація економіки проявляється завдяки ринку, який стирає межі між країнами, а регіоналізація (особливо у рамках національних господарських комплексів) розвивається внаслідок децентралізації господарювання як особливого типу управління економічними відносинами. Саме тому особливої актуальності набуває вирішення проблеми сталого розвитку продуктивних сил України, як держави з трансформаційною економікою в умовах посилення зовнішніх глобалізаційних та інтеграційних впливів. Дослідження соціально-економічних та еколого-економічних факторів та організаційно-управлінських можливостей формування ефективної політики сталого розвитку нашої країни, основні положення якого було викладено у статті, отримують подальших розвиток у подальших наукових розвідках автора.

Література:

1. Пильцер П.З. Бесконечное богатство. Теория и практика экономической алхимии // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. / Сост. и ред. В.Л.Иноземцев. — М.: Academia, 1999. — С.401-428.

2. Україна: прогрес на шляху сталого розвитку. Інформаційно-аналітичний огляд виконання “Порядку денного на XXI століття” / Наук. керівн. Б.М.Данилишин. — К.: ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2002. — 218с.

УДК 330.52

НОВЫЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ХОЗЯЙСТВ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

*А.А. Канов,
Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского*

Обеспечение устойчивого социально-экономического развития превратилось в одну из наиболее актуальных проблем экономической теории и хозяйственной практики. В конце прошлого и в начале нынешнего столетия особенно остро стала ощущаться необходимость разработки стратегии устойчивого развития. Во многих исследованиях, посвященных этой тематике, настойчиво отмечается, что только устойчивое развитие национальных хозяйственных систем создаст благоприятные условия для гарантированного удовлетворения минимально необходимых потребностей всего общества сегодня и обеспечения прогнозируемого социально-экономического развития в будущем.

При изучении макроэкономической политики, призванной обеспечить устойчивое экономическое развитие, выявлении факторов сбалансированного развития национального хозяйства чаще всего упор делается на методы монетарной и фискальной политики, инструменты государственного регулирования, механизмы структурных и инвестиционных преобразований в системе национального хозяйства и др. При этом воздействие внешних факторов на устойчивость экономического развития игнорируется вообще, признается несущественным или же характеризуется нерегулярностью влияния внешнего сектора на положение национального хозяйства. Однако на современном этапе развития народнохозяйственного комплекса Украины и других стран влияние внешнеэкономических факторов становится более существенным по сравнению с предшествующими десятилетиями. В ближайшее время внешний фактор, усилившийся и окрепший в условиях глобализации, станет одной из главных детерминант внутриэкономического развития той или другой страны.

Экономическая глобализация формирует новые условия развития национальных хозяйств. Мировое сообщество вошло в полосу качественно нового состояния, когда экономические, социальные, политические, культурные, экологические и многие другие процессы и явления выходят далеко за узкие рамки национально-государственных отношений. Всеобщая взаимозависимость и взаимообусловленность в современном мире стали свершившимся фактом. Через призму экономической глобализации может правильно оцениваться реальная социально-экономическая политика отдельных стран и ее последствия.

В условиях усиливающейся глобализации остро встает вопрос о положении национальных хозяйств в современном мировом хозяйстве. Процесс интернационализации производства постепенно вел к изменению роли национальных экономик мирохозяйственных связях. Они неуклонно теряли уровень своей экономической и политической самостоятельности. Однако в условиях глобализации это явление стало особенно отчетливым и продемонстрировало ограничение самостоятельности и независимости социально-экономического развития отдельной страны.

Глобализация ликвидирует географические и национальные границы, она функционирует в масштабе мирового экономического пространства. Экономическая глобализация привела к глобализации бизнеса и возникновению гиперконкуренции. Финансовая глобализация подняла на невиданный до сегодняшнего дня уровень взаимозависимости национальных экономик. Постепенно теряет определяющую роль национальная принадлежность экономики. Правительства многих стран теряют контроль над развитием своих собственных экономик. Влияние внешней среды становится все более заметным и в отдаленной перспективе, скорее всего, приведет к тому, что мирохозяйственные связи станут определяющим фактором социально-экономического развития нации. Трансформация моделей национального экономического развития в условиях глобализации происходит под влиянием нескольких факторов.

Во-первых, главным фактором разрушения автономии в развитии национальных экономик стала внешняя торговля, или, точнее говоря, ее резкий рост за последнее время. Начиная со второй половины прошлого века темпы роста торговой экспансии являются большими, чем темпы роста производства. Практически все барьеры на пути мировой торговли сегодня сняты. Если в 50-е годы прошлого столетия уровень таможенных пошлин составлял около 40%, то в настоящее время они едва достигают 4%. В рамках Всемирной торговой организации (ВТО), объединяющей более 150 стран, государства взяли на себя взаимные обязательства обеспечивать практически беспрепятственное движение товаров и услуг. Тем самым они взяли на себя добровольные обязательства ограничить влияние национальных экономических и политических институтов на положение дел в народнохозяйственном комплексе страны.

Во-вторых, усилилась роль мультинациональных компаний и международных финансово-экономических организаций, которые способны эффективно влиять не только на экономические и социальные процессы внутри страны, но и на политическое развитие нации. Причем, как признают некоторые исследователи, в некоторых случаях это влияние бывает большим, чем воздействие президентов и правительств на положение дел в различных сферах экономики. В последнее время около 70% мировой торговли товарами и услугами приходится на долю транснациональных корпораций (ТНК). Они добились того, что практически в каждой стране, где они присутствуют, им предоставляется такой же режим деятельности, как и для любого другого собственного национального предприятия. А в некоторых странах, как, например, в Мексике, ТНК добиваются для себя даже льготных условий работы. Потенциально возможные национальные производители вытесняются и заменяются иностранными. Именно ТНК осуществляют распределение производственных процессов по всему миру, контролируя движение капиталов, интенсифицируя мировую торговлю и обеспечивая развитие новых технологий. Национальная принадлежность экономики становится размытой и подчиненной мировой экономической глобализации.

Часть функций по регулированию национальных хозяйств переходит к международным

фінансово-економічними організаціями: Міжнародному валютному фонду (МВФ), Міровому Банку (МБ), Всесвітній торговій організації (ВТО) і другим наднаціональними структурами. Надання кредитів МВФ умовлено рядом умов, які національні уряди повинні строго виконувати. Узгодження економічних програм між країною-реципієнтом і Фондом, як стверджують багато фахівці, завжди відповідає національним інтересам того або іншого держави. ВТО обмежує можливості України і інших країн на проведення протекціоністської політики. Уже сьогодні відомі галузі національної економіки, які через свою низьку конкурентоспроможність не зможуть захистити свої інтереси в силу дії правил ВТО. Тобто, дії міжнародних фінансово-економічних організацій веде до стирання державних меж, послабленню економічного і політичного суверенітету країни.

В-третьєх, циклічність економічного розвитку не усувається всередині національних господарств, але вона переходить на новий – світовий рівень. Відмінною рисою економічної глобалізації стало взаємодія національних економічних циклів в світовому масштабі. В умовах глобалізації зростає взаємозалежність національних економік. Це явище не було масштабним на попередніх етапах інтернаціоналізації міжнародних економічних процесів. Особливо сильно воно проявляється в умовах глобалізації. Циклічність національного виробництва стає не тільки результатом внутрішнього розвитку, але і наслідком глобальних економічних процесів. Старий порядок економічного розвитку поступово йде в минуле і економічна глобалізація йде йому на заміну.

УДК 504+351.862

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ТА СТАЛІЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІЙ

*О.О. Карпенко, Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень НАН України*

Згідно з Концепцією національної екологічної політики України на період до 2020 року одним із завдань на перспективу є зменшення концентрації і навантаження промислових об'єктів на обмеженій території [1], розробка методології визначення ступеню екологічного ризику для навколишнього середовища, обумовленого виробничою діяльністю екологічно небезпечних об'єктів. Виключно законами України визначаються засади екологічної безпеки (ст. 92 Конституції). Зокрема, у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» гарантування екологічної безпеки життєдіяльності людини проголошено невід'ємною умовою сталого економічного і соціального розвитку держави. Правові вимоги щодо екологонебезпечної діяльності визначено в різних нормативно-правових актах держави, насамперед законах України «Про основи національної безпеки України», «Про об'єкти підвищеної небезпеки», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», та інших.

Основною метою правового регулювання екологонебезпечної діяльності є гарантування екологічної безпеки, тобто такого стану навколишнього природного середовища, за якого можна запобігти погіршенню екологічної обстановки та виникненню небезпеки для здоров'я людей. (Перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 554. Згідно з цим нормативним актом екологічно небезпечними є атомна енергетика і атомна промисловість; біохімічне, біотехнічне і фармацевтичне виробництво;

збір, обробка, зберігання, захоронення, знешкодження і утилізація всіх видів промислових і побутових відходів; видобування і переробка нафти та природного газу, нафтохімія і нафтопереробка (включаючи всі види продуктопроводів), будівництво газосховищ та автозаправні станції; хімічна промисловість; металургія (чорна і кольорова) та інші види діяльності, які можуть негативно впливати або впливають на стан навколишнього природного середовища [1]. Чинне екологічне законодавство України (зокрема, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища») як критерії еколого-небезпечної діяльності передбачає також спеціальні нормативи екологічної безпеки: гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних і біологічних факторів та інші. Всі підприємства, установи та організації, діяльність яких пов'язана зі шкідливим впливом на навколишнє природне середовище, не залежно від часу їх введення у дію, має бути обладнані спорудами, устаткуванням і пристроями для очищення викидів і скидів або їх знешкодження, зменшення впливу шкідливих факторів, а також приладами контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин та за характеристиками шкідливих факторів. На нашу думку, сьогодні найзагрозливішими і в достатній мірі не врегульованими є такі види еколого-небезпечної діяльності, як нераціональне, виснажливе використання невідновлюваних і відновлюваних мінерально-сировинних природних ресурсів, неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, а також екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів, тобто йдеться про екологічну безпеку держави.

В зв'язку з вищезазначеним є доцільним використовувати не лише адміністративні, а й ринкові методи захисту довкілля. Одним з них є екологічне страхування. Актуальність та доцільність розвитку ринку екологічного страхування визначена наявністю у складі техносфери України значною питомою вагою потенційно небезпечних виробництв, раптове порушення технологічних систем яких супроводжується великими соціально-економічними та екологічними наслідками для людини та довкілля, негативно впливає на стан національної безпеки. На сьогодні в Україні рівень техногенних навантажень на природне середовище у 4-5 разів перевищує аналогічні показники розвинутих країн. Так, щорічно виникає 100-110 техногенних аварій і катастроф державного та регіонального масштабу. На території держави розташовано більше 1700 хімічно небезпечних об'єктів, на яких зберігається понад 265 тис. тонн сильнодіючих отруйних речовин. Згідно з прогнозом Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України початкова кількість цих речовин на хімічно небезпечних об'єктах може збільшитися з 266 тис. тонн у 1998 році до 360 тис. тонн у 2015 році, а площа можливого ураження зростає від 5,4 млн. га до 7,0 млн. га. При цьому кількість хімічно небезпечних об'єктів і їх розміщення суттєво не зміняться. При цьому найнижчі коефіцієнти хімічної безпеки у Тернопільській області, найбільш значні – в Одеській та Донецькій областях [2]. Впровадження добровільного і обов'язкового державного та інших видів страхування громадян та їх майна, майна і доходів підприємств, установ і організацій на випадок шкоди, заподіяної внаслідок забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів декларується Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" (ст. 49). Порядок екологічного страхування встановлюється законодавством України. Так, ст.13 ЗУ «Про об'єкти підвищеної безпеки», далі (ПНО), декларує обов'язковість наявності відповідних договорів щодо обов'язкового страхування відповідальності за шкоду, яка може бути заподіяна аваріями на об'єктах підвищеної безпеки при отриманні ними дозволу на експлуатацію, однак на сьогодні ні один об'єкт цього класу не супроводжується страховими регламентами ні на початок роботи, ні впродовж наступного періоду. Між тим, згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. N 1788 «Порядок і Правила проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної безпеки,

включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру», обов'язкове страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яка може бути заподіяна пожежами та аваріями в тому числі екологічного і санітарно-епідеміологічного характеру на об'єктах підвищеної небезпеки, проводиться з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та майну третіх осіб, у тому числі довкіллю (природним ресурсам, територіям та об'єктам природно-заповідного фонду). Перелік видів діяльності цих об'єктів підвищеної небезпеки, регламентується Постановою КМ України від 27 липня 1995 р. № 554 "Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену небезпеку". Крім того, Закон « Про об'єкти підвищеної небезпеки» визначає правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки, і спрямований на захист життя і здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків. Таким чином, екологічне страхування є ефективним напрямом забезпечення екологічної безпеки на регіональному рівні.

Література

1. Розпорядження КМУ від 17 жовтня 2007 р. № 880-р Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2007-%F0>
2. Барановський В.А. та інші Україна. Еколого-географічний атлас. Атлас-монографія. – К.: Варта, 2006. – 220 с.

УДК 504+332.122

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЯК ВАЖЛИЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Л.М. Качаровська,

Хмельницькій інститут регіонального управління та права

Трансформаційні процеси економіки України свідчать про те, що країна переживає глибоку системну кризу, поглиблюються негативні тенденції, загострюються екологічні проблеми. Тому особливо актуально на перший план виходить задача знайти рішення щодо забезпечення ефективного розвитку всіх факторів соціо – еколого - економічної системи.

Аналізуючи різноманітні підходи до тлумачення категорії сталого розвитку, слід звернути увагу і на короткі визначення, які відображають окремі аспекти цього процесу. Серед таких визначень можна виділити наступні:

- розвиток, який не перекладає додаткових витрат на наступні покоління;
- розвиток, який мінімізує негативні екстерналії (зовнішні ефекти) між поколіннями;
- розвиток, який забезпечує постійне просте чи розширене відтворення виробничого потенціалу на перспективу;
- розвиток, при якому людству необхідно жити лише на відсотки с природного капіталу, не витрачаючи його самого;
- розвиток, який забезпечує майбутньому поколінню життєвий рівень не нижчий рівня теперішнього покоління;
- сталість темпів економічного росту, при якому рівень тиску на навколишнє середовище компенсувався б темпами самовідтворення її якостей [1, с 21].

Однак, як справедливо констатує Герасимчук З.В. та Вахович І.М. [1, с 21] на початковому етапі визначення суті сталого розвитку домінувала екологічна складова. Можна стверджувати, що вона домінує і зараз – в епоху ринкових та кризових відносин. Саме екологізація природокористування на засадах сталого розвитку стає рушійною силою суспільства.

Початок радикальної економічної реформи загострив питання про зміну ролі екологічного фактора в розвитку суспільства. При загальній спрямованості державної стратегії переходу на засади сталого розвитку особливої актуальності набуває управління охороною довкілля, раціональним використанням природних ресурсів та безпекою життєдіяльності людини. Його значущість зростає в умовах децентралізації управління та підвищення ролі соціально-економічного розвитку регіонів. Але в останні роки погіршення стану навколишнього природного середовища стало реально впливати на якість життя населення, лімітувати можливості соціального і економічного розвитку великих промислових регіонів і міст. У зв'язку з цим в умовах трансформації економічної системи виникає потреба у розробці нової державної екополітики на різних рівнях управління.

«Необхідність прискореного поступу України на шляху сталого розвитку, економічного зростання, поєднаного з активною соціальною політикою держави (читаємо в Концепції державної регіональної політики), демократизацією усіх складових суспільного життя, потребує форкання якісно нової державної регіональної політики».

Державна регіональна політика є складовою частиною національної стратегії сталого розвитку України та її регіонів. Пропорційність і збалансованість розвитку регіонів України не забезпечується через відсутність екологічної компоненти в Концепції державної регіональної політики. Тому екологічна політика як складова державної регіональної політики повинна стати пріоритетним напрямком в системі управління навколишнім природним середовищем. Наступним етапом для забезпечення стійкого, тобто економічно ефективного і екологічно безпечного природокористування є необхідність трансформації механізмів її реалізації.

В нашому розумінні екологічна політика – це цілеспрямована діяльність органів державної влади і управління, яка направлена на впровадження заходів щодо забезпечення якості навколишнього середовища, відтворення природних ресурсів, екологічної безпеки регіонів і держави в цілому. Особливістю екологічної політики є використання найбільш ефективних методів реалізації практичних заходів в різних сферах діяльності для досягнення цілей, що визначені в міжнародних стандартах якості довкілля. Для цього необхідно розробити стратегію регіонального фінансування природоохоронної діяльності, що відповідає конкретним умовам. Ця стратегія буде більш визначальною, якщо в ній будуть позначені чіткі цілі, передбачене розв'язання проблем як у частині попиту, так і пропозиції фінансових коштів, а також у напрямі здійснення програмних та інституціональних заходів. [2] Необхідно також вивчити і проаналізувати можливості й механізми гальмування на шляху фінансування регіональних (в тому числі й на транскордонному рівні) природоохоронних програм, а також розробити комплекс заходів щодо забезпечення інформованості й підвищення рівня екологічної освіти в регіоні.

Такий дієвий сценарій формування екологічної політики цілком правомірний і своєчасний, а втілення механізму його реалізації в існуючу практику природокористування дозволить відчутно поліпшити екологічні параметри довкілля в цілому [3, с 216-217].

Для збалансованого розвитку економіки необхідною умовою є взаємо відповідність обмежених ресурсів і потреб суспільного виробництва, що забезпечує її нормальне функціонування.

При цьому слід звернути увагу на територіальні пропорції природокористування. Найбільш загальною є пропорція споживання природних ресурсів та їх відтворення. Природно-господарська збалансованість у регіоні на самперед вимагає [4, с 185]:

- економічного, комплексного використання природних ресурсів;
- ліквідації або обмеження негативного впливу господарської діяльності на довкілля.

Важливим принципом обґрунтування природно-господарської збалансованості є: відповідність характеру і способу використання природних ресурсів конкретним місцевим умовам; передбачення результатів природокористування і максимально можливе запобігання їх негативним наслідкам. Таким чином погодження показників обсягів виробництва із

суспільною потребою в продукції грошових доходів населення, підприємств, організацій, відомств із їх витратами, наявності ресурсів із суспільною потребою в них, та інших показників, які забезпечують усе розмаїття пропорцій економіки, сприяє встановленню ефективних внутрішніх і міжрегіональних зв'язків, підвищення рівня внутрішньої регіональної структури господарства, покращенню використання ресурсів, гармонійному збалансованому розвитку економіки, раціональному розміщенні продуктивних сил, стійким темпам зростання виробництва народного добробуту.

Література

1. З.В.Герасимчук, І.М.Вахович. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону. Монографія. – Луцьк: ЛЮТУ, 2002. – 248 с.
2. Галушкіна Т.П., Крутякова В.И. Экологическая политика и механизм ее реализации на региональном уровне – Одесса, НАН Украины, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 1999. – 112 с.
3. Галушкіна Т.П., Качаровська Л.М. Екологічна політика як складова державної регіональної політики / Т.П. Галушкіна, Л.М. Качаровська // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. - № 2 (6) С. 216-220
4. Качаровська Л.М. Планування пропорційного і збалансованого розвитку регіонів / Л.М. Качаровська // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – 2001. - № 2 (Ч. 1) С. 182-185

УДК 005.932 : 502.131

ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОЇ ЛОГІСТИКИ

*І.І. Коблянська,
Сумський державний університет*

Управління економічними системами у напрямку досягнення цілей стійкого розвитку потребує розробки та впровадження ефективних механізмів розв'язання соціо-еколого-економічних протиріч, що виникають під час здійснення господарської діяльності.

Логістичний підхід до управління економічними системами дозволяє, за рахунок комплексу організаційних, технічних і економічних заходів, раціоналізувати рух сукупного матеріального потоку, мінімізувавши втрати всіх видів ресурсів, і тим самим забезпечити високу економічну ефективність господарської діяльності. Втім, процеси виробництва, транспортування, складування й розподілу доволі часто супроводжуються й екодеструктивним впливом на компоненти навколишнього природного середовища і здоров'я людини. У загальному вигляді, результати логістичної діяльності можуть бути об'єднані в три основні групи: економічні, екологічні й соціальні. Ці наслідки можуть бути оцінені, наприклад, у формі внутрішнього й зовнішнього економічного збитку від екодеструктивної господарської діяльності.

Таким чином, вирішення завдань мінімізації (попередження) екодеструктивного впливу поряд із забезпеченням економічної ефективності господарських систем може бути розв'язане шляхом реалізації еколого-орієнтованої логістики, що передбачає формування ефективного механізму інтеграції екологічних аспектів на всіх етапах планування, організації, управління, контролю та регулювання руху матеріальних, інформаційних і фінансових потоків у просторі та часі, від джерела їх виникнення до кінцевого споживача з метою отримання інтегрального еколого-економічного ефекту.

Поряд із традиційними інструментами реалізації завдань логістичного управління, пов'язаних із виробництвом і доставкою продукції й послуг необхідної якості, у необхідний термін і з найменшими витратами, еколого-орієнтованому управлінню притаманні деякі особливості, зумовлені врахуванням екологічної складової. Еколого-орієнтоване логістичне управління характеризується:

- використанням стратегій, спрямованих на просторову й часову оптимізацію логістичної

системи (ланцюга) і її елементів, відповідно до розроблених цільових показників еколого-економічної ефективності діяльності;

- застосування системи стандартів і нормативів, системи територіальних обмежень екологічної спрямованості (інструментів державного регулювання);
- зростаючим значенням екологічної культури й освіти населення;
- об'єднанням комерційних, державних і суспільних інтересів.

У загальному вигляді, основними інструментами реалізації еколого-орієнтованої логістичної діяльності виступають:

- рециклінг матеріалів;
- застосування ресурсо- та енергозберігаючих технологій;
- структурний реінжиніринг логістичної системи (логістичних ланцюгів);
- екологічний менеджмент і аудит;
- підвищення рівня екологічної культури й освіти персоналу;
- різні форми взаємодії підприємницьких, державних і суспільних структур у розв'язанні екологічних проблем.

Як зазначено вище, еколого-орієнтована логістика передбачає врахування екологічної складової на всіх етапах управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками. З огляду на це, виявляються можливості часткового вирішення завдань мінімізації (попередження) негативного екодеструктивного впливу у площині окремих функціональних підсистем: закупівельної, виробничої, складської, транспортної та розподільчої.

Певною мірою попередити негативний екодеструктивний вплив господарських систем можна шляхом придбання екологічно чистої та високоякісної сировини. Таким чином, завдання в сфері постачання можуть бути частково зведені до аналізу й вибору постачальників та здійснення закупівель з урахуванням критерію екологічності сировини і матеріалів.

Мінімізація екологічного навантаження процесів транспортування можлива за рахунок використання екологічно чистих видів транспорту (залізничний, водний), сучасних автотранспортних засобів, технічних засобів контролю за викидами, екологічно чистого палива, оптимізації маршрутів транспортування та контролю завантаження.

З позицій виробничої логістики мінімізація екодеструктивного навантаження може бути здійснена за рахунок повної комплексної переробки сировини та ресурсів, що залучаються у виробництво, забезпечення процесів рециклінгу поверненої продукції й відходів споживання, використання сучасних технологій очищення забруднених газів та стічних вод, застосування технологій замкнутого циклу.

Процеси складування можуть бути оптимізовані шляхом екологічно та економічно обґрунтованої просторової організації складського господарства. До того ж, складування та зберігання відходів виробництва (у т.ч. небезпечних) потребує застосування відповідних технічних засобів, що унеможливають потрапляння шкідливих компонентів відходів у навколишнє природне середовище та контакт працівників із забруднюючими речовинами.

З позицій розподільчої логістики виявляються можливості раціоналізації каналів збуту шляхом застосування електронної торгівлі, що дозволяє зменшити кількість торгових точок (а отже і займані земельні площі) та водночас постачати продукцію безпосередньо споживачеві. Завдання мінімізації забруднення навколишнього середовища за рахунок зменшення кількості відходів споживання частково може бути вирішено засобами розподільчої логістики. У цьому випадку у підсистемі розподілу додатково постають завдання з організації каналів повернення продукції (непроданої, поверненої споживачем), відходів споживання та упаковки. З позицій еколого-орієнтованої логістики завданням розподільчої логістики є також пошук напрямів розподілу утворених у під час виробництва та споживання відходів, що можуть бути перероблені на інших підприємствах.

Важливим організаційним аспектом впровадження еколого-орієнтованого логістичного управління на підприємстві є створення екологічної логістичної підсистеми [2]. Основними завданнями даної підсистеми є контроль, планування та регулювання процесів

природокористування й охорони навколишнього природного середовища. Важлива роль екологічної підсистеми полягає у організаційному та технічному забезпеченні системи управління відходами (ідентифікація місць утворення, напрямів переміщення та способів утилізації, розміщення, захоронення).

Підводячи підсумок, зазначимо, що врахування екологічної складової під час здійснення логістичної діяльності дозволяє зменшити екологічне навантаження на компоненти навколишнього природного середовища та вплив на здоров'я населення, поліпшити якість продукції та сервісу, підвищити економічну ефективність господарської діяльності за рахунок мінімізації зовнішнього та внутрішнього еколого-економічного збитку, забезпечити високий споживчий та діловий рейтинг підприємства. Таким чином, зазначені інструменти реалізації еколого-орієнтованої логістичної діяльності дозволяють забезпечити ефективний механізм узгодження екологічних, економічних та соціальних цілей розвитку господарських систем.

Література:

1. Крикавський Є. Логістичне управління : підручник / Є. Крикавський. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 684 с.

2. Скоробогатова Т. Н. Конкурентоспособность сферы услуг в аспекте экологической логистики / Т. Н. Скоробогатова // Культура народов Причерноморья. – 2001. - № 18. Т.2. - С. 153-161., Симферополь: Крымская академия наук, Крымский научный центр, 2001.

УДК 504.03

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ УКРАЇНИ

А.М.Колосова,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

У ряді країн з перехідною економікою, а насамперед у державах Східної Європи, до середини 90-х років почали проявлятися позитивні зміни в екологічній ситуації. Ці позитивні процеси розцінювались не тільки як наслідок повсюдно глибокого падіння виробництва, яке супроводжувало ринкові трансформаційні процеси, але і як результат розробки вдосконаленої екологічної політики та інструментів її реалізації, проведення реформи ціноутворення, включаючи скасування субсидій на енергетичні ресурси, здійснення відповідних змін структури економіки.

Об'єктом особливої уваги в цей період були фонди охорони природи, як виправданий і ефективний інструмент фінансової підтримки сталої екологічної політики. В Україні рівень природоохоронних витрат оцінювався як неадекватно низький і не достатній для формування необхідних джерел екологічних інвестицій. Одночасно для всіх країн Східної Європи до числа невирішених проблем відносилось збереження невиправдано високого рівня енергоємності виробництва, передусім для України.

В Україні після кризи 90-х років. екологічна ситуація і система екологічного управління, потребували активної уваги. Невирішеними і найбільш суспільно гострими було визнано цілий комплекс проблем. Серед них - деградація природних ресурсів та нестача коштів для фінансування природо відновлювальних заходів; високий рівень ресурсо- та енергоємності ВВП у порівнянні не тільки з розвиненими країнами, але і країнами з перехідною економікою; недостатня увага до екологічних та ресурсозберігаючих стратегій та проблем екологічної модернізації з боку підприємств та органів місцевого управління. В цих умовах посилення і розвиток екологічної політики розглядались як завдання, що мають стратегічне значення для країни.

В цілому в кінці 90-х років система охорони навколишнього середовища в Україні оцінювалась як така, що підлягає значному впливу багатоаспектного трансформаційного процесу з значними фінансовими обмеженнями і широким шлейфом невирішених

соціальних, економічних і політичних проблем. Акцентувалась увага на критичній необхідності радикальних інституціональних реформ в економічній і політичній сферах, а також у системі суспільних цінностей. Зазначені реформи розглядалися як необхідні умови подолання інституційної інерції, скорочення істотного впливу представників тіньових бізнес-еліт, бюрократії та широко розповсюдженої корупції на розробку та реалізацію екологічно значущих державних рішень. При цьому особливо підкреслювалося, що несприятливі рамкові інституціональні умови суперечать екологічним цілям і орієнтирам поведінки підприємств на ринку, викривлюючи, таким чином, їх дії і підриваючи ефективність ринкових відносин.

Реформування і зміцнення національних інститутів екологічного контролю та управління в країнах з перехідною економікою відбувалось у напрямках:

розширення сфери компетенції та відповідальності національних Міністерств з охорони оточуючого середовища;

зростання відповідного апарату (у Словенії, яка нині є членом ЄС, це зростання за період 1991- 1995 рр. відбулося з 300 до 1200 осіб);

зміцнення і розширення екологічного моніторингу та інформаційних систем, як і системи екологічного інспектування підприємств - природокористувачів;

формування в міністерствах центральних підрозділів, які займаються стратегічним аналізом і розробкою екологічної політики;

розробки більш ефективних процедур розподілу та використання коштів екологічних фондів;

створення механізму, що забезпечує доступ населення до екологічної інформації та участі у прийнятті екологічних управлінських рішень.

З початку поточного десятиліття до числа інтенсивно досліджуваних в Україні проблем, належать проблеми глобалізації, нової торговельної політики, напрямків її лібералізації та їх впливу на якість навколишнього природного середовища. Особлива увага приділяється методам екологічного регулювання в новій глобальній економіці та впливу цих процесів на конкурентоспроможність та рівень інтеграції в різні сектори сучасної світової економіки. Активно досліджується і відповідь бізнесу на ці глобальні виклики, в тому числі у формі адекватної інвестиційної політики, розробки екологічних стратегій і розвинених систем екологічного менеджменту, застосування принципів екологічного аудиту, переходу на міжнародні стандарти обліку і звітності, інше.

З урахуванням загострення глобальних екологічних проблем значні зусилля концентруються на аналізі рамок умов і механізмів реалізації Кіотського протоколу. Україна, а також ряд інших країн з трансформаційною економікою в якості потенційно активних учасників міжнародного механізму торгівлі правами на викид парникових газів стали об'єктом спеціальних і досить численних досліджень, причому не тільки вчених, але й представників політичних кіл. Тематика цих досліджень досить різноманітна і включає такі питання, як потенційне скорочення вигод і стимулів участі України в міжнародній торгівлі емісійними правами, внаслідок виходу США з Кіотського протоколу; проблема координації даного міжнародного механізму з відповідними національними і особливо регіональними механізмами (з урахуванням слабкості соціальних інститутів) для реалізації політико-екологічних рішень; реальна динаміка енергоефективності.

Ідентифіковані найбільш серйозні проблеми, що стоять на шляху реальної інтеграції України та країн Євросоюзу в єдиний еколого-економічний простір. До числа цих проблем відноситься необхідність подолання фінансово-економічних, адміністративних, екологічних, демократичних, енергетичних та політичних криз. Тим самим об'єктами досліджень знову виступають інституційні реформи, необхідні для гармонізації підходів до вирішення ресурсно-екологічних проблем в так званій "старій" і "новій" Європі. Активно досліджується і така важлива проблема, як наслідки активної ринкової лібералізації для досягнення шляхів екологічно стійкого соціально-економічного розвитку України та нових держав-членів ЄС.

Україна знаходиться перед обличчям серйозних екологічних проблем, подолання яких

необхідне для надання довгострокової стійкості соціально-економічного розвитку та підвищенню якості життя суспільства, а також повноцінної інтеграції в сучасний міжнародний еколого-економічний простір. Важливі завдання стоять в галузі освоєння нового покоління інструментів екологічної політики, які отримують все більше поширення у країнах з розвинутою економікою. Серед них перед усім – сучасні правила та інструменти реалізації екологічної відповідальності підприємництва, розвиток екологічних угод та активне використання всього комплексу інформаційних інструментів у екологічній політиці.

Необхідними умовами застосування цих нових інструментів екологічної політики є розвиток інститутів громадянського суспільства, перехід на нові стандарти інформаційної відкритості та прозорості та перетворення стилю управління із залученням місцевих органів влади, підприємців та їх асоціацій, населення, фінансово-банківських інститутів, представників наукових кіл, ЗМІ та недержавних організацій.

Гострота ресурсно-екологічних проблем і неможливість їх вирішення в межах попередньої моделі господарювання і соціально-політичної системи стали важливим фактором трансформаційних процесів, які охопили значну частину колишніх соціалістичних країн Східної Європи в кінці 80-х - початку 90-х років минулого століття. Упродовж цього періоду ресурсно-екологічна політика в усіх країнах з перехідною економікою (хоча й у різній мірі і з різною інтенсивністю в різних етапах цього складного періоду) перебувала в полі зору владних структур, а також підприємницьких кіл та населення.

УДК 339.9:332.122

РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

К.О. Костецька,

*Інститут проблем ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України*

Транскордонні відносини на сучасному етапі їх розвитку характеризуються інтенсивними інтеграційними процесами, серед яких. Україна має великі потенційні можливості щодо його розвитку, оскільки 19 з 25 регіонів держави є прикордонними, а зовнішній кордон найдовшим серед європейських країн. Підтримка транскордонного співробітництва виступає інструментом стійкого розвитку. Досягнення цієї мети можливе завдяки:

- ринковим перетворенням, з залученням економічних механізмів;
- додержання законодавчої бази, а саме Закону «Про транскордонне співробітництво» на мікро та макро рівнях;
- залучення бюджетного фінансування до виконання транскордонних програм.

Транскордонне співробітництво є важливим елементом Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2015 р., основною метою якої є створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку на основі сучасних технологій, високої ефективності виробництва та зайнятості населення. Розвиток такого співробітництва передбачається також і в регіональних планах. 24 червня 2004 р. прийнято Закон України «Про транскордонне співробітництво», який визначає мету, принципи й форми державної підтримки транскордонного співробітництва, його фінансове забезпечення [1]. 27 грудня 2006 р. Кабінет Міністрів України затвердив Державну програму розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 рр., основними завданнями якої є активізація зовнішньоекономічної діяльності регіонів, розвиток малого і середнього підприємництва, соціальної сфери, збереження навколишнього природного середовища [2].

За умови сталого розвитку важливого значення набуває вирішення регіональних проблем через впровадження спільних транскордонних проектів і програм розвитку, відповідно до Закону України «Про транскордонне співробітництво» із додержанням

наступних принципів [1, 2]:

- конституційності і законності; чіткого розподілу завдань, повноважень та відповідальності між суб'єктами транскордонного співробітництва;
- гармонізації загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів;
- забезпечення рівних можливостей для регіонів України щодо співпраці з територіальними громадами або органами влади сусідніх держав в рамках транскордонного співробітництва;
- забезпечення здатності суб'єктів транскордонного співробітництва в межах, визначених законодавством, самостійно вирішувати питання розвитку територій та створення ефективних механізмів забезпечення їхньої участі у транскордонному співробітництві;
- підвищення ролі та відповідальності суб'єктів і учасників транскордонного співробітництва.

Сьогодні ми можемо розраховувати на позитивні зміни, оскільки економічна політика транскордонних регіонів пропонує інструмент, завдяки якому відкриються можливості для залучення інвестицій від участі в проектах Європейського інвестиційного банку. Однак, управління процесами транскордонного співробітництва призводить до невизначеності механізмів фінансування програм. Більшість міжнародних програм передбачає фінансування проектів з боку реципієнтів в межах не менше 20 % [3]. В Україні більшість прикордонних областей (маються на увазі західні регіони, що мають спільні кордони з країнами ЄС) визнані дотаційними і, на жаль, досить часто не мають власних бюджетних коштів для їх реалізації. Тому необхідно визначити механізм чіткого залучення коштів на національному рівні для забезпечення програм регіональної та міжрегіональної співпраці.

Таким чином, розробки з цього напрямку повинні мати концепцію розвитку прикордонних територій, яка б включала співвідношення економічних механізмів та нормативно-правової бази щодо спрямованості держави до сталого розвитку.

Вищенаведене дозволить отримати слідуючи позитивні преференції щодо розвитку транскордонного співробітництва:

1. зближення та уніфікація нормативно-правової бази в галузі регулювання зовнішньоекономічної діяльності та податкової системи, здійснення заходів щодо взаємного захисту національних товаровиробників, розвитку прикордонного співробітництва;
2. формування пріоритетних міждержавних та міжрегіональних інвестиційних проектів і програм економічного співробітництва, розвитку виробничої кооперації, активізації взаємної діяльності національних та іноземних інвесторів на території держав - партнерів;
3. ефективного, взаємовигідного використання і розвитку транспортних комунікацій країн (трубопровідного, залізничного, автомобільного, морського транспорту, ліній електропередачі);
4. удосконалення платіжно-розрахункових та кредитно-фінансових стосунків.

Стратегічним завданням реформування транскордонного співробітництва має стати ефективне використання потенціалу регіонів з метою вирішення питань комплексного розвитку територій. Головною метою такого співробітництва є подолання суперечностей між регіонами.

Формування концепції політики регіонального розвитку в Україні має ґрунтуватися на основних досягненнях з цього напрямку в країнах ЄС, для яких міжрегіональне співробітництво як механізм економічної співпраці, а відтак і економічного розвитку, останнім часом стало пріоритетним [4]. Регіональна політика Європейського Союзу орієнтується не тільки на підтримку депресивних регіонів за рахунок регіонів-донорів, а насамперед на створення умов для мобілізації місцевого потенціалу і ресурсів, посилення конкурентоспроможності регіонів. Для прикордонних регіонів, які є віддаленими від великих адміністративних, фінансових, центрів своїх країн, реалізація ефективної регіональної політики набуває особливої актуальності. Тому при розробці практичних рекомендацій з

цього питання обов'язковою умовою є дослідження та визначення еколого - економічних особливостей регіонів транскордонного значення.

Література

1. Закон України «Про транскордонне співробітництво» (26.06.2004 р. № 1861 IV) // газ. «Голос України», 22 липня 2004р.
2. Розпорядження КМУ від 15 березня 2006 р. № 149-р Концепція Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007 – 2010 роки
3. Балян А. В. Міжрегіональне транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини). - Ужгород: Ліра, 2005. - 320 с.
4. Розширена Європа - Сусідні країни. Нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами. Повідомлення Європейської Комісії для Ради та Європейського Парламенту. http://www.delukr.cec.eu.int/ua/eu_and_country/bilateral_relations.htm

УДК 332.338.142.6.332.8

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ – ПЕРЕДУМОВА ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ Й ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

*В.І. Куценко,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

Економічне зростання країни, як передумова підвищення соціальної й екологічної безпеки, відноситься до найважливіших понять макроекономічної науки та показників соціально-економічного розвитку країни. Економічне зростання позначається перш за все:

- на збільшенні валового внутрішнього продукту (ВВП);
- на збільшенні реального ВВП у розрахунку на душу населення;
- на збільшенні реального ВВП у розрахунку на одного зайнятого;
- на обсягах видатків, які направляються на розвиток соціальної та екологічної сфер

тощо.

Між рівнем економічного розвитку і вирішенням соціальних, як і екологічних проблем країни, існує тісний зв'язок. Соціально-економічний розвиток – це процес безупинної зміни не лише матеріального базису виробництва, а й усієї сукупності різноманітних відносин між економічними суб'єктами, соціальними групами. На економічне зростання впливає багато чинників. Адже це складний процес, у якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, що впливають на обсяги і структуру валового внутрішнього продукту, на рівень сукупної пропозиції. Економічне зростання є позитивним, якщо обсяги ВВП нинішнього року перевищують відповідні показники попереднього року.

Зростання валового внутрішнього продукту, як правило, супроводжується змінами в технології виробництва, що, в свою чергу, зумовлює появу нових видів продукції, поліпшення рівня обслуговування населення. Іншими словами, економічне зростання викликає появу ряду позитивних змін не лише в економіці, а й у відносинах власності, розподілі та перерозподілі доходів.

Як показала остання фінансова криза, що охопила практично увесь світ, на економічне зростання впливає фінансова стабільність чи її нестабільність. Під час економічної чи фінансової кризи економічне зростання може мати мінусовий характер, що вкрай негативно впливає на соціальну та екологічну безпеку населення.

В свою чергу, соціальні конфлікти, екологічні катастрофи можуть призупинити розвиток економіки, відкинути її на десятиріччя назад, негативно вплинути на співробітництво України з іншими країнами.

Водночас позитивні зрушення у соціальному розвитку сприяють технічному прогресу, впровадженню інновацій, розширенню їх застосуванню, що, в свою чергу,

активізує розширенню асортименту продукції і послуг, зниженню ресурсоемності виробництва, поліпшенню екологічної ситуації. Статистика свідчить, що із впровадженням нових технологій в усі сфери економічної діяльності все більш відчутною стає необхідність зміни соціальних стандартів рівня життя, освіти, культури, охорони здоров'я, інформаційного забезпечення. Наразі формуються й нові потреби суспільства, у тому числі й потреба у здоровому довкіллі та здоровому способі життя.

Останнім часом у школах введено предмет "Основи безпеки життєдіяльності", який дозволяє з шкільного віку у дітей формувати здоровий спосіб життя, забезпечити успішне формування безпеки особистості шляхом:

- ознайомлення з небезпеками, що несуть загрозу людині в повсякденному житті, в небезпечних і надзвичайних ситуаціях природного, соціального і техногенного характеру;
- вивчення та освоєння методів і прийомів захисту, що дозволяють звести до мінімуму можливу шкоду особі і суспільству;
- вивчення комплексу проблем безпеки життя і життєдіяльності, що формують в учнів наукові погляди на головні особливості переходу людства до стійкого (ноосферного) розвитку;
- засвоєння основ здорового способу життя, забезпечуючого повноцінну безпеку існуванню та реалізації здібностей і запитів особистості протягом усього життя.

Сьогодні, як ніколи, набуває гостроти та актуальності питання забезпечення соціальної та екологічної безпеки, що є основою безпеки особистості. Адже інтереси особистості, з одного боку, передбачають максимальний економічний розвиток на основі зміцнення здоров'я, головної продуктивної сили, з іншого – зниження ризиків за рахунок сформованих умінь громадської поведінки в різних небезпечних ситуаціях. Якщо завдання системи, скажімо, освіти щодо формування потреби забезпечити здоровий спосіб життя, зміцнення здоров'я ніким не заперечується, то відповідальність держави, зокрема її економічного блоку, за формування безпеки особистості ще до цього часу нерідко викликає серйозні дискусії.

В цих умовах важливо активно задіяти інноваційні ресурси, які забезпечили б економічне зростання (приріст обсягу виробництва, технічних нововведень), що сприяло б підвищенню продуктивнішого використання ресурсів, у тому числі людських. Як відомо, в економічно розвинутих країнах зростання продуктивності праці забезпечується на 70-80% за рахунок саме технічного прогресу.

Підвищенню продуктивності праці, крім технічного прогресу, сприяє також впровадження здоров'язберігаючих технологій, формування культури здоров'я, тобто забезпечення реалізації стратегії соціальної й екологічної безпеки, яка включала б:

- побудову на основі системного підходу до оцінки проблем пов'язаних з безпекою особистості, суспільства і держави з якими зустрінеться практично кожна людина у своєму житті;
- розгляд питань безпеки в нерозривному зв'язку з проблемами розвитку країни, людства в цілому, у відповідності з віковими та індивідуальними особливостями населення;
- протидію небезпекам різного роду з метою самоутвердження особистості, формування оптимістичного відношення до дійсності;
- неперервність і послідовність формування особистості безпечного типу на всіх етапах навчання, у тому числі на етапі переходу з одного рівня освіти на інший тощо.

Реалізація такого стратегічного підходу, на наш погляд, позитивно позначиться на економічному стані країни, а з іншого – на забезпеченості соціальної й екологічної безпеки громадянам нашої країни.

**ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ
СОЦІО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

*О.А. Лукаш, В.В. Сабадаш,
Сумський державний університет*

Формування концептуальних засад сталого розвитку і розроблення механізму їх подальшого впровадження на національному рівні неможливе без адекватного урахування соціально важливих і економічно необхідних трансформацій суспільних відносин, які відбуваються в українському суспільстві і економіці останніми роками. Однією із головних умов успішної інтеграції України у європейське співтовариство і міжнародні інституції є забезпечення сталого соціально-економічного розвитку національної економіки. Посилення глобалізаційних тенденцій у світогосподарських зв'язках [1], вплив постіндустріальних стратегій розвитку, технологічні, інформаційні і екологічні виклики – це ті чинники, які в умовах обмеженості ресурсів [2] спонукають до пошуку нових, адекватних згаданим викликам, забезпечуючих механізмів і інструментарію сталого розвитку як держав, так і окремих їх територіальних утворень.

Екологічна безпека визначається як головна складова національної безпеки України [3; 4]. Відповідно, складовими загальної системи еколого-економічної безпеки країни з одного боку є регіональна безпека, з іншого – міжнародна (транскордонна) безпека. У зв'язку із цим актуальним питанням забезпечення національної безпеки є формування ефективної державної екологічної політики, у т.ч. міжнародної. Незважаючи на досить суттєві здобутки національної екополітики, слід визначити такі ключові проблемні питання, вирішення яких потребує серйозних зусиль у найближчій перспективі.

1. Подальша імплементація міжнародних (перш за все, європейських) норм і законодавчих актів до національного екологічного законодавства. Хоча більшість рамкових законів з охорони довкілля прийняті і діють, однак підзаконні акти другого рівня нерідко відсутні зовсім, або їх прийняття і впровадження відкладається на невизначений термін. На жаль, серйозною проблемою є виконання і суворе дотримання норм і положень вже прийнятих законів. Іншим важливим аспектом є законодавчий супровід багатосторонніх природоохоронних угод (БПУ): недопустимим є розроблення національної нормативно-правової бази після ратифікації БПУ, без урахування потреб у матеріально-фінансових, інституційних і кадрових ресурсах.

2. Друга проблема є наслідком попередньої: національна екополітика має досить слабкий потенціал інтеграції до міжнародної. Основним інтеграційним компонентом є БПУ. Але, незважаючи на те, що Україна є активним учасником таких угод (на сьогодні держава координує співпрацю у більш ніж 70 БПУ у сфері збереження природно-ресурсного потенціалу, ядерної і радіаційної безпеки [5]), практична їх реалізація і результати залежать від політичної волі керівництва країни і обмежуються неадекватною нормативно-правовою базою, проблемами з їх фінансуванням (часто – нецільовим використанням коштів), обмеженим інституціональним і кадровим потенціалом.

3. Недосконалість фінансових механізмів у природоохоронній сфері. Найбільш поширеною формою фінансування охорони довкілля є екологічні фонди. В умовах значних фінансових обмежень ефективність їхньої діяльності різко знижується. Ускладнюють роботу фондів і складні питання пріоритетності напрямів фінансування і транспарентності грошових потоків. Досить неефективною залишається співпраця екофондів із різними громадським, науковими, неурядовими, а також міжнародними організаціями з питань координації дій і прийняття рішень.

4. Необхідність розроблення і впровадження ефективних механізмів запобігання/врегулювання екологічних конфліктів на регіональному, національному і міжнародному рівнях [6; 7]. Стратегічними напрямками забезпечення екологічної безпеки, які потребують виваженої і скоординованої політики транскордонного співробітництва є:

- багатосторонні екопроекти зі збереження спільного природно-ресурсного потенціалу

транскордонних територій (заповідник «Прибузьке Полісся» – Україна-Росія-Білорусь-Польща; збереження біорізноманіття Карпат (Конвенція про охорону і сталий розвиток Карпат) – Україна-Польща; судноплавний канал «Дунай – Чорне море» – Україна-Румунія);

- використання транскордонних водних басейнів (Україна-Росія, Україна-Білорусь, Україна-Румунія);
- подальша співпраця у питаннях розмежування зон впливу і відповідальності у акваторії Чорного моря (Україна-Росія);
- освоєння української частини морського шельфу поблизу о. Зміїний у Чорному морі у відповідності до делімітації континентального шельфу і виключних економічних зонах між Україною і Румунією.

Значний внесок у формування системи національної еколого-економічної безпеки роблять регіони. На нашу думку, найбільш привабливими і ефективними стратегіями екологоорієнтованого розвитку [8] транскордонних територій з урахуванням чинників формування їх ефективної територіально-галузевої структури можуть бути такі:

- стратегія з підвищення пріоритетності розвитку екотуризму на транскордонних територіях: «зелений» туризм (поїздки до місць із відносно незайманою природою з метою отримання відомостей про природні особливості даної місцевості, не порушуючи при цьому цілісності екосистем); «сільський» туризм (поїздки у сільську місцевість задля отримання відомостей про культурно-етнографічні особливості даної місцевості); «релігійний» туризм (поїздки до «святих місць», місць, що мають особливе значення для людей різної віри); «спортивний» туризм; туризм по місцях культурної спадщини (поїздки до історичних місць, пам'ятників з освітньо-виховною метою);
- стратегія збільшення частки витрат транскордонного призначення на підтримку екобалансу в регіоні;
- стратегія збільшення частки екологічних товарів і послуг у загальній товарній структурі регіонального експорту-імпорту [9];
- стратегія з підвищення дієвості еколого-економічних інструментів регіональних політик держав-членів транскордонного співробітництва.

Література

1. Хлобистов Є. В. Економічна безпека України у глобальних викликах сучасності / Є. В. Хлобистов // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 4. – Том 1. – С. 157–162.
2. Сабадаш В. В. Тенденції сучасної ресурсної політики у забезпеченні еколого-економічної безпеки / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2007. – № 2. – С. 50–59.
3. Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 р. (зі змінами і доповненнями) // http://www.geocities.com/ecopravo/main/docs/law_environ.htm (актуально на 27.07.2006 р.).
4. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України : за станом на 27 бер. 2007 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К. : Відомості Верховної Ради (ВВР). – № 10, 1997. (Бібліотека офіційних видань).
5. Данилишин Б. М. Природно-екологічний потенціал в стратегії сталого розвитку України / Б. М. Данилишин // Наука та наукознавство. – 2006. – №3. – С. 94–100.
6. Сабадаш В. В. Социально-экономическое измерение экологических конфликтов в достижении устойчивого развития / В. В. Сабадаш // Социально-экономический потенциал устойчивого развития / Под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы : ИТД „Университетская книга”, 2007. – С. 963–982.
7. Сабадаш В. В. Інституційні аспекти врегулювання екологічних конфліктів (регіональний і міжнародний рівні) / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 1. – С. 68–77.
8. Лукаш О. А. Екологічний аспект транскордонного співробітництва / О. А. Лукаш // Механізм регулювання економіки. – 2006. – № 2. – С. 39–45.
9. Лукаш О. А. Методичні підходи до оцінки еколого-економічної ефективності транскордонного співробітництва / О. А. Лукаш // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3. – С. 181–185.

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА – ОСНОВНИЙ ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

*К.А. Максимова, Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень*

Основою життєдіяльності людей є природа – джерело всіх ресурсів, які необхідні для їхнього життя і господарювання. Суспільство тривалий час не звертало уваги на наслідки своєї діяльності. Лише у ХХ столітті В.І. Вернадський показав вплив цивілізації на природу. Він прирівняв його до геологічних та інших глобальних природних процесів. Однак ця констатація сама по собі не містить оцінки антропогенного впливу на природу. Необхідно було кілька десятиріч, щоб наукова думка дійшла висновку, що існуючий шлях розвитку цивілізації призводить до руйнування, нищення природи, а це, найбільш імовірно, несумісне з виживанням людини як біологічного виду. [1].

На порозі третього тисячоліття масштаби антропогенного впливу на природу досягли катастрофічної межі, але більшість людей про розміри цього лиха уявлення не має. Це характерне і для нашої країни.

Інтенсивне використання хімічних речовин необхідне для розв'язання соціальних та економічних завдань світового співтовариства і сучасна передова практика свідчить, що вони можуть широко застосовуватися при достатній рентабельності й безпеці навколишнього середовища та здоров'я людей. Тим не менш, ще багато належить зробити для того, щоб екологічно безпечно управління використанням токсичних хімічних речовин стало невід'ємною частиною принципів сталого розвитку й підвищення якості життя населення Землі. [3].

Екологічна безпека – комплекс станів, явищ і дій, що забезпечують баланс на Землі та в окремих її регіонах на рівні, до якого фізично, соціально – економічно, технологічно і політично готове людство.

Екологічна безпека є компонентом національної безпеки, що гарантує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, докiлля та держави від реальних або потенційних загроз, що їх створюють антропогенні чи природні чинники. Екологічну безпеку вивчають і прогнозують у глобальних, регіональних, локальних і точкових межах, вона обмежена часом і розмірами здійснюваних акцій.

Суб'єктами екологічної безпеки є індивіди, екосистеми, суспільство, держава, біосфера, тоді як об'єктами є природні ресурси, навколишнє середовище, права, матеріальні цінності, духовні потреби особистості.

Сьогодні екологічна безпека становить одну з фундаментальних складових національної безпеки України. Право громадян на екологічну безпеку є одним з безперечних і гарантується комплексом з політичних, юридичних, економічних і гуманітарних чинників.

Під державною системою екологічної безпеки розуміють сукупність державних заходів (правових, технічних, економічних, гуманітарних і медичних), спрямованих на підтримання рівноваги між екосистемами та антропогенними й природними навантаженнями.

Систему екологічної безпеки створюють і розвивають відповідно до Конституції України, указів Президента України, постанов Уряду, державних програм у цій сфері.

Основа її становлять органи всіх гілок влади, що вживають заходів політичного, правового, економічного, силового чи іншого характеру, спрямованих на гарантування екологічної безпеки в інтересах людей, суспільства та держави. [2].

Повноваження органів гарантування екологічної безпеки України, їхній склад, принципи та порядок дій визначаються відповідними законодавчими актами.

Сучасний етап розвитку суспільства обумовлює необхідність забезпечення збалансованого соціально – економічного розвитку господарських комплексів різних ієрархічних рівнів, створення оптимальних умов для життєдіяльності. Важливим фактором,

який впливає як на виробництво, так і на життя населення, є природно — ресурсний потенціал території. Це актуалізує проблему поглибленого дослідження структури та особливостей природно — ресурсного потенціалу адміністративних областей та регіонів. Практична значущість зазначених проблем посилюється необхідністю розробки нових підходів до організації суспільного виробництва в умовах ринкових умов господарювання, коли природно — ресурсний потенціал виступає одним з чинників сталого та збалансованого розвитку, а його регіональні особливості впливають на масштаби та галузеву структуру господарства. [4].

В деяких найбільш великих промислових районах України продовжує спостерігатися значне хімічне забруднення, що завдає серйозної шкоди здоров'ю людей, генофонду, а також навколишньому середовищу і сприяє вимиранню видів.

Для відновлення нормальної екологічної обстановки необхідні великі капіталовкладення і розробка нових методів. Суть довгострокових наслідків забруднення, що впливають навіть на фундаментальні хімічні і фізичні процеси в атмосфері і кліматичній системі Землі, стала усвідомлюватися лише останнім часом, і лише нещодавно визнано важливе значення цих наслідків.

Ефективний контроль за утворенням, зберіганням, обробкою, транспортуванням, рекуперацією і вилученням відходів має надзвичайно важливе значення для охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення сталого розвитку країни. Це вимагає активного співробітництва і участі з боку міжнародного співтовариства.

Однією з необхідних умов забезпечення хімічної безпеки є максимально широка поінформованість населення про можливу небезпеку. В зв'язку з цим, повинен бути визнаний принцип, що закріплює право громадськості і робітників на отримання екологічної інформації. Слід розвивати і заохочувати ініціативу промисловості, спрямовану на забезпечення відповідального ставлення і впровадження контролю за продукцією. Промисловості слід застосовувати належні виробничі норми в країні, з тим, щоб уникнути нанесення шкоди здоров'ю людей і навколишньому середовищу.

Масштаби розвитку виробництва та недосконалість технологій обумовлюють у багатьох випадках антропогенний тиск на територію з незворотніми негативними процесами, що вимагає значних фінансових витрат на підтримання якості оточуючого середовища. Регіональна екологічна політика має бути спрямована на формування структури та масштабів господарського розвитку адекватних потенціалу території, таких що сприяють збереженню природного середовища, відтворенню природних ресурсів. [4].

У ринкових умовах економіки зростає значення вдосконалення економічних важелів та методів охорони природи, створення досконалих систем і механізмів екологічної безпеки.

Література:

1. Яцик А.В. Екологічна безпека в Україні. – К.: Генеза, 2001. – 216 с.
2. Ісаєнко В.М., Білявський Г.О. Екологічна безпека – основний чинник еколого – збалансованого розвитку України у XXI столітті // Екологічний вісник. – № 4 (44). – 2007 р. – С. 14 – 15.
3. Збірка матеріалів Всеукраїнської науково – практичної конференції «Екологічні проблеми сталого розвитку України». – Одеса (6 – 7 жовтня 2005 р.). – К., 2006. – С. 5 – 6.
4. Жовнір Л.Ф., Жовнір А.М. Природно — ресурсний потенціал у структурній перебудові регіонів // Наукова спадщина К.І. Геренчука: Збірник матеріалів конференції, м. Кам'янець — Подільський, 14 — 16 грудня 2004 р. - С. 43 — 46.

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ВОДОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

*А.М. Максимов, Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень НАН України*

Проблема якісного водозабезпечення була і лишається вкрай актуальною і надзвичайно гострою, оскільки за ступенем водозабезпечення Україна посідає одне з останніх місць серед країн Європи, а за водоємністю валового внутрішнього продукту перевищує їх у кілька разів. Вочевидь водні ресурси України використовують, а отже, і забруднюють у декілька разів інтенсивніше, ніж в інших країнах.

За оцінками спеціалістів, майже всі попередні джерела за рівнем забруднення наблизилися до III класу, а склад очисних споруд і технології очищення води залишаються незмінними. Через це значна частина населення України одержує питну воду з істотним відхиленням від нормативів.

За даними ВООЗ, щороку приблизно 25% населення світу потрапляє під ризик захворювань, а майже кожний третій мешканець планети потерпає від вживання недоброякісної питної води [1].

У деяких регіонах країни відмічають погіршення стану підземних артезіанських вод, які використовують для централізованого водопостачання без очищення.

Важке становище склалося із забезпеченням питною водою сільського населення, яке для питних потреб використовує здебільшого ґрунтові води. Дослідження їхньої якості свідчить про повсюдне бактеріальне та хімічне забруднення нітратами, пестицидами, мінодобривами тощо.

Внаслідок цього близько 30% проб питної води, відібраних з джерел децентралізованого водопостачання, не відповідали нормативам за санітарно-хімічними показниками, близько 23% за бактеріологічними показниками.

Тільки п'ята частина сіл має побудовані за проектами системи питного водопостачання, майже половина з яких через надмірне використання і тривалий термін служби працює з перебоями і не може забезпечувати населення водою нормативної якості. У 14 областях України через природні й техногенні причини 1228 населених пунктів не мають гарантованих джерел водопостачання і їхні жителі змушені повністю або частково користуватися привізною водою.

Невідповідність якості питної води нормативним вимогам є однією з причин поширення багатьох інфекційних (холера, черевний тиф, вірусний гепатит А, дизентерія, сальмонельоз, рота вірусна інфекція тощо) та неінфекційних (хвороби системи травлення, серцево-судинної, ендокринної системи тощо) хвороб.

Уряд повинен зробити все необхідне для реалізації Загальнодержавної програми «Питна вода України» на 2006-2020рр.», налагодити взаємодію та координацію роботи міністерств, інших центральних і місцевих органів влади у цьому життєво важливому питанні.

Відповідно до Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року [2], екологізація водного господарства передбачає:

- перехід до сталого використання водних ресурсів шляхом запровадження інтегрованого управління водними ресурсами;
- упровадження системного підходу до менеджменту прісноводних ресурсів і відповідних басейнів річок, які базуються на принципі басейнового та інтегрованого управління;
- зміцнення органів басейнового управління, в тому числі міждержавних і регіональних;
- підвищення ефективності водокористування шляхом запровадження економічних стимулів на басейновому рівні та повного відшкодування витрат;
- розроблення ефективних стратегій для басейнового управління водними ресурсами з метою запобігання негативним наслідкам повеней та посухи;

- зменшення обсягів використання води для потреб виробництва і житлово-комунального господарства;
- урахування нагальних потреб муніципальних водних систем (зокрема, підключених до них промислових джерел) у програмах управління водними ресурсами в річкових басейнах;
- збільшення обсягу збирання та очищення зворотних вод;
- упровадження системи відшкодування повної вартості послуг;
- водопостачання і раціональне використання водних ресурсів (менеджмент попиту) з урахуванням стимулювання до вжиття заходів водозаощадження.

Як вважає М.А. Хвесик [3, с. 320] засадовими для управління водним господарством є такі принципи:

- нерозривна єдність і взаємозалежність у процесі використання, охорони і відтворення водних ресурсів;
- екосистемний підхід, який передбачає створення управлінських структур, що здійснюють у межах водозбірних басейнів функції планування, координації і контролю;
- вдосконалення розмежування повноважень у питаннях використання та охорони водних ресурсів між органами державної влади, а також між ними та органами місцевого самоврядування.

Це в свою чергу, стане основним базисом для прийняття еколого-орієнтованих рішень в сфері водного господарства.

Ключовими напрямами водної політики повинні стати екологізація водогосподарського комплексу на засадах сталого розвитку, та пошук економіко-екологічних важелів забезпечення ефективного використання обмежених ресурсів питної води.

Література

1. Водні ресурси на рубежі ХХІ ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення / За редакцією академіка УЕАН, д.е.н., професорам.А. Хвесика. – К.: РВПС України НАН України, 2005. – 564 с.
2. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року // Розпорядження КМУ від 17 жовтня 2007 р. № 880-р [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2007-%F0>.
3. Природне середовище у сучасному вимірі – Том І: С.І.Доргунцов, М.А.Хвесик, Л.М.Горбач, П.П.Пастушенко

УДК 502.33+330.111

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕМ С УЧЕТОМ СПЕЦИФИКИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ ПРИРОДНЫХ ОБЪЕКТОВ

А.И. Мартиенко,

Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины

Государственное управление внешнеэкономической деятельностью, с целью интеграции в международное экономико-экологическое пространство на базе реализации национальных и межнациональных отношений собственности на государственные и трансгосударственные природные ресурсы должно развиваться по следующим направлениям:

- совершенствование внутригосударственных рыночных отношений собственности на макроэкономическом и микроэкономическом уровнях с целью обеспечения вхождения Украины в международное экономико-экологическое пространство;
- совершенствование политических, экономических, экологических, организационно-управленческих, правовых отношений с государствами, с которыми Украина вступает в интеграционные процессы по поводу реализации отношений собственности на природные ресурсы.

Государственное регулирование внешнеэкономической деятельности в процессе реализации собственности на трансграничные объекты природного капитала должно заключаться в создании такой экономической и правовой базы устойчивого развития внутригосударственной экономики и ее структур, которые обеспечат равноправное участие нашей страны в международном экономико-экологическом пространстве.

Повышение экономико-экологической эффективности использования трансграничных природных объектов на базе совершенствования отношений собственности в природопользовании на государственном и межгосударственном уровнях будет способствовать:

- пополнению бюджета страны за счет рационального использования трансграничных природных объектов;
- привлечению зарубежных партнеров, экспортирующих экологически чистые передовые инновационные технологические процессы, оборудование, товары и услуги, способствующие рациональному использованию, охране, восстановлению и воспроизводству трансграничных и национальных природных объектов;
- стимулирование национальных производителей для повышения эффективности использования трансграничных природных объектов, находящихся на территории Украины в соответствии с национальными и международными стандартами природопользования;
- стимулирование национальных производителей для вхождения в международное экономико-экологическое пространство с инновационными технологиями рационального использования, охраны, восстановления и воспроизводства природных объектов, отвечающих международным стандартам качества природопользования.

Эффективность реализации отношений собственности на объекты трансграничного природного капитала на государственном и межгосударственном уровнях определяет развитие экономико-экологического потенциала страны и положение Украины в международной системе разделения труда.

Украина может стать равным партнером в международном разделении труда и использовании трансграничных и внутригосударственных (принадлежащих полностью Украине) объектов природного капитала или полигоном, где будут размещаться экологически грязные производства, загрязняться и истощаться природные ресурсы. Однако, если подходить к проблеме с позиции реализации отношений собственности на внутригосударственные и трансграничные объекты природного капитала и формирования на данной основе единого международного экономико-экологического пространства по трансграничному природопользованию на базе специализации и мировой кооперации, то каждая страна, входящая в интеграционное пространство в перспективе будет заинтересована в экономико-экологической эффективности использования природных объектов другим государством. Такая концепция встраивания различных стран в международное экономико-экологическое пространство должна лежать в основе мирового сотрудничества в области трансграничного природопользования.

Теоретические основы формирования договорных отношений в сфере использования национальных и трансграничных объектов природного капитала должны включать разработку концепций и критериев внедрения определенных эффективных форм и прав собственности на них на внутригосударственном и международном уровнях.

Целью реализации отношений собственности в международных договорах совместного использования трансграничных объектов природного капитала является улучшение их экономико-экологического состояния на основе рационального использования, охраны, воспроизводства и восстановления, повышение уровня удовлетворения потребностей общества в экологически чистых условиях проживания и потребления экологически чистых продуктов и услуг, повышение эффективности функционирования производства на микро- и макроэкономическом уровнях на основе использования высококачественных природных факторов производства, оптимизация затрат в природопользовании, максимизация дохода от эксплуатации природных объектов,

Формирование и заключение договоров природопользования на практике должно основываться на отношении собственности на объекты природного капитала на национальном и межгосударственном уровнях.

Классификация отношений собственности на объекты природного капитала может быть представлена следующим образом.

- Объекты природного капитала, принадлежащие данному государству и находящиеся стабильно в пределах его территории. Это внутренние моря, реки, озера, леса, земельные ресурсы и т.д., находящиеся только на территории данного государства. Чаще всего в данной ситуации оптимальным является заключение договоров на правах пользования, ограниченного распоряжения и ответственности с иностранными субъектами при сохранении государственной, формы собственности либо принадлежности данного природного объекта субъекту национальной экономики. Все природные объекты в глобальном плане связаны между собой, поэтому загрязнение, истощение или полное уничтожение одного из них может привести к катастрофическим последствиям в целом. Данное положение должно учитываться в договорах природопользования на основе системы ограничений.

- Объекты природного капитала, территориально расположенные в нескольких государствах и являющиеся их собственностью на определенных участках. Это реки (Дунай, Днепр), моря (Черное море) и т.д. В данных обстоятельствах необходимо формирование системы договоров между субъектами микро- и макроэкономики на внутригосударственном и межгосударственном уровнях по рациональному природопользованию

- Объекты природного капитала, которые мигрируют и могут находиться в зависимости от определенных промежутков времени в пределах границ разных государств. Это птицы, биоресурсы моря, различные лесные животные. В данной ситуации необходимо четкое определение форм и прав собственности на международном уровне на данный природный объект и формирование соответствующих договоров.

- Объекты природного капитала, принадлежащие мировому сообществу. Это Мировой океан и его биоресурсы для сохранения которых необходима система взаимосвязанных по показателям природопользования договоров на внутринациональном и межнациональном уровнях.

УДК 336.24. М.66

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ СТАНУ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В.П. Мартинюк,

Тернопільський національний економічний університет

Останнім часом все більшої популярності набувають підходи, коли про стан окремої країни, зміни які там відбуваються роблять висновки на основі розрахунку різноманітних міжнародних рейтингів та індексів. Міжнародними інституціями сьогодні розраховується близько тридцяти узагальнюючих показників, які дозволяють урядам держав і лідерам бізнесу, використовувати їх для формування досконалішої економічної політики та інституційних реформ. Найпопулярнішими серед них є Рейтинг конкурентоспроможності (Міжнародний інститут розвитку управління), Індекс економічної свободи (The Heritage Foundation & The Wall Street Journal), Проект Doing Business (група Світового банку), Індекс глобалізації (A. T. Kearney & Foreign Policy), Індекс глобалізації – КОФ (Швейцарський інститут дослідження бізнес-циклів), Індекс залучення прямих іноземних інвестицій та Індекс потенціалу залучення прямих іноземних інвестицій (Конференція ООН з торгівлі та розвитку – UNCTAD) та інші.

Такі тенденції містять певні недоліки, оскільки ставлення до держави з боку світової спільноти, іноземних інвесторів та окремих громадян залежить від об'єктивності та

достовірності проведених розрахунків, що може надати такому процесу суб'єктивізму. Тому науковий пошук повинен бути спрямований на обґрунтування інтегрального показника, який би комплексно відображав поточний стан країни, в тому числі і її екологічної сфери

З цією метою необхідно організувати і налагодити функціонування ефективної системи оцінки стану екології країни та її територій, своєчасного виявлення чинників, що виводять ситуацію за безпечні межі і розробки на цій основі програмно-цільових пріоритетів нейтралізації загроз. Вирішенню цих завдань буде сприяти адекватна за критеріями і показниками система моніторингу екологічної безпеки на основі розрахунку інтегрального показника екологічної безпеки.

У випадках загрожуючого стану, добре налагоджений моніторинг, на основі оцінки динаміки інтегрального показника екологічної безпеки дасть можливість комплексно оцінити реальний стан справ в забезпеченні належного рівня екологічної безпеки, сприяти програмному здійсненню організаційно-господарських трансформацій в державі та її регіонах, що в свою чергу надало б цьому процесу більшої цілеспрямованості, законодавчо-правової обґрунтованості та урегульованості.

Крім того, при зниженні міжнародних рейтингів, керівництво держави зможе аргументовано відстоювати реальний стан в екології та оцінювати фактори, які цьому сприяли. Відсутність інтегрального показника екологічної безпеки сприяє появі в засобах масової інформації, у поглядах аналітиків та експертів, політичних сил різнопланової інформації про тенденції в екологічній сфері. При цьому, інколи така інформація суперечить одна одній.

Для розрахунку інтегрального показника екологічної безпеки держави використаємо метод вагових коефіцієнтів. У відповідності до методу вагових коефіцієнтів, загальна оцінка стану національної безпеки держави може здійснюватися на основі наступного алгоритму:

$$NS = a_1G + a_2A + a_3I + a_4El + a_5D + a_6Ec ,$$

$$\sum_{i=1}^6 a_i = 1.$$

а розрахунок інтегрального показника екологічної безпеки необхідно здійснювати за допомогою формули:

$$El = k_1p_1 + k_2p_2 + k_3p_3 + k_4p_4 + k_5p_5 + k_6p_6 + k_7p_7 + k_8p_8$$

$$\sum_{i=1}^8 k_i p_i = 1;$$

$$\sum_{i=1}^8 k_i = 1,$$

де G – геополітична безпека, A – військова безпека, I – інформаційна безпека, El – екологічна безпека, D – демографічна безпека, Ec – економічна безпека, p_i – складові екологічної безпеки, a_i та k_i – вагові коефіцієнти, що визначають значимість та роль i -тої складової в складі відповідно національної та екологічної безпеки держави.

Крім того, запропонований підхід дозволяє проводити чіткий аналіз чинників (загроз), що сприяли зміні інтегрального показника екологічної безпеки держави, а також ефективно відслідковувати зміни і роботи об'єктивні висновки про стан окремих складових екологічної безпеки

ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ МІСЦЕВОЇ ЕКОПОЛІТИКИ З ПОЗИЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

О. В. Мартинюк,

Національний університет водного господарства та природокористування

Основною метою політики в галузі удосконалення системи управління охороною навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки в територіальному вимірі є реалізація права громадян кожної окремої країни на сприятливе навколишнє середовище. Важливим фактором при цьому є прагнення до оздоровлення і поліпшення якості навколишнього середовища за рахунок переходу від ліквідації наслідків забруднення до їх попередження.

Програму екологічного управління територією необхідно розглядати з двох точок зору: з одного боку - це процес планування і вибору рішень, з іншого боку - це документ, який на підставі аналізу стану навколишнього середовища встановлює цілі та першочергові заходи з охорони навколишнього середовища та управління природними ресурсами території.

Затверджена і визнана міськими органами влади програма ЕУ може стати одним із базових документів при розробці планів соціально-економічного розвитку території. Створення програми дій з охорони навколишнього середовища та екологічного управління - це розробка інституційних можливостей для діалогу, підвищення можливостей залучення в реалізацію запропонованих дій фінансових коштів державних, міжнародних організацій та ділових кіл, розвиток демократичних процесів та екологічного місцевого самоврядування. Це один з важливих кроків на шляху створення стійких спільнот в нашій країні.

Удосконалення управління в галузі охорони навколишнього середовища здобуває все більшу значимість. Взаємозв'язок між економікою, вирішенням соціальних проблем та якістю навколишнього середовища, що представляють елементи сталого розвитку стає все більш наглядним. У зв'язку з великими економічними витратами та отриманням від них довгострокового ефекту, вирішення екологічних проблем постійно відсувається на задній план. Для того, щоб переорієнтувати боротьбу з наслідками забруднень на їх попередження, необхідно звернути особливу увагу на аналіз існуючої системи управління в галузі охорони навколишнього середовища.

Сьогодні ми разом з економічною кризою, маємо справу також і з кризою управління в галузі охорони навколишнього середовища. Інтеграція природоохоронних пріоритетів і пріоритетів розвитку відбувається на міжнародному рівні (Цілі Розвитку Тисячоліття, Світовий Саміт з Сталого розвитку), що має важливий політичний аспект.

В даний час, коли починається процес встановлення нових відносин і вимог до завдань розвитку і в нашій країні, з'являється унікальна можливість інтеграції інтересів охорони навколишнього середовища і аспектів управління. Необхідний перехід до іншого якісного етапу: переорієнтації від отримання короткострокових економічних вигод на виконання довгострокових зобов'язань у галузі охорони природи.

Здійснення заходів з профілактики екологічних диспропорцій принесе великі фінансові вигоди суспільству. Наприклад, неякісне водопостачання міста протягом ряду років призводить до необхідності вкладення додаткових інвестицій у пошуки нових джерел водопостачання, посилення дезінфекційних очищення подається води, витрат на лікування, компенсацію лікарняних та ін. Відомо, що в багатьох випадках ліквідація наслідків екологічної деградації обходиться набагато дорожче, ніж усунення причин деградації. Так, наприклад, в одному з досліджень, проведених у Бразилії, було доведено, що на кожен долар коштів, інвестованих в сферу водопостачання і водовідведення, припадає 5 доларів економії тільки у сфері

медичного обслуговування.

Основні завдання вдосконалення управління в галузі охорони навколишнього середовища наступні:

- Визначення пріоритетів / цілей і розробка програми дій щодо охорони навколишнього середовища.

- Привернення уваги державних діячів і політиків до вирішення проблем екології.

- Інтеграція екологічних аспектів в державні стратегії, плани та національну політику в галузі розвитку.

- Розробка механізмів участі громадськості у прийнятті рішень з питань охорони навколишнього середовища, мобілізація спільного співробітництва та партнерства.

- Впровадження екологічних критеріїв та інструментів у процеси прийняття рішень.

- Сприяння досягненню екологічної безпеки.

- Проведення моніторингу та оцінки впливу виконаних програм і рішень на навколишнє середовище.

- Залучення ділових кіл у вирішення екологічних проблем.

- Розробка механізму реалізації природоохоронного законодавства та наближення його до міжнародних критеріїв і технологій.

- Активна участь у міжнародних процесах в області охорони навколишнього середовища.

Для вирішення поставлених завдань з управління екологічними проблемами необхідне вдосконалення існуючої практики управління в наступних основних напрямках:

- Розвиток інституційних здібностей національних установ, їх реформування, перегляд і зміцнення політики в галузі охорони навколишнього середовища.

- Попередження впливу на різні компоненти навколишнього середовища.

- Перехід від політики штрафних санкцій для населення до впровадження економічних стимулів і субсидій, що буде сприяти як збереженню навколишнього середовища, так і зниженню бідності.

- Інформування населення, навчання та участь у вирішенні питань, пов'язаних з навколишнім середовищем.

- Проведення постпроектного аналізу - оцінки екологічних наслідків здійснення проекту і проведення зворотнього зв'язку, тобто відповідності мети і завдань проекту отриманими результатами.

- Вдосконалення законодавчих аспектів щодо посилення громадської екологічної експертизи та проведення екологічного аудиту.

- Проведення моніторингу екологічних програм і виконаних дій.

- Розробка концепції екологічної безпеки території.

Це дозволить сформувати ефективну систему управління природоохоронною діяльністю на місцевому рівні.

Література:

1. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика) – Одесса, Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 280 с.

2. Данилішин Б.М. та інш. Екологічний менеджмент для майбутнього. //Матеріали семінару. – Одеса. – 1997. 138 с.

3. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник /За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника. – Суми: ВТД«Університетська книга», 2005. – 654с.

На цей час майже 2/5 населення Землі живе уздовж басейнів 261 річки, кожна з яких знаходиться у володінні двох та більше держав [1]. Таке навантаження на транскордонні водні об'єкти у будь-який час може призвести до виникнення конфліктних ситуацій через водні ресурси. Але війни через воду поки що не мали місце, окрім війни між державами Лагаш і Умма у басейні Тигру та Ефрата біля 4500 років тому. Напроти, частіше, за останні півстоліття, спостерігаються співпраці між державами щодо «спільних» водних ресурсів. Так, згідно [2] «з 1831 зареєстрованої взаємодії між двома та більше країнами, причиною якої стала вода, за останні 50 років кількість випадків співробітництва (1288 або 67,1 %) більш ніж удвічі перевищує кількість конфліктів (507 або 27,7 %).

Відповідно даним [3] Україна майже повністю залежить від стану транскордонних водних ресурсів. Тільки басейн Південного Бугу цілком належить до внутрішніх вод України. Серед країн СНД Україна за власними водними ресурсами посідає одне з останніх місць [4]. Взагалі, 75 % річок України – транскордонні [5], саме тому вирішення проблем при використанні річок міждержавного значення є першочерговим завданням.

Відомо також [4], що більша частина стоків формується у верхів'ях річок. Так, основна водна артерія України – р. Дніпро – зі своєї території одержує лише близько 20% річкового стоку, а решта надходить з Білорусії та Росії.

До проблем транскордонного використання водних ресурсів необхідно віднести:

- неузгодженість економічних інтересів між країнами, які знаходяться у зоні формування стоку, та країнами, які лежать нижче за течією.
- відсутність єдиного договору для України щодо спільного використання транскордонних водних басейнів між країнами, з якими вона має спільні басейни річок;
- налагодження у поточному режимі обміну інформацією між сусідніми країнами про показники стану спільних водних об'єктів;
- відмінності нормативних показників статистичних баз різних країн щодо водокористування породжує неможливість співставлення показників водокористування на міждержавному рівні;
- відсутність юридичних організацій, які можуть акумулювати аудитну інформацію про транскордонні водні об'єкти, виконувати функції перерозподілу водних ресурсів у разі необхідності відповідно встановленим правилам, економічно впливати на порушення умов спільних декларацій;
- ігнорування позицій країн-сусідів при розробленні регіональних програм економічного розвитку, які включають залучення значної частки транскордонних водних ресурсів.

До напрямків вирішення вказаних проблем належать:

- надання фінансової підтримки програмам та проектам транскордонного співробітництва
- участь у процесі розвитку міжнародного законодавства й політики та співробітництво з міжнародними організаціями [5];
- розробка єдиних екологічно обґрунтованих нормативів антропогенного навантаження на спільні басейни річок;
- створення спільних рекреаційних або туристичних зон з підвищеними екологічними вимогами до стану водних екосистем;
- обмін інформацією про стан спільних водних об'єктів між гідрологічними постами країн;
- інформування про різноманітні заходи стосовно транскордонних водних ресурсів: додатковий відбір води; залпові скиди; значні відбори підземних вод, гідравлічно пов'язаних

з поверхневим стоком; осушення територій, побудова різних об'єктів поперек річки (греблі, ГЕС і т.п.), що негативно впливає на біорізноманіття басейнових екосистем; перекидання стоків річок до районів з обмеженими водними ресурсами і т.п.;

- організація спільних наукових конференцій з метою обміну ідеями та науковими знаннями для вирішення проблем водокористування;

- залучення міжнародних організацій до співробітництва у сфері міждержавних водних ресурсів;

- налагодження співробітництва щодо запобігання та ліквідації паводків та інших несприятливих явищ у спільних водних басейнах;

- розробка єдиного плану управління річковим басейном;

- розробка програм спільного моніторингу якості води;

- запровадження принципу «забруднювач платить» та принципу обережності;

- впровадження найкращих наявних технологій для очищення забруднених стоків, які скидаються у транскордонні води;

- створення інтерактивних баз даних, моделей прогнозування та економічного планування та методів раціонального використання і планування водних ресурсів, у тому числі методів екологічної експертизи;

- створення спільного «банку води», через який можна було б придбати необхідну кількість води в межах рекомендованих басейнових норм для відбору або розбавлення забруднених стоків підприємствами країн, які розділяють спільний басейн, або водне джерело.

На наш погляд, у ролі основної причини сучасних конфліктів виступають екстерналії, які формують різні види господарської діяльності межуючих країн. Наприклад, забруднені точкові та дифузійні стоки «верхньої» за течією країни можуть нанести збитки населенню та підприємствам країни, що знаходиться нижче за течією, з іншого боку занадто високі відбори води у «нижній» країні можуть призвести до порушення екологічного режиму всього басейну, або побудова ГЕС може призвести до паводкових явищ вище за течією. Варто зазначити, що можна спостерігати і позитивні екстерналії, наприклад:

- створення однією з країн у прикордонній зоні заповідної території;

- насадження дерев, які акумулюють вологу і роблять гідрологічний режим річок більш стабільним;

- впровадження інноваційних способів очистки забруднених стоків і т.п.

Основний стік річок України формується за її межами, що ставить країну в своєрідну залежність від сусідніх держав і спонукає невідкладно почати вирішення основних проблем у сфері раціоналізації використання транскордонних водних ресурсів.

Література

1. United Nations Environmental Programme. The State of the World Environment. U.N. Doc. UNEP/GC. — 16/9. — 1991. — С. 29.

2. Ахметова Т. А. Проблемы и перспективы экономического взаимодействия государств Средней Азии и Казахстана в использовании трансграничных водных ресурсов: дис. ... канд. экон. наук : 08.00.14 / Ахметова Тогжан Абуталиповна. — М., 2007. — 180 с.

3. Довкілля України. — К. : Державний комітет статистики, 2007. —

4. Водне господарство в Україні / За ред. А. В. Яцика, В. М. Хорева. — К. : Генеза, 2000. — 456 с.

5. Хвесик М.А. Водне господарство України в контексті інтеграційних процесів. / М. А. Хвесик, І. Л. Головинський, О. В. Яроцька. — К. : РВПС України НАН України, 2005. — 124 с.

**ВРАХУВАННЯ СИНЕРГЕТИЧНИХ ЕФЕКТІВ
ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ**

*Л.Г. Мельник, І.Б. Дегтярьова,
Сумський державний університет*

Пріоритетами сучасної політики сталого розвитку територій є забезпечення ефективного природокористування, ресурсо- та енергозбереження, охорони та відтворення навколишнього природного середовища.

На нашу думку, однією із важливих складових ефективного функціонування еколого-економічної системи (ЕЕС) можна вважати синергетичні ефекти (СЕ). В загальному значенні під СЕ ми розуміємо результати системної, узгодженої, когерентної дії різноманітних факторів, що можуть проявлятися у формі позитивних чи негативних змін стану системи. СЕ в ЕЕС – це загальні результати діяльності господарюючих суб'єктів із урахуванням інтернальних та екстернальних ефектів, які необхідно враховувати при розробці стратегій соціо-еколого-економічного розвитку територій.

Згідно Стратегії соціально-економічного розвитку Сумської області на період до 2015 року [3] передбачається низка соціо-еколого-економічних заходів, що мають на меті покращення конкурентоспроможності регіону. Факторами, що можуть забезпечити СЕ є достатній економічний, соціальний та екологічний потенціал. Область має сприятливі природні умови для розвитку сільськогосподарського виробництва, глибокі чорноземи становлять 56% сільськогосподарських площ, вагомий науковий потенціал, достатній рівень інвестиційної привабливості регіону. Основними стратегічними завданнями регіональної політики та соціально-економічного розвитку області на період до 2015 року [4] є: розвиток людського потенціалу та соціальної сфери; розвиток промислового комплексу; розвиток малого та середнього бізнесу; покращення системи охорони здоров'я; підвищення якості освітніх послуг; розвиток культури, туризму та рекреаційної сфери; розвиток інноваційної сфери та сфери наукомістких технологій та інші.

На прикладі інвестиційних бізнес-проектів Сумської області нами було проведено дослідження щодо виявлення напрямків економічної діяльності, які мають потенціал позитивних екстернальних ефектів. Це означає, що були виявлені такі напрямки інвестування коштів, які дають змогу покращити стан навколишнього природного середовища, зекономити ресурси, більш ефективно використовувати відходи виробництв, підвищувати конкурентні переваги регіону, забезпечувати його сталий розвиток, а також високий рівень продуктивності виробництва та зайнятості населення.

Аналіз бізнес-проектів [2] за напрямками економічної діяльності на предмет виявлення потенційних можливостей щодо збільшення фінансових результатів та покращення стану навколишнього природного середовища, тобто формування позитивних СЕ дав змогу, по-перше, встановити середні розміри скорегованого річного валового доходу за тим чи іншим проектом, а також екстернальні ефекти, які є складовою загального результату, по-друге, виділити напрямки, що забезпечують явне підвищення економічних, екологічних та соціальних результатів. Визначення середніх річних валових доходів за проектами відбувалося із урахуванням корегувальних коефіцієнтів за видами економічної діяльності. Так, наприклад, за нашими оцінками коефіцієнти корегування інтернального результату для розрахунку реальних результатів господарювання відповідного економічного суб'єкту із урахуванням позитивних екстернальних ефектів для рекреаційного сектору встановлені на рівні 1,3-1,5; робіт із створення природно-заповідного фонду – 1,7-3,2; лісоведення – 5,0-6,0; лісомеліорації – 3,5-4,5; бджільництва – 15-20; ресурсо- та енергозбереження – 3-4; інформаційно-комунікаційних технологій – 2,2-2,7.

В результаті аналізу бізнес-проектів ми виділили декілька напрямків економічної діяльності, які створюють позитивні екстернальні ефекти і об'єднали їх у відповідні блоки: 1) зелений туризм; 2) ресурсо- та енергозбереження (виробництво біопалива);

3) інноваційно-інформаційні рішення; 4) бджільництво. Так, у галузі зеленого туризму передбачено реалізувати 7 проектів. Це зокрема такі: «Створення зони відпочинку з акваоб'єктами як один з напрямків розвитку туристичного бізнесу в м. Лебедин», «Створення об'єктів інфраструктури до заповідника «Михайлівська цілина», «Створення бальнеологічного курорту на базі існуючого санаторного комплексу (санаторію „Токарі”)», «Зелений туризм – найкращий відпочинок», «Реконструкція будинку відпочинку «Сосновий бір» в с. Климентове Охтирського району, «Створення зони відпочинку на річці Сейм» та Кемпінг «Кияниця». Загальний середньорічний валовий дохід за цими проектами із урахуванням корегувального коефіцієнту становить близько 8962 тис. гривень, а загальна сума екстернальних ефектів складає приблизно 2068 тис. гривень (тобто близько 30% від величини інтернальних результатів, які реалізуються безпосередньо в самих економічних суб'єктах). Загальний середньорічний валовий дохід за 4 проектами із виробництва біопалива складає близько 7711 тис. гривень, із урахуванням корегувального коефіцієнта – 30844 тис. гривень, оскільки за даними [3] капітальні вкладення в енерго- та ресурсозберігаючі заходи ефективніше у 3–4 рази ніж створення нових виробничих потужностей.

Крім зазначених проектів передбачено також реалізувати ще 2 проекти із енергозбереження: проект "Реконструкція системи теплотапобезпечення міста Шостка з переходом водогрійних і парових котлів на альтернативні види палива" та "Організація виробництва та використання місцевих поновлювальних видів палива в Сумській області на 2009-2015 роки". За першим проектом передбачено отримати річну економію коштів на котлі продуктивністю 70 тонн пару за годину 13,2 млн. гривень, а за другим проектом річний економічний ефект складе 302,5 млн. гривень.

Передбачено також створення одного підприємства із виробництва меду, СЕ від якого можна отримати на рівні 3812 тис. гривень. За інвестиційним планом реалізація даного проекту може принести середньорічний валовий дохід на рівні 293 тис. грн., із урахуванням корегувального коефіцієнта середньорічний валовий дохід буде дорівнювати приблизно 4105 тис. грн., оскільки за даними [1] найвищі прибутки галузі забезпечуються саме за рахунок опилення ентомофільних сільськогосподарських культур, що у 15-20 разів перевищує прибутки від прямої продукції бджільництва.

Як правило, проекти, в яких рівень позитивних екстерналій високий, є недостатньо рентабельними для самих підприємств. Оскільки екстернальні ефекти не сприймаються економічною системою господарських суб'єктів, то подібні проекти, можуть бути реалізовані лише за умови формування необхідних мотиваційних механізмів, за допомогою різних економічних інструментів (кредитних, податкових, інвестиційних) та всілякої неекономічної підтримки владними органами в масштабах держави та окремих територій.

Література

1. Боднарчук Л.И. Пчеловодство Украины [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.honeyua.com/korea/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=31
2. Інвестиції. Партнерство. Розвиток. III Міжнародний інвестиційний форум [Електронний ресурс] / Сумська обласна державна адміністрація. — Суми : CD, 2007. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — (III Міжнародний інвестиційний форум). — Систем. вимоги: Pentium-266 ; 32 Mb RAM.
3. Коробко Б. Енергетика та сталий розвиток: Інформаційний посібник для українських ЗМІ. — К.: ВЕГО: «МАМА-86», 2007. — 40 с.
4. Стратегія соціально-економічного розвитку Сумської області на період до 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://state.gov.sumy.ua/docs/strat_2007.pdf

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КРИВАЯ КУЗНЕЦА - ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ ЭКОНОМИЧЕСКИМ РОСТОМ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТЬЮ

*Л.Г. Мельник, А.В. Кубатко, Ж. Ли,
Сумський державний університет*

Воздействие на окружающую среду и ее деградация довольно тесно связано с достигнутым уровнем экономического благосостояния. В теоретической экономике существуют два конкурирующих подхода относительно природы этих связей: согласно первому, считается, что экономический рост отрицательно влияет на окружающую среду в связи с ростом техногенной нагрузки на природу; согласно второму - технические и экономические возможности применения более совершенных технологий позволяют снизить удельные нагрузки на природу, а с ними и общие объемы загрязнения среды [1].

В последнее время на Западе все большую популярность приобретает научная гипотеза под названием «экологическая кривая Кузнецца» (далее ЭКК), названная в честь американского экономиста и Нобелевского лауреата Саймона Кузнецца (кстати, родившегося и получившего образование в Харькове). Смысл гипотезы, которую на основе анализа статистических данных обосновали ученые, в том, что зависимость уровня загрязнения среды от уровня национального дохода на душу населения имеет форму перевернутой U-образной кривой. [2]. Подобную зависимость получил С. Кузнец, анализируя взаимосвязь между величиной доходов на душу населения и неравенством распределения доходов в обществе (рассчитывается на основе коэффициента Джинни, или квантильных коэффициентов). Иными словами, гипотеза ЭКК, состоит в том, что с увеличением доходов на душу населения до определенного значения удельные показатели загрязнения в стране растут, а после достижения указанного критического уровня доходов начинают снижаться.

Основным теоретическим предположением рассматриваемой гипотезы ЭКК является то, что с увеличением уровня доходов, предпочтения населения изменяются в сторону большей заботы о своем здоровье и природоохранной деятельности. Дополнительными аргументами для построения модели «доходы-загрязнение» выступают следующие экономические допущения:

- 1) с ростом дохода граничная (маржинальная) склонность к потреблению должна уменьшаться или хотя бы оставаться постоянной, т.е. происходит насыщение потребительского спроса;
- 2) граничное неудовлетворение загрязнением природной среды должно увеличиваться;
- 3) граничные издержки загрязнения должны расти.

Модели «доходы-загрязнение» для атмосферного воздуха начали стремительно развиваться с 90-х гг. прошлого века, когда значения концентраций вредных веществ в воздухе, стали интересовать людей едва ли не больше, чем их доходы. Как правило, зависимости между доходом и загрязнением строятся на учете показателей именно атмосферного загрязнения. Хотя предполагается, что состояние атмосферы в значительной мере отражает общее состояние всей природной среды, тем не менее, не следует забывать, что вне поля зрения остаются другие процессы воздействия на природную среду (загрязнения воды, почв др.). Указанный недостаток неполноты картины воздействия на природные системы в значительной степени компенсируется возможностью получить большой объем статистических данных. Значительный интерес представляет исследование гипотезы ЭКК для развивающихся стран или же стран с переходной экономикой, поскольку наряду со значительным экономическим ростом происходит сильное загрязнение окружающей среды.

Полученные результаты для Украины указывают на то, что в ближайшем будущем при условии увеличения уровня доходов на душу населения, возможно, произойдет улучшение качества воздушного бассейна Украины. Оцененные критические значения доходов на душу

населения в ценах 2007 года (после которых можно ожидать начало снижения загрязнения) составляют 12000-17000 грн., соответственно для разных загрязнителей. Для сравнения максимальный размер доходов на душу населения в 2007 году был зафиксированный в Киеве на уровне 18294 грн., а в остальных регионах статистической модой распределения были доходы на уровне 8000-9000 грн. Для улучшения воздушного бассейна, согласно ЭКК, необходимо, что бы большинство регионов преодолело критические значения уровня доходов. То есть еще нужно около 6-7 лет положительного экономического роста для регионов Украины, что бы они вышли на уровень доходов, соответствующий критическим значениям ЭКК.[3]

Анализ гипотезы экологической кривой Кузнеця для Китая был проведен де-Гротом и др. [4]. Де-Грот и др. не нашли подтверждения кривой Кузнеця для Китая, но линейная спецификация взаимозависимостей между доходами и загрязнением, показала их негативную корреляцию – с увеличением доходов на душу населения происходит прямо пропорциональное уменьшение концентраций загрязнителей в воздухе.

Согласно Экономическому и Социальному Совету ООН, есть три важных вопроса, с которыми нужно считаться при рассмотрении гипотезы экологической кривой Кузнеця. Во-первых, экономический рост – необходимое условие повышения результативности экологической деятельности. Что касается, Китая, то следует поощрять экономический рост не только с целью борьбы с нищетой, но и для улучшения состояния окружающей среды. Во-вторых, экологическая кривая Кузнеця, не подразумевает, что уровень загрязнения будет автоматически уменьшаться с увеличением доходов на душу населения. Экономический рост должен поспособствовать внедрению более чистых технологий, а так же проведению дорогостоящих природоохранных мероприятий. То есть экологическая кривая Кузнеця предполагает, что только при наличии надлежащих институтов и эффективных природоохранных мер, а также появления потребности в окружающей среде лучшего качества и на основании более высоких доходов должно произойти сокращение объемов выбросов. В-третьих, что касается развивающихся стран, то экономический рост по модели экологической кривой Кузнеця будет сопровождаться значительными загрязнениями. Исходя из этого, полностью полагаться на тот факт, что с увеличением доходов произойдет автоматическое улучшение состояния природной среды не стоит. В реальной экономической системе улучшение качества окружающей среды чаще всего происходит за счет конкретных мероприятий направленных на природоохранную деятельность. Другое дело, что эти мероприятия требуют значительных капиталовложений, и соответственно доходов.

Литература

1. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник / [Мельник Л.Г., Шапочка Н.К. и др.] под ред.Л.Г. Мельника и Л. Хенса. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007.- 1120с.
2. Grossman G. Economic Growth and the Environment/ Alan Krueger, Gene Grossman //Quarterly Journal of Economics, 1995.– Vol.110.– Pp.353-377
3. Kubatko O. The environmental Kuznets curve: evidence from Ukraine. [электронный ресурс] / Oleksandr Kubatko//.–Режим доступа : <http://www.kse.org.ua/eroc/2008/okubatko/body.pdf>
4. de Groot H. Dynamics of China's Regional Development and Pollution. [электронный ресурс] / de Groot Henri, Withagen Cees, Minliang Zhou. //Tinbergen Institute Discussion Paper.TI 2001–036-3.–Режим доступа: <http://www.tinbergen.nl/discussionpapers/01036.pdf>
5. Обеспечение экологически устойчивого экономического роста в Азиатско-тихоокеанском регионе./ Материалы конференции министров по окружающей среде и развития в Азиатско-тихоокеанском регионе, 2005 год.

**О КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ПОДХОДАХ К ОСВОЕНИЮ
ФИТОРЕСУРСОВ ШЕЛЬФА УКРАИНЫ***Н.А. Мильчакова,**Институт биологии южных морей им. А.О. Ковалевского, НАН Украины*

По образному выражению известного украинского ботаника К.М. Сытника “растительный мир – это хребет биосферы”, перефразируя его можно заключить, что морская растительность – фундамент прибрежных экосистем, от ее состояния зависит их устойчивость и нормальное функционирование. Основу растительности прибрежных экосистем украинского шельфа Азово-Черноморского бассейна представляют сообщества ключевых видов макрофитов – цистозир, филлофоры и zostеры, которые выполняют важную средообразующую функцию, являясь основными первичными продуцентами, участвуют в самоочищении и аэрации водных масс. Они внесены в Красную Книгу Черного моря (1999), а zostера (взморник морской) – в список видов, охраняемых по Бернской конвенции (1979). Согласно европейской классификации, сообщества ключевых видов имеют высокий или очень высокий статус охраны, а фитоценозы морских трав, доминирующие в мелководных заливах и бухтах украинского шельфа, отнесены ЮНЕП к критическим местообитаниям Мирового океана.

Оценка современного состояния ключевых видов показала, что их ресурсы на шельфе Украины существенно сократились. Без преувеличения, глобальной экологической катастрофой является практически полное исчезновение в северо-западной части Черного моря поля Зернова, крупнейшего в мире скопления неприкрепленной филлофоры. Здесь ее запасы уменьшились с 11 млн. т до 6 тыс. т. за последние 70 лет. Сходные негативные изменения зафиксированы у берегов Крыма, где ресурсы цистозир снизились в 3-10 раз с 1975 по 2007 гг. Практически на всех участках открытого шельфа, как в охраняемых акваториях объектов ПЗФ, так и антропогенно нагруженных, отмечено сокращение ширины фитали и глубины произрастания макрофитов в 2-3 раза.

Наряду с этими негативными изменениями, в сообществах морских трав выявлены элементы восстановительной сукцессии, при этом запасы zostеры существенно возросли за последнее десятилетие. Хотя ряд исследователей объясняют эту положительную динамику антропогенным эвтрофированием моря, по нашему мнению, повышение количественных характеристик zostеры, как представителя цветковых растений, является, морфофункциональным откликом на глобальные климатические изменения и в частности потепление.

В целом, сокращение ресурсов макрофитов наблюдается не только на шельфе Украины, но и многих районов Мирового океана. Это обусловило разработку новых концептуальных подходов к их охране и восстановлению, которые отражены в Декларации ООН по устойчивому развитию, представлены в документах ЮНЕП (1992, 2000), Законе Украины про растительный мир, а также в проекте ЗУ «Про затвердження Загальнодержавної цільової екологічної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року». В других государственных документах и монографических справочниках определены основные задачи эколого-экономического использования фиторесурсов на шельфе Украины, среди которых разработка эффективного планирования объемов эксплуатации, юридическая и правовая ответственность за их нарушение. Тем не менее, задекларированные и законодательно закрепленные подходы практически не реализуются по отношению к морским фиторесурсам. Более того, некоторые нормативные рекомендации, способствуют их дальнейшему истощению и уничтожению. Так, предложено увеличить общую добычу морских фиторесурсов на 25-30%, а zostеры – до 15 млн. т, хотя ее запасы в Черном море при стабильном состоянии экосистемы (до 1975 г.) не превышали 1 млн. т. При этом целесообразность добычи zostеры объясняется потребностями Украины в альгинатах, тогда как альгиновая кислота и ее соли содержатся только в водорослях и отсутствуют в

морских травах, принадлежащих к цветковым растениям. Непродуманными и губительными, на наш взгляд, являются и существующие расценки на ключевые макрофиты шельфа Украины (Постановление Кабинета министров Украины № 448, 1998 г.), которые отнесены к промысловым ресурсам. Так, стоимость (в \$ США) нерегулируемой добычи 1 т сырья составляет для цистозеры – 3,2; филлофоры – 3,9; зостеры – 0,7. Учитывая сложившиеся обстоятельства, сокращение ареала и запасов этих видов, а также их высокую экосистемную значимость, они были рекомендованы для нового издания Красной книги Украины, но это предложение не нашло поддержки в Министерстве охраны окружающей природной среды Украины.

Проблемы освоения, с одной стороны, морских фиторесурсов как части общих биоресурсов шельфа Украины, их сохранения и восстановления, с другой, возможно решить в рамках единой комплексной государственной программы, которая позволит объединить усилия специалистов разных областей. Но уже сегодня устранение существующих противоречий предусмотрено Указами Президента Украины (ноябрь-декабрь 2008 г.) по организации ряда объектов ПЗФ: ботанического заказника общегосударственного значения «Филлофорное поле Зернова», регионального ландшафтного парка «Малое филлофорное поле» и двух национальных природных парков – "Айя-Байдарский" и «Тузловские лиманы", где сосредоточены значительные запасы ключевых макрофитов. Их сохранению и восстановлению будет способствовать также принятие ЗУ о развитии заповедного дела, создание, хотя и в отдаленной перспективе (с 2018 по 2020 гг.) единой сети охраняемых морских акваторий. Эффективность этих мероприятий зависит от согласованности разных видов природопользования в таких акваториях, особенно при разработке и добычи минеральных ресурсов на близлежащих участках шельфа. Во всяком случае, планируемое осуществление добычи газа на разведанных месторождениях в границах поля Зернова ставит под сомнение существование не только заповедного объекта, но и возможность сохранения филлофоры в Черном море.

Суммируя, можно заключить, что сегодня фиторесурсы шельфа Украины, которые прямо или косвенно вовлечены в хозяйственную деятельность, находятся в стадии деградации, что обусловлено негативным влиянием многих антропогенных и природных факторов. Отнесение ключевых макрофитов к промысловым объектам является основным концептуальным противоречием и не соответствует мировой тенденции использования преимущественно культивируемых видов. Доказано, что значимость макрофитов для прибрежной экосистемы и их экосистемные услуги зачастую превышают экономические показатели добываемого природного сырья. Разрешению этого противоречия будет способствовать введение запрета на добычу ключевых видов, за исключением научных исследований, выведение их из разряда промысловых объектов и внесение в государственные природоохранные списки. Актуальной научно-практической задачей является разработка национального кадастра морских фиторесурсов, как составной части биоресурсов Украины, которые, наряду с минеральными ресурсами, необходимо отнести к стратегическим ресурсам государства. От их состояния зависит в целом устойчивость приморских регионов Азово-Черноморского бассейна.

Очевидно, что пришло время смены парадигмы рационального использования фиторесурсов шельфа Украины на их охрану и восстановление. При таком подходе осуществление эффективных природоохранных мероприятий способно обеспечить нормальное функционирование прибрежных экосистем, сохранение их биологического и ландшафтного разнообразия, что считается национальным достоянием государства.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ*Є.В. Мішенін,**Сумський національний аграрний університет*

Недосконалість організаційного, економічного, екологічного, правового механізмів природокористування ускладнює процес формування ринкових відносин у сфері використання і відтворення природних ресурсів. Так, реформування економіки лісового господарства на ринкових засадах у контексті реалізації принципів сталого розвитку та екосистемного управління лісами неможливе без змін фундаментальних відносин – відносин власності у лісоресурсній сфері. Реформування лісоресурсних відносин, процес приватизації лісів, приватна власність на земельні участки лісового фонду (стихийно вже започатковано інститут приватної власності на ліси) вимагають створення організаційно-економічних механізмів лісівничо-екологічного регулювання лісогосподарювання.

Зважаючи на сказане, вважаємо за необхідне створення науково-практичної основи для екологічно збалансованого, економічно обґрунтованого регулювання відносин власності у сфері природокористування – структурно-функціональної схеми формування та регулювання організаційно-економічного механізму екологоорієнтованої трансформації форм власності на природні ресурси (об'єкти природно-ресурсного потенціалу).

Зокрема, організаційно-економічний механізм забезпечення екологічної спрямованості трансформації форм власності на ліси та лісогосподарювання повинен бути орієнтованим на збільшення економічного, екологічного та соціального потенціалу лісів, підвищення їх ринкової доходності за умов поступового раціонального роздержавлення економіки лісового господарства, суспільно обґрунтованої приватизації лісів. Таким чином, формування, розвиток і функціонування цього організаційно-економічного механізму повинно забезпечувати:

- поступовий перехід до ринково орієнтованих лісоземельних (лісоресурсних) відносин, формування та існування на їх основі різних форм власності на ліси;
- створення приватного лісоволодіння та лісогосподарського підприємництва на екосистемній основі конкурентного державному лісогосподарювання (перш за все на ерозійно небезпечних сільськогосподарських угіддях);
- підвищення рівня лісистості території, продуктивності лісів та поліпшення їх лісівничого та екологічного стану;
- збереження і розширення агролісових ландшафтів та біологічного різноманіття лісових біогеоценозів;
- раціональну максимізацію задоволення потреб суспільства у соціально-екологічних користностях лісу;
- безперервне та невичерпне багатопільове інтегроване лісокористування;
- прискорення реабілітації радіаційно забруднених територій та лісів.

Організаційно-економічний механізм забезпечення екологічно орієнтованої трансформації форм власності на ліси та лісогосподарювання ми розглядаємо як систему організаційних та економічних важелів (підмеханізмів), форм і методів управління роздержавленням та приватизацією лісів, формуванням та розвитком ринково орієнтованого лісогосподарського підприємництва, які в комплексі повинні забезпечувати екологічно сталий розвиток лісового господарства.

Основні принципи формування та регулювання організаційно-економічного механізму трансформації форм власності на ліси та відповідного підприємницького лісогосподарювання можуть бути представлені таким чином:

1. Принцип наукової обґрунтованості доцільності роздержавлення сфери використання та відтворення лісових ресурсів, розвитку відповідних приватизаційних процесів і формування ринково орієнтованого підприємницького лісогосподарювання.

2. Системний підхід до управління трансформацією еколого-економічних основ використання і відтворення лісових ресурсів.

3. Принцип екологізації управління лісовим господарством та лісами. Екологізація управління лісогосподарюванням, зокрема приватизаційними процесами, пов'язана, безумовно, з раціональним використанням середовищезахисних функцій лісів, а також з інтенсифікацією лісоексплуатації на екосистемній основі.

4. Принцип формування та розвитку конкурентних переваг в системі управління приватним лісоволодінням.

5. Принцип соціальної орієнтації організаційно-економічного механізму управління трансформацією форм власності на ліси та лісогосподарювання.

6. Принцип правової регламентації управління роздержавленням економіки лісового господарства, приватизацією лісів та розвитком підприємницького лісогосподарювання. Це потребує економіко-правового регулювання процесів управління приватизацією лісів з урахуванням екологічних факторів використання та відтворення лісових ресурсів.

Основні напрямки формування та регулювання організаційно-економічного механізму екологічно орієнтованої трансформації власності на ліси та лісогосподарювання включають наступні економічні механізми (підмеханізми, інструменти, важелі):

- механізми грошової оцінки лісоземельних угідь;
- фінансово-кредитну систему приватного лісоволодіння, лісогосподарського підприємництва;
- механізми стимулювання та підтримки приватного лісоволодіння, екосистемного використання та відтворення лісових ресурсів;
- екологоорієнтовану систему платежів за лісокористування, податків на лісову власність;
- лісоекологічне страхування;
- інвестиційно-інноваційну лісогосподарську діяльність;
- механізм ціноутворення на продукцію приватного лісогосподарського виробництва;
- еколого-економічну відповідальність за лісопорушення.

Організаційні механізми включають наступні складові:

- організацію екосистемного управління лісами, лісовим господарством на ринкових засадах;
- організаційну структуру екологоорієнтованого управління приватизацією лісів;
- систему лісовпорядкування, програмування, планування приватизаційних процесів, формування та розвитку лісогосподарського підприємництва;
- механізм оренди лісоземельних угідь, комерційний розрахунок у сфері лісовирощування;
- лісівничо-еколого-економічний контроль, аналіз (аудит) стану лісоземельних угідь щодо їх приватизації та розвитку приватного лісоволодіння;
- маркетинг розвитку оренди та формування приватного лісоволодіння;
- неекономічне сприяння розвитку приватного лісоволодіння (консалтинг, діяльність громадських організацій).

На завершення слід наголосити на тому, що необхідно проводити постійний управлінський аналіз сильних (раціональних) та слабких (негативних) сторін державної, комунальної та приватної власності на природні ресурси та відповідних форм природогосподарювання, що дозволить, перш за все, державі, підприємницьким структурам формувати відповідну зважену, конструктивну стратегію природокористування у контексті принципів сталого розвитку.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

*Г.А. Мішеніна,
Сумський державний університет*

Системне управління в сфері природогосподарювання вимагає більше системного та комплексного формування екологічної політики щодо раціонального використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу. Так, наприклад, лісова, аграрна й екологічна політика повинні враховувати взаємовпливаючі проблеми (фактори). Процеси лісорозведення на ерозійнонебезпечних угіддях пов'язані з ефективністю землекористування, сільськогосподарського виробництва, а також лісокористування.

Поняття «екологічне підприємництво» з'явилося досить недавно. Воно трактується по-різному і має різні класифікаційні ознаки. Головна особливість екологічного підприємництва полягає у використанні ринкових механізмів конкуренції (зокрема, підприємницьких ризиків) та ціноутворення у сфері виробництва екологічних товарів та послуг.

В лісоресурсній сфері розвиток екологічного підприємництва пов'язують з формуванням підприємств, які на комерційній договірній основі виконують лісогосподарські роботи у сфері лісо вирощування. Взагалі, екологічне підприємництво може бути сформовано в межах раціонального природокористування: охорони навколишнього середовища; відтворення та використання природних ресурсів. Нераціональне природокористування пов'язане з еколого-економічними збитками, тому екологічне підприємництво може бути орієнтовано на ліквідацію негативних наслідків, попередження та компенсацію збитків від екодеструктивного впливу.

При регулюванні природогосподарювання в межах лісових відносин у числі заходів, що сприяють становленню ефективного лісогосподарського підприємництва, держава повинна посприяти формуванню великих лісових корпорацій, що поєднують господарюючих суб'єктів по всьому технологічно зв'язаному ланцюжку - від вирощування й заготівлі до виробництва кінцевих продуктів споживання. Ефективним стимулом добровільного об'єднання в такі корпорації могло б послужити наділення вертикальних інтегрованих структур правом єдиного, консолідованого платника податків за кінцеві реалізовані види продукції. Господарюючі структури, що входять у ці структури й зайняті проміжними фазами виробництва даної продукції, повинні бути звільнені від податків. На наш погляд, такі лісові корпорації могли б охопити сферу плантаційного лісорозведення на непродуктивних та ерозійнонебезпечних сільськогосподарських землях. Крім цього, лісопереробним підприємствам представляється можливим давати можливість знімати податкове «навантаження» за рахунок здійснення лісорозведення (лісокультурного виробництва) з наступною оцінкою якості лісогосподарських робіт.

Варто констатувати, що ефективність підприємницької діяльності визначається багатьма факторами, зокрема, розміром підприємства. Світова практика свідчить, що підприємства малого бізнесу виступають найважливішим механізмом підвищення ефективності господарювання безпосередньо в сфері сільськогосподарського виробництва. Однак, мале підприємництво є лише тим етапом, перехідною формою до дійсно ефективного господарювання, оскільки основою прогресу в підприємстві є кооперація й інтеграція, що базується на свідомому виборі власника та підприємців.

Важливим методом (фактором) підвищення ефективності підприємницької природогосподарської діяльності є впровадження інновацій, які повинні мати планомірний і регулярний характер. Саме великі лісогосподарські комплекси (корпорації) можуть будувати свій розвиток на інноваційній основі. Найважливішою передумовою ефективного розвитку лісогосподарського підприємництва відповідно до інноваційної моделі розвитку економіки є інвестиційна політика, що визначає важелі державного регулювання інвестиційного процесу.

Державне регулювання інвестиційного процесу в сфері лісогосподарювання являє собою систему інструментів (важелів) впливу на ділову інвестиційну активність фізичних і юридичних осіб з метою забезпечення оптимального рівня інвестування лісорозведення й лісовирощування відповідно до державних й регіональних лісоекологічних та лісоресурсних пріоритетів.

Необхідно зробити акцент на тому, що державне регулювання в сфері використання й відтворення природних ресурсів, природно-ресурсного потенціалу зачіпає й еколого-економічний аспект лісових відносин, що вимагає узгодження еколого-економічних інтересів лісогосподарських суб'єктів різних форм власності й суспільства, а також формування механізмів екосистемного управління лісовим господарством. Значне збільшення обсягів екологічно орієнтованого лісорозведення необхідно пов'язувати з формуванням лісогосподарського підприємництва, що буде мати форму (характер) природно-ресурсного.

Формування системи приватного та суспільного лісогосподарського підприємництва вимагає включення в систему управління лісами та лісового господарства ефективної системи екологічного аудиту, який повинен стати ефективним інструментом, обов'язковою складовою механізму визначення доцільності та можливості приватизації окремих ділянок лісового фонду, а також визначення еколого-економічної результативності приватного лісоволодіння (лісовирощування).

В умовах реформування відносин власності у сфері використання і відтворення лісових ресурсів застосування лісівничо-екологічного аудиту-аналізу приватизації лісів необхідне для:

- оцінки стану (якості) ділянок лісового фонду за лісівничими, економічними, екологічними і соціальними параметрами;
- оцінки відповідності стану лісоземельного угіддя принципам, правилам, вимогам, нормам раціонального використання і відтворення лісових ресурсів;
- визначення лісівничо-еколого-економічної ефективності (результативності) лісогосподарювання, можливості екобалансованої, екобезпечної інтенсифікації лісовирощування;
- обґрунтування необхідності переведення ерозійно небезпечних земель до складу лісового фонду для приватного лісовирощування на принципах довгострокової оренди з подальшим формуванням інституту приватної власності на лісі.

Впровадження екологічного аудиту приватизації лісів, приватного лісоволодіння і лісогосподарського підприємництва дозволить формувати та розвивати механізм екосистемного управління лісами в умовах реформування відносин власності у сфері використання та відтворення природних ресурсів.

УДК 330.101.54.001.76

СОЦИАЛЬНЫЙ МАРКЕТИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Н.В.Мишеніна,

Сумський державний університет

Органической частью маркетинговой деятельности организации постепенно становятся такие основополагающие категории цивилизованного общества, как «качество жизни», «социальная ответственность», «экологически чистая продукция» и т.п. Политические, социально-экономические и этические аспекты, а также тенденции развития общества в целом не могли не сказаться на идеологии рыночного и предпринимательского поведения и управления организацией. Реакция на очевидные тенденции развития рынка – это появление концепции социального маркетинга в различных формах его проявления. Подобная эволюция идеи бизнеса и предпринимательства является отражением изменения самосознания общества, смены приоритетов, переоценки ценностей, а также тем фактом, что социальное начало в человеческой деятельности является основным, целеопределяющим, и

сфера бизнеса не является исключением.

Стремление предприятия к постоянному расширению производства, монопольному положению на рынке, максимизации прибыли за счет снижения издержек производства и повышения реализационных цен было до недавнего времени общепринятой и признанной мотивационной основой предпринимательства, и маркетинг имел исключительно экономические цели и стремился к балансу экономических интересов товаропроизводителя и потребителя. Однако растущая взаимозависимость экономических, социальных и экологических интересов в конечном счете привели к тому, что в число задач, изначально решавшихся маркетингом, вошли и социально-экономические и экологические – защита окружающей среды, истощение природных ресурсов, здоровый образ жизни, обеспечение занятости, гуманизация условий труда, рациональное питание и экобезопасность агропромышленной продукции и др. И здесь следует отметить, что в общей теории маркетинга присутствует двуединый подход. С одной стороны, это активное влияние на формирование рынка, а с другой стороны, это способность маркетинга приспосабливаться к требованиям рынка. В теории социального маркетинга как нового уровня развития маркетинговой концепции данный подход трансформируется и наполняется новым содержанием с учетом изменившихся задач маркетинга: это, с одной стороны, способность решать различные социальные проблемы, возникающие в обществе, а с другой стороны – способность маркетинга приспосабливаться к требованиям (проблемам) общества. Этот двуединый подход требует соответствующего информационного наполнения.

Для предприятия социальный маркетинг, его социально-экологическая ориентация лимитируют в известном смысле предпринимательскую инициативу и производственную деятельность, ставят ее в зависимость от императива улучшения качества жизни и оздоровления окружающей среды. Таким образом, эволюция маркетинга и возникновение концепции, нацеленной на гармоничное сочетание учета интересов производителей, потребителей и общества в целом, обусловлено закономерным повышением степени зрелости рыночной экономики, укрепление в ней регулирующих начал и появлением современного социально ориентированного рыночного хозяйства.

Существуют различные определения и названия концепции маркетинга, нацеленные на согласование и увязывание интересов организации, потребителей и всего общества – социально-этичный маркетинг, социально-ответственный маркетинг, общественный маркетинг. Данная концепция все чаще обозначается как социальный маркетинг и такое определения представляется наиболее лаконичным и четким и рассматривается нами как основное.

Позиция предприятия в вопросах формирования и реализации социально-этических и моральных принципов маркетинга в значительной мере зависит от позиции его руководителей, и именно руководители, менеджеры предприятия в своей практической деятельности сталкиваются с множеством морально-этических проблем при принятии оптимальных управленческих решений. И если, предприятие (подразделение) возглавляет социально ориентированный руководитель, специалист, который руководствуется в своей деятельности морально-этическими принципами поведения, то он соответственно подбирает себе достойных заместителей и помощников, в свою очередь подбирающих третьих лиц социально-этической направленности. Таким образом, персонал управления становится более «гуманитарным» и «экологичным», социально ответственным за внешние результаты хозяйствования и сбыта продукции, соблюдение общественных интересов.

Понятие социального маркетинга связано с идеей использования средств и методов маркетинга для решения некоммерческих (общественных) задач, прежде всего социального характера (управления демографическими процессами, медицинское обслуживание и пр.). Маркетинговые отношения развиваются не только между рыночными партнерами (предпринимательскими структурами), они характерны и для процессов разработки проектов, осуществления и контроля различных программ социальной направленности. Тем самым маркетинг выходит за границы предпринимательства и становится общественным

видом деятельности.

Для достижения максимального эффекта в процессе социального маркетинга в некоммерческой сфере используется:

1. Сегментирование рынка.
2. Изучение потребностей.
3. Разработка замысла продвижения социально значимых идей
4. Разработка плана использования коммуникаций (общие, выборочные, персональные).
5. Отработка приемов обеспечения внедрения идеи в практику.
6. Использование стимулов и приемов теории обмена.

Основные этапы проведения социального маркетинга включают:

1. Формирование целей.
2. Анализ убеждений, отношений, ценностных представлений и поведенческих проявлений, имеющих в обществе.
3. Анализ основных факторов, влияющих на достижение данной цели.
4. Систематизация мероприятий (идей), которые будут способствовать достижению цели.
5. Оценка вариантов коммуникации и ее распространения на целевом рынке.
6. Разработка плана маркетинга и структуры службы для его реализации.
7. Разработка методики оценки достигнутых результатов и принятия корректирующих (регулирующих) решений.

В рамках социального маркетинга необходимо прежде всего изучать потребности и предпочтения целевой аудитории, технологическое состояние социально-экономических проблем информационного общества. В процессе создания, поддержания или изменения общественного мнения, предпринимательского знания социально-экологических проблем (ситуаций) необходимо: эффективно использовать систему коммуникаций; формировать необходимый образ и имидж организации; разрабатывать и реализовать программы, которые конструктивно совпадают с интересами общества и направлены на изменение поведения представителей целевых групп.

УДК 339.9

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СУВЕРЕНИТЕТ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

*М.Г. Никитина, Таврический национальный
университет им. В.И. Вернадского*

Для мирового экономического пространства конца XX в.- начала XXI в. наиболее характерными являются три тенденции: углубление взаимозависимости стран; переориентация ряда важнейших отраслей экономики отдельных стран (сельское хозяйство, автомобилестроение...) на внешний рынок; формирование конкурентных преимуществ путем участия в международном технологическом разделении труда.

Это заставляет государство иначе относиться к своей территории. Понятие власти (государства) изначально отождествлялось с контролем над территорией. Он преследовал две задачи: обеспечение порядка внутри страны (внутренняя безопасность, полиция) и защита пространства и его обитателей от внешних угроз. Таким образом, с точки зрения политики, территория - это пространство, на которое распространяется государственный суверенитет. Политическое пространство существует в жестко структурированном виде и оно является относительно постоянным. В то время как для экономики, имеющей дело с потоками и обменами, территория рассматривается как фактор, облегчающий или затрудняющий обмен. Пространство в данном контексте рассматривается как место производства, здесь проходят пути обмена, функционируют рынки и т.д. Его отличает

непрерывное движение, вызываемое колебаниями спроса и предложения товаров и услуг.

Различие в подходах формирует своеобразный источник напряжения. Государство постоянно стремится контролировать потоки (пошлины, налоги и т.д.), являющиеся источником его содержания, обладая правом не только защищать имущество своих граждан, но и изымать его. Товарные же потоки постоянно стремятся перемещаться вслед за мировой конъюнктурой, учитывая интересы предпринимателей, а не государства.

Это напряжение поддерживается и на уровне предприятий. С одной стороны, предприятия, безусловно, располагают собственной территориальной базой, что выражается как в их юридическом адресе, так и в конкретном местонахождении администрации и производственных площадей. Но в тоже время, понятие территориальной базы предприятия может ассоциироваться и с локализацией рынка его сбыта. Он представляет собой пространство, на котором оперируют конкурирующие предприятия. И если национальный рынок является зоной базирования предприятия, то иностранный рынок – это то пространство, где приоритетно осуществляются инвестиции и представляющее собой зону последующего расширения или экспансии.

Современные потребности экономического развития вступают в противоречие с принципом незыблемости государственного суверенитета в той мере, в какой государственные границы препятствуют экономической эффективности и в целом социальному прогрессу. Главной является проблема нарастания противоречия между усилением экономической и политической взаимозависимости стран и сохранения за государством права решать свои проблемы самостоятельно. Благодаря «размыванию» границ между национальными экономиками, проблемы внешнеполитического уровня получают статус международных. В этих условиях необходимо согласование ответственных решений, а значит и создание соответствующих механизмов. К ним, прежде всего, относятся международные организации. Так, если в 1909 году их было 37, то к концу XX в. – уже 260. Но эти организации (МВФ, ВТО...), принимая на себя ряд функций, фактически ограничивают государственный суверенитет. В тоже время, они становятся инструментом реализации национальных интересов различных государств. Еще одним важным фактором, определяющим переоценку принципа государственного суверенитета, стало появление многочисленных негосударственных ассоциаций и организаций. И если в 1909 году их было 176, то к концу века насчитывалась 5472. Общественные организации все более претендуют на то, чтобы стать главными выразителями интересов социальных групп (корпоративных интересов).

Как реакция на осмысление данной тенденции возник подход, указывающий на сохранение сути суверенитета при наличии трансформаций в его проявлении. Так, новые формы экономического регулирования не означают конца суверенитета, а только вводят в его содержание принцип внетерриториальности, в соответствии с которым способность государства выполнять определенные функции уже не столь тесно связана с территорией. Следовательно, экстерриториальность совместима с суверенностью.

Особое внимание исследователей приобретают процессы, затрагивающие институт собственности. В то время, как перераспределение сил во внутренней политике предполагает переход прав собственности, перемены в сфере международной политики сопряжены с перераспределением территории между государствами или группами государств. Контроль и раздел территории составляют главный механизм регулирования распределения ресурсов между государствами в рамках международных отношений. При этом контроль над государственной территорией предполагает осуществление особого правового режима.

Однако необходимо учитывать, что прогрессирующее расширение прав собственности на землю физических лиц и корпораций, наряду с возможностью пересечения финансовым капиталом национально-государственных границ, стало важным элементом современных международных отношений. Идея, согласно которой гражданин вправе иметь в собственности землю за пределами границ своего государства,

трансформує механізми перерозподілу власності на міждержавному рівні. Таким чином, контроль над територією держави в повній відповідності з внутрішнім законодавством може перейти до громадян іншої держави або ТНК.

В даний час трансформувалась і проблема територіальної цілісності. В умовах глобалізації ріст інтернаціоналізації і взаємозалежності супроводжується одночасною політичною і економічною фрагментацією всередині окремих країн.

В цих умовах головна задача держави залишається постійною - забезпечення безпеки. Тому про суверенітет держави слід говорити як про політико-юридичний механізм забезпечення національної безпеки. І в тому випадку, якщо безпека вимагає втрати частини суверенітету, т.е. делегування його наднаціональним утворенням, то даний процес слід розглядати як позитивний.

Так, достатньо звернутися до прикладу «несуспішних» держав, які, маючи всі формальні ознаки суверенітету і залишаючись державами де-юре, перестали ними бути де-факто (Сомалі). Вони існують як територіальні об'єкти, всередині яких суб'єкти борються за владу, а зовнішні - діють в своїх інтересах, не беручи до уваги наявності формального суверенітету. Існує і протилежна ситуація - коли не визнані державні утворення фактично повністю контролюють свою територію і виконують функції, властиві виключно державам, і виступають учасниками міжнародних відносин.

Таким чином, співвідношення національної безпеки і суверенітету можна розглядати з двох позицій: з однієї сторони - національна безпека як комплекс заходів по забезпеченню суверенітету, з іншої - володіння суверенітетом як інструментом забезпечення національної безпеки. Вибір однієї з протилежних позицій вкрай малопридатний в умовах складних трансформаційних процесів, які стосуються всього сучасного світового устрою, тому більш раціональним нам представляється підхід, коли суверенітет розглядається не як безумовна ціль, а як засіб, яке дає можливість забезпечити найбільш ефективну політику в сфері національної безпеки.

УДК 504.064 : 330.322.2

ВИКОРИСТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ ГАЛУЗЕЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

*У.П. Новак,
Національний лісотехнічний університет України*

В останні десятиліття спостерігається тенденція усвідомлення суспільством соціально-економічного прогресу в світі збереження якості навколишнього середовища. У зв'язку з цим на конференції ООН в м. Ріо-де-Жанейро (1992р.) була прийнята концепція сталого розвитку. Для того, щоб ця концепція в Україні сприяла виходу з економічної кризи і переходу до економічного зростання та соціально-екологічного прогресу, необхідно принципово змінити підхід до інвестиційної політики, враховуючи повною мірою екологічний чинник [1]. Наслідки непродуманих інвестиційних рішень з погляду охорони навколишнього середовища є не так очевидними, як матеріальні і фінансові витрати, але можуть в майбутньому вплинути на економічні результати діяльності суб'єктів господарювання. Так, зокрема, ефективність капіталовкладень інвесторів може знизитись за рахунок сплати штрафів за забруднення навколишнього середовища і виконання зобов'язань з ліквідації забруднення. Крім того, відповідальність за забруднення навколишнього середовища може виникнути у зв'язку з:

- забрудненням атмосферного повітря, ґрунту чи води в процесі теперішньої чи

минулої діяльності на території підприємства;

- забрудненням за межами території підприємства;
- транспортуванням і видаленням небезпечних речовин тощо.

Ці фактори можуть призвести до зниження рентабельності виробництва із-за витрат, які пов'язані з досягненням відповідності природоохоронного законодавства; виникненням витрат на ліквідацію забруднення навколишнього середовища і його наслідків; невдоволенням громадськості; відповідальністю, яка пов'язана з охороною здоров'я працівників і дотриманням техніки безпеки; виникненням перешкод при виході на зарубіжні ринки через невідповідність міжнародним стандартам; судовими тяжбами з екологічних питань.

Для аналізу інвестиційних проектів в промислово розвинутих країнах використовують оцінку впливу на навколишнє середовище Environmental Impact Assessment (EIA), яка є “процесом нагромадження та аналітичного опрацювання інформації, яка б забезпечила екологічно обґрунтований розвиток” [5]. На думку Л. Кантера [4], EIA є систематизованою ідентифікацією та аналізом потенціальних впливів запропонованих проектів, програм чи законодавчих актів на фізико-хімічні, біологічні, культурні та соціально-економічні складові навколишнього середовища. Його метою є сприяння внесенню аспектів навколишнього середовища у практику планування та досягнення прийняття рішень, прийнятних для нього.

EIA виконують для залучення громадськості та здійснення адміністративного контролю; проектів, реалізація яких може мати значний вплив на навколишнє середовище; надання інформації про ймовірні наслідки; порівняння альтернативних проектів, стратегій і тактик менеджменту; реалізації моніторингу і зворотного зв'язку [4].

До недавнього часу у вітчизняній практиці була відома і широко застосовувалася лише екологічна експертиза, яка, в основному, спрямована на запобігання негативного впливу виробничо-господарської діяльності підприємствами, які тільки планують її здійснювати. Функціонуючі ж підприємства, як правило, піддавалися плановому (в ідеалі періодичному), а на практиці – нерідко епізодичному екологічному контролю з боку різних спеціально уповноважених державних органів. Зацікавленість самих господарюючих суб'єктів в проведенні екологічних досліджень територій і виробництва (або інших видів діяльності) була вкрай невисокою. В сучасних умовах реформування економіки, зміни системи законодавства і стратегії на входження в світове співтовариство стрімко зростає роль екологічного аудиту, як одного шляхів мінімізації антропогенного впливу на навколишнє середовище [2].

Необхідність проведення оцінки впливу діяльності суб'єктів господарювання на навколишнє середовище регламентується Законом України “Про екологічну експертизу”, Державними будівельними нормами України ДБН А.2.2-1-2003 “Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будівель і споруд” тощо. Але вони, як і EIA за кордоном, встановлюють порядок розробки матеріалів оцінки впливу на навколишнє середовище у складі проектної документації на нове будівництво, розширення, реконструкцію і технічне переоснащення підприємств, визначають основні вимоги до складу і змісту цих матеріалів і практично не пристосовані для визначення негативного впливу на навколишнє середовище вже функціонуючих підприємств.

Функції екологічної експертизи законодавчо обмежені в межах висновків, що визначають, встановлюють або оцінюють невідповідність вимогам природоохоронного законодавства. Як правило, це функції дозволу на реалізацію інвестиційних програм. Функції ж екологічного аудиту відрізняються від функцій екологічної експертизи: вони є не лише оцінними, але і рекомендаційними – екоаудит не тільки надає висновки про можливий негативний вплив на навколишнє середовище, але й надає кваліфіковані рекомендації щодо вжиття необхідних заходів при проектуванні чи будівництві, визначає витрати на проведення цих заходів. А у разі складних інвестиційних проектів екологічний аудит доцільно проводити перед екологічною експертизою так, як великі фірми проводять фінансовий аудит

перед перевіркою фінансової діяльності податковою інспекцією [3].

Потенційні інвестори можуть прийняти обґрунтовані рішення про вкладання матеріальних і грошових засобів у діяльність підприємств, орієнтуючись на отриману в процесі здійснення процедур екологічного аудиту оцінку інвестиційної привабливості, висновок екоаудитора про достовірність документації і відповідність виробничо-господарської діяльності підприємств вимогам природоохоронного законодавства. В результаті проведення екоаудиторської перевірки виробничо-господарської діяльності підприємств можуть бути зменшені витрати, пов'язані із занепокоєнням потенційних інвесторів (передусім, іноземних) у зв'язку з необхідністю нести відповідальність за забруднення навколишнього середовища.

Таким чином, екологічний аудит, зокрема, на галузевому рівні дозволить залучити значні обсяги інвестицій та підвищити інвестиційну привабливість окремих об'єктів (галузі), що виявиться в отриманні додаткового еколого-економічного ефекту внаслідок здійснення процедур екологічного аудиту, розширити ринки збуту для екологічно чистих товарів, зменшити витрати на виробництво шляхом використання кращих технологій та підвищити еколого-економічну ефективність технологічного процесу і, загалом, покращити імідж підприємства.

Література:

1. Проблемы инвестиционного менеджмента в природоохранной деятельности: Монография / [Буркинский Б.В., Ковалева Н.Г., Розмарина А.Л. и др.]. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2001. – 232с.

2. Федунік У.П. Екологічний аудит: питання теорії і практики / У.П. Федунік // Науковий вісник: Збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУ України. – 2005. – Вип. 15.4. – С. 295-300

3. Шевчук В.Я. Екологічний аудит: Підручник / Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М. – К.: Вища школа, 2000. – 344с.

4. Canter L. Environmental Impact Assessment / L. Canter. – New York: McGraw-Hill, 1996

5. Economic Analysis of Environmental Impacts / [J. Dixon, K. Scura, R. Carpenter, P. Sherman]. – London: Earthscan, 1994

УДК 574

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Т.М. Носуліч,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

Для забезпечення економічного, соціального, науково-технічного та культурного зростання України необхідно дотримуватись позицій сталого розвитку.

Сталий розвиток означає інтегрування і баланс економічних, соціальних, екологічних, інституційних та інноваційно-технологічних компонентів з тим, щоб максимізувати благополуччя людини в нашому сьогоденні без ускладнення можливостей для майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію й знання, мати до них вільний доступ, користуватися та обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному та особистому розвитку й підвищуючи якість життя.

Важливим показником рівня сталого розвитку держави чи регіону є індекс комплексної оцінки – екологічної сталості (Environmental Sustainability Index), що був презентований під час Всесвітнього економічного форуму в Давосі у 2001 р.

Екологічна сталість країни визначається за 5 головними складовими:

- *екосистеми* – якість повітря, біорізноманіття, ґрунти, кількість і якість води;
- *екологічні стреси* – забруднення повітря і води, забруднення твердими відходами і токсичними речовинами, деградація ґрунтів, демографічні проблеми;
- *уразливість людини* – безпека продуктів харчування, вплив стану довкілля на здоров'я, екологічні катастрофи;
- *соціальні та інституційні можливості вирішувати екологічні проблеми* – екологічне управління, екоефективність, відповідальність приватного сектору, наука і технології;
- *глобальне управління* – емісія парникових газів, участь у міжнародних екологічних угодах, транскордонний вплив.

Значення індексу розраховується за допомогою 21 комплексного індикатору, що охоплюють 76 параметрів. За цим індексом у 2008 р. Україна посідала 114 місце серед 146 країн. За кожною із вищезазначених складових Україна посіла відповідно 74, 62, 29, 126 і 139 позиції.

Ще одним важливим показником є запропонований вченими Єльського і Колумбійського університетів США індекс екологічного виконання (Environmental Performance Index), спрямований на вимірювання екологічної складової сталого розвитку. Він ґрунтується на двох загальних цілях захисту довкілля:

- 1) зменшення впливу екологічних факторів на здоров'я людини;
- 2) сприяння збереженню екосистем та збалансованому управлінню використанням природних ресурсів.

Екологічні аспекти здоров'я людини та життєздатність екосистем оцінювалися за 16 показниками, згрупованими у шість категорій (деякі показники використовувались одразу у двох категоріях):

- *екологічні аспекти здоров'я людини* – дитяча смертність, забрудненість повітря в приміщеннях, питна вода, належний рівень санітарії, концентрація забруднюючих мікрочастинок у містах;
- *якість повітря* – концентрація забруднюючих мікрочастинок у містах, концентрація озону;
- *водні ресурси* – забруднення сполуками азоту, споживання води;
- *продуктивні природні ресурси* – рівень заготівлі деревини, субсидії у сільське господарство, надмірний вилов риби;
- *біорізноманіття та місця перебування видів* – споживання води, захист видів тварин і рослин, захист місць перебування видів, рівень заготівлі деревини;
- *стала енергія* – ефективність використання енергії, альтернативні джерела енергії, викиди вуглекислого газу на одиницю ВВП.

У рейтингу 133 країн світу, складеному за здатністю країн вирішувати екологічні проблеми і досягати поставлених у цій сфері цілей, Україна посідає 60-е місце, а за категоріями відповідно 30, 58, 107, 59, 92 і 129 місця. За цими показниками Україна потрапила до групи країн, що мають значні природні ресурси, але характеризуються низькою ефективністю їх використання.

Таким чином, маючи негативну картину позиційності України у наведеному рейтингу сталого розвитку держави, варто спрямувати увагу всіх органів влади на вдосконалення Стратегії сталого розвитку України з огляду на зазначені позиції, враховувати рівень розвитку кожної складової наведених індексів.

Важливо на сучасному етапі розвитку нашої держави дотримуватись позицій інтеграції основних пропорцій економіки, які мають формуватися з урахуванням необхідності дотримання екологічних обмежень; економічного зростання, яке має супроводжуватися адекватними соціальними перетвореннями та сприяти вирішенню проблеми підвищення якості навколишнього природного середовища; якості соціальної сфери і навколишнього природного середовища, які перетворюються у вирішальні чинники досягнення економічної сталості.

Література

1. Куревіна І. Формування основних засад сталого розвитку України – УКРАЇНА: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки: Монографія / [за ред. О.С. Власюка]; Нац. ін-т стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2006. – 576 с. – С. 274-282.
2. Проблемы и перспективы инновационного развития экономики, междунар. научно-практическая конференция (2007, Киев – Херсон – Симферополь) // XII Международная научно-практическая конференция "Проблемы и перспективы инновационного развития экономики", 10-15 сентября 2007 года: сб. материалов конференции. – К.; Херсон; Симферополь: СПД Цудзинович Т.И., 2007. – 671 с.
3. Тактичні пріоритети та стратегічні орієнтири економіки України / [Я.А. Жаліло та ін.; за ред. В.Є. Воротіна]; Нац. ін-т стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2008. – 88 с.

УДК 346.545

НАЙВАЖЛИВІШІ ЗАВДАННЯ ЩОДО ПОЛІПШЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

*В.І.Олещенко,
Інститут держави і права ім.В.М.Корецького НАН України*

За роки незалежності в Україні з урахуванням національного та міжнародного досвіду на основі Конституції України сформовано досить розвинуту правову систему формування та реалізації державної внутрішньої та зовнішньої політики. При цьому визначено її основні положення, різноманітні механізми реалізації, створено систему відповідних державних органів, на які покладено необхідні для цього повноваження, вживаються й інші різноманітні заходи для забезпечення прискорення переходу нашої держави на принципи сталого розвитку. У багатьох актах законодавства безпосередньо закріплено найважливіші принципи та інші положення концепції сталого розвитку, хоча, при цьому, спроби прийняти такі спеціальні документи як концепція чи стратегія сталого розвитку України до цього часу так і не стали успішними.

Як свідчить аналіз існуючої в країні правової системи, вона все ще не повною мірою відповідає сучасним потребам утвердження таких принципів, що до того ж зараз це особливо ускладнено в умовах кризових явищ. Це виявляється, насамперед у незбалансованості розвитку територій, галузей господарства, соціальної, екологічної, економічної та гуманітарної сфер, існуванні у багатьох з них високого рівня напруженості, а часом і відверто гострої конфронтаційності, що несумісно з вимогами принципів сталого розвитку.

Завдання полягає у визначенні та наданні всілякої підтримки реалізації у правовій системі України таких механізмів, які б забезпечували дальший сталий розвиток України на основі гармонійного поєднання економічних, соціальних, екологічних, гуманітарних та інших інтересів суспільства.

Вирішенню цього завдання сприяло б більш системне застосування існуючих механізмів прийняття управлінських рішень, всебічний розвиток таких комплексних процедур як довгострокове прогнозування та планування, моніторинг та інтегральна оцінка рівня соціально-економічного розвитку, стану навколишнього природного середовища, запровадження в реальну управлінську діяльність індикаторів сталого розвитку, посилення ролі територіального планування тощо.

До пріоритетних завдань у сфері правового забезпечення сталого розвитку слід також віднести:

правове стимулювання збереження та зміцнення соціальної єдності в суспільстві, максимально повної реалізації для цього потенціалу територій з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних, демографічних та інших особливостей, етнічних і культурних традицій, утвердження процедур більшої прозорості діяльності владних органів,

участі заінтересованої громадськості у формуванні управлінських рішень;
    посилення ролі та розширення повноважень координуючих управлінських органів, які покликані забезпечувати збалансування різноманітних секторальних суспільних інтересів;
    повніше узгодження механізмів ринкового та державного регулювання економічних, соціальних та інших процесів, реалізації прав щодо об'єктів, які перебувають в усіх передбачених Конституцією України формах власності з урахуванням суспільних інтересів, особливо, щодо природних ресурсів, які єдині Основним Законом України визначені як об'єкти права власності усього Українського народу;
    збереження природного різноманіття територій як одного з визначальних факторів їх сталого розвитку;
    запровадження обов'язкового вивчення положень сучасної концепції сталого розвитку програмами навчальних закладів усіх рівнів;
    підготовка та прийняття базового закону щодо забезпечення сталого розвитку України.

УДК: 338:330.341.1

МОДЕЛЬ СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ

*Г.В. Пінковська,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

Україна володіє значним культурним потенціалом, повноцінне використання якого пов'язане з реформуванням сфери, створенням ефективного організаційно-економічного та фінансового механізмів її функціонування, відповідних соціально-економічній ситуації в країні. Обрана інноваційно-інвестиційна модель розвитку економіки вимагає подібної моделі розвитку соціальної сфери, зокрема сфери культури.

Щоб сприяти подоланню соціальних ризиків система соціальних послуг має бути ефективною. Вона повинна швидко реагувати на зміни у суспільстві та допомагати в забезпеченні надійного майбутнього тим людям, хто потребує такої допомоги. Саме тому сьогодні необхідно створити умови, що уможливають постійне ініціювання та впровадження новаторських підходів у культурній сфері, зокрема застосування ринкових механізмів.

Роль держави полягає у створенні умов для інноваційної діяльності у сфері культурних послуг та залучення інвестицій у новаторські рішення.

З огляду на вищезазначене потрібно:

1. Вдосконалити нормативно-правову базу, яка повинна відображати пріоритети культурної політики згідно із міжнародними стандартами. Найважливішими пріоритетними задачами культурної політики в Україні є: всебічний розвиток системи соціально-культурної ціннісної орієнтації людини та суспільства; допомога населенню у становленні форм духовного самовизначення громадської та індивідуальної соціокультурної свідомості, адекватних новим умовам способу життя, національно-культурній, соціально-економічній і державно-політичній ідентичності; залучення людей до знань і різноманіття культур людства, їх духовне й інтелектуальне збагачення через ці знання; розробка системи принципів і методів управління, перспективних управлінських технологій та інструментів, які найбільше відповідають задачам розвитку соціально-культурної сфери.

2. Сформувати ринок культурних послуг. Необхідно детально опрацювати організаційно-правові та економічні основи участі недержавного сектору, включаючи відповідне податкове та бюджетне законодавство; законодавчо забезпечити рівні можливості для організацій різних форм власності. Потрібно чітко визначити механізми державного регулювання ринку культурних послуг, а саме, впровадити ліцензування по відомствах, які відповідальні за організацію тих чи інших видів послуг. Визначити обмежений перелік тих

видів послуг, які потребують отримання ліцензії.

3. Оптимізація використання коштів на фінансування культурних програм. Перейти від фінансування закладів, які надають культурні послуги до фінансування конкретних видів послуг, які гарантовані державою. Бюджетне законодавство має містити окремий тип видатків на закупівлю культурних послуг з метою оптимізації ресурсів. Спрямування коштів до існуючих закладів культури комунальної та недержавної власності, які вже надають культурні послуги малозабезпеченим верствам населення у суспільстві. Це дасть можливість зміцнити та розширити усю систему без витрачання коштів на створення нових державних закладів.

Розробити методiku та визначити вартість окремих видів культурних послуг і перейти до планування бюджетного фінансування виходячи з вартості послуг.

Реалізувати заходи та програми з децентралізації управління видатками, надати органам місцевого самоврядування право самостійно обирати надавачів культурних послуг та купувати послуги.

Для постійної підтримки впровадження інновацій у сфері культурних послуг необхідним є формування фінансового інвестиційного інструменту, який може акумулювати та координувати інвестиції бізнесу, міжнародних фондів та агенцій з розвитку, що спрямовуються на сферу культури.

4. Розвиток професійної роботи у сфері культури. Удосконалити систему підготовки фахівців закладів, які надають культурні послуги, в тому числі і недержавних суб'єктів. Запровадити безперервну систему підготовки працівників культури, в тому числі, за спеціалізацією. Розробити план підвищення оплати праці працівникам культури (включаючи систему надбавок). Закріпити систему надбавок на оклад культурним працівникам.

Сформувати методично-наукову базу для впровадження нових методів та методик культурної роботи, управління, моніторингу та контролю.

5. Система стандартів у сфері культури. Система стандартів послуг культури повинна формуватися виходячи з аспектів якості життя отримувачів. Для ефективності та гнучкості послуг, необхідно змінити підходи до розуміння та формування стандартів: державні стандарти повинні встановлювати рамкові вимоги до якості та умов надання послуг, граничні тарифи на окремі види послуг, а також обов'язковий обсяг і зміст, що має бути забезпечений в рамках цих тарифів. Стандарти повинні давати можливість надавачам самостійно визначати необхідні ресурси та методи роботи в залежності від специфіки потреб отримувачів.

Стандарти вартості та обсягу послуг мають бути основою для планування бюджетних коштів на фінансування таких послуг.

6. Система державного моніторингу програм з надання культурних послуг. Система показників та методи моніторингу й оцінки ефективності культурних програм та культурних послуг повинні виходити з аспектів покращення якості життя отримувачів послуг й оцінки якісних характеристик результату.

Необхідно сформувати в рамках окремої організаційної структури з послуг культури службу з державного моніторингу та контролю за якістю культурних послуг.

7. Управління в системі соціальних послуг

Для ефективного управління системою культурних послуг раціональним є розподіл повноважень між національною та місцевою владою щодо відповідальності за організацію конкретних видів культурних послуг. Держава має виконувати функції замовника та контролера якості послуг, функції з постачання культурних послуг необхідно передати недержавному та комунальному сектору.

Визначити перелік послуг, за організацію яких відповідальні (органи влади національного рівня, місцева влада), та такі, що можуть бути делеговані недержавним суб'єктам надання послуг.

Застосування сучасних підходів до формування організаційно-економічного механізму управління культурою надасть потужний імпульс розвитку цієї сфери, інтенсифікує її вплив

на людину, створить передумови для докорінних соціально-економічних перетворень у нашій державі. Необхідно зауважити, що матеріальні та духовні цінності культури є цілком реальним політичним і фінансовим ресурсом держави. Важливо перетворити цей ресурс в активно працюючий матеріальний і духовний капітал, створити фінансово-господарський механізм, який забезпечив би ефективне відтворення культурного середовища в поєднанні з підвищенням духовних потреб українського суспільства.

УДК 330.15.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

О.В. Плакса,

Житомирська філія Державної академії статистики, обліку та аудиту

Сталий розвиток регіону можна охарактеризувати як безперервний процес взаємодії суб'єктів регіону в різних сферах діяльності, спрямований на задоволення необхідних суспільних потреб, забезпечення економічного зростання і підтримку екологічної рівноваги.

Для досягнення сталого розвитку необхідно дослідити низку етапів, кожний з яких виступає базою для наступного рівня. На першому етапі за умов екстенсивного типу суспільного відтворення природні ресурси вважаються невичерпними, а отже, суб'єкти господарської діяльності не звертають уваги на екологічні проблеми, таким чином виникає прагнення до максимізації задоволення потреб.

На другому етапі шкода, заподіяна навколишньому середовищу, вже має певні наслідки. Тобто усвідомлюється вичерпність природних ресурсів і необхідність пошуку нових шляхів господарювання. Це призводить до проведення наукових досліджень в галузі перспектив розвитку навколишнього середовища і з'являється необхідність законодавчого регулювання природокористування.

На наступному етапі окремих видів природних ресурсів стає недостатньо для існування і розвитку регіону. Усвідомлюється той факт, що інтенсивна антропогенна діяльність завдає збитку навколишньому середовищу, який природа не в змозі відновлювати. Здійснюється пошук ресурсозберігаючих технологій і ефективних способів управління природоохоронною діяльністю.

Переходу на четвертий етап розвитку сприяє усвідомлення необхідності гармонізації антропогенної діяльності із законами існування природи. Виникає і розповсюджується теорія сталого розвитку. До числа основних суспільних потреб входить досягнення сталого розвитку, що забезпечує екологічно безпечне життя нинішнього і майбутніх поколінь. За умови забезпечення сталого розвитку кожного регіону можна досягти розвитку держави в цілому.

Сталий розвиток певного регіону відбуватиметься в основному за умови розвитку промислового потенціалу регіону, що супроводжується науково-технічним прогресом. Але більшість сучасних промислових технологій, в результаті старіння, зношуваності та досить великої вартості оновлених основних фондів, забруднюють і руйнують навколишнє середовище і є небезпечними для населення і територій. Тобто, в зв'язку з тим, що науково-технічний прогрес набирає обертів, ризик виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру зростає. Таким чином виникає необхідність детального вивчення, аналізу, оцінки та ефективного управління екологічними ризиками.

На початку ХХ ст. нарощування обсягів і збільшення масштабів виробництва і споживання, розробка нових та активне використання досліджених природних ресурсів розглядалися як позитивні тенденції розвитку цивілізації. Але одночасно збільшувались кількість і масштаби природних та техногенних аварій і катастроф. Лише в 70-ті роки ХХ ст. суспільство почало усвідомлювати той факт, що подальший розвиток неможливий без врахування екологічних процесів, зменшення інтенсивності експлуатації природних ресурсів,

зниженні ризику виникнення надзвичайних ситуацій екологічного характеру, що змусили звернути на себе увагу і розробити та розпочати впровадження концепції сталого розвитку.

Таким чином, концепцію сталого розвитку можна розглядати як конкретизацію концепції В. Вернадського, який стверджував, що людство повинне усвідомити своє місце і роль у природних коловоротах речовини та енергії, і оптимально вписувати свою виробничу діяльність у цей коловорот. Тобто, людям необхідно усвідомити не тільки свої інтереси і потреби, але і свою планетарну роль як трансформаторів енергії і розподільовачів речовини по земній поверхні на основі нових способів використання інформації.

УДК 332:14

НЕКОТОРЫЕ ПРОТИВОРЕЧИЯ КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

*В.В. Побирченко, Е.А.Шутаева,
Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского*

Экологизация всех направлений развития современного общества – одна из определяющих тенденций нашего времени. Этот многоуровневый процесс «экологической экспансии» получил развитие в середине 80-х годов XX века. Вопросы природоохраны и рационального использования ресурсов стали теснее увязываться с глобальными проблемами безопасности, экономического роста и развития, мировой торговли, демографии, прав человека и т.д. Кульминацией этого процесса стала Конференция по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, 1992г.), на которой проблема взаимоотношений общества и природы была поставлена в контексте сохранения не только окружающей среды и природных ресурсов, но и человеческой цивилизации как таковой. Концептуальной основой новой стратегии развития стала идея устойчивого развития, реализация которой неотделима от сбалансирования экономических, социальных и экологических процессов как внутри отдельных государств, так и в рамках мирового сообщества.

Угроза приближающегося глобального экологического кризиса настоятельно требует скорейшей реализации концепции устойчивого развития. Однако объективный научный анализ заставляет отнестись к ней достаточно критически, поскольку она содержит как совершенно актуальные сегодня, так и недостаточно продуманные и нереализуемые положения. В ней не учтены многие ранее неизвестные или непредвиденные реалии, без которых говорить о перспективах устойчивого развития человечества сегодня невозможно. Рассмотренные с этих позиций материалы конференции ООН в Рио-де-Жанейро вызывают ряд замечаний, которые можно разделить на две группы.

Первая группа замечаний касается проблем создания, возможностей и последствий нынешнего варианта концепции устойчивого развития в принципе. Можно выделить следующие замечания:

1. Слишком декларативно и излишне оптимистично выглядят некоторые основные цели устойчивого развития («право людей на здоровую и плодотворную жизнь в гармонии с природой», «повышение уровня жизни населения всей планеты на основе удовлетворения основных потребностей человека», «социально надежное экономическое развитие» и т.д.), выступающие во многом в качестве социально-утопических. Не обернется ли на деле их возможное достижение всеобщей стагнацией общества и регрессом человечества, поскольку у него могут исчезнуть понятные всем позитивные стимулы для дальнейшего развития? По-видимому, основной целью существования мировой цивилизации целесообразней считать не реализацию расширенных до масштабов всей планеты представлений отдельного человека о смысле жизни и личном счастье, видящим их преимущественно в материальном благополучии, а выживание и интеллектуально-духовное развитие человечества как социально-биологического вида в целом в условиях постоянного изменения окружающей среды.

2. Нужно ли стремиться к скорейшему воплощению в жизнь, таким образом, устойчивого общества на данной стадии его развития вообще, если не сформулированы, не изучены и не общепризнаны основные цели и потребности человека, государства и человечества и их соотношение, а также способы их удовлетворения и возможные перспективы реализации? Ведь пока не существует научно разработанной классификации этих целей и потребностей и прежде всего, разделения их на первоочередные, жизненно необходимые, и второстепенные; сегодняшние и завтрашние; полезные и вредные для человека, государства и общества в целом; не разработаны механизмы контроля за разумным удовлетворением потребностей и т.д.

3. Не приведет ли в связи с этим попытка всеобщей реализации нынешней, еще недостаточно продуманной модели концепции устойчивого развития к непредсказуемым и возможно, еще более тяжелым для человечества, чем ожидаемый экологический кризис, глобальным последствиям – экологической, социальной и военной катастрофам?

Вторая группа замечаний имеет более частный характер и связана с недооценкой противоречивости и исторической длительности достижения устойчивого состояния, а также многоэтапности и многообразия путей его реализации. К некоторым из основных проблем, недостаточно разработанных или неучтенных в данной модели, можно отнести следующие:

1. В составляющем основу концепции устойчивого развития документе «Повестка дня на XXI век», состоящем из 40 глав, науке посвящена всего лишь одна глава. В ней основное внимание акцентируется только на разработке экологической политики в области развития; укреплении научно-исследовательского потенциала, связанного с изучением окружающей среды и развития; совершенствовании методов прогнозирования воздействия на природную среду различных вариантов развития и закреплении кадрового потенциала науки. И ни слова не говорится о необходимости глубоких исследований столь важных для общества проблем его всестороннего взаимодействия с природой. Очевидно, что такого узко экологического понимания роли науки в разработке и решении сложнейших вопросов устойчивого развития человечества и его сбалансированных взаимоотношений с окружающей средой совершенно недостаточно.

2. Существующее сегодня значительное различие в социально-экономическом положении и уровне жизни населения развитых и развивающихся стран может серьезно повлиять на согласованность их совместных действий по осуществлению всех рекомендаций концепции, как это уже происходит с выполнением Киотского протокола. И если даже наиболее развитые государства планеты ради предотвращения глобального экологического и социального кризиса не желают поступиться своим экономическим ростом, то чего можно ожидать в этой тяжелой ситуации от развивающихся стран? Выработка механизмов согласования зачастую прямо противоположных интересов даже между сторонниками концепции устойчивого развития потребует значительных усилий и времени. Это наглядно подтвердил прошедший в ЮАР (Йоханнесбург, 2002г.) второй Всемирный саммит по устойчивому развитию, который был куда менее успешным, чем первый в Рио-де-Жанейро (1992г.).

3. В концепции упущена из виду медленно, но непрерывно действующая на человечество и независимая от него природная составляющая его формирования и развития. В ней даже не упоминается о геоэкологическом и космоэкологическом влиянии внешних природных факторов на формирование, функционирование и эволюцию человека и его хозяйственную деятельность.

4. Концепция не затрагивает проблем соотношения устойчивого развития и так широко пропагандируемой сегодня развитыми странами глобализации. Расширение глобализации, понимаемой как унификация всех мировых социально-экономических процессов под стандарты западной цивилизации, приведет на деле к сокращению социоразнообразия. Следствием этого будет упрощение мира, понижение его экологической и социальной устойчивости, повышение нестабильности.

В заключении нужно отметить, что, действительно, целям устойчивого развития (социальная

справедливість, економічне процвітання, збалансовані стосунки природи і суспільства і багато інше) альтернативи немає. Однак завдання, що вирішуються для становлення на шлях сталого розвитку, можуть йти в розрив з інтересами багатьох народів і держав.

УДК 631.147

СКЛАДОВІ МЕХАНІЗМУ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

О.М. Подлевська,

Національний університет водного господарства та природокористування

Земельні ресурси відіграють важливу роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку будь-якої держави, і особливо України. Разом з тим, останнім часом їх використання було нераціональним і екологонебезпечним, переслідуючи насамперед економічні вигоди. Тому досить актуальним сьогодні, на нашу думку, є розробка дієвого та ефективного механізму екологобезпечного землекористування. Даний механізм нами пропонується розглядати через такі його взаємопов'язані структурні елементи як екологічна, економічна, інституційна, інформаційна, соціальна та політична складові [2].

Такий підхід, на нашу думку, сприятиме комплексному вирішенню багатьох питань, які є важливими в сфері землекористування в Україні, і більшою мірою поєднати інтереси людини та природи (в даному випадку, земельних ресурсів) для досягнення взаємовигідного рішення в контексті сталого розвитку.

Розглядаючи *економічну складову*, слід відзначити важливу роль заходів економічного стимулювання ефективного землекористування в умовах ринкової економіки. До таких заходів можна віднести податкові пільги в різних формах, виплати, відшкодування, субсидії та дотації, компенсацію відсотків за банківські кредити, державні закупівлі сільськогосподарської продукції для тих землекористувачів всіх форм власності, які сприяють поліпшенню якості ґрунтів, проводять раціональне і екологобезпечне землекористування за свій рахунок.

Разом з тим, держава може використати і «примусове стимулювання» тих землекористувачів, які неефективно використовують земельні ресурси, не дбають про їх екологічний стан, своїми діями призводять до деградації таких земель. До таких "стимулів" можна віднести штрафи, платежі, додаткове оподаткування, різні збори та інші санкції, призначенням яких є здійснення вартісного відшкодування завданих збитків.

Фінансове забезпечення реалізації екологобезпечного землекористування може здійснюватися з різних джерел, основними з яких є: власні кошти землекористувачів, позикові кошти у вигляді кредитів фінансово-кредитних установ, кошти державного та місцевих бюджетів, міжнародних фондів та організацій в рамках відповідних програм, різних екологічних фондів, асоціацій, кооперативних об'єднань та інших структур. Зважаючи на хронічний брак вільних коштів у більшості землекористувачів, важливою є підтримка з боку держави щодо фінансового забезпечення раціонального землекористування. Водночас сьогодні набирають сили і різні форми кооперування сільськогосподарських виробників задля мінімізації власних витрат та підвищення ефективності своєї діяльності.

Екологічна складова вищезгаданого механізму передбачає насамперед вдосконалення процесів стандартизації та нормування в сфері землекористування. Адже не секрет, що багато нормативів та стандартів не відображають реального стану речей і є дуже заниженими, а отже багатьом виробникам вигідніше сплатити штраф, ніж проводити певні роботи щодо відновлення земельних ресурсів.

Тому державним та місцевим органам влади слід першочергово впровадити такі стандарти і нормативи, які б відповідали концепції екологобезпечного землекористування, і разом з тим забезпечували економічну ефективність використання сільськогосподарських угідь. Разом з тим, сертифікація земельних ділянок має охоплювати ряд вимог, встановлених щодо використання та охорони земель, а саме: оцінку сучасного стану земель; оцінку

родючості ґрунтів; визначення придатності земель для вирощування певних сільськогосподарських культур; бонітування ґрунтів; розроблення сучасних агротехнологій для підвищення родючості ґрунтів та їх охорони; визначення особливо цінних земель, якісних показників продукції та кількісних показників урожайності сільськогосподарських культур; надання рекомендацій щодо застосування пестицидів та агрохімікатів, установлення обмежень використання родючих ґрунтів не за призначення [1].

Цьому сприятиме розробка нових та вдосконалення існуючих регіональних програм, насамперед з підвищення родючості ґрунтів, вдосконалення існуючої методики еколого-економічної оцінки збитків від деградації ґрунтів задля адекватного їх відновлення.

Дуже важливою є *соціальна складова*. Вона, насамперед, має передбачати ряд заходів щодо забезпечення поліпшення соціально-економічного становища на селі, яке зараз дуже занедбане. До таких заходів можна віднести: стимулювання підвищення народжуваності, розвиток соціально-культурної та господарської інфраструктури, підвищення ролі сільських громад в місцевому самоврядуванні, державна підтримка сільського товаровиробника (в тому числі і фінансова). Лише комплексність заходів держави поряд із проведенням цілеспрямованої політики на різних рівнях щодо формування і підвищення екологічних знань та свідомості громадян дозволить через певний період сформувати той прошарок ефективних землекористувачів, який буде впроваджувати в практику принципи екологобезпечного землекористування.

Політико-правова складова механізму передбачає насамперед забезпечення створення і функціонування виваженої раціональної системи нормативно-законодавчих актів, що регулюватимуть екологобезпечне землекористування (нині є багато державних законодавчих актів, які регулюють цю сферу, водночас багато з них є практично недієздатними). На даний час, поки що відсутня концептуальна дієва довгострокова програма розвитку екологобезпечного землекористування. *Інституціональна складова* має забезпечити створення системи ефективних інститутів контролю та управління земельними ресурсами. Діючі державні та регіональні інститути не повною мірою забезпечують ефективне управління земельними ресурсами. Причинами такого становища є недосконалість законодавства, часткове дублювання функцій та відсутність відповідальності за результати, недостатність повноважень, нездатність своєчасно реагувати на порушення та інше. Створення певних фондів державного чи змішаного типу, наприклад іпотечного, дозволило б, на нашу думку, швидше перейти на модель сталого розвитку в землекористуванні.

Важливе значення для забезпечення реальної вартості земельних ресурсів і відповідно підвищення ефективності їх використання має формування і розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення та його інфраструктури.

І, нарешті, *інформаційна складова* повинна передбачати єдину динамічну інформаційну базу моніторингу земель сільськогосподарського призначення, яка б містила всю необхідну актуальну технічну, економічну, екологічну інформацію і сприяла б ефективнішому використанню таких земель. Цьому сприятиме впровадження в роботу різних державних та приватних установ сучасних геоінформаційних технологій, які б дозволяли оперативно здійснювати моніторинг угідь, вчасно реагувати на можливі деградаційні процеси.

Функціонування такого механізму екологобезпечного землекористування, на нашу думку, дозволить перейти на новий, якісний рівень ефективного землекористування з максимальним врахуванням інтересів природи та людини в контексті сталого розвитку.

Література

1. Балюк С.А. Сертифікація земель (ґрунтів) сільськогосподарського призначення у системі землекористування України / С.А. Балюк, В.П. Тетеря // Вісник аграрної науки. – 2005. - №3. – С. 5-9.
2. Подлевська О.М. Особливості формування механізму екологобезпечного землекористування / О.М. Подлевська // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. Випуск XIII: Збірник наукових праць, №4. – НУВГП, 2007. – С. 242– 252.

КООПЕРАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

*А.А. Подлевський,
Національний університет водного господарства та природокористування*

Проблематика сталого (чи стійкого) розвитку суспільства – на сьогодні вже зовсім не нова, водночас вона і досі не має єдиного універсального ефективного вирішення. І основні причини цього полягають не в недостатній кількості уваги з боку науковців різних напрямів та спеціалізацій, а в надзвичайно складній системі чинників, що визначають дане поняття. Знову ж таки, не ставлячи метою доповіді детальний розгляд дефініції «сталого розвитку», зупинимось на його розумінні як моделі соціально-економічного розвитку, за якою досягається забезпечення життєвих потреб нинішнього покоління та недопущення ситуації, при якій майбутні покоління були б позбавлені такої можливості через вичерпання природних ресурсів і деградації довкілля [1]. Сталий розвиток у формулюванні ООН – це розвиток суспільства, що дозволяє задовольняти потреби нинішнього покоління, не наносячи при цьому шкоди можливостям майбутніх поколінь для задоволення їхніх власних потреб.

Можна ще назвати безліч різних трактувань «сталого розвитку», але майже у всіх варіантах будуть незмінними три основні підходи: екологічна безпека, економічне зростання (або ж стабільність) та соціальне благополуччя.

Вирішення питання збалансованого соціоекологічного та економічного розвитку України вимагає нових підходів як на рівні держави та її регіонів, так і на підприємств. На державному рівні має бути реалізована національна дієва система сталого розвитку, яка б встановлювала пріоритети та жорстко контролювала би їх дотримання на мезо- та макрорівнях. Разом з тим, комплексна реалізація такої системи потребує крім політичної волі ще й значні фінансові ресурси. Таким чином виникає своєрідне замкнуте коло – для забезпечення сталого розвитку потрібне економічне зростання з пріоритетом на соціально-екологічну складову, що важко забезпечити знову ж таки без належного економічного зростання. Економічний підхід в контексті сталого розвитку полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій для створення певного потоку сукупного доходу, який би забезпечував принаймні збереження сукупного капіталу (фізичного, природного або людського), з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Водночас перехід до інформаційного суспільства приводить до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Уже тепер ці потоки перевищують обсяги переміщення матеріальних товарів усемеро. Розвиток «нової» економіки стимулюється не лише дефіцитом природних ресурсів, а й наростанням обсягів інформації та знань.

Тому в умовах нестачі фінансових ресурсів, значному відставанні України в технологічному плані (фактично знаходиться в четвертому технологічному укладі із фрагментами недостатньо освоєних технологій п'ятого) від розвинутих держав світу, посиленні глобалізаційних тенденцій важливу роль можуть відігравати нові шляхи забезпечення економічного зростання, насамперед на основі сучасних інноваційних технологій.

Мова йде про коопераційні зв'язки на різних рівнях: від міждержавного до рівня підприємств. Загальновідомо, що сьогодні жодна держава в світі не може самотійно розв'язати всі існуючі в неї проблеми та забезпечити сталий розвиток. Саме тому і виникають міжурядові організації, проекти, інтеграційні блоки, союзи, що спільно мають більше ресурсів та потребують менше часу для досягнення поставлених цілей. Такі міжнародні коопераційні зв'язки, в умовах широкого поширення інформації через Інтернет та інші канали, дають набагато кращий результат, ніж кожна сторона самотужки. Міжнародна кооперація стає усе більш вигідною у всіх галузях наукових досліджень, а в деяких сферах, принаймні, у Європі, вважається просто необхідним – наприклад, космічні дослідження, фізика, медицина тощо [2]. Також коопераційні зв'язки просто необхідні для

врегулювання соціальних, екологічних, гуманітарних, військових аспектів взаємовідносин держав та регіонів.

Так, як основою забезпечення економічного добробуту держави є підприємства, то і даний рівень потребує посиленої уваги. Коопераційні зв'язки на рівні підприємств сьогодні є досить поширеними і різноманітними, водночас не досить ретельно досліджені. Основними способами налагодження коопераційних зв'язків можуть бути:

- договірна спеціалізація, тобто розмежування видів діяльності між різними господарськими суб'єктами для уникнення дублювання функцій і задля кращого взаємодоповнення;
- інтегрована кооперація – об'єднання капіталів кількох суб'єктів господарської діяльності для досягнення спільних узгоджених цілей шляхом створення спільних підприємств, консорціумів, транснаціональних компаній тощо;
- здійснення спільних програм шляхом підрядної кооперації та спільного виробництва. За розподілом ЄЕК ООН серед форм промислової кооперації виділяються:
- поставка комплектних підприємств та обладнання з наступною оплатою їхньої вартості продукцією, що має бути виготовлена на їх основі;
- надання ліцензій та (або) виробничого досвіду і знань з наступною оплатою їхньої вартості поставками продукції, отриманої з їх використанням;
- підряд;
- спільне виробництво, включаючи науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР);
- спільні підприємства;
- спільні проекти.

На сучасному етапі велике значення для зростання конкурентних позицій вітчизняного підприємства відіграє запровадження нових організаційно-інституціональних форм, що суттєво відрізняються від попередніх.

До таких нових бізнесових систем на коопераційних засадах можна віднести:

- формування ділових сіток (особливо франчайзингових);
- поширення кластерних утворень з використанням успішного зарубіжного досвіду;
- створення технопарків;
- співробітництво за допомогою мережі Інтернет (так званий е-бізнес, зокрема е-торгівля, обмін різного роду інформацією);
- створення потужних вітчизняних ФПГ та ТНК як повноцінних світових гравців;
- акумулювання ресурсів та повніша інтеграція підприємств за допомогою створення корпорацій, холдингів, асоціацій тощо.

Всі вищезазначені форми коопераційних зв'язків мають свої переваги, але в основному дозволяють суб'єктам кооперації економити ресурси, швидше досягати намічених, використовувати інноваційні технології.

Таким чином, можна зробити висновок, що розвиток коопераційних зв'язків в різних їх формах є одним із важливих та доступним засобів для підвищення своєї не лише національної, але й міжнародної конкурентоспроможності, що особливо актуально в контексті останніх світових тенденцій та задекларованого курсу України на сталий розвиток.

Література

1. Андрійчук В.Г. Сталий розвиток: теоретико-методологічні стратегії й реалії його реалізації в геоekonomічному просторі та на вітчизняних теренах // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – №4(39). – с. 5-11.
2. Європа розглядає можливості щодо міжнародного співробітництва в космосі // Сайт Національного космічного агентства України [Електронний ресурс]: <http://www.space.com.ua/nsau/>.

СТАЛЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

І.В.Полякова, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Для ХХ століття характерне безпрецедентне зростання світової економіки. В останні його роки за один день вироблялося стільки товарів, скільки їх було випущено за весь 1900 р. Небачено зросла кількість населення планети: на початку століття вона становила 1,6 млрд. осіб, а у 1999 р. — понад 6 млрд. Тобто щорічний приріст — близько 100 млн. осіб. Загальновідомо, що економічне зростання і збільшення чисельності населення супроводжувалося безжалісним використанням природно-ресурсного потенціалу регіонів. Настав час, коли має запанувати нове розуміння розвитку.

Світова спільнота опрацьовує напрям збалансованого економічного та екологічного розвитку регіонів згідно з прийнятим у 1992 р. в Ріо-де Жанейро на Конференції ООН з питань охорони навколишнього середовища і розвитку «Порядком денним на ХХІ ст.» Саме це століття має стати визначальним в історії розвитку цивілізації. Другим моментом, важливим для раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, є те, що розвиток суспільства у ХХІ ст. базуватиметься, в основному, на інноваціях, нових технологіях і освоєнні інформаційних потоків.

Україна має не тільки різноманітний, а й потужний природно-ресурсний потенціал (ПРП). Найбільше у нас мінеральних, земельних і рекреаційних ресурсів. Протягом попередньої історії розвитку держави активно використовувалися саме мінеральні і земельні ресурси. Це спричинило зростання промислових агломерацій, де панувало виробництво продуктів паливно-енергетичного, металургійного, хімічного, будівельного та інших міжгалузевих комплексів. Близько 50 промислових вузлів України й досі мають чітку природно-ресурсну орієнтацію. Територіальний розподіл ПРП нерівномірний, що позначається на галузевій і територіальній структурі регіонів. Саме територіальна концентрація промислового виробництва у поєднанні з недосконалими технологіями призвела до погіршення природних властивостей ландшафтів.

Своєрідність географічного положення України, її природних умов, ресурсного та наукового потенціалу, стану економіки і трансформаційних процесів у суспільстві, пов'язаних із зміною орієнтирів соціального розвитку, породжує чимало проблем на шляху економічного зростання.

Розглянемо специфіку одного із факторів економічного зростання — природно-ресурсного потенціалу території України (без акваторії). У зв'язку з цим коротко нагадаємо, що природно-ресурсний потенціал території характеризується сукупною продуктивністю її природних ресурсів як засобів виробництва і предметів споживання. Ці характеристики виражаються у їхній споживчій вартості. Розрізняють сучасну і потенційну продуктивність природних ресурсів. Потенційна характеризує максимально можливу ефективність використання їх у господарстві. Такої ефективності теоретично можна досягти вже на сучасному етапі розвитку продуктивних сил держави, за умови оптимальної відповідності фактичної структури природокористування історично сформованій специфіці місцевих природно-економічних, соціальних та інших умов.

Цілком зрозуміло, що у програмах розвитку регіонів важливе місце посідає оцінка ПРП: його запасів, якості та умов освоєння, а також розрахунки витрат на освоєння окремих видів ресурсів. Важливо порівняти ці витрати з ринковими цінами на такі ж види ресурсів. Оцінюючи ресурси, слід враховувати, що освоєння їх окремих видів не є ізольованим процесом. Наприклад, внаслідок видобування вугілля змінюються якість і стан інших ресурсів — земельних, водних тощо.

Розглядаючи питання економічного зростання в Україні у ХХІ ст., необхідно брати до уваги *стан* забезпеченості населення і території держави основними природними ресурсами, кількість і якість яких визначають можливості створення для населення повноцінних умов

проживання. До таких насамперед можна віднести мінеральні, земельні, водні, лісові ресурси, власне території як просторового базису існування, ресурси територій, на яких встановлено природоохоронний режим.

При вивченні ПРП необхідно виходити з таких принципових положень:

— на будь-якій території (країна, адміністративна область) сформувався свій комплекс природних ресурсів, між якими існують стійкі взаємозв'язки; чим менша територія, тим вагомішими можуть бути міжресурсні зв'язки, тобто зміна одного ресурсу може викликати зміну інших;

— поняття ПРП слід застосовувати не до окремо взятого природного ресурсу, а до їх сукупності на досліджуваній території;

— сама величина ПРП динамічна, тобто змінюється у процесі освоєння; різні форми освоєння природних ресурсів спричиняють різні зміни, а отже, різні рівні економічної та екологічної ефективності цього процесу;

— різні типи динаміки ПРП мають свої часові періоди, протягом яких природних ресурсів вистачить для сталого (стійкого) регіонального розвитку. Тому в програмах стійкого розвитку регіонів оцінка динаміки ПРП має посісти належне місце.

Україна має значно нижчі за світові рівні забезпеченості лісовими і водними ресурсами, а також захищеними територіями.

Частка лісів і лісовкритих територій нашої держави становить 17,03 %. Середньосвітовий показник дорівнює 31,83 %; європейський — 33,45 %. Ще менша частка земельного фонду України припадає на захищені території. Станом на 1 січня 1999 р. загальна площа природно-заповідного фонду України становила 2354,2 тис. га, що дорівнює 3,9 % території держави. Це 4 біосферні і 16 природних заповідників, 10 національних природних парків, 2384 заказники, 2963 пам'ятки природи, 34 дендрологічні парки, 514 парків—пам'яток садово-паркового мистецтва, 22 ботанічні сади, 12 зоологічних парків, 26 регіональних парків, 746 заповідних урочищ. Отже, необхідно значно розширити мережу об'єктів природно-заповідного фонду в державі як обов'язкову умову створення можливостей для її економічного зростання. На цьому, зокрема, наголошено в Указі Президента України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000—2015рр.» (21.09.2000 р.).

В Україні досить низьким є рівень забезпеченості водними ресурсами. На 1 км² її території припадає в середньому 86,8 тис. м³ місцевого річкового стоку, що в 4 рази менше за середньосвітовий рівень і в 5,7 раза менше, ніж у Європі. З усіх європейських країн лише Молдова має менше води, ніж Україна (39,4 тис. м³/км²).

Нинішній соціально-економічний та екологічний стан регіонів є наслідком загальної кризи економіки. Незважаючи на потужний економічний потенціал, величезні можливості для стабілізації і пожвавлення господарської діяльності, в Україні непомітні суттєві позитивні зрушення. Нераціональне і неповне використання економічного потенціалу зумовлене рядом факторів, у тому числі — недостатньою увагою до регіональних проблем, до наявних диспропорцій у розміщенні продуктивних сил. Розробку і проведення регіональної політики в країні ускладнює значна диференціація її економічного простору. Внаслідок кризової ситуації в економіці звужуються фінансові можливості уряду і гостріше проявляється розрив у рівнях, темпах розвитку, перевагах та можливостях окремих регіонів. Крім того, криза по-різному зачепила регіони у зв'язку з існуючими диспропорціями в територіальній структурі національної економіки, в темпах їх переходу до ринкових відносин. Щодо окремих регіонів, де склалася вкрай несприятлива соціально-економічна й екологічна ситуація, що вимагає термінового вирішення.

ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

*В.Г. Потапенко,
Верховна Рада України*

В XVIII столітті інституалізувалась модель соціально-економічної організації світу, яку традиційно прийнято називати протестантською. Реально така модель реалізовувалася і в католицьких країнах. Наприкінці в XVIII століття вона проявилася в двох державних утвореннях - першій Французькій республіці та Північно-Американських Сполучених Штатах. Тоді були закладені підвалини тих тенденцій які були означенні у доповіді Римському клубу – «Границі зростання» на початку 70-х років минулого століття, як такі, що неменучо ведуть до сучасної кризи. Ось ці головні тенденції:

В господарстві – розширення виробництва все більшої кількості товарів при збільшенні їх номенклатури. Таке господарство характеризується зменшенням витрат на виробництво та ціни, зменшенням терміну використання до одноразових і, відповідно, збільшення кількості ресурсів, природних, організаційних, інфраструктурних, інтелектуальних, людських для виробництва

В економіці – зміщення найбільш доходної діяльності від сільського господарства до індустрії, потім до сфери послуг, потім до торгівлі ліцензіями, авторськими правами, брендами – тобто нічим – «повітрям».

В фінансах – постійне зростання банківських установ, збільшення ролі кредитів, зменшення вартості грошей, зростання інфляції, відмови від забезпечення грошей дорожочінними металами і формування віртуального грошового обігу, що забезпечується привабливістю брэнда державного утворення США, Євросоюз тощо.

В ресурсокористуванні – боротьба за світові природні ресурси, військовий контроль над ними, монополізація та підвищення цін на природні ресурси. Використання їх інструмент міжнародної політики. Наприклад газовий конфлікт між Росією іта Україною, Припинення поставок Нафти США Японії у 1940 році та інші. Ресурси стають реальним аргументом для розв'язання міжнародних збройних конфліктів – нафта (Кувейт, 1991; Ірак, 2001).

В екології – забруднення, викиди в атмосферу, скиди у води, складування відходів, глобальне потепління, знищення лісів. Тобто знищення тих ресурсів, що важко контролювати, тобто вони не є монополією у не можуть приносити прибуток.

В соціальному житті – індивідуалізм, свобода, відмова від національних, релігійних, родинних цінностей та обмежень

В політиці – формування системи демократії, де право вибору належить всім, а вибор відбувається на основі реклами відповідного колективного або індивідуального політичного брэнду.

В світогляді - формування наукового позитивістського мослення, побудованого на експеременті і класифікації спрямованого на формування техногенної цивілізації, що за визначенням, суперечить напрямку розвитку природи.

Розвиток та проявлення цих тенденцій в світі в 80-х роках минулого століття прзвело до формування концепції сталого розвитку як намагання знайти певний компромі у межах інуючої моделі розвитку світу.

Ця голобальна економічна криза – не перша, і скоріш за, все не остання. Її принципова відмінність від попередніх криз початку XX століття, 1929-1939, 1974-1979 та інших в тому, що вона визначила вичерпність шляху соціально-економічного розвитку, що на нього стало людство в XVIII столітті.

Тобто всі заходи, що пропонуються, є екстенсивними. Пропонується робити, щось теж саме, що і раніше, тільки більше, довше, скоріше. Однак ми знаємо і про вичерпність природних ресурсів та ми повинні і розуміти вичерпність інших ресурсів. Перша криза була вирішена за допомогою першої світової війни, що дозволило залучити накопичення в

реальну економіку, дати роботу, зайняти і дещо скоротити населення, перерозподілити ринки збуту. Друга криза була вирішена приблизно таким самим чином, крім того були перерозподілені ринки ресурсів. Третя криза була пов'язана з третьою світовою війною (холодною). Спроба вирішити кризові явища глобальною війною з терором, перерозподілити ринки збуту та ресурсів не зможуть принципово вирішити нагальних проблем.

Скоріш за все це буде потребувати створення системи глобального управління в Світі, глобального мирного та керованого перерозподілу ресурсів, ринків збуту, технологій, оптимізації чисельності населення тощо. Саме тоді використання тих позицій, що були озвучені у доповідях Римському клубу, а потім формалізовані у вигляді концепції сталого розвитку зможуть набути риси реальних планів розвитку в середньотерміновій перспективі.

Ті заходи, що під час кризи вдаються за економні, на кшталт відновлення та розвитку атомної енергетики, висилки з Чехії та Росії українських робітників не дають виходу з глобальних проблем вже у середньотерміновій перспективі.

Сьогоднішній світ є глобальним і взаємозалежним. Нажаль, сучасна Україна є об'єктом, а не суб'єктом економічних, фінансових і політичних процесів, що відбувається в світі. Принципово вплинути на ситуації ні уряд ні олігархи, не кажучи вже про експертів, не зможуть. Очікувати від урядів, що змінюють кожен рік-два якихось дій, що доведуть свою ефективність через 5-10 років нереально, не залежно від кольорів їх політичного бренду. Лише консолідована воля суспільства є тим важелем, що може змінити ситуацію в державі.

Конструктивні шляхи вирішення проблем впровадження реальних принципів сталого розвитку на національному рівні знаходяться у полі розвитку неспекулятивних напрямків бізнесу, що є економічно ефективним та екологічно безпечним. Це - енергозбереження, використання місцевих джерел енергії для побутового опалення, енергопостачання з альтернативних джерел, забезпечення екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Такі та аналогічні напрямки практичної діяльності закладають реальну основу сталого розвитку країни. Багато у практичній реалізації сталого розвитку забезпечує діяльність місцевих громад від будинку до міста, або селища та активність громадян як споживачів товарів та послуг. Саме таким чином, через попит регулюється і розвиток господарства, в тому числі й на засадах сталого розвитку.

Розуміння та усвідомлення глобальних подій та закономірностей вимагає конкретної щоденної діяльності кожного, в різних іпостасях – політика, бізнесмена, експерта, покупця, батька, мешканця будинку. Саме з цих маленьких кроків і складається реальність сталого розвитку – «мислити глобально, а діяти локально».

УДК 504.06:332.142.6

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИНВЕСТИЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

*Р.П. Радочин,
Служба безпеки України, м. Київ*

Экономика Украины на сегодняшний день переживает ряд кризисных явлений, находясь в крайне тяжелом состоянии. Происходящие процессы в экономической, политической и социальной сферах требуют углубленного анализа и пересмотра существующих методов хозяйствования и управления. При этом актуальное значение приобретают, прежде всего, вопросы сохранения окружающей среды на фоне ухудшения показателей во всех составляющих природопользования. Среди наиболее острых проблем эксперты Министерства природы Украины выделяют увеличение выбросов в атмосферу загрязняющих веществ, загрязнение поверхностных и подземных вод, катастрофическое увеличение объемов накопленных бытовых и промышленных отходов и т.д.

Анализ законодательной базы Украины, деятельности государственных органов свидетельствует о достаточно серьезном государственном подходе к обеспечению

экологической безопасности нашего государства. В отечественной науке системные исследования проблем национальной безопасности проводятся такими учеными, как: В.Барков, О.Билорус, І.Бинько, А.Гальчинский, О.Гончаренко, В.Горбулин, А.Гриценко, О.Данильян, В.Косевцов, Е.Лисицин, Н.Нижник, М.Панов, С.Пирожков, В.Селиванов и др.

Исследованиями экологической безопасности посвящены работы В.Бокова, А.Качинского, М.Киселева, В.Крысаченка, А.Лущика, А.Толстоухова, Е. Хлобыстова, А.Яцика и др. ученых.

Забота об экологической безопасности Украины находит отражение в ряде нормативно-правовых актов Украины. Так, в частности в статье 6 Закона Украины «Об основах национальной безопасности Украины» в качестве приоритета национальных интересов выделяются обеспечение экологически- и техногенно- безопасных условий жизнедеятельности граждан и общества, сохранение окружающей естественной среды и рациональное использование природных ресурсов. Также, определены основные угрозы экологической безопасности (статья 7 Закона) и основные направления государственной политики по вопросам национальной безопасности в экономической сфере (статья 8 Закона).

При определении приоритетов национальных интересов Украины, в том числе в экологической сфере, на теоретическом уровне признается приоритетность прав и свобод человека и гражданина. Однако, по мнению некоторых ученых, приоритетность угроз национальной безопасности Украины в отечественной теоретико-политической мысли совсем другая: подавляющее большинство из них есть фактически угрозами именно государственной безопасности, т.е. безопасности государства как института, а угрозам безопасности общества, человека и гражданина отведено, к сожалению, второстепенное место. Такая ситуация характерна не только для нормативно-правовой базы, но и для разработок ведущих научно-исследовательских учреждений и отдельных научных работников из проблематики национальной безопасности, программ политических партий.

В контексте интеграции Украины в мировое сообщество, немаловажное внимание уделяется вопросам адаптации украинского законодательства к законодательству Европейского союза, что нашло свое отражение в пунктах 6 и 7 распоряжения Кабинета Министров Украины от 11 июня 2008 года № 821-р «Об утверждении плана мероприятий по выполнению в 2008 году Общегосударственной программы адаптации законодательства Украины к законодательству Европейского Союза», с конкретизацией на вопросах правового и финансового обеспечения экологической безопасности.

Наблюдается консолидация усилий органов исполнительной власти в сфере обеспечения экологической безопасности. Так, в постановлении Кабинета Министров Украины от 13 сентября 2008 года № 828 «Об одобрении Прогноза показателей сводного бюджета Украины по основным видам доходов, расходов и финансирования на 2010-2012 года» в разделе «Экологическая безопасность» определено, что развитие отрасли будет направляться на обеспечение достижения оптимального баланса вредных для окружающей естественной среды последствий развития общества и потенциальных возможностей природных ресурсов к самовоспроизведению. При этом задекларировано, что проведение государственной политики направлено на обеспечение защиты окружающей естественной среды, ее воспроизведение и развитие рекреационного комплекса, в частности предотвращения возможных экологических опасностей и катастроф. Однако, анализ решений Совета национальной безопасности и обороны Украины от 27 февраля 2009 года «О биологической безопасности Украины» и «О состоянии безопасности водных ресурсов государства и обеспечении населения качественной питьевой водой в населенных пунктах Украины» свидетельствует об определенных трудностях у государства в реализации своей политики в экологической сфере.

Кроме того, экологическая безопасность сталкивается с такими противоположными факторами влияния как развитие научно-технического прогресса с одной стороны и использование устаревших технологий и оборудования с другой. Так, в соответствующем решении СНБО сказано, что ситуация в сфере биологической безопасности характеризуется

возможностью возникновения угроз биологического происхождения, связанных с развитием современных биотехнологий, появлением синтетической биологии. В тоже время, реализация общегосударственной программы «Питьевая вода Украины» на 2006-2020 годы не выполняется, в том числе в связи с неудовлетворительным техническим состоянием и изношенностью основных фондов систем питьевого водного обеспечения на фоне дефицита финансовых ресурсов и ограниченности инвестиций.

Таким образом, обществу необходима такая экологическая стратегия и концепцию государственного управления, которая учла бы современные экологические требования к экономической деятельности всех отраслей, стала составной основных государственных программ экономического направления. Несомненно, что для этого обществу и государству необходимо отойти от «ресурсной и потребительской» стратегии развития и начать правильно оценивать роль и значение экосистем в жизни человечества. Экологические системы, их потенциал должны оцениваться не только как ресурсная база экономического роста, но и как «природные основные фонды» для обеспечения жизнедеятельности общества, в которые необходимо постоянно вкладывать инвестиционные ресурсы.

Актуальность привлечения «внешних» ресурсов для обеспечения экологической безопасности общества наглядно подчеркивается в постановлении Кабинета Министров Украины от 30 августа 2005 года № 829 «Об утверждении стратегии привлечения международной технической помощи в 2005-2007 годах». Анализ указанного документа позволяет сделать вывод о том, что оказание Украине донорской помощи в вопросах обеспечения экологической безопасности является одним из важных направлений сотрудничества для таких стран, как США, Канада, Германия, Нидерланды, Великобритания, Япония и др. При этом, реализация решений, принятых на Саммите тысячелетия ООН в 2000 году, подчеркивает актуальность для мирового сообщества вопросов повышения уровня экологической, ядерной и радиационной безопасности Украины, ликвидации последствий Чернобыльской катастрофы и социально-экономической реабилитации загрязненных районов в Украине.

Рассматривая вопрос о привлечении иностранного капитала в экономику Украины в контексте национальных интересов некоторые исследователи поднимают вопрос о возможно негативном влиянии иностранного капитала на состояние экономической безопасности Украины. Понимая, что проекты, направленные на обеспечение экологической безопасности, не являются исключением, по мнению автора, объективным является вопрос о пересмотре «статуса» экологической безопасности как составляющей национальной безопасности Украины.

С учетом того, что глобальное изменение климата и экологический кризис являются проблемой общемирового порядка, возникает необходимость в качественном пересмотре критериев экологической безопасности, переоценке ее значимости и места в системе национальной безопасности Украины.

В данном контексте рассматривать иностранный капитал, направленный в экологические проекты в Украине как потенциальную угрозу экономике было бы неприемлемо, не исследовав конечного позитивного эффекта от реализации подобных инвестиционных проектов.

Одним из аспектов является то, что к экологическим катастрофам в силу их природы и законов эскалации неприменимы такие понятия, как: режим иностранного инвестирования, инвестиционный климат, экономическая безопасность, международное законодательство, межгосударственные отношения, дипломатия и т.д. Однако, в указанные факторы предопределяют силы, средства и действенные механизмы способные упредить или локализовать экологическую катастрофу, обеспечив устойчивое развитие мировой цивилизации в прогнозируемом будущем.

Изменения законодательной базы, регламентирующей режимы иностранного инвестирования, имеют свою «украинскую историю». Анализ «эволюции» соответствующих нормативно-правовых актов позволяет не только предположить, но и констатировать

определенную ее связь с политической конъюнктурой. Вопросы ратификации в Верховной Раде двусторонних международных договоров Украины о взаимном гарантировании инвестиций с иностранными государствами и связанные с этим прения, иногда носят «более актуальный характер», нежели действительно насущные проблемы Украины.

Кроме того, анализ данных государственного комитета статистики Украины показывает, что первые места среди крупнейших стран-инвесторов занимают: Кипр, как общепризнанная оффшорная зона (7682,9 млн. долларов США); Германия (6393,8 млн. долларов США); Нидерланды (3180,8 млн. долларов США); Австрия (2445,6 млн. долларов США); Объединенное королевство (2273,5 млн. долларов США). Естественно, что в этой связи вопросы обеспечения экономической безопасности приобретают первостепенное значение с точки зрения потенциальных угроз использования капитала в качестве рычага финансового воздействия на принятие политическим руководством Украины выгодных иностранным государствам решений.

Однако, по мнению автора, вопросы привлечения иностранного капитала в сферы, которые напрямую связаны с вопросами жизнеобеспечения людей, предотвращения мировой экологической катастрофы необходимо рассматривать в совершенно другой плоскости по отношению к потенциальным угрозам национальной безопасности Украины.

Принимая во внимание то, что иностранные инвестиционные институты тщательно оберегают свои средства, навязывая в отношениях благоприятную для себя модель инвестиционного законодательства, а также не умаляя значимости стабильности национальной безопасности для устойчивого развития Украины, актуальным вопросом является переоценка роли экологической безопасности, как приоритета для консолидации усилий не только на национальном уровне, но и в рамках межгосударственных объединений.

Такая постановка вопроса позволит не только минимизировать негативное восприятие иностранными инвесторами политической нестабильности и инвестиционного климата Украины, в контексте решения экологических проблем, но и будет способствовать интеграции нашего государства и общества в международную систему обеспечения экологической безопасности.

Кроме того, одним из наиболее рациональных путей интеграции Украины в мировую систему обеспечения экологической безопасности минимизации предполагает создание совместно со стратегическими партнерами международного целевого финансового фонда обеспечения экологической безопасности стран, а также разработку единого механизма оценки уровня соответствующих угроз в системе объединения государств. При этом, оценка техногенной безопасности территориальных систем должна стать органичной составляющей крупных инвестиционных проектов и международных соглашений.

УДК 502.33:330.322

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ СУСПІЛЬСТВА

*С.І. Рассадникова, Інститут проблем ринка
та економіко-екологічних досліджень НАН України*

Реалізація ідеології та принципів сталого розвитку в Україні потребує раціоналізації природокористування що є невід'ємною складовою сталого розвитку. Важлива роль у забезпеченні сучасних потреб суспільства в екологічно чистих продукції, благах, услугах, значення котрих не знижуються при переході к постіндустріальному етапу розвитку, належить сфері природокористування та її ефективному цілеспрямованому інвестиційному забезпеченні. Однією з ключових умов руху до переходу на принципи сталого розвитку є удосконалення інвестиційної діяльності в сфері природокористування, яка є підґрунтям життєдіяльності та життєздатності суспільства, забезпечення його матеріальних та духовних потреб.

Подолання екологічної кризи яка охопила ні тільки Україну, а також світову спільноту зв'язано з відтворенням природного капіталу, екосистем, охороною довкілля, ресурсозбереженням та досягненням ресурсно-екологічної безпеки. О негараздах в сфері природокористуванні держави свідчать міжнародні рейтинги України про стан довкілля та екологічну стійкість країни. Результати міжнародного рейтингу 2008 р., що представлені на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, показує рівень екологічної стійкості України, яка зайняла 75 місце серед 149 країн світу. Негативна динаміка міжнародного рейтингу екологічної стійкості країни, яка спостережена за останні роки, відображає незадовільний стан довкілля та ні ефективність природокористування, екологічно незбалансоване функціонування національної економіки.

Динамізм процесів та розвертання економічної кризи створюють нові передумови для функціонування сфери природокористування і забезпечення ресурсно-екологічної безпеки в державі. Інвестиції є домінуючим фактором становлення та динамічного розвитку природокористування, забезпечення суспільства конкурентноздатною екологічно чистою продукцією. Складніша ситуація та непередбачувані соціально-економічні обставини визначають потреби адаптації інвестиційної складової природокористування та визначення невідкладних інвестиційних ініціатив.

Глобалізація та система економічна криза висунули нові умови та вимоги щодо функціонування та розвитку природокористування як базової сфери суспільства. Згортання інвестиційних програм та обмежування інвестиційних вкладень в першу чергу у природоохоронну діяльність та забезпечення екологічної безпеки представляє загрозу щодо перспектив залучення інвестицій та досягнення раціонального та безпечного природокористування. Залучення закордонних інвестицій стає більш проблематичним, зокрема глобально значущих проектів.

Структурний характер світової кризи потребує системних перетворень в інвестиційному забезпеченні природокористування та його механізмах регулювання. Важливим напрямком системних змін в інвестуванні природокористування що визначає зміст ведучої стратегічної інвестиційної ініціативи є формування антикризової стратегії інвестиційної привабливості природокористування.

Наявність стратегії щодо формування інвестиційної привабливості природокористування в країні приводять до обґрунтованої інвестиційної дії оперативного і поточного характеру, рішень в теперішньому часі та реальних часових координатах. Такі інвестиційні рішення є більш точнішими і орієнтованими, які дозволяють враховувати істотні зміни в ото чуваному середовищі та навпаки рухатися наперед в фарватері стратегічних цілей і завдань.

Формування інвестиційної привабливості природокористування є заходом стабілізації ситуації та концентрування соціального, організаційного, управлінського, людського, інформаційного та інших капіталів у пріоритетні напрямки інвестування. Така антикризова стратегія дозволяє досягати синергетичного ефекту в економіці, екології та соціальній сфері. Виживання людства в умовах екологічної кризи можливо з використанням стратегії як ідеології і практичних дій по досягненню поставленої мети.

Стратегія інвестиційної привабливості в природокористуванні розглядається як цілеспрямована довгострокова система дій для досягнення стійкого розвитку і збалансованого природокористування. Вона інтегрує стратегічні наміри і практичні можливості послідовного досягнення цілей, які забезпечать накопичення природного капіталу та біорізноманіття, якість довкілля для теперішніх та майбутніх поколінь.

Сучасна теорія та практика інвестицій та інвестиційної діяльності розглядає інвестиційну привабливість як складну економічну категорію, що представляє синтетичну характеристику та обобщає дію сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів. Система показників інвестиційної привабливості природокористування яка запропонована автором, відображає якісні та кількісні, формальні та неформальні параметри, визначає ні тільки зовнішню, так і внутрішню середу об'єкта природокористування, ризики інвестування.

Застосування методології економічної теорії й економіки природокористування до вивчення процесів формування інвестиційної привабливості природокористування припускає виявлення прийомів і способів пізнання функціонування об'єктів найбільш придатних для вкладення інвестиційних ресурсів з метою досягнення збалансованості в природокористуванні і рішення ресурсно-екологічних проблем. Формуванню інвестиційної привабливості в цій специфічній сфері притаманне інтегрований характер, який обумовлюють використання цілого ряду концептуальних підходів.

Виявлено і з'ясовано, що подальша трансформація економічних відносин спричиняють зміну поглядів на участь інноваційної складової в інвестиційному забезпеченні природокористуванні. Значна роль інновацій є в формуванні інвестиційної привабливості природокористування.

Посилення гостроти та складності екологічних проблем в країні обумовлюють необхідність щодо застосування інноваційних технологічних, технічних, організаційно-економічних рішень в природокористуванні на засадах залучення інвестицій, високих технологій. Важливе значення приділяємо впровадженню наукоємних інноваційних ідей, природозберегаючих технологій, організаційних та управлінських новацій. Добування та експлуатація корисних копалин, контроль щодо станом ресурсно-екологічної безпеки, досягнення біорізноманіття та екологічної рівноваги передбачає використовування високих технологій та ініціативи. На державному рівні визнано значення екологічно безпечного та сталого розвитку України, тому до пріоритетних напрямків інноваційного розвитку економіки віднесено охорона довкілля, енергозбереження, раціональне використання природних ресурсів.

Необхідно створення умов щодо стимулювання інвестиційної діяльності інноваційного характеру в сфері природокористування до яких відноситься наступне: забезпечення якісними середньостроковими і довгостроковими прогнозами; мобілізація ресурсів щодо досягнення збалансованого природокористування згідно визначеними стратегічними пріоритетами, які попередньо узгодженні з домінуючими напрямками стратегії розвитку України на 15 -25 років та етапами переходу до сталого розвитку країни; своєчасне здійснювання моніторингу можливих загроз, ризиків та небезпек природного і антропогенно-техногенного характеру; систематичний аналіз глобальних трендів в економічному розвитку і сфері природокористування, технологічних, організаційних, інституційних змін, удосконалення процесів регулювання та управління інвестиційною діяльністю; державна підтримка визначених пріоритетів та в першу чергу безумовно тих, які зв'язані з виробництвом суспільних благ; узгодження цілей і завдань інвестиційної діяльності на національному, регіональному рівні та рівні суб'єктів господарювання, держаної політики і підприємств.

УДК 627.5

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ МЕЛІОРОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ

К.І.Рижова,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

Проблема раціонального використання та охорони природних ресурсів як у минулому, так і сьогодні набула величезного соціально-економічного значення і є актуальною не лише у зв'язку з здійсненням широкомасштабних гідромеліоративних заходів, а й через виснаження, деградацію або забруднення природних ресурсів.

Меліорація земель є одним із основних шляхів збільшення врожайності сільськогосподарських угідь, які становлять на планеті 10% площі суші, важливою складовою забезпечення сталого виробництва сільськогосподарської продукції і особливо в роки з несприятливими погодно-кліматичними умовами.

Слід відмітити, що в кінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття меліоровані землі країни, займаючи 13,5 відсотків площі сільськогосподарських угідь, забезпечували виробництво кормів для тваринництва майже на 30 відсотків, овочів на 60, льоноволокна на 36, рису на 100 відсотків. Багаторічні дані свідчать, що врожайність на поливних землях удвічі, а то й більше перевищує врожайність на багорних. Ефективне ведення сільськогосподарського виробництва неможливе без застосування зрошення, особливо в південних регіонах України з посушливим кліматом і недостатньою кількістю опадів, у так званих регіонах ризикованого землеробства, де без зрошення вирощувати високі врожаї вкрай важко. Проте в країні в останні роки спостерігається низька ефективність меліоративних заходів, значне зменшення площі зрошуваних земель, деградація ґрунтів, погіршення їх екологічного стану.

Перехід до ринкових відносин господарювання чи не найбільшою мірою негативно відбився саме на гідромеліорації земель, а гострий дефіцит бюджетних коштів, у тому числі й централізованих інвестицій, зумовив майже повну розбалансованість розвитку водогосподарсько-меліоративного комплексу і зробив неможливим нормальне функціонування гідромеліоративних систем та об'єктів.

За останні роки, у результаті значного погіршення ресурсного забезпечення, погіршився стан внутрішньогосподарської меліоративної мережі, знизилась ефективність використання зрошуваних земель, а їх роль у продовольчому забезпеченні держави значно зменшилась. За даними меліоративного кадастру України, хороший еколого-меліоративний стан мають лише 15-20 відсотків зрошуваних земель, 60-70 – задовільний, а 15-20 – незадовільний. Сучасний стан меліорованих земель продовжує залишатися досить складним, оскільки агротехнічні та гідромеліоративні заходи здійснюються на дуже обмеженій території. Із загальної наявності зрошуваних земель більше половини потребують проведення капітальних робіт по реконструкції, підвищенню їх технічного рівня та інших заходів.

Не в кращу сторону змінюється структура посівів та агротехнічних заходів. Цінні зрошувані землі використовуються не повністю та в більшості випадків під монокультури, не виконуються або «забуті» науково обґрунтовані сівозміни, не вносяться необхідні дози добрив, що проявляється в зниженні продуктивності цих земель. Однією із основних причин зниження врожайності та валового збору кормів й іншої сільськогосподарської продукції на зрошуваних землях, поряд з економічними та фінансовими проблемами, є їх незадовільний меліоративний стан.

Практика доводить, що в зрошуваному землеробстві водні ресурси використовуються господарствами не раціонально, і це призводить до погіршення меліоративного стану земель, зменшення урожайності сільськогосподарських культур. Нині практично всі порушення природного середовища і негативні екологічні та соціальні наслідки зрошення та пов'язані з ним гідромеліоративні та водогосподарські будівництва відомі і здебільшого вивчені. Так частина території у зоні зрошуваного землеробства та за її межами зазнала тимчасового підтоплення, що викликано замуленням русел річок, будівництвом каскаду дніпровських водосховищ, невпорядкованими поливами, зрошенням великих масивів з відставанням будівництва дренажу.

Особливої гостроти набуває питання забезпечення природоохоронних заходів при нових формах господарювання на зрошуваних землях, оскільки встановлено, що вони в більшій мірі підлягають екологічним деформаціям, ніж богарні. Земельним кодексом України регламентовано, що ділянки землі які одержані внаслідок приватизації державних та комунальних земель сільськогосподарських підприємств, на яких розташовані та функціонують меліоративні системи, громадянами використовуються спільно на підставі угоди. Проте відсутність ринкових механізмів регулювання виробничої діяльності та ринкових відносин між учасниками виробничого процесу призводить до зниження ефективності використання зрошуваних земель і ресурсного потенціалу водогосподарського комплексу, до нераціонального витрачання як матеріально-технічних і енергетичних так і

водних ресурсів з одного боку. З іншого ж, усі учасники виробничої діяльності матеріально не зацікавлені в раціональному та високоефективному веденні справ оскільки їх діяльність не залежить від кінцевих результатів та ефективності виробництва чи рівня використання ресурсного потенціалу зазначених галузей економіки. Зарубіжний досвід ведення сільськогосподарського виробництва показує, що ринок, особливо на перших етапах його встановлення, не сприяє покращенню екологічної ситуації, і тільки через загальнодержавні програми можливе проведення дійових агро меліоративних заходів по збереженню родючості ґрунтів і агробіоценозу в цілому.

Важливою умовою збереження екологічної рівноваги на меліорованих землях є якість зрошувальної води, адже відомо, що лише близько 50 відсотків цих земель в Україні поливається водами I класу якості, 40 – II, а 10 відсотків – III класу, що є непридатними для зрошення. Враховуючи практично повне припинення робіт з хімічної меліорації ґрунтів та майже повсюдне недотримання науково-обґрунтованих режимів поливу, зрошення є дуже дієвим чинником впливу на ґрунти і веде до їх перетворення, трансформації та корекції природних ґрунтових процесів. Масштаби та інтенсивність прояву найбільш поширеного на зрошуваних землях деградаційного процесу – осолонцювання, зумовлені якістю поливних вод, вихідними властивостями ґрунтів, глибиною залягання та мінералізацією ґрунтових вод. Тому подальший розвиток зрошення повинен проводитись з урахуванням особливостей та закономірностей впливу зрошення на ґрунти.

Виходячи з цього, розвиток зрошення в Україні на сучасному етапі має ставити за мету не тільки збільшення сільськогосподарської продукції, але й збереження та покращення родючості ґрунтів, за умови раціонального використання земельних, водних й інших ресурсів і охорони навколишнього середовища. І, зрештою, водогосподарські та меліоративні заходи, як заходи щодо регулювання водно-повітряного режиму ґрунтів, знову виходять на передній план у зв'язку з глобальними змінами клімату, коли надзвичайної актуальності набуває проблема адаптації аграрного виробництва до нових кліматичних умов. Тому виходячи із вищесказаного, слід зробити висновок, що стратегічним завданням на найближчу перспективу повинно стати відновлення функціонування існуючих зрошувальних систем, що знаходяться в незадовільному технічному стані і які ще не втратили свого потенціалу; вилучення з активного землекористування малопродуктивних земель з подальшою їх ренатуралізацією; підвищення культури землеробства на основі комплексної меліорації земель.

УДК 004:502.13

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

В.О Руденко,

Сумський державний університет

В даний час, на початку XXI ст. для всієї країни забезпечення взаємозв'язку інформаційної сфери і екологічних аспектів є одним з першочергових завдань. Впровадження сучасних інформаційних технологій, що забезпечують ефективніше функціонування системи екологічного управління в Україні, в даний час знаходиться на початковій стадії розвитку не лише в організаційному, науковому, фінансовому плані, але й в ідеологічному. Сьогодні тільки формується інформаційний простір, який би враховував проблему гармонізації життєдіяльності суспільства і екологічну проблему.

Розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій забезпечує зменшення матеріальної складової споживання та виробництва, сприяє скороченню екологосемності та ресурсоемності економічних процесів, поліпшенню екологічної ситуації, ресурсозберіганню. До переваг також можна віднести розширення можливості підвищення кваліфікації робітників, поліпшення умов їх праці та інше. Одним з позитивних ефектів використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у сфері охорони навколишнього середовища

виступає підвищення екологічної ефективності продукції та виробничих процесів, також позначається позитивний вплив на роботі транспорту. Екологічну ефективність можна підвищити за рахунок різних заходів і організаційних процесів, до яких відносять контроль за відходами, системи багаторазового використання матеріалів.

Та не дивлячись на значні переваги використання засобів інформаційних технологій, виявляються й негативні сторони цього процесу. Дуже актуальним залишається питання вирішення протиріч між техніко-економічними досягненнями інформатизації і екологічною безпекою пропонованих інформаційних послуг.

Погіршення та зміна одного з будь-яких параметрів навколишнього природного середовища може супроводжуватися негативною дією на людину. В умовах становлення інформаційного суспільства і науково-технічної революції, постійного збільшення обсягу знань людства значно вагомим стає такий деструктивний параметр природного середовища як інформаційне забруднення.

Серйозною екологічною проблемою є виробництво, використання й утилізація устаткування, яке пов'язане з інформаційною сферою. Наприклад, комп'ютери мають досить короткий термін використання, а в їх виробництві використовуються токсичні речовини, тому потрібно приділяти увагу й утилізації відходів після завершення терміну експлуатації устаткування.

Аналіз джерел, які вивчають проблему впливу новітніх інформаційних засобів, – комп'ютерів, безпроводних пристроїв, мобільних телефонів – показує значний ступінь погіршення здоров'я споживачів цих товарів і послуг, що пов'язані з впливом електромагнітного випромінювання.

Інтенсивне використання електромагнітної та електричної енергії в сучасному інформаційному суспільстві призвело до того, що в останній третині ХХ століття виник й сформувався новий вагомий чинник забруднення довкілля – електромагнітний. До його появи призвів розвиток сучасних технологій передачі інформації та енергії, дистанційного контролю й спостереження, деяких видів транспорту, а також розвиток ряду технологічних процесів. В даний час світовою громадськістю визнано, що електромагнітне поле (ЕМП) штучного походження є важливим значущим екологічним чинником з високою біологічною активністю.

Термін “електромагнітне забруднення довкілля” об'єктивно відображає нові екологічні умови, що склалися на Землі в умовах дії електромагнітного поля на людину та всі елементи біосфери. В даний час проблема електромагнітної безпеки й захисту природного довкілля від дії ЕМП набула великої актуальності та соціальної значущості, у тому числі на міжнародному рівні.

З початку 90-х років сталися зміни в структурі джерел ЕМП, пов'язані з виникненням їх нових видів (стільникового та інших видів персональної і мобільної комунікації), освоєнням нових частотних діапазонів теле- і радіомовлення, розвитком засобів дистанційного спостереження і контролю та інше. Особливістю цих джерел є створення рівномірної зони "радіопокриття", що є нічим іншим, як збільшення електромагнітного фону довкілля.

Концепція нормування електромагнітних полів і випромінювань передбачає:

- Вироблення єдиної системи нормативних значень гранично допустимих рівнів електромагнітних полів і випромінювань;
- Захист природних ресурсів від втрат, обумовлених дією цих полів на різні складові природного середовища;
- Запобігання значним функціональним порушенням екосистем в результаті прямої або непрямої дії полів на ті або інші складові цих систем.

З огляду на те, що збільшується абонентська мережа операторів мобільного зв'язку, кількість користувачів персональних комп'ютерів, з'являється серйозна проблема поширення абонентського устаткування, яке має максимальний негативний вплив на споживача цих продуктів. Тому, оскільки постійно відбувається зростання об'ємів споживання інформаційно-телекомунікаційних послуг, необхідно розробити такі підходи, за якими був

би оцінений збиток від негативного впливу засобів інформатизації на споживачів, а також зіставити вигоди від впровадження цих засобів для суб'єктів ринку з тими витратами, які понесуть споживачі інформаційних товарів і послуг на відновлення свого здоров'я.

Сучасні засоби інформатизації в значній мірі мають негативний вплив на довкілля і здоров'я населення, проте дуже складно досліджувати вплив кожного засобу окремо, тому в більшості випадків оцінюється їх сукупний вплив.

Таким чином, для запобігання інформаційному забрудненню необхідно розробити нові підходи до еколого-економічного обґрунтування доцільності обліку можливих збитків, які пов'язані з погіршенням стану здоров'я населення при ухваленні рішень з розвитку і впровадженню інформаційних технологій. Забезпечити розвиток інформаційно-телекомунікаційних послуг з мінімальною шкодою для здоров'я населення можна шляхом обов'язкового впровадження в практику ухвалення рішень з врахуванням екологічних аспектів цього процесу.

Література

- 1 Гончаренко Е.В. Еколого-економічне обґрунтування розвитку інформаційних технологій на прикладі мобільного зв'язку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.08.01. „Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища” / Е.В. Гончаренко. – Суми, 2004. – 20 с.
- 2 Коломієць В.Ф. Міжнародні інформаційні технології: Навчальний посібник / За ред. проф. В.П. Гондюла. – К. : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2003. – 210 с.
- 3 Сидоренко В.Н. Использование эколого-информационных систем для экономической оценки проектов / Сборник научных трудов семинара «Опыт создания, функционирования и перспективы развития региональных информационно-аналитических центров контроля и прогноза окружающей среды в Российской Федерации» / Под общей ред. проф. Мазура И.И. – Единство, 2001. – 320 с.
- 4 Социально-экономический потенциал устойчивого развития: Учебник / Под ред. проф. Л.Г. Мельника (Украина) и проф. Хенса (Бельгия). – Сумы: ИТД "Университетская книга", 2007. - 1120 с.

УДК 332.122

ПРИРОДНО-РЕСУРСНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТРАНСФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

И.А. Сааджан,

Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины

Важнейшим негативным процессом, влияющим на устойчивое развитие Украины является отсутствие скоординированных действий, и соответствующей законодательной базы, которые проявляются прежде всего в виде недооценки природных ресурсов и природных объектов значимости и трансформационных изменениях роли современных действий. К факторам, препятствующим устойчивому социально экономическому развитию можно отнести следующие условия реализации свойств природных ресурсов и природных объектов как природного капитала:

- ускоренное формирование дефицита на природно-ресурсный потенциал, которое может способствовать ограничению общественного производства;
- сложность или невозможность под воздействием антропогенных преобразований;
- конфликтность развития различных видов природопользования (например, противоречия различных видов природопользования в рамках конкретного пространства);
- слабые побудительные мотивы использования природного капитала в

производственных целях;

- отсутствие опыта, который превращает природный капитал в средство накопления или в средство личного пользования.

- огромная дифференциация доходов населения, которая позволяет концентрироваться природным ресурсам и объектам в руках лиц не имеющих опыта в соответствующей сфере деятельности и использующих ресурс не по прямому назначению (земельных), а не у тех которые на ней работают;

- высокий уровень доходности в сфере деятельности связанной с использованием природных ресурсов, который позволяет перераспределять прибыль в сторону частных интересов и поэтому является фактором, увеличивающим дифференциацию доходов, а также сокращающим развитие такого общественно значимого производства как сельское хозяйство;

- появление в современном экономическом пространстве Украины посылок в пользу использования природного капитала в целях, состоящих на более низком иерархическом с позиции общественной эффективности уровне, которая приводит к действиям, направленным, например, на порчу земель сельскохозяйственного назначения (особо ценного с позиции общественной эффективности варианта использования земельного ресурса) с соответствующим занижением реальной стоимости природного капитала и возможности смены его статуса как земель сельскохозяйственного назначения;

- некавалифицированное использование которое может нанести вред и ограничить дальнейшее использование природного ресурса по наиболее целесообразному с позиции общественной эффективности направлению;

- удорожание продукции за счет привлечения дополнительных звеньев цепочки приращения стоимости;

- постоянный рост значимости природных ресурсов и природного капитала в Украине в связи с отсутствием достаточно надежных альтернативных объектов вложения капитала.

Спецификой современного момента в Украине является передел собственности, расширяющей возможности частного капитала, в том числе на сферу распределения природно-ресурсного потенциала и сужающий соответственно интересы остальных членов общества, включая интересы первичных пользователей. При этом общественная собственность трансформируется в государственно-монополистическую собственность.

Огромный экологический риск, связанный с вовлечением природно-ресурсного потенциала в общественное производство в сочетании с нестабильностью правовой базы, неаккуратное отношение к закону, в особенности состоятельного контингента населения усиливает не только экономическую и социальную опасности, но представляет угрозу среды жизнеобеспечения человека и потому требует развития системы ответственности в сфере ресурсопользования, включая все эти пласты.

Возрастание роли природного капитала как средства накопления и средства платежа, усугубляющиеся экономической неопределенностью ситуации, способствуют постоянному снижению их роли как средства производства. Поэтому сложившееся мнение о том, что право собственности на природные ресурсы и объекты будет способствовать повышению эффективности производства и производственной деятельности достаточно эфемерна.

В условиях расслоения населения по уровню доходов и занижение реальной стоимости природного капитала в современной экономической обстановке частная собственность на природные ресурсы и объекты будет способствовать трансформации прав владения земельными участками не в пользу реального традиционного производителя сельскохозяйственной продукции, что возможно приведет к их разорению и пополнению малоимущих слоев населения.

Капитализация природных ресурсов и природных объектов усиливается их роль как средства обмена, залога, соответственно доля их основных полезных для общества функций, таких как средства производства постоянно снижается.

Природный капитал является национальным богатством. Его специфика и масштаб, рациональное распоряжение им в значительной степени может определять пути и уровень развития целых государств национальных экономик. Однако особое значение природный капитал имеет при формировании конкурентных отношений между регионами. Очевидно, что более богатые природными ресурсами регионы имеют высокие преимущества и возможности разнопланового развития.

Дифференциация природно-ресурсного потенциала и соответственно природного капитала является важным фактором формирования различных стартовых условий развития конкурентных преимуществ региона.

Капитализация природных ресурсов предполагает формирование отношений обеспечивающих их представление в виде ценностей и потому объективную необходимость компенсации ущерба при снижении его стоимости – цельности, качества, условий использования и т.д., а также свойств, которыми он обладает, негативное изменение выполняемых им функций с целью извлечения дохода и которое можно рассматривать как упущенную выгоду.

Соединение природного и производственного капитала способно уменьшить природный капитал и потому носит рискованный характер.

УДК 338:57

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКОЛОГИЗАЦИИ БИЗНЕСА

О.В. Садченко,

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова

Вопросы взаимодействия предпринимательства и окружающей природной среды означают экологизацию инновационной и экономической деятельности, а также вклад деловых структур в решение данного вопроса.

Всемирный Саммит по устойчивому развитию, проходивший в Йоханнесбурге (2002), принял конкретный план действий по реализации целей и задач устойчивого развития общества. Саммит предложил новаторский механизм реализации стратегии устойчивого развития в форме «стратегических партнерств» между правительствами, крупным бизнесом (корпорациями) и общественными организациями. Совершенно очевидно, что переход человечества к устойчивому развитию потребует проявления большей ответственности мирового сообщества за сохранение экосистем, от которых зависит жизнь всей планеты.

Устойчивое развитие требует продуманной системы мероприятий, охватывающей все области деятельности компании. В ее основе – ответственность перед партнерами, клиентами, сотрудниками и населением стран присутствия, повышенное внимание к экологии, серьезные инвестиции в развитие новых технологий, постоянное совершенствование производственных процессов. Объединенная компания успешно реализует комплекс программ, направленных на эффективную защиту окружающей среды, улучшение условий труда, повышение благополучия сотрудников и их семей, создание условий для социально-экономического развития регионов. Конструктивный диалог бизнеса и общества является гарантией социальной стабильности, без которой невозможно долгосрочное и успешное развитие бизнеса. В 90-е годы развитые страны практически полностью перешли от политики «гигиенического нормирования», замеров ПДК в «конце трубы» к стимулированию такого производства, которое изначально было бы экологически нормированным, а именно к «технологическому нормированию» прямо стимулирующее эффективное технологическое перевооружение предприятий. Современное экологическое регулирование предпочитает штрафным санкциям создание «положительных экономических стимулов», так как современная экологическая политика предполагает, что бизнес сегодня уже готов к тому, чтобы ставить знак равенства между лучшей и чистой технологией. Государству выгодно развитие инновационного экологического потенциала. Повышение

благополучия постиндустриальных стран в последние два десятилетия более чем наполовину обусловлено инновациями. “Стратегией безопасного будущего”, компания продолжает внедрять инновационные технологии XXI века и активно использовать экологически чистые источники энергии. Ответственный бизнес обязан заботиться об охране окружающей среды, и такой подход базируется на принципах: обязательности экологического прогресса; основа такого прогресса – инвестиции в инновации; необходимости поддерживать международные и национальные экологические инициативы.

Партнерство и сотрудничество в области развития экологически приемлемого предпринимательства, а также становление отрасли экологических услуг предполагает: во-первых, изучение мирового опыта в области законодательно-нормативных документов, правил и свое экологическое законодательство и экологическую практику Украина должна привести в соответствие со стандартами и требованиями Европейского Союза; во-вторых, формирование специалистов по созданию систем управления экологической деятельностью предприятий и экологически ориентированных предпринимателей; в-третьих, проведение экологического аудита. Темпы роста экономической и экологической эффективности производственно-хозяйственной деятельности в решающей мере будут определяться тем, каким образом совершенствуется материально-техническая база объектов комплекса, как быстро и в каких масштабах обновляются техника и технология в направлении их соответствия экологическим требованиям сегодняшнего и завтрашнего дня, сколько средств выделяется на реализацию природоохранных программ, проектов. Проект или программа по своим свойствам оказывающие влияние на окружающую среду, могут, наряду с прочими последствиями, вызвать экологические выгоды или потери в зависимости от того, улучшит или ухудшит общую экологическую ситуацию реализация данного проекта. В настоящее время обычной практикой является выполнение исследований, пытающихся найти ценностное значение улучшения или ухудшения состояния окружающей среды, например, определить размер совокупной выгоды, предоставляемой рекреационными территориями и национальными парками.

Основным обобщающим показателем экономической эффективности технико-технологических нововведений является показатель эколого-экономического эффекта от внедрения инновационных процессов. При расчетах экономического эффекта в первую очередь должен соблюдаться народнохозяйственный подход, т.е. должны учитываться результаты не только по месту применения технико-технологических нововведений, но и в смежных отраслях с позицией их влияния на конечные показатели развития экономики страны. При оценке эффективности организационных инноваций их подразделяют на две группы: 1) нововведения, требующие определенных дополнительных одновременных затрат (капитальных вложений); 2) нововведения, не требующие дополнительных инвестиций.

Аспекты экологически ориентированного предпринимательства в мировом сообществе связаны с быстрым развитием технологий и процессов, снижающих воздействие на окружающую среду, а также с ускоренным формированием рынка экологических услуг, который требует соответствующего развития маркетинговых средств управления этим рынком. Целью разработки теоретических основ экологического маркетинга как полифункциональной и многовекторной системы подходов, приемов, методов и инструментов формирования рыночных механизмов управления и контроля за соблюдением эквивалентности сделок, заключается в том, чтобы суммирующее воздействие на природу не увеличилось. Эффективность внедрения в компании экологического маркетинга и систем экологического управления выражается в прямых выгодах, которые связаны с возможностью расширить рынок сбыта продукции, но для этого необходимо повысить конкурентоспособность отечественных товаров с целью их продвижения как на внутреннем, так и на мировом рынке. Дело в том, что в настоящее время мировой рынок развивается в направлении усиления внимания к экологическим свойствам товаров и услуг. С этим необходимо считаться и украинским товаропроизводителям, если они хотят на равных конкурировать с зарубежными фирмами. Существуют и косвенные выгоды, включающие

улучшение мотивации сотрудников компании, отношений с местным населением, повышение общего уровня экологической культуры населения страны, репутацию компании.

В условиях рыночных отношений экологический маркетинг играет важную роль как инструмент внедрения устойчивого (экологически сбалансированного) бизнеса. Кроме того, он дает возможность местным громадам организовать устойчивое развитие соответствующих территорий в условиях административно-территориальной реформы. Расширение прав и возрастание самостоятельности местных органов власти в Украине предопределяют необходимость перехода от территориального управления, которое фактически выполняет лишь функции администрирования с территориальными признаками, к территориальному менеджменту, который содержит в себе такие дополнительные функции как территориальное планирование, экологическую экспертизу и аудит, а также экологический маркетинг. Экологический маркетинг может быть эффективным средством реализации концепции устойчивого развития на местном и региональном уровнях. Экологический маркетинг является инструментом, обеспечивающим устойчивое развитие на основе распространения экологически сбалансированных видов производства и распределения в условиях появления новых экологических потребностей (потребность в экологической безопасности).

УДК 332.3

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

А.Л. Северенчук,

Житомирський державний технологічний університет

Вже друге десятиліття поспіль світове співтовариство докладє зусиль для реалізації програмних цілей Порядку денного на ХХІ століття. Одним із активних координаторів цього процесу є Комісія зі сталого розвитку (у складі Економічної і Соціальної Ради ООН). Програмою роботи Комісії на 2004-2017 рр. визначені дворічні цикли, присвячені реалізації концепції сталого розвитку у різних сферах життєдіяльності суспільства. На даний момент триває третій дворічний цикл (2008-2009 рр.), в ході якого розглядаються проблеми сільського господарства, розвитку сільських регіонів, землекористування та ін.

Землекористування не даремно опинилося в центрі уваги, оскільки земельні ресурси, зокрема, способи їх використання є потужним фактором впливу на сталість розвитку. На глобальному рівні найбільш гострими на сьогодні є проблеми деградації земель, збільшення кількості посушливих районів та пустель. Посилення процесів деградації земель знижує продуктивність їх використання, а це, у свою чергу, посилює дефіцит продовольства та підвищує рівень цін на нього. У поєднанні зі зростанням народонаселення на планеті такі процеси загострюють проблеми бідності, голоду, вимушеної міграції населення. Екологічними наслідками деградації земель є загроза біорізноманіттю, збільшення емісії двоокису вуглецю, тобто подальші кроки до зміни клімату.

Обговоренню проблем землекористування та шляхів їх розв'язання була присвячена шістнадцята сесія Комісії зі сталого розвитку, що пройшла 5-16 травня 2008 року в Нью-Йорку. Насамперед, учасниками сесії були визначені фактори, що стримують реалізацію цілей сталого розвитку. Зокрема, існує ряд перешкод на шляху забезпечення сталого землекористування.

Соціально-економічні перешкоди. Чисельність людства постійно збільшується і цей фактор, одночасно з дією закону зростання потреб, обумовлює необхідність нарощування обсягів суспільного виробництва. Кількість земельних ресурсів є величиною постійною і не може зростати відповідно. Тому, у зв'язку з необхідністю виробництва додаткового продовольства та сировини для промисловості, посилюється навантаження на землю. Паралельно відбувається процес розростання міст і зменшення площі сільськогосподарських угідь та земель, які виконують екологічні функції.

Інституційні перешкоди. Результати досліджень показують, що в багатьох країнах

світу не достатньо врегульовані відносини власності на землю. Це стримує мотивацію до підвищення ефективності землекористування, надходження інвестицій у дану сферу.

Технологічні перешкоди. Для країн, що розвиваються додатковою причиною проблем у землекористуванні є їх технологічна відсталість. Такі процеси, як оцінка антропогенного впливу на земельні ресурси, аналіз якості ґрунтів, ступеня їх деградації потребують запровадження нових інформаційних технологій та систем.

Поряд із констатацією факторів, що стримують стале землекористування на сесії було узагальнено накопичений досвід та передові методи управління різних країн. Це достатньо широкий набір заходів різного характеру – організаційного, економічного, інституційного, що показали на практиці позитивні результати, зокрема:

- комплексне управління земельними ресурсами. Комплексність реалізується в декількох аспектах. По-перше, земельні ресурси розглядаються у тісному взаємозв'язку з іншими елементами природного середовища (наприклад, водними ресурсами) і на цій основі приймається управлінське рішення. Такий підхід дозволяє уникати ситуацій, коли зусилля в напрямку покращення одного компонента природного середовища відгукуються негативними наслідками для інших компонентів. По-друге, в багатьох країнах система землекористування – це своєрідний синтез нових технологій та традиційних способів обробітку ґрунту. Часто підкреслюється, що більше шансів на успіх мають земельні реформи, які враховують культуру та традиції суспільства;

- політика розподілу земельних ресурсів. Ряд країн розробили і запроваджують заходи із розподілу земельних ресурсів на цільові категорії. Критерієм віднесення земель до певної категорії є найвища продуктивність їх використання. Насамперед, даний захід має на меті відокремлення найбільш родючих земель, які доцільно використовувати для сільськогосподарського виробництва;

- інституційні перетворення. Також мають декілька напрямків запровадження. Відбуваються поступові реформи, що гарантують права власності на землю для різних соціальних груп. Одночасно запроваджуються механізми транспарентного (прозорого) управління земельними ресурсами, відбувається передача більших повноважень від загальнодержавних до місцевих суб'єктів управління. Це дозволяє дещо знизити трансакційні витрати;

- вдосконалення економічного механізму. Поряд із традиційним підходом, який передбачає справляння плати за користування окремими видами природних ресурсів (наприклад, плата за землю), сьогодні активно запроваджуються, так звані, платежі за екосистемні послуги. Це компенсація, що сплачується постачальникам екосистемних послуг їх споживачами. Прикладами екосистемних платежів, пов'язаних із землекористуванням, є платежі за послуги із забезпечення водою певної якості, платежі за поглинання вуглецю, платежі за збереження біорізноманіття, платежі за естетичні цінності природи;

- стратегічні екологічні оцінки. Вагомим кроком в напрямку екологізації економіки є активне запровадження багатьма країнами такого механізму як «оцінка впливу на навколишнє середовище». Цей інструмент дозволяє ще на стадії проектування певної діяльності визначити потенційні напрями впливу на довкілля, в тому числі на земельні ресурси, запобігти негативним процесам.

На травень 2009 року заплановано проведення сімнадцятої сесії Комісії зі сталого розвитку. На порядок денний сесії виносяться питання з прийняття програмних рішень за результатами роботи протягом дворічного циклу 2008-2009 рр., визначення пріоритетів у забезпеченні сталого землекористування. Серед цих пріоритетів – подальший розвиток комплексного підходу у землекористуванні; посилення потенціалу ефективного землекористування через кадастрові обстеження, зонування території, забезпечення доступу до інформаційних систем; забезпечення гарантій землеволодіння.

Література:

1. Комиссия по устойчивому развитию. Доклад о работе шестнадцатой сессии (11 мая 2007 года и 5–16 мая 2008 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ

Б.О.Сидорук,

Тернопільський інститут агропромислового виробництва УААН

У процесі господарської діяльності людини токсичними речовинами можуть забруднюватися всі три середовища біосфери – атмосфера, гідросфера та літосфера. Більшість забруднюючих елементів за своїм походженням і локалізацією пов'язані з літосферою, тобто ґрунтом, але існує велика вірогідність того, що з перших двох середовищ токсикант теж зрештою потрапить у верхній природний шар земної кори.

Проблема одержання високоякісної сільськогосподарської продукції за умов зростаючого накопичення на земельних угіддях забруднюючих речовин є не менш актуальною, ніж валове збільшення виробництва продуктів харчування. Забруднення ґрунту і накопичення токсичних речовин у рослинах може призвести не лише до зниження їх урожайності та харчової цінності продукції, а й викликати захворювання людей. У зв'язку з цим шкідливий вплив токсичних речовин на якість продукції рослинництва слід розглядати в таких аспектах: 1 – зниження поживної цінності; 2 – погіршення кулінарних та технологічних властивостей (придатність до промислової переробки, зберігання тощо); 3 – токсикологічному.

Шкідливі сполуки, які виявляють у рослинах та продуктах їх переробки, за походженням можна поділити на чотири групи:

1 – ті, що надходять у рослини зовні (нітрати, пестициди, викиди промислових підприємств);

2 – речовини, що утворюються в процесі переробки або зберігання;

3 – харчові домішки;

4 – природні токсиканти (ціаніди, естрогени тощо).

Їхній вплив може проявлятися в гострій або хронічній формах отруєння, вони здатні викликати мутагенні, канцерогенні й тератогенні ефекти. Споживання екологічно забруднених продуктів харчування спричиняє поширення великої кількості інфекційних хвороб і чинить визначальний вплив на здоров'я нації.

При цьому застосування в сільськогосподарському виробництві мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин, нових технологій, досягнень селекції, здавалося б, відкриває можливості не лише постійно підтримувати високу продуктивність використовуваних земель, а й підвищити родючість деградованих угідь. Проте, багато нововведень виявилось справжнім екологічним лихом. З впровадженням новітніх технологій вирощування культурних рослин та утримання тварин спрощуються взаємозв'язки, які існували в природних біогеоценозах, і змінюється кругообіг речовин у біосфері. Так, перехід до утримання тварин на великих фермах супроводжувався нагромадженням на обмежених територіях великої кількості відходів. В останніх, азотні та деякі інші речовини переходять у розчинні форми, які швидко випаровуються, визолнюються або розкладаються ґрунтовими водами, просочуються у підземні горизонти чи вимиваються дощовими потоками у ріки. В цьому випадку протидіяти втратам поживних речовин і сприяти захисту довкілля від забруднення потрібно шляхом правильного зберігання і кагатування тваринницьких відходів, раціонального їх використання у сільськогосподарському виробництві.

Досить негативний вплив на стан земельних угідь спричиняє забруднення навколишнього середовища продуктами неорганічного синтезу, період розпаду яких займає сотні років.

Посилаючись на досвід країн Європи, в сільському господарстві пропонуються наступні способи утилізації утворених відходів, як органічного, так і неорганічного походження:

– органічні відходи (зелена маса, харчові рештки) повинні використовуватися для приготування компостів;

– паперові відходи потрібно спалювати у закритих печах (не допускається на відкритому

повітрі) для подальшого використання отриманої енергії для виробничих цілей;

– інші неорганічні відходи: упаковки від мінеральних добрив і металічні вироби необхідно зберігати у спеціальних приміщеннях для подальшої відправки до пунктів збирання відходів;

– пусті упаковки із засобів захисту рослин зобов'язані приймати виробники або дистриб'ютори цих отрутохімікатів. При цьому їх не можна використовувати для інших цілей, а також спалювати, викидати на сміттєсховище чи закопувати.

Ми акцентуємо увагу спеціалістів на тих природоохоронних заходах, що можуть зменшити забруднення ґрунтів і сільськогосподарської продукції нижче, так званого, допустимого рівня забруднення, який має місце при дотриманні всіх санітарно-гігієнічних вимог при роботі із засобами хімізації. Хоч кількість і різноманітність цих заходів поки що невеликі, проте в багатьох випадках вони можуть виявитися достатньо ефективними.

Практика високорозвинених країн світу свідчить, що слід переходити на екологічні методи землеробства, обмеживши при цьому застосування хімічних засобів. В першу чергу, це стосується обмеження використання засобів захисту рослин, які спричиняють сильну токсичну дію, раціоналізації застосування мінеральних добрив.

Важливу роль необхідно приділити застосуванню добрив органічного походження, вапнуванню кислих ґрунтів, яке не лише поліпшує агрохімічні властивості останніх, а й є універсальним способом переведення важких металів у недоступні для рослин сполуки, прискорення детоксикації багатьох пестицидів тощо. Цей меліоративний прийом дозволяє зменшити забруднення рослин такими, здавалося б, малорегульованими шкідливими речовинами, як радіонукліди.

У зонах забруднення ефективним заходом зменшення вмісту шкідливих речовин у продуктах харчування може бути раціональне розміщення сільськогосподарських культур. Так, у придорожній смузі на відстані 100–200 м від автомагістралей не слід вирощувати овочеві та ягідні культури й особливо ті, яким властива підвищена здатність накопичувати свинець, кадмій та інші важкі метали. Не слід їх також розміщувати поблизу підприємств, що викидають у навколишнє середовище шкідливі речовини. Треба переглянути практику розміщення овочево-молочних господарств у безпосередній близькості від великих індустріальних міст або в зоні впливу промислових комплексів. Тут доцільно рекомендувати вирощування технічних або зернових культур. Такі ж заходи пропонуються й для районів геохімічних аномалій.

Особливу увагу необхідно приділяти екології тих ґрунтів, на яких вирощують сільськогосподарські культури, призначені для виготовлення продуктів дитячого та дієтичного харчування.

Вагоме значення у природоохоронній роботі має виховання в населення розумних потреб щодо споживання матеріальних благ. Винятково важливим є вторинне використання матеріалів, особливо тих, запаси яких обмежені. Завдяки рециркуляції вдається повернути виробництву до 47,21% срібла, 40 – свинцю, 27 – цинку, 20% олова, нікелю та ртуті.

Таким чином, потрібно здійснювати комплекс заходів, що в перспективі зможе істотно покращити стан справ у раціоналізації використання ґрунтів і оздоровлення навколишнього середовища. Важливу роль при цьому повинно відіграти усвідомлення єдино правильної істини – тільки людина відіграє провідну роль у створенні екологічно чистого і здорового довкілля.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ

С.Ф. Слесаренко, Інститут проблем ринку та економіко – екологічних досліджень НАН України

На п'ятій Пан-Європейській конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи» (Київ, 2003) конкретизовано політичні аспекти для України, щодо сталого розвитку. Це Конвенція про охорону і сталий розвиток Карпат, Декларація міністрів України, Росії і Білорусі про екологічне оздоровлення басейну Дніпра, Заява про освіту з метою сталого розвитку, Стратегія екологічного партнерства і співробітництва країн регіону ЄЕК ООН, Міністерська декларація щодо екологічної політики на перші 10 років ХХІ ст.

Відмінною ознакою і фундаментальним принципом сталого розвитку є екосистемний підхід до вирішення проблем будь-якого масштабу і рівня: глобального, регіонального, національного та місцевого.

На реалізацію такого підходу в Україні спрямована Комплексна програма впровадження на національному рівні рішень, ухвалених на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002), затверджена Кабінетом Міністрів України у 2003 р.

Екологічні системи, їхній потенціал мають оцінюватися не тільки як ресурсна база екологічного зростання, а і як «природні основні фонди» для забезпечення життєдіяльності суспільства, домівка всього живого на Землі, для підтримання яких у належному стані потрібно постійно вкладати капітал. Тобто оцінювання екосистемного потенціалу має бути інтегральним: як економічний ресурс сталого розвитку і як екологічний ресурс життєдіяльності біотичної спільноти, й зокрема, її «розумного» представника - людини, що не хоче вкладати накопичений унаслідок використання природи капітал на відновлення її екосистем.

Отже інтегральна оцінка екосистемного потенціалу (глобального, регіонального, національного, місцевого) - це цілісна оцінка одночасно економічного ресурсу забезпечення життєдіяльності і розвитку суспільства та екологічного ресурсу підтримання функціонування й відтворення екосистем як середовища життєдіяльності живих організмів.

Система інтегральної оцінки потребує розроблення національної науково-методологічної і нормативно-правової бази. Поки що такої цілісної системи немає, хоча окремі її елементи відпрацьовані, але не набули широкого практичного застосування. Це кадастри природних ресурсів та екологічний моніторинг. Сфера їх застосування обмежена орієнтацією на ресурсне забезпечення економіки.

Саме з цією метою була запроваджена в 2007 р. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року [1], яка базується на принципах:

- рівності трьох складових розвитку держави (економічної, екологічної, соціальної), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку, врахування екологічних наслідків під час прийняття економічних рішень;
- екологічної відповідальності, який потребує запровадження відповідальності за будь-які порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- запобігання, який передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах державної екологічної експертизи, а також проведення державного моніторингу навколишнього природного середовища;
- інтеграції питань охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів (екологічних цілей) в секторальну політику на тому ж рівні, що й економічні та соціальні цілі;
- "забруднювач та користувач платять повну ціну", який передбачає запровадження для забруднювача стимулів щодо зниження рівня негативного впливу на навколишнє природне середовище та повної відповідальності користувача за стан наданих йому у користування природних ресурсів, а також зменшення впливу його діяльності

(бездіяльності) на стан цього середовища;

- міжсекторального партнерства та залучення до реалізації політики усіх заінтересованих сторін, який наголошує, що лише шляхом спільного розв'язання нагальних проблем можливо забезпечити успішну реалізацію екологічної політики.

Крім того повинна бути взаємозалежність між макро – та місцевою екологічною політикою. Необхідно узгодження інтересів щодо забезпечення екологозбалансованого розвитку територій, зокрема причорноморських.

Однак і сьогодні врахування природних особливостей екосистем та особливої ролі водно-болотних угідь як невід'ємної частини Чорного моря в збереженні його чистоти та сприятливого для людини оточуючого середовища нагальним принципом при плануванні розвитку цих територій.

В той же час водно - болотні угіддя є майже ідеальними для створення зон рекреації. Наприклад, на території Пересип – Лузанівка (м. Одеса), крім загальновідомого впорядкованого міського пляжу Лузанівка, ще збереглася низка природних пляжів, що починається від Лузанівки і простягається до Ярмаркової площі . Ці пляжі завжди були стихійними, а з початком ринкових змін стали використовуватися окремими приватними особами ("Будинок Павлова", "Елінг заводу ЗОР") та установами (Будинок відпочинку кабельного заводу) [2, с. 30-31]. На жаль, деякі з цих пляжів стали закритими для місцевого населення зонами, які таким чином втратили гарантоване Конституцією та іншими нормативними актами України право на загальне водокористування.

Крім населення, що проживає на території Пересип - Лузанівка (більш ніж 260тис. чоловік), пляжами користуються й мешканці всього міста та гості Одеси. З початком ринкових реформ соціальний простір для відпочинку дітей та дорослого населення, особливо його соціально - незахищеної частини, стає все вузким (за відсутності фінансування закриті безкоштовні спортивні школи та дитсадки, паркові зони та спортивні майданчики все більше поглинаються інвесторами та будівельниками комерційного житла). Таким чином збереження та відновлення низки природних пляжів території Лузанівка – Ярмаркова площа стає питанням першочергового значення для забезпечення соціального захисту населення міста. Цьому сьогодні сприяє економічна ситуація на більшості промислових об'єктів Пересипу, які або припинили свою діяльність, або перепрофілювалися, або значно скоротили обсяги виробництва.

Для подальшого переорієнтування території Пересип – Лузанівка в рекреаційну зону та підвищення її рекреаційного потенціалу за ініціативи громадськості пропонується створення на узбережжі Чорного моря від Лузанівки до Нафтового терміналу пішохідної та велосипедної набережної, яка має бути організована з одночасним зазначенням 100 - метрової санітарно-захисної смуги вздовж узбережжя Чорного моря

Література

1. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року // Розпорядження КМУ від 17 жовтня 2007 р. № 880-р [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=880-2007-%F0>.

2. Еколого-економічна оцінка розвитку територій (на прикладі промислово-рекреаційної зони «Пересип-Лузанівка»). – За науковою редакцією Т.П. Галушкіної – Одеси: ТОВ «Інвац», 2007.-44с.

**ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗОНУВАННЯ ПРИМОРСЬКИХ МІСЬКИХ
ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ М. ОДЕСИ)**

*О.М. Слюсаренко, Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень НАН України*

По оцінкам фахівців приморські території є специфічним утворенням і мають свої екологічні, соціальні, економічні особливості. Важливою рисою природно-територіальних комплексів є їх рекреаційна цінність, можливості організації лікування і відпочинку населення. Морське узбережжя – це особливий ландшафтний регіон, а тому виділяють таке поясне зонування приморських територій [1, с.189]:

- I пояс (прибережна смуга 1,5-3,0 км) – переважно використання для курортної галузі;
- II пояс (приморська територія 5,0-30,0 км) – використовується для селітебного, курортно-туристичного, промислового, сільськогосподарського та іншого призначення;
- III пояс (зовнішня зона регульованого режиму 60,0-80,0 км) – забезпечує функціонування двох перших зон.

Однак, можна стверджувати, що логічною є оцінка рентних переваг внаслідок розташування об'єкта в екологічно-привабливій зоні міста відносно моря, тобто мова йде про визначення локальних факторів, які проявляються в межах окремої земельної ділянки і корегують її цінність (вартість) в межах економіко-планувальної зони. Так, згідно зі ст.7 Закону України «Про плату за землю» пропонується корегувати розмір орендної плати за землю міських приморських територій в межах санітарно-захисної смуги. Можна запропонувати таку приблизну схему коригування плати за землю приморських міст на рентних засадах [2]:

- 1) ділянка розташована в межах до 100 м від моря – коригуючий коефіцієнт 5;
- 2) ділянка розташована в межах 100 м – 2000 м від моря – коригуючий коефіцієнт 2;
- 3) ділянка розташована в межах більше ніж 2000 м від моря – коригуючий коефіцієнт 1.

Цей же підхід можна покласти в схему визначення локальних факторів при грошовій оцінці землі. Особливо це актуально для територій курортно-рекреаційного статусу, які водночас є промисловими центрами. Саме до таких поліфункціональних територій належить м. Одеса.

Приморське і прикордонне економіко-географічне положення створює місту і всьому регіону широкі можливості для розвитку туризму та рекреації. Щороку до м. Одеси приїжджає на відпочинок понад 1 млн. чоловік (переважно неорганізованих відпочиваючих).

Разом з тим, небезпечні геологічні процеси, зокрема зсуви і обвали на схилах морського узбережжя, провали над підземними виробками (катакомбами), підтоплення більш як 2/3 міської території, а також забудова найбільш привабливих та наближених до морського об'єкту ділянок призвели до того, що територія курортно-рекреаційної смуги стає вкрай обмеженою для використання її для цілей оздоровлення та відпочинку населення.

В плані гідрологічних особливостей території необхідно відмітити наступне. Головною територіальною проблемою щодо охорони земель міста є прибережна морська акваторія з лиманами, а також приморська частина міста з системою поверхневого стоку. Дане питання в плані екологічної характеристики міста є надзвичайно важливим. Його вирішення направлено на покращення екологічної ситуації через задіяння законодавчої бази Водного та Земельного кодексів України на базі містобудівної документації, шляхом визначення параметрів водоохоронної зони та прибережної захисної смуги міста Одеси. Разом з тим, у містах на водоохоронні зони повинно розповсюджуватися обмеження у використанні земельних ділянок, встановлене для прибережних захисних смуг відповідно із

ст.62 Земельного Кодексу.

Так, згідно чинного законодавства, зокрема ст.88 Водного Кодексу, прибережна захисна смуга вздовж морів і лиманів співпадає з водоохоронною зоною і становить не менше 2-х км, а ст.58 п.1.б і ст.59 п.4 Земельного Кодексу (ЗК) відносить прибережні захисні смуги до земель водного фонду, які можуть передаватися тільки на умовах оренди для сінокосіння, рибогосподарських потреб, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт. Аналіз господарського комплексу міста в межах нормативної 2-х км водоохоронної зони наочно демонструє неможливість дотримання цих вимог. Так, нормативні водоохоронні зони і прибережні захисні смуги займають площу 7970 га., що становить майже 50% всієї території міста. На цій території розташовано біля 115 промислових підприємств різних форм власності (майже 40% об'єктів усього промислового комплексу міста), біля 56% загальноміського обсягу житлового фонду. Площа земель рекреаційних закладів в межах водоохоронних зон складає приблизно лише 560 га, або 9,3% від її території. Разом з тим, в межах водоохоронних зон міста нараховується біля 60 промислових підприємств і виробництв IV-V класів шкідливості з СЗЗ 100-50 метрів. Враховуючи вищезазначене, доведено, що важливим напрямком реалізації нової стратегії просторового розвитку є методологія планування - зонінг прибережної смуги, організація нових територіальних структур (вільних економічних туристично-рекреаційних зон, національних парків та спеціалізованих комплексів).

До цієї категорії земель віднесені також території рекреаційно-оздоровчих закладів, які на сьогодні не діють. Законодавчо-регламентовані заходи щодо розвитку природних парків, обмеження господарчої діяльності в двокілометровій охоронній зоні моря сприяють поліпшенню якості природного середовища. Згідно з затвердженою Концепцією сталого розвитку населених пунктів України повинна «розширюватися система приміських природоохоронних територій з подвійною функцією: як легенів міст та зон коротко часового відпочинку». [3]

Констатуючи вищезазначене, можна стверджувати, що головними організаційними заходами, які необхідно здійснити найближчим часом є:

- розробка планів землекористування в рекреаційних зонах з визначенням власників землі та нерухомості, а також проведенням інвентаризації та стандартизації туристичних закладів та інших об'єктів;

- на базі рентного підходу запровадження практики визначення удорожчуючих коефіцієнтів орендної плати за землю в межах нормативної водоохоронної зони;

- створення територіальних (муніципальних) бюджетних фондів і розвитку інженерно-транспортної інфраструктури на основі впровадження рентної складової за використання туристичних природних ресурсів (пляжі, мінеральні води, лікувальні грязі, земельні ділянки тощо);

- внесення відповідних змін в проект Генерального плану м. Одеси

Реалізація цих заходів дозволить суттєво підвищити інвестиційну привабливість Одеси та посилити його імідж як міста – курорту.

Література

1. Природне середовище у сучасному вимірі – Том I.: С.І.Дрогунцов, М.А.Хвесик, Л.М.Горбач, П.П.Пастушенко

2. Закон України «Про плату за землю» № 2535 – XII від 3.07.1992р.: за станом на 05.03.2009р.

3. Екологічний менеджмент та аудит рекреаційних територій (концептуальні засади та організаційні механізми): Монографія. – Під редакцією д.е.н. Т.П. Галушкіної. – Одеса: Видавництво ТОВ «ІНВАЦ», 2006. – 184 с.

**АСПЕКТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЛОЙ СРЕДЫ В УСЛОВИЯХ
СОВРЕМЕННОГО СТРОИТЕЛЬСТВА***И.А. Смородинова,**Харьковская национальная академия городского хозяйства*

На фоне высоких темпов гражданского строительства, значительно возросло и применение «новых» конструкционных и отделочных материалов, равно как и ранее незнакомых национальной практике строительных технологий. Многие из них недостаточно изучены как сами по себе, так и во взаимосвязи между собой, и остальными элементами здания, совместно формирующими экологическое качество внутренней среды. Одним из наиболее значимых аспектов экологической безопасности жилья является *качество внутреннего воздуха* (Indoor Air Quality - IAQ).

Проблемы, связанные с загрязнением воздуха помещений являются мировыми по масштабу, - данные Всемирной Организации Здравоохранения (ВОЗ), свидетельствуют о том, что воздух в помещении в 4-6 раз грязнее воздуха городских улиц.

Особенное беспокойство вызывает тенденция к увеличению применения в процессе строительства, реконструкции и отделки синтетических (в частности, полимерных) материалов, которые могут входить в состав одновременно нескольких элементов здания, от основной конструкции до предметов интерьера. Использование материалов этого класса в большинстве случаев сопровождается миграцией в воздух токсичных веществ. Исследования российских ученых подтверждают данную закономерность на примере стирола, который является одним из наиболее распространенных загрязнителей воздуха закрытых помещений. Его суточное поступление с атмосферным воздухом составляет 6 мкг, с воздухом в городах с источниками выбросов стирола - 400 мкг, с воздухом помещений - 6-1000 мкг соответственно. По данным отчетов ВОЗ концентрация стирола в окружающей воздушной среде сельской местности, как правило, не превышает 1 мкг/м³, тогда как воздушная масса закрытых помещений может содержать несколько единиц мкг/м³, и до нескольких десятков мкг/м³ в недавно построенных домах. Потенциально опасными результатами воздействия стирола на здоровье, являются его канцерогенность, генотоксичность и неврологические воздействия, включая воздействие на развитие человека. [1]

Осуществление эффективного государственного контроля качества воздуха жилой среды является крайне затруднительным, так как в санитарных и строительных нормах и правилах, регламентирующих строительство и эксплуатацию жилых и общественных зданий, отражена лишь небольшая доля эколого-гигиенических требований, отвечающих особенностям новой современной практики. При этом нормативные требования, равно как и методы оценки качества жилых объектов в большинстве своем установлены для отдельных факторов жилой среды, без учета условия, что человек в помещении подвержен комплексному воздействию элементов здания и его инфраструктуры[2]. Это значительно увеличивает риск для здоровья населения в жилых объектах, даже в случае полного соответствия существующим государственным требованиям. Из обзора материалов отчета Скандинавского семинара «По улучшению микроклимата помещений» («For a better indoor climate»), следует, что и в Европе соблюдение регламента в строительстве отнюдь не гарантирует микроклиматического комфорта.

С целью практического изучения степени экологической безопасности современной жилой среды на Украине, была проведена серия экспериментальных исследований, включавших химический анализ качества внутреннего воздуха в ряде жилых и общественных зданий по наиболее распространенным в данных условиях загрязняющим веществам, в т.ч. фенол, формальдегид, аммиак, стирол. Для согласования порядка исследования, методики отбора проб, а также оценки полученных результатов были привлечены эксперты государственной санитарно-эпидемиологической службы. В ходе работы было обнаружено отсутствие официально зарегистрированных, релевантных для

данного типа исследования, методик и нормативов. В результате, отбор проб проводился в соответствии с методикой, разработанной для контроля воздуха на предприятиях. В качестве норматива была принята предельно допустимая концентрация (ПДК) для атмосферного воздуха. В результате лабораторных анализов проб воздуха в каждом исследуемом помещении было зафиксировано несоответствие фактических концентраций действующим государственным нормативам ПДК хотя бы по одному показателю. Кратность превышения колебалась в пределах от 1,5 до 80 раз. При этом, по данным стационарных постов наблюдения за качеством атмосферного воздуха в районе расположения исследуемых объектов, не выявлено превышение нормативов ПДК по соответствующим показателям, что свидетельствует о внутренних источниках загрязнения воздуха.

Таким образом, в ходе проведенного исследования подтверждается наличие угрозы экологической безопасности современной жилой среды в отношении качества внутреннего воздуха закрытых помещений.

Кроме того, в результате работы можно сделать вывод о необходимости обновления существующих подходов, используемых для оценки качества объектов гражданского строительства, в части пересмотра факторов риска, с учетом особенности комплексов воздействий внутри помещений, степени распространенности определенных загрязнителей, новых данных о влиянии их на здоровье и т.д.

Европейская практика показывает, что изучение и регулирование аспектов жилищной экологии и гигиены на государственном уровне – крайне сложная задача, в частности, из-за множества факторов неопределенности в виде индивидуальных предпочтений строителей и самих владельцев. Следовательно, минимизация рисков загрязнения жилой среды требует участия на всех уровнях принятия решений: на правительственном, производственном и на уровне индивидуального потребителя.

Одной из основных задач, решение которых крайне необходимо на пути преодоления проблемы качества жилой среды на Украине, является разработка модели принятия решений, построенной на обобщении подробных сведений о соотношении «метод строительства – экологический эффект», которая бы включала описание последствий выбора материалов, архитектурно-планировочных решений, технологии строительства, способа эксплуатации и технического обслуживания зданий. Данная модель должна лечь в основу рекомендаций, предназначенных для владельцев жилья, административных зданий, и в целом, всех заинтересованных сторон, не обладающих профессиональными знаниями по данному предмету.

Литература

1. Рекомендации по качеству воздуха в Европе/Пер с англ.-М.:Издательство «Весь мир», 2004/с.122-123.
2. Ю.Д. Губернский, Н.В. Калинина, Л.М. Текшева //Обоснование классификации качества жилой среды//1993г

УДК 330.15:504.06

ФІНАНСОВОГО-ЕКОНОМІЧНЕ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО НАДЗВИЧАЙНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ

С.Г.Сосюра,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, м. Київ

Актуальність проблеми забезпечення екологічної безпеки та захисту населення і територій від надзвичайних екологічних ситуацій зумовлена тенденціями зростання втрат людей і завдання шкоди територіям, що спричиняються небезпечними природними явищами, промисловими аваріями і катастрофами.

Ризики виникнення надзвичайних ситуацій природного, техногенного та екологічного

характеру неспинно зростають. Так, за даними МНС, в Україні щороку, починаючи з 2000 року, виникає понад 300 надзвичайних ситуацій, за виключенням 2004 року (286 надзвичайних ситуацій), в яких гине від 386 до 622 осіб, при цьому загальна сума матеріальних збитків за останні 8 років незалежності України становить близько 8,5 млрд. гривень. Тому, для економічного забезпечення системи реагування на надзвичайні ситуації необхідно посилити економічні важелі раціонального розвитку і розміщення продуктивних сил, сприяти комплексному економічному і соціальному розвитку України, розвитку міжрегіональних та міждержавних економічних зв'язків та всіляко сприяти створенню загальнодержавної системи забезпечення екологічної та природно-техногенної безпеки.

Одним із головних елементів системи захисту населення і територій, визначеним законодавством України є фонди охорони навколишнього середовища, фінансових, медичних та матеріально-технічних ресурсів, передбачених для попередження та ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, які повинні створюватися на всіх рівнях управління.

Фінансування організаційних заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, здійснюється відповідно до щорічного Державного бюджету України, Бюджетного кодексу, а також Порядку використання коштів резервного фонду бюджету, інших нормативно-правових актів, які приймалися Кабінетом Міністрів України із зазначених питань. Щороку резервний фонд державного бюджету затверджують у межах 450-500 млн. гривень. Однак, цих коштів недостатньо, так як тільки щорічні матеріальні збитки від надзвичайних ситуацій складають в середньому від 307,0 до 1609,0 млн. гривень, за виключенням 2008 року коли матеріальні збитки становили понад 2,8 млрд. гривень.

Катастрофічний паводок, який сформувався протягом 23 – 27 липня 2008 року на території Прикарпаття і спричинив значні матеріальні збитки населенню та господарству Вінницької, Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської, Тернопільської та Чернівецької областей, обумовив необхідність мобілізації додаткових фінансових ресурсів на ліквідацію наслідків, заподіяних стихією, що в кілька разів перевищує видатки на протипаводковий захист, якби вони були здійснені вчасно.

Здійснення заходів щодо попередження виникнення надзвичайних ситуацій залишається на низькому рівні. Для вирішення цих питань з 2001 року затверджено Порядок створення і використання матеріальних резервів для запобігання, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру та їх наслідків, який визначає основні принципи створення і використання матеріальних резервів у єдиній державній системі запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру у регіонах України. Так, відповідно затвердженій номенклатурою обсягів накопичення запасів матеріальних резервів регіонального резерву для запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій місцевими органами виконавчої влади з 2002 року було заплановано коштів на створення матеріальних резервів на суму близько 156,0 млн. гривень та близько 900,0 млн. грн. центральними органами виконавчої влади, що складає всього 38,41 % від загальної суми створених матеріальних резервів.

З метою підтримання готовності до функціонування підсистем єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій, підвищення рівня екологічної, пожежної та техногенної безпеки на фінансування з обласного та місцевих бюджетів на попередження та ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій нами було підраховано, що у 2008 році виділено загалом по Україні близько 100 млн. грн. до обласних резервних фондів, які в середньому складають 0,75 % – 1,1 % коштів бюджету областей. При цьому, на проведення першочергових заходів щодо попередження та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій (подій), аварій, катастроф та стихійного лиха, які сталися протягом 2008 року, за даними обласних державних адміністрацій, було виділено понад 6,5 млрд. грн. з державного, обласного та місцевих фондів та бюджетів, а також коштів організацій, підприємств та спонсорської допомоги.

Для досягнення ефективних заходів щодо попередження надзвичайних екологічних

ситуацій та встановлення єдиного порядку формування видатків на фінансування природоохоронних заходів спрямовані державні, регіональні та інші програмні документи з питань запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, мінімізації загроз та їх негативного впливу на території і населення.

На виконання програмних заходів за даними обласних та міських державних адміністрацій України у 2008 році з державного, обласних та місцевих бюджетів виділено понад 1,2 млрд. грн., з них близько 650 млн. грн. з державного бюджету, понад 510,0 млн. грн. обласного бюджетів. Однак, питання стійкого фінансування в багатьох областях досі залишається невирішеним і проблемним, передбачені в бюджеті обсяги коштів не забезпечують повномасштабного виконання запланованих заходів. Крім цього, на регіональному рівні виконуються понад 100 регіональних програмних документів. Аналіз стану їх виконання протягом останніх років свідчить, що передбачені в них заходи виконані на 10%-20%, а термін дії більшої частини програм закінчився.

За рахунок субвенції на заходи щодо енергозбереження, зокрема оснащення інженерних введень багатоквартирних житлових будинків засобами обліку споживання води і теплової енергії, ремонт і реконструкцію теплотрасс і котельних, будівництво газопроводів і газифікацію населених пунктів в 2007 році, направлено 29,3 млн. грн., з яких освоєно 26,9 млн. грн. За рахунок субвенції на соціально-економічний розвиток і розвиток інфраструктури регіонів направлено - 251,7 млн. грн., з яких освоєно - 233,4 млн. гривень.

Здійснений аналіз використання програмно-цільового методу у практиці державного управління переконливо свідчить про наявність суттєвих прогалин.

Рішення щодо оптимізації кількості програмних документів, приведення їх завдань і заходів у відповідність із пріоритетами урядової та вимогами основних правових, економічних та організаційних засад їх формування, передбачених чинним Законом України "Про державні цільові програми" та постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 106 "Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм" Державними замовниками програм, політики забезпечення реальної можливості їх фінансування залишаються практично не виконаними.

Відсутність інформації щодо конкретних заходів і завдань програмних документів, термінів їх виконання, конкретних обсягів фінансування з розбивкою по роках та виконавцях, оцінки очікуваних результатів реалізації програми, не сприяє їх виконанню, а також унеможлиблює проведення об'єктивного аналізу стану їх виконання та ефективності і, найголовніше, врахувати під час складання проекту державного бюджету видатків на їх реалізацію. Поряд з цим, недостатній рівень програмної і міжпрограмної узгодженості призводить до неузгодженості зі стратегічними завданнями соціально-економічного розвитку держави та регіонів.

Основними завданнями удосконалення економічних механізмів регулювання сталим розвитком економіки в умовах загрози виникнення надзвичайних екологічних ситуацій можна вважати, зокрема:

розроблення сучасних економічних механізмів, спрямованих на зниження рівня техногенно-екологічних ризиків, підвищення рівня захисту населення і територій від надзвичайних екологічних ситуацій;

створення ефективної системи правової й економічної відповідальності за збільшення величини ризику, економічної зацікавленості суб'єктів господарювання і управління у запобіганні ризикам;

створення ефективної страхової системи забезпечення безпечної життєдіяльності та соціального захисту населення у надзвичайних екологічних ситуаціях.

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АВІАБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ЗАСІБ
УНИКНЕННЯ НЕГАТИВНИХ ЯВИЩ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ.**

*А. І. Сухоруков. Є.В. Белашов,
Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України*

Економічний розвиток України за останнє десятиріччя можна охарактеризувати як диспропорційний. До диспропорцій української економіки можна віднести такі негативні явища як негативне сальдо зовнішньої торгівлі, надмірна орієнтація зовнішньої торгівлі на обмежене коло партнерів, сировинізація товарного експорту, залежність від високотехнологічного імпорту та ін. Під час економічних трансформацій, до яких, безперечно, можна віднести триваючу світову фінансово-економічну кризу, ці явища призвели до руйнівних наслідків у національній економіці. Негативне сальдо зовнішньої торгівлі призвело до катастрофічного стану платіжного балансу. Скорочення споживання товарів основними торговельними партнерами призвело до значного падіння обсягів українського експорту. Результатом сировинізації товарного експорту стала надзвичайна залежність промисловості України від флуктуацій на світових ринках сировини, що майже призвело до колапсу цілих галузей виробництва. Крім того, надмірна орієнтація української промисловості на сировинні види продукції утворює надзвичайний антропогенний вплив на екологічну ситуацію в країні. Залежність від високотехнологічного імпорту пригнічує розвиток внутрішнього наукоємного виробництва, та обмежує інноваційну діяльність вітчизняних підприємств, що значно зменшує можливості останніх по нівелюванню негативного впливу ззовні. Утворення синергетичного ефекту від мультиплікації наслідків зазначених вище диспропорційних явищ призвело до втрати макроекономічної стабільності держави, скороченню робочих місць, зростанню соціальної напруги у суспільстві та розбалансуванню фінансової системи.

Основною причиною негативного впливу на українську економіку світової фінансово-економічної кризи стала надмірна орієнтація на виробництво та експорт сировинних ресурсів. Так, негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами утворюється внаслідок низького ступеню обробки експорту у той час як імпорт, переважно, має високий ступень обробки, що і створює залежність від нього через несприятливі умови розвитку імпортозаміщуючих виробництв в Україні. Внаслідок триваючого зростання конкуренції на світових ринках сировини, орієнтація основних обсягів українського товарного експорту на обмежене коло споживачів викликає значні флуктуації у виробництві, що негативно позначається на функціонуванні сировинних галузей. Таким чином, основним напрямком збалансування української економіки має стати підвищення ступеню обробки, насамперед, за рахунок виробництва наукоємних товарів.

Нарощування внутрішнього виробництва наукоємних товарів здатне зменшити антропогенний тиск на навколишнє середовище; підвищити інноваційну та енергоресурсну ефективність підприємств; утворити додаткові робочі місця; збільшити попит на відповідні українські товари на світових ринках, забезпечити зростання промислового виробництва, підвищити укладність української економіки та суттєво збільшити її стійкість під час дії негативних чинників економічних трансформацій.

Нажаль, після розпаду СРСР, в Україні залишилась лише одна галузь виробництва, яка зберегла інноваційний потенціал та ринкове позиціонування здатне забезпечити необхідне підвищення ступеню обробки українських товарів – це авіабудівна галузь.

Історично, спеціалізація української авіабудівної галузі полягала у створенні та виробництві транспортних, військово-транспортних та регіональних літаків. Зважаючи на існуючий вакуум на світовому ринку великовантажних авіаційних перевезень та зростаючу потребу у регіональних літаках, Україна має реальну можливість розгорнути виробництво наукоємної продукції, що буде користуватися попитом у світі та забезпечити необхідне збільшення ступеню обробки свого товарного експорту, що сприятиме зменшенню

шкідливого впливу на екологічну ситуацію в країні, усуненню диспропорційності української економіки, та її переведенню на засади сталого розвитку.

Українська авіабудівна галузь складається з авіаційного НТК ім. О. К. Антонова, Київського заводу "Авіант", заводу цивільної авіації № 410 та Харківського державного авіаційного виробничого підприємства. Разом, ці підприємства здатні забезпечити проектування, розробку, виробництво, модернізацію та ремонт літаків. Крім того, в Україні діє масштабна система підготовки льотного та технічного персоналу, Таким чином, Україна здатна не лише виробляти, але і забезпечувати необхідний технічний супровід своїх літаків та надання необхідної технічної освіти персоналу що їх обслуговують.

Нажаль, неефективне керівництво галуззю та недостатнє фінансування призвели до майже повної зупинки виробництва нових українських літаків – фактично, їх виробництво у рік обмежується одиницями! Однією з основних причин такої ситуації є факт повного перебування авіабудівної галузі у державній власності. Отже, для надання необхідних обсягів фінансування, завантаження виробничих потужностей замовленнями та забезпечення збуту та маркетингової підтримки українська авіабудівна галузь потребує, принаймні часткової, зміни форми власності на приватну.

Наразі, найбільш конкурентними на світовій арені можуть виявитися регіональні Ан-140 та Ан-148, протипожежний Ан-32П та великовантажні Ан-124 та Ан-225. Однак, для отримання повного комплексу переваг від експорту такої наукоємної техніки необхідно забезпечити її виробництво саме на території України. Наприклад, розгортання виробництва Ан-148 на Вороніжському акціонерному літакобудівному товаристві заводі, не здатне вирішити проблеми диспропорційності економічного розвитку України та захистити її від дії негативних зовнішньоекономічних чинників. З іншого боку, використання у складі українських літаків приборів, та інструментів західного виробництва здатне суттєво підвищити їх конкурентоспроможність на світових ринках. Крім того, вкрай необхідно створити умови для переходу українських авіакомпаній на нові українські літаки, що надасть додаткового імпульсу як для росту їх споживання на внутрішньому ринку, так і для їх просування на зовнішні ринки.

Слід усвідомлювати, що сприятлива кон'юнктура для нарощування експорту українських літаків на зовнішні ринки може виявитися нетривалою. Так, Російська Федерація здійснює розробку та випробування прямого конкурента українського Ан-148 – Russian Regional Jet – RRJ (також відомого як Sukhoi Super Jet - SSJ). Крім того, РФ спільно з Китаєм ведуть розробку регіонального літака орієнтованого на азійський ринок – Asian Regional Jet – ARJ. У разі зволікання з виробництвом та експортом Ан-148, після налагодження виробництва зазначених вище літаків, експортні можливості та конкурентні переваги АН-148 будуть обмеженими.

Для розгортання виробництва нових українських літаків та нарощування їх подальшого експорту необхідно забезпечити, принаймні часткову, зміну форми власності підприємств української авіабудівної галузі шляхом продажу частки їх акції у приватні руки; провести фінансове оздоровлення Харківського державного авіаційного виробничого підприємства та забезпечити виконання наданих йому замовлень; утворити державне лізингове агентство з відповідним фінансуванням з державного бюджету для забезпечення виробництва нових українських літаків; широко заохочувати спільні проекти у сфері авіабудування з потенційними споживачами української авіабудівної продукції; розробити модифікації українських літаків з використанням західної авіоніки; створити сприятливі умови для переходу українських авіакомпаній на нові українські літаки; надати іноземним компаніям можливість пайової участі в розробці та виробництві нових українських літаків; забезпечити диверсифікацію постачань авіаційних частин, необхідних для виробництва українських літаків.

МІЖНАРОДНЕ ІННОВАЦІЙНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ

А.І. Сухоруков,

Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України

Інноваційне співробітництво України в рамках СНД орієнтоване на модернізацію АН-70 (РФ має намір повернутися до цього проекту), виробництво АН-148 (РФ визнала, що аналог RRJ коштує дорожче і на 60% має комплектуватися із-зі кордону, виробництво ж АН-148 на 70% базується на власних комплектуючих). За кооперацією з РФ можливе створення в Україні повного циклу виробництва ядерного палива (підписано ліцензію на виробництво комплектуючих до паливних збірок). ВАТ “Турбоатом”, що виробляє газові турбіни та парогазові установки (ПГУ) малої і середньої потужності, а в кооперації з РФ - ПГУ великої потужності, входить до провідних фірм (ним виготовлено 164 турбіни для 42 АЕС в 42 країнах). ВАТ “Турбоатом” підписано протокол щодо створення у Таджикистані СП з проектування і виготовлення гідротурбінного обладнання для малих і середніх ГЕС.

Науково-технічний імідж країни у далекому зарубіжжі залежить від співпраці за програмою EUREKA (в процесі співробітництва з EUREKA Україною внесено понад 80 проектів, 9 з них – завершено). Група українських фахівців майже без підтримки з боку держави співпрацює з Європейським центром ядерних досліджень. Нові можливості для співпраці з європейськими науковцями відкриваються перед київським заводом “Електронмаш”, оскільки впровадження сітьових мереж (грід-мереж) на основі суперкомп’ютерів за темпами обганяє Інтернет. Розпорядженням КМУ від 05.11.2008 р. схвалено Концепцію Державної науково-технічної програми розвитку грід-технологій до 2013 рр.

Перспективним є співробітництво з “третіми країнами”. Китай користується послугами української авіаційної галузі (розробка крила для регіонального літака ARJ21-700, ліцензійний ремонт авіадвигунів, виготовлення агрегатів для літаків і двигунів). Споживачем високотехнологічної продукції України лишається Пакистан. В поставках літаків і авіабудівних технологій з України зацікавлений Іран (ринок літаків класу Ан-140в перевищує 1 млрд. дол. США). Однак, на ринку Ірану загострюється конкуренція. Компанія «Льюшин Фінанс» провела переговори про виробництво в Ірані Ту-204 (потреба у них оцінюється в 100 машин), фірма «Камов» домовилася про виробництво в Ірані 50 гелікоптерів. Конкурентами можуть стати й інші виробники, тому слід міцно закріпитися на цьому ринку. Стимулом для космічного співробітництва з Іраном може стати запуск ним першого супутника Землі, призначеного для наукових досліджень та комунікацій.

Досить ємним для України є африканський ринок з великим попитом, зокрема, на недорогий пасажирський автотранспорт. Доходи від торгівлі на цьому векторі можуть стати джерелом науково-технологічного розвитку автомобілебудування. Черкаський завод “Богдан” має домовленості щодо поставки до Гвінеї і Сенегалу близько 3 тис. автобусів.

Переваги міжнародного інноваційного співробітництва слід розглядати разом з можливостями захисту промислової власності. По-перше, слід заздалегідь передбачати розподіл прав власності на результати спільних розробок. По-друге, необхідно реалізувати положення Закону України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” щодо підтримки закордонного патентування винаходів і промислових зразків. Поки що зазначені положення не виконуються. Серед першочергових завдань України має стати входження її до системи Європейських центрів технологічного трансферу.

Президент США Б. Обама заявив, що вихід з економічної кризи можливий лише на основі державної підтримки і фінансових впливань в інноваційні проекти, модернізацію базових галузей, поширення альтернативних газу і нафті та відновлювальних енерготехнологій, започаткування економічних реформ на новій технологічній основі. Такий підхід є цілком справедливим й для України.

ПРЕДПОСЫЛКИ И УГРОЗЫ РЕАЛИЗАЦИИ МЕХАНИЗМОВ КИОТСКОГО ПРОТОКОЛА ДЛЯ УКРАИНЫ

*А.М.Телиженко,
Сумский государственный университет*

В последние годы был сформирован глобальный рынок торговли квотами на сокращение эмиссии парниковых газов. Его объем оценивается приблизительно в 160 млн. тонн CO₂ эквивалента, а цены от 0,1 до 20 долл. США за тонну. Для стран, имеющих огромный потенциал для климатических инвестиций (например, повышение энергоэффективности и переход на виды топлива, при сжигании которого значительно сокращаются антропогенные выбросы), многообещающим является создание, так называемых, углеродных фондов, финансируемых Всемирным Банком (150 млн. долл. США), правительством Нидерландов (26 млн. долл. США), Германией (50 млн. EUR) и Францией. Данные фонды, предвосхищая рынок торговли выбросами, покупают будущие эмиссионные кредиты, получаемые в проектах совместного осуществления. При этом преследуются следующие цели: во-первых, нарабатывается необходимый опыт и практика торговли эмиссиями парниковых газов, что, в конечном счете, способствует приостановке глобального потепления. Во-вторых, данные фонды дают возможность фирмам подготовиться к механизмам Киотского протокола, чтобы при его введении не столкнуться с высокими транзакционными издержками. В-третьих, эти фонды позволяют инвесторам играть на возможном повышении и снижении цен на эмиссионные сертификаты.

На основе накопленного опыта, Рамочная Конвенция Организации Объединенных Наций по изменению климата (UNFCCC) в 1997 г. предложила так называемый Киотский протокол. Цель данного протокола состоит в глобальном снижении выброса парниковых газов с 2008 по 2012 гг. (т. н. первый период обязательств) на 5,2% по отношению к уровню 1990 г. Каждая страна, подписывающая протокол, получает право на отведенный уровень выбросов, или так называемое установленное количество (АА). После ратификации страна обязана соблюдать этот уровень во время так называемого периода обязательств с 2008 по 2012 гг., или путем активного снижения уровня своих выбросов или путем использования так называемых гибких инструментов протокола в рамках которых можно вести торговлю сертификатами на выброс. Этими инструментами являются:

- торговля разрешениями на эмиссии (ЕТ): механизм, при использовании которого страна может продавать свои неиспользованные права на выброс (т.е. определенные количественные обязательства по ограничению и сокращению выбросов (AAUs)), при условии, что реальный уровень выбросов в течение периода обязательств (2008-2012 гг.) не превышает целевого показателя, установленного для страны (установленное количество, АА);

- совместное осуществление (JI): механизм, при использовании которого страна достигает снижения уровня выбросов через инвестиции в другой стране;

- механизм чистого развития (CDM): позволяет реализацию аналогичных проектов, направленных на снижение выбросов в развивающихся странах.

Логика этих механизмов заключается в следующем: страны, где уровень выбросов превышает отведенный целевой уровень, будут обязаны активно снижать уровень выбросов у себя в стране, или же купить неиспользованные сертификаты на эмиссии в других странах, используя (ЕТ). Кроме этого, два других механизма Киотского протокола, (JI и CDM) дают возможность добиться сокращения эмиссии за счет реализации проектов совместного осуществления и использования механизма чистого развития в странах, где издержки по снижению будут самыми низкими.

Анализ перспектив внедрения указанных механизмов в Украине целесообразно проводить с учетом четырех обобщающих показателей: показатели потенциала ПСО и издержки производства; институциональные основы для проектов совместной реализации;

уровень развития бизнес-среды; показатель состояния инвестиционного климата в целом.

Показатели потенциала проектов совместного осуществления. В качестве обобщающего показателя и грубого измерителя потенциала страны по ЈІ используется расчетная величина выброса углерода к ВВП в 2010 г. поскольку она включает в себя интенсивность выброса углерода (С/Э) и энергоемкость (Э/ВВП). По этому показателю Украина является лидером среди 14 стран Европы, включенных в список для реализации проектов совместного осуществления. Выброс углерода к ВВП 2010 г. прогнозируется на уровне 2530 (тонн углерода/млн. долл. США).

Институциональные основы для проектов совместной реализации (ЈІ). Странам, стремящимся привлечь «климатические» инвестиции, крайне важно развить свои институциональные основы, а именно, эффективные и прозрачные процедуры анализа, утверждения и регистрации проектов по снижению выбросов и т.д. Отсутствие всесторонних совместных инициатив и стратегий климатических изменений может привести к сокращению отбора проектов и неэффективному использованию полученных финансовых средств. Следует отметить, что, несмотря на техническую помощь со стороны организаций-доноров (например, помощь в совершенствовании инвентаризации выбросов), институциональный потенциал проектов совместного осуществления стран с переходной экономикой по-прежнему недостаточно развит. В Украине практически не сформированы институциональные основы для проектов совместной реализации. По экспертным оценкам она занимает 13 место из 14 стран.

Развитие бизнес-среды. Как и любые другие прямые иностранностранные инвестиции, проекты совместного осуществления весьма чутко реагируют на бизнес-среду в странах с переходной экономикой. По качеству развития бизнес-среды Украина занимает 11 место.

Общий инвестиционный климат. На размещение проектов совместной реализации большое влияние оказывает уровень странового риска. Не только инвесторыв ПСО, но и спонсоры проектов, организации-доноры и институты поддержки (например, Опытный углеродный фонд) используют оценку странового риска в процессе принятия решений. Рейтинги выставляются разными рейтинговыми агентствами, например «Standard & Poor's», «Moody's», «Fitch» и некоторыми другими. В их основу положены общие экономические показатели, а также кредитный рейтинг государства (см. табл.).

Таблица

Показатель состояния инвестиционного климата в целом

Страна	Прямые иностранные инвестиции на душу населения (долл. США за 5 лет в среднем)	Глобальный рейтинг WEF	Оценка ЕБРР	Рейтинг инвестиционного климата
Эстония	287,9	26	4	1
Венгрия	202,8	29	4	2
Чехия	412,2	40	4	3
Словакия	175,8	49	4	4
Литва	140,2	36	4-	5
Словения	128,6	28	4-	6
Польша	189,9	51	4-	7
Латвия	152,6	44	4-	8
Хорватия	244,4	58	3+	9
Болгария	86,9	62	4-	10
Румыния	57,5	66	3+	11
Россия	24,6	64	3	12
Украина	13,0	79	3	13
Беларусь	28,2	-	2	14

Устойчивое развитие – непрерывный процесс поиска и осуществления сценариев социально-экономического развития общества, которые в наилучшей степени используют имеющиеся и потенциальные ресурсы развития и учитывают меняющиеся условия окружающей среды. Реализация наилучших сценариев развития невозможна без учета ожидаемых последствий управленческих решений, касающихся использования ресурсов. Поэтому в основе управления устойчивым развитием должны лежать компьютерные модели социальных эколого-экономических систем, дающие прогнозы сценариев развития и обеспечивающие поддержку административных действий.

Наиболее распространенным в мире способом построения компьютерных моделей подобных сложных систем является метод системной динамики (*SD*-метод) [1]. Однако он имеет ряд существенных ограничений: выбор коэффициентов моделей субъективен, так как их задают эксперты, отсутствуют привязка модельных сценариев к наблюдениям и управление сценариями развития. В ряде исследований были найдены пути усовершенствования этого метода и предложена системная методология управления устойчивым развитием, использующая в своей основе новый метод – адаптивного баланса влияний (*ABC*-метод) [2]. Системная методология позволяет обосновать этапы и методы построения информационных технологий выбора сценариев устойчивого развития [2 - 4]. В настоящем докладе дается общая характеристика системной методологии управления сценариями устойчивого развития и приводятся примеры *ABC*-моделей социальных эколого-экономических систем.

Системная методология управления развитием. Системная методология управления базируется на шести принципах: адаптации целей, целостности, причинности, подчиненности, адаптивного баланса и информационного единства. Она обосновывает такое движение к целям развития, при котором последовательно применяются системные принципы, системное мышление и построенные на их основе технологии системного моделирования и управления. Приводится структура системной методологии управления и формулируются этапы построения информационных технологий достижения целей развития.

Метод адаптивного баланса влияний (*ABC*-метод). Системный принцип адаптивного баланса влияний постулирует стремление сложной системы к динамическому равновесию с переменными внешними силами. Применение этого принципа дало возможность построить универсальную *ABC*-модель системы n взаимосвязанных процессов развития $x_i = a_{ij}x_j$, которая имеет следующий вид

$$\frac{dx_i}{dt} = x_i \left[1 - 2 \left(x_i - \sum_{j=1}^n a_{ij}x_j \right) \right], (i \neq j) \quad (1)$$

$$\frac{da_{ij}}{dt} = a_{ij} \left\{ 1 - 2 \left[a_{ij} - R_{ij}^{-1} \left(R_{ij} - \sum_{k=1}^n a_{i,k} R_{k,j} \right) \right] \right\}, (i, j = 1, 2, \dots, n), (k \neq i) \quad (2)$$

где $R_{kl} = E\{x_k x_l\}$ – коэффициенты взаимной корреляции процессов развития. Эти уравнения, дополненные алгоритмами усвоения в них данных наблюдений, составляют суть нового *ABC*-метода моделирования сложных систем [2,3].

Пример системного управления сценариями развития в модели природопользования. Приводится простой пример построения модели природопользования, в которой поддерживается баланс между объемами потребления природных ресурсов и объемами природоохранных мероприятий, обеспечивающих нормальное экологическое состояние природной среды. Приводится схема взаимных влияний процессов развития и ее формальная *ABC*-модель. Демонстрируются сценарии

процессов, полученные в ходе вычислительных экспериментов. Показано, что управление этими сценариями позволяет увеличить индекс экологического состояния в два раза при том же объеме потребления природных ресурсов.

Модель трансформации экономики. В качестве еще одного примера использования системного управления рассмотрена упрощенная модель трансформации экономики, содержащая 10 взаимосвязанных процессов развития. Имитированы условия, когда банковский капитал экономической системы начинает уменьшаться, что должно неизбежно привести к падению инвестиций в производство, понижению занятости и к ухудшению уровня жизни. Для предотвращения этих последствий имитирован рост социальных гарантий со стороны государства, поддерживающий совокупный спрос. Построены сценарии социально-экономических процессов и получена оценка наилучшего распределения бюджетных средств между банками и социальной сферой.

Общая информационная технология управления экономической системой. Основные процессы, характеризующие динамику экономической системы: выпуск и реализация готовой продукции, получение и возврат кредитов, приобретение и расходование ресурсов производства и др. могут быть представлены в форме динамических уравнений ABC-метода с включением логических операторов (агентов) управления в правые части уравнений (1). Рассматривается информационная технология управления сценариями экономических процессов, получившая название *ABC AGENT* [2,3]. Приводится диаграмма основных ее блоков, уравнений процессов и логических операторов управления.

Управление рекреационными ресурсами прибрежной зоны моря. Приводится пример использования технологии *ABC AGENT* для оценки рекреационного потенциала прибрежной зоны моря с учетом основных факторов, формирующих ее рекреационную привлекательность: экологического состояния природной среды, инфраструктуры курорта, сервисного обслуживания и др. Приводятся сценарии экономической рентабельности курорта, в условиях изменения факторов рекреационной привлекательности.

Управление сценариями развития в эколого-экономической системе, потребляющей природные биоресурсы. Рассмотрена более сложная интегральная модель системы управления развитием, построенная с применением технологии *ABC AGENT*. В качестве индикаторов состояния системы использованы индекс биоразнообразия природной среды и уровень ее загрязнения. Управление сценариями развития осуществляется двумя путями: через ограничение кредитов (лицензий) на потребление биоресурсов и через дифференциальные цены на экологические ресурсы, а также на ресурсы противодействия чрезвычайным ситуациям. Построены сценарии экономических процессов (оборотные средства, прибыль, инвестиции, кредиты, цены на ресурсы и др.) и экологических характеристик состояния природной среды. Получены оценки необходимых объемов природоохранных действий.

Делается общий вывод о том, что предложенная системная методология дает практические рецепты построения информационных технологий управления сценариями развития.

Литература

1. *Forrester, J.W.* System Dynamics and the Lessons of 35 Years.// A chapter for "The Systemic Basis of Policy Making in the 1990s" edited by Kenyon B. De Greene. MIT Press. 1991 – 38 pp.
2. *Тимченко И.Е., Игумнова Е.М., Тимченко И.И.* Системный менеджмент и ABC - технологии устойчивого развития. Севастополь, Изд. "ЭКОСИ - Гидрофизика", 2000. - 225 с.
3. *Тимченко И.И., Игумнова Е.М., Тимченко И.Е.* Образование и устойчивое развитие. Системная методология. Севастополь, "ЭКОСИ - Гидрофизика", 2004. - 527 с.
4. *Системное моделирование* морских эколого-экономических процессов. Под редакцией В.Н.Еремеева и И.Е.Тимченко. – Севастополь: «ЭКОСИ – Гидрофизика», 2007. - 428 с.

УДК 330.15.

СУЧАСНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА: АДАПТАЦІЯ ДО СТРАТЕГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

*В.О.Трофімчук, Є.В.Хлобистов,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

Сучасна екологічна політика має бути інтегрована до політики соціально-економічної, регіональної та міжнародної, визначати послідовність вдосконалення системи стандартизації і нормування, бути всебічно інтегрованою до поточного та перспективного проектування. Національна екологічна політика має орієнтуватися на: а) зміну моделей виробництва та споживання, адаптації до постійної зміни зовнішніх та внутрішніх викликів, зокрема у контексті членства України у СОТ та наближення до НАТО; б) на інтеграцію природоохоронної діяльності до вимог Європейського союзу, до посилення подальшої співпраці з європейськими партнерами.

Нині існують екологічні бар'єри для входження на міжнародні ринки. Поряд з тим треба послідовно та системно захистити власного виробника від демпінгових проникнень на внутрішній ринок та проникненню дешевих, але низькоякісних товарів закордонного виробництва.

Незаперечним фактом стало існування екологічних бар'єрів та конкуренції за екологічними показниками, адже для України питання відповідності екологічним вимогам є питанням підвищення національної конкурентоспроможності.

Особливої уваги потребує активізації громадської активності, підвищення ролі місцевих громадських організацій у прийнятті рішень, які впливають або можуть впливати на стан навколишнього середовища.

Нині абсолютно неможливо віддати екологічну політику на поталу стихійним ринковим відносинам, або запровадити на неї «вільну руку ринку». Економічна доцільність екологізації підприємництва створюється на рівні держави. Дискусійними є тільки методологічні, нормативно-правові та організаційні засади реалізації "втручання" держави. Тут треба чітко розділяти кейнсіанські та фрідманські підходи стимулювання еколого-економічних процесів. Йдеться про дотації та пільги, як орієнтири економічних механізмів реалізації екологічної політики, або банківську-монетарну орієнтацію («теорію споживчої функції) – вплив довгострокових очікувань на споживання (якщо стимулювати попит на екологічні продукції через цілеспрямовану політику держави, то виробник буде змушений задовольняти новий попит).

Нова екологічна політика має стати політично доцільною, тобто стимулювати політичні процеси до активної природоохоронної діяльності.

Окремо треба відзначити державницьку доцільність оновлення екологічної політики. Державотворення може розглядатись виключно з позицій захисту екологічних інтересів людини, громади, суспільства. Окрема треба розглядати екологічні інтереси території – як площини відтворення людського потенціалу. І чітко усвідомлювати зв'язок між збереженням та відтворенням природно-ресурсного потенціалу та ефективністю інституційної системи держави, як нині, так і на перспективу.

УДК: 502.131.1:552.012.2(477)

ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА

*О.М. Тур,
Сумський державний університет*

Зміни соціо-еколого-економічної системи національного господарства України за останні десятиріччя засвідчили наявність серйозних еколого-економічних протиріч. Подальший поступальний розвиток національної економіки потребує радикальних заходів щодо

збереження балансу економічних, природних та людських ресурсів. Відсутність динамічного зростання, порушення оптимальної рівноваги та збалансованості соціо-еколого-економічної системи спричинені у першу чергу виснаженням сировинних ресурсів, зниженням асиміляційного потенціалу навколишнього середовища, нераціональним використанням природних ресурсів. Зазначені чинники впливу спонукають виробників і споживачів до пошуку більш ефективних, інноваційно спрямованих моделей виробництва і споживання продукції (послуг, робіт). В умовах переходу національного господарства України на засади стійкого розвитку особливо актуальним завданням соціо-еколого-економічних трансформацій є формування і обґрунтування стратегії забезпечення еколого-орієнтованого розвитку. На сьогодні, незважаючи на велику кількість та суттєві наукові здобутки стосовно досліджень теоретико-методичних засад стійкого розвитку національної економіки України, не існує єдності в теоретичних підходах щодо формування засад стійкого розвитку, що не сприяє формуванню і впровадженню стратегії еколого-орієнтованого розвитку.

Погляд на стійкий розвиток передбачає акцент на раціональному природокористуванні, людському розвитку, розвитку інформаційної складової, нарощуванні потенціалів національних економік, безпеці, як основного елементу стабільності соціо-еколого-економічних систем [1-5]. В даному випадку йдеться про матеріальні чи нематеріальні об'єкти системи, що беруть участь у процесах змін, які відбуваються в системі. Із аналізу [1-5] слід зробити висновок про стійкий розвиток, як намагання системи, що розвивається досягти оптимальних параметрів, а при наступних змінах системи знаходити та зберігати нові оптимальні стани. З вище викладеного, визначення стійкого розвитку, на наш погляд, можна сформулювати наступним чином. **Стійкий розвиток** – це багатовимірний, безперервний та самоорганізуючий процес динамічних, необоротних, закономірних змін матеріальних та нематеріальних об'єктів системи, спрямованих на встановлення її оптимальних параметрів, які не загрожують її майбутній динамічній рівновазі та сприяють встановленню механізмів зворотного зв'язку на дію негативних (позитивних) зовнішніх та внутрішніх факторів. Аналізуючи зміст поняття "стійкий розвиток" більшість науковців виділяють наступні складові: економічну, екологічну, соціальну [1-5]. Досліджуючи власне екологічний аспект стійкого розвитку, слід визначитись зі змістом поняття "еколого-орієнтований розвиток", як дефініції, що характеризує такий аспект стійкого розвитку. Якщо екологічна сфера соціо-еколого-економічної системи містить в собі такі фактори, як якість продуктів харчування, питної води, повітря, інформаційний контакт з природними системами, раціональне природокористування, збереження біо- та ландшафтного різноманіття та ін., то поняття "еколого-орієнтований розвиток", на нашу думку, набуває наступного змісту. **Еколого-орієнтований розвиток** - це такий розвиток, що сприяє встановленню оптимальних параметрів соціо-еколого-економічної системи, які не загрожують її цілісності та створюють можливості для динамічного розвитку і встановлення рівноваги між потребами суспільства і обмеженнями природного середовища. Такий розвиток повинен забезпечувати збереження асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища для теперішнього і прийдешніх поколінь людства.

На сьогодні питання відновлення асиміляційної здатності біосфери планети є актуальною проблемою сучасності. Проблеми навколишнього середовища привертають увагу і сьогодні. Зокрема слід відмітити, що Україна, будучи одним із учасників "Загальнопланетарного саміту" з природного середовища і розвитку (РіО-92) і ратифікувавши Конвенцію про охорону біологічного різноманіття, зобов'язалась забезпечити виконання положень даної конвенції, зокрема в частині розробки національної стратегії збереження і сталого використання біологічного різноманіття. Не дивлячись на прийняті в Ріо-де-Жанейро зобов'язання просуватися до стійкого розвитку, наміри реалізувати положення постійно відкладаються як у багатих, так і у бідних країнах світу. Отже, актуальною проблемою сьогодення є розробка стратегії еколого-орієнтованого розвитку для української економіки.

Для забезпечення належного наукового обґрунтування розробки такої стратегії, слід розкрити поняття "стратегія еколого-орієнтованого розвитку". **Стратегія еколого-**

орієнтованого розвитку національної економіки - це комплексна система дій суб'єкта (суб'єкти підприємницької діяльності та об'єднання підприємств, державні органи, населення, соціальні організації, наукові установи), яка спрямована на формування та реалізацію мети, завдань та пріоритетів еколого-орієнтованого розвитку національної економіки з урахуванням впливу внутрішніх та зовнішніх факторів оточуючого середовища, що запроваджується на тривалий період часу. Стратегія еколого-орієнтованого розвитку повинна бути спрямована в першу чергу на розв'язання екологічних проблем: збереження біологічного різноманіття, озеленіння міст, ефективне та раціональне використання природних ресурсів та створення умов для їх відновлення, впровадження та поширення екологічної освіти громадян, формування ціннісної орієнтації людства направленої на дбайливе ставлення до навколишнього природного середовища. Розробка та реалізація такої стратегії дасть можливість вирішити наявні екологічні проблеми та протиріччя в Україні.

Основною метою стратегії повинна стати збалансованість співіснування природного середовища і суспільства на основі екологічно-орієнтованої соціально-економічної політики держави. В Україні при переході до еколого-орієнтованого розвитку економіки слід зробити багато кроків. Перший із них - це формування дієвої стратегії такого розвитку. Адже реалізація основних положень конвенції та конференцій в галузі збереження біологічного та ландшафтного різноманіття та висвітлення їх в стратегії стійкого розвитку дозволить вирішити вище окреслені проблеми, а саме: покращити якість життя населення держави, зберегти ландшафтне та біологічне різноманіття, забезпечити еколого-соціальний розвиток української економіки та інтегруватися у світову спільноту, так як без спільного вирішення екологічних проблем на наддержавному рівні їх неможливо розв'язати.

Література

1. Бун Е. Роль информационно-коммуникационных технологий в достижении устойчивого развития / Е. Бун // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: Учебник / [Мельник Л. Г., Хенс Л., Акимова Т. А. и др.] ; под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы: ИТД "Университетская книга", 2007. – С. 767–791.
2. Гринів Л. С. Теоретико-методологічні засади формування екологічно збалансованої економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора економічних наук : спец. 08.08.01. – "Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища" / Л. С. Гринів. – Львів, 2002. – 38 с.
3. Данилишин Б. М. Эколого-экономические проблемы обеспечения устойчивого развития производительных сил Украины / Б. М. Данилишин. – К.: СОПС Украины НАН Украины, 1996. – 270 с.
4. Мельник Л. Г. Экономика развития: Учебное пособие / Л. Г. Мельник – Сумы: ИТД "Университетская книга", 2000. – 450 с.
5. Хенс Л. Становление и основные вехи формирования концепции устойчивого развития / Л. Хенс // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: Учебник / [Мельник Л. Г., Хенс Л., Акимова Т. А. и др.] ; под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы: ИТД "Университетская книга", 2007. – С. 108–129.

УДК 504+332.122

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОНАХ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

С.П. Фурса,

Бердянський державний педагогічний університет

Протягом багатьох років проблеми природокористування і охорони навколишнього середовища лікувально-оздоровчих та курортно-рекреаційних місцевостей є об'єктом серйозного наукового дослідження українських учених. Україна займає одне з провідних

місць в Європі за рівнем забезпеченості цінними природними та історико-культурними ресурсами, здатними генерувати значний туристичний інтерес. Основу нормативно-правового забезпечення сфери туризму і діяльності курортів складають закони України «Про туризм» та «Про курорти». Крім того, діяльність у сфері туризму і курортів регулюється Водним, Лісовим та Земельними кодексами України, Кодексом України про надра, Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України» та іншими нормативно-правовими актами. Курортні та рекреаційні території в Україні складають близько 9,1 млн га (15% території).

На даний час за формальними ознаками до курортів можна віднести лише 27 територій, водночас, з юридичного погляду жодній з курортів повністю не відповідає вимогам Закону України «Про курорти». Територіально-рекреаційний комплекс характеризується як єдина територія зі значним рекреаційним потенціалом, сукупністю рекреаційних закладів і підприємств інфраструктури, єдністю організаційно-економічних форм управління, які забезпечують раціональне використання природних рекреаційних ресурсів з забезпеченням охорони навколишнього природного середовища. Рекреаційна освоєність території - стан розвитку рекреаційної функції в межах певної території за визначений період, яка характеризується насиченістю території елементами рекреаційної інфраструктури, рекреаційним навантаженням, ступенем розвитку інфраструктури, його зв'язками з іншими підсистемами. Доречно відмітити, що рекреаційна освоєність території України є нерівномірною внаслідок відмінностей ресурсно-рекреаційної бази та попиту на рекреаційні ресурси.

Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр. курортні та лікувально-оздоровчі території віднесені до об'єктів, що підлягають особливій охороні.

Підставою для прийняття рішення про оголошення природної території курортною є наявність на ній природних лікувальних ресурсів, необхідної інфраструктури для їх експлуатації та організації лікування людей. Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни має супроводжуватися створенням безпечного стану довкілля для життєдіяльності суспільства і кожної людини, спираючись на досконалу правову систему, яка б базувалася на гуманістичних і демократичних ідеях та принципах міжнародного права.

Однак спеціального дослідження та обґрунтування щодо формування екологічної інфраструктури в курортно-рекреаційних зонах не проводилося. Такий науковий інтерес до цієї теми викликаний об'єктивними причинами, насамперед екологічного та економічного характеру. Екологічна ситуація в лікувально-оздоровчих та курортно-рекреаційних місцевостях як Північного Приазов'я, так і України в цілому продовжує погіршуватися, незважаючи на заходи щодо їх запобігання з боку органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

Причинами такого становища, як відзначається в багатьох наукових дослідженнях та основних напрямках державної політики в галузі охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджених Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р., є:

- по-перше, домінування так званої «оборонної» концепції природокористування і охорони навколишнього середовища курортно-рекреаційних зон, що характеризується боротьбою переважно з наслідками (забрудненням, виснаженням природних ресурсів, що мають лікувальні властивості), а не з причинами негативного впливу на них;
- по-друге, недостатня законодавча розробка проблеми, нечітке визначення поняття земель курортів;
- по-третє, відсутні наукові розробки з оцінки розвитку перспективних курортних та лікувально-оздоровчих місцевостей державного значення, формування екологічної інфраструктури в курортно-рекреаційних зонах.

Вдосконалення системи державного регулювання, проведення змістовних та послідовних структурних перетворень, в тому числі і курортно-рекреаційній зоні забезпечить

вихід України з економічної кризи, продовження курсу реформ і досягнення економічного зростання.

Формування екологічної структури в курортно-рекреаційних зонах, перетворення природно-ресурсного потенціалу України в підґрунтя економічного зростання – це є одним з найважливіших питань стратегічної мети розвитку України.

На сьогодні розробка концептуальних засад сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України визнана одним із пріоритетних напрямів наукових досліджень. Слід зазначити на недостатність наукового опрацювання концептуальних засад формування екологічної інфраструктури як складової національної екологічної доктрини та організаційно-економічного механізму його впровадження в Україні з урахуванням різних чинників і рівнів регіоналізації.

Таким чином формування екологічної інфраструктури в курортно-рекреаційних зонах в умовах подолання фінансової нестабільності в Україні шляхом визначення інституційних факторів формування екологічної інфраструктури, удосконалення законодавчої нормативної бази перетворюється в реальну необхідність.

На сьогодні найбільш актуальні наступні завдання:

- проаналізувати теоретичні основи формування екологічної інфраструктури в зонах курортно-рекреаційного статусу;
- дослідити основні екологічні проблеми регіону та дати еколого-економічну оцінку антропогенного впливу на довкілля;
- визначити інституційні фактори формування екологічної інфраструктури;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавчо-нормативної бази з проблем управління природокористування і охороною навколишнього середовища, а також щодо системи стимулюючих важелів в сфері екологобезпечної інфраструктури.

Розвиток і поглиблення теоретико-методологічних основ формування екологічної інфраструктури в курортно-рекреаційних зонах як принципово нової парадигми управління природокористуванням в умовах проведення інституціональних перетворень і структурних зрушень в Україні та обґрунтування системи стимулюючих важелів регулювання життєво важливих пропорцій та соціально-економічних процесів.

Література

1. Дорогунцов С.І., Хвесик М.А., Горбач Л.М., Пастушенко П.П. Екосередовище і сучасність. Т.1. Природне середовище у сучасному вимірі: Монографія. – К.: Кондор, 2006 – 424 с.
2. Еколого-економічна оцінка розвитку територій (на прикладі промислово-рекреаційної зони „ Пересип-Лузанівка”). – Під науковою редакцією Т.П. Галушкіної. – Одеса: ТОВ „Інвац”, 2007. – 44 с.

УДК 332.14

ПРІОРИТЕТИ ЕКОНОМІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

*С.К. Харічков, Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень НАН України*

Сучасний зміст економічного оновлення регіону як явища полягає саме в тому, що регіональна соціо-еколого-економічна система здійснює якісний та кількісний перехід від однієї (попередньої) до іншої (наступної) бази зростання з більш вищими показниками стану економічної, екологічної, соціальної та управлінської (інституційної) підсистем регіону.

Інтегрованим результатом економічного оновлення регіональної системи регіону на вісі часу має стати остаточний перехід до стану сталого розвитку, який буде мати ознаки стабільного, узгодженого та довготривалого розвитку на основі невиснажливого

довгоутриманого використання інтегрального ресурсного потенціалу для забезпечення поточних потреб нинішнього покоління мешканців регіону, з водночас не позбавленням, а навпаки – безумовним гарантуванням для майбутніх поколінь можливості гармонійно задовольняти життєво необхідні потреби.

Визначення пріоритетів економічного оновлення приморських регіонів значною мірою залежить від якісної діагностики регіону, розробки моделі його бажаного стану, і стратегії досягнення цього стану.

Найбільш поширеним і прийнятним для вирішення цих завдань є принцип декомпозиції, заснований на функціональному підході. Реалізація цього підходу вимагає визначення межі між системою, що розглядається, і зовнішнім середовищем приморського регіону.

Зовнішнє середовище приморських регіонів можна представити у вигляді двох середовищ:

- найближче середовище (середовище 1-го рівня), що являє собою сукупність усіх компонент країни в рамках її державних меж (столиця й інші регіони країни);
- міжнародне середовище (середовище 2-го рівня), що являє собою всі ті компоненти, що знаходяться поза межами України (держави світу і міждержавні організаційні системи).

Виходячи з обраного підходу до декомпозиції системи, сформульовано шість напрямів опису системи «економічне оновлення регіону».

Перший напрям характеризує зовнішнє середовище 2-го рівня - міжнародне середовище.

Другий напрям характеризує зовнішнє середовище 1-го рівня - міжрегіональні відношення і взаємодії регіону з центральною владою.

Чотири напрями характеризують саме основні підсистеми:

- інтеграція, міжнародні та транскордонні комунікації (3);
- економічне оновлення базових секторів господарства (4);
- якість життєзабезпечення та виробництва, безпечне середовище, збереження та відтворення природних ресурсів (5);
- інноваційно-інвестиційне оновлення (6).

У результаті проведеного аналізу підсистем декомпозиційної моделі і наявного потенціалу провідних галузей господарства приморського регіону, з застосуванням статистичного, економіко-математичного, логістичного, експертного та інших методів, головні пріоритети економічного оновлення та подальшого соціально-економічного розвитку приморських регіонів України визначаються наступним:

1. Інтеграція, міжнародні та транскордонні комунікації (транспортно-транзитний потенціал, транспортні коридори, інфраструктура комунікацій, туризм та рекреація, розвиток прикордонних територій);

2. Економічне оновлення базових секторів господарства (морегосподарський комплекс, агропромисловий комплекс, промисловий комплекс, виробництво конкурентоспроможних товарів, послуг тощо)

3. Якість життєзабезпечення та виробництва, безпечне середовище, збереження та відтворення природних ресурсів (забезпечення високих стандартів життя, житлово-комунальне господарство, водозабезпечення, енергетична безпека, формування регіонального ринку праці, зміцнення соціального потенціалу, екологічна техногенна безпека, екологізація виробництва, екоінфраструктура);

4. Інноваційно-інвестиційне оновлення (інноваційно-інвестиційне забезпечення, сучасні інноваційно-інноваційні технології, інноваційне підприємництво, інноваційна інфраструктура).

Відповідно до сучасної концепції розробки складних стратегічних проектів (національних, регіональних та ін.) базовими передумовами стратегії економічного оновлення та подальшого сталого розвитку приморських регіонів мають бути визначені такі:

- Бачення майбутнього: *приморський регіон* - розвинений регіон з високим рівнем життя населення, сприятливим для людей сьогоднішнім та упевненістю у майбутньому своїх

дітей. *Приморський регіон* - це регіон сталого соціального, економічного та екологічного розвитку усіх його адміністративно-територіальних одиниць, в якому практично відсутні внутрішні диспропорції. Економіка регіону динамічно розвивається на основі сучасних науково-інноваційних, екологічно-безпечних технологій і забезпечує високі соціальні стандарти життя.

- Місія: приморський регіон - провідний регіон України, зразок суспільно-політичної стабільності, сприятливого бізнесового середовища та ринкових умов господарювання, активного міжнародного співробітництва та відкритої влади.

- Стратегічна мета: досягнення приморським регіоном європейських стандартів життя населення та динамічного розвитку територіальних громад на основі визначених пріоритетів та консолідації зусиль влади, бізнесу і громадськості для їх реалізації.

УДК 330.15.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

*Є.В.Хлобистов,
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України*

Просування до сталого розвитку є процесом суперечливим і доволі тривалим. Суспільство, на кожному етапі свого становлення, розвитку і структурування ставить нові вимоги до якісних характеристик сталого розвитку.

Першою, і головною умовою формування державної стратегії щодо сталого розвитку, є подолання кризових явищ в економіці, досягнення стабільного функціонування господарюючих об'єктів; другою умовою є створення нормативних, організаційних, інституціональних передумов за для формування державної політики сталого розвитку.

Вдосконалення системи державного управління в сфері сталого розвитку, зокрема щодо забезпечення ефективного природокористування та природоохоронної діяльності, має спиратися на:

- Впровадження та розвиток чистих технологій та більш чистого виробництва. Створення передумов для докорінного зменшення енергоємності вітчизняної продукції за рахунок впровадження нових технологій, прогресивних стандартів, сучасних систем контролю, управління та обліку на всіх етапах виробництва, транспортування та споживання продукції; розвиток ринкових механізмів стимулювання ресурсозбереження в усіх галузях економіки. Це передбачає реалізацію наступних заходів: *по-перше*, створення державної системи впровадження інноваційних розробок на виробництві за рахунок спеціального інноваційного фонду, який має формуватись спеціальними відрахуваннями (податками) на інноваційну діяльність; *по-друге*, уповноважені органи виконавчої влади мають більш активно проводити роботу з адаптації міжнародних систем обліку та управління на виробництві, продовжувати поглиблювати системи контролю якості продукції та екологічного аудиту – так, протягом 2009-2010 років, Держспоживстандарт України разом з Мін'юстом України має представити на розгляд Уряду програму посилення адаптації національного законодавства та нормативно-правової діяльності до вимог Євросоюзу; *по-третє*, Кабінет міністрів України має запровадити диференційовані нормативи сплати за використанні енергоресурси, відповідно до обсягу споживання та середніх по країні нормативів споживання щодо певної галузі чи виду діяльності. Навпаки, підприємствам, що запроваджують енергоощадливі технології пропонується протягом 2009-2010 років надавати певні податкові субсидії, розмір яких має визначати Мінекономіки України та Державна податкова адміністрація України.

- Збереження і відновлення цілісності природних екосистем, у тому числі запобігання їхньої фрагментації в процесі господарської діяльності, при створенні гідротехнічних споруд, автомобільних і залізничних шляхів, газо- і нафтопроводів, ліній електропередач

тощо. Це передбачає реалізацію наступних заходів: по-перше, розробка Міністерством економіки України у співпраці із Міністерством охорони навколишнього природного середовища України, Міністерством регіонального розвитку та будівництва України, Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та відповідними обласними державними адміністраціями плану дій щодо впровадження положень конвенції Еспоо, зокрема у частині обґрунтування прикордонними з Україною регіонами планів та програм розвитку, по-друге, активізація ратифікації Верховною Радою України Протоколу зі Стратегічної екологічної оцінки з наступною розробкою та затвердженням Структури звіту зі стратегічної екологічної оцінки за поданням уряду; по-третє, внесення змін у Закон України "Про екологічний аудит" в частині розширення спектру видів діяльності та випадків при яких проведення екологічного аудиту є обов'язковим з визначенням джерел фінансування проведення відповідних процедур, спільно з Міністерством охорони навколишнього середовища запровадити систему перевірки та підтвердження кваліфікації сертифікованих екологічних аудиторів.

- Забезпечення високої якості води, ґрунтів та атмосферного повітря відповідно до сучасних науково обґрунтованих норм і вимог. Це передбачає реалізацію наступних заходів: по-перше, Міністерству економіки України у співпраці із Міністерством статистики України, Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Міністерством промислової політики України систематично коригувати розмір існуючої плати за викиди забруднюючих речовин залежно від їх обсягу та забруднення повітря; по-друге, Міністерству економіки України у співпраці із Міністерством охорони навколишнього природного середовища України приведення методології інвентаризації джерел викидів забруднюючих речовин, та їх обсягів у відповідність до рекомендацій Об'єднаної програми з моніторингу та оцінки розповсюдження забруднювачів атмосферного повітря на великі відстані в Європі, по-третє, Міністерству економіки України спільно із Міністерством охорони навколишнього природного середовища, Міністерством охорони здоров'я та органами державної санітарно-епідеміологічної служби України забезпечити впровадження системи спостереження за стійкими органічними сполуками (діоксани, фурані, біфеніли та інші) на рівні міст та регіонів;

- Упровадження енергоефективних технологій обробітку землі і підготовки її до посівів, оптимізація структури посівних площ. Реалізація заходів з підвищення родючості ґрунтів і продуктивності орних земель за умов зменшення їхніх площ. Це передбачає реалізацію наступних завдань:

по-перше, спільно із Міністерством аграрної політики та Міністерством охорони навколишнього природного середовища за участю Міністерства фінансів України створення спеціального державного інвестиційного фонду для підтримки запровадження енергоефективних технологій обробітку землі, можливо зменшення розміру податків на початковому етапі для підтримки конкурентоспроможності нової продукції; по-друге, здійснити на замовлення уряду протягом 2009 року розробку програми охорони та використання земель для консервації сильно деградованих та техногенно-забруднених сільськогосподарських угідь; по-третє, розробити план дій щодо реабілітації ґрунтів на землях найбільш забруднених радіонуклідами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС (за участю Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи); по-четверте, у співпраці із місцевими органами самоврядування та регіональними представництвами Міністерства охорони навколишнього природного середовища України реалізувати, з урахуванням місцевих особливостей, регіональні програми з розширення пожезахисних лісових смуг та інших захисних насаджень;

- Упровадження систем обліку споживання води, тепла та енергоресурсів. Забезпечення населених пунктів очисними спорудами, організованими сміттєзвалищами. Це передбачає

реалізацію наступних завдань: *по-перше*, спільно з органами місцевого самоврядування провести програму обладнання лічильниками або іншого обладнання для обліку споживання (на воду, опалення, газопостачання тощо) житлових будинків, комунальних підприємств, організацій тощо; *по-друге*, спільно з комунальними підприємствами, місцевими органами та підприємствами-поставщиками послуг удосконалити систему контролю та спостереження за цілісністю розподільної мережі, що забезпечуватиме зменшення втрат на 10-50%; *по-третє*, у співпраці з Міністерством охорони навколишнього природного середовища, Міністерством фінансів та місцевими органами самоврядування переглянути стан виконання Програми поводження з твердими побутовими відходами та внести корективи відповідно до сучасних потреб в фінансуванні з урахування зростання цін та інфляції;

- Оптимізація видобутку власних енергоресурсів з урахуванням їх пропозицій на зовнішніх ринках, цінової та геополітичної ситуації, збільшення обсягів енергії та енергопродуктів, видобутих із нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії. Це передбачає реалізацію наступних завдань: *по-перше*, Міністерству економіки України у співпраці з Міністерством охорони навколишнього природного середовища, Міністерством промислової політики розробити механізми стимулювання розвитку чистого виробництва у відповідності до Кіотського протоколу та на пост-кіотський період; *по-друге*, вжити заходів щодо сприяння погашення відсотків за програмою кредитування проектів з енергозбереження через внесення поправок до Закону України "Про енергозбереження" (від 1 липня 1994 року, N 74/94 ВР, з відповідними змінами і доповненнями) щодо запровадження, вилучення та розподілу енергетичного збору, що спрямовується до державного бюджету і які мають використовуватись саме на означені цілі;

- Диверсифікація зовнішніх джерел постачання енергетичних продуктів, а також диверсифікація маршрутів їх транспортування. Це передбачає реалізацію наступних завдань: в межах Енергетичної стратегії України, за участю міністерства економіки України, на протязі 2009-2010 років розробити Програму диверсифікації постачання та транспортування джерел енергії та подати її на затвердження уряду.

- Створення єдиної державної системи моніторингу стану навколишнього природного середовища. Це передбачає реалізацію наступних завдань: *по-перше*, впровадження уніфікованих технічних компонентів, створення бази і банків даних, єдиної комп'ютерної мережі, регламенту і форм передачі інформації; *по-друге*, у співпраці з Міністерством фінансів України забезпечення стабільного фінансування системи моніторингу; *по-третє*, спільно з профільними міністерствами повести роботу з гармонізації нормативних документів і методичної документації з вимогами директив ЄС, політичних процесів "Довкілля для Європи" та "Довкілля та здоров'я".

УДК 502.31

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМАТИКА КАК РЕАЛЬНОСТЬ

Т.Л.Чернова,

Таврический национальный университет им.В.И.Вернадского

Впервые проблемы глобального масштаба привлекли широкое внимание мировой общественности и стали предметом серьезных научных дискуссий с конца 60 - начала 70-х гг. XX в., когда дисбаланс в отношениях общества с природой достиг угрожающих размеров, а адекватные действия не только на международном, но и на национальном уровне практически отсутствовали. Довольно быстро экологическая проблематика, а затем и другие угрозы мировому сообществу, такие как неконтролируемый рост населения, обеспечение продовольственными, сырьевыми, энергетическими ресурсами, угроза термоядерной войны и т. п., получили широкий резонанс в первую очередь в развитых капиталистических странах, где высокие темпы социально-экономического развития и потребления природных ресурсов раньше других натолкнулись на естественные барьеры. Окончательное понимание новой реальности наступило после публикации в 1972 г. сенсационного первого доклада Римскому

клубу «Пределы роста», когда стало очевидным, что безграничный социально-экономический рост невозможен в силу естественных ограничений планеты и ее ресурсов. Это породило волну исследований, движений, протестов и создание многочисленных природоохранных структур и организаций - от политически активных «зеленых» до всевозможных государственных и негосударственных институтов, клубов ученых, комиссий специалистов и т. п. На фоне предшествующих относительно благополучных десятилетий все это выглядело настоящей революцией устоявшихся взглядов, крушением прежних мировоззренческих принципов и оснований.

Еще в начале 60-х гг. XX столетия, казалось, ничто не могло изменить оптимистических настроений о том, что пределов экономическому и социальному развитию не будет никогда. Сигналы предупреждения последовали от естественной природы, которая все настойчивее стала заявлять свой «протест» сохнувшими деревьями и прогрессирующим исчезновением живых организмов, превращением рек в сточные каналы, озер - в канализационные отстойники, городов - в каменные джунгли, пригородов - в мусорные свалки, сельскохозяйственных угодий - в химические лаборатории и полигоны и т. п.

То, что именно экологическая проблематика вышла на первый план, объясняется как минимум тремя причинами. Во-первых, почти за два столетия интенсивного промышленного производства произошло такое количество выбросов вредных веществ в окружающую среду, что негативные качественные изменения в ней оставались только вопросом времени. Во-вторых, в результате научно-технической революции в мире в целом резко возросли темпы и объемы антропогенного воздействия на природу, которые только ускорили деградацию окружающей среды. И наконец, в-третьих, масштабы экономической деятельности и область деградирующей среды обитания человека достигли предельных значений, т. е. стали планетарным явлением, и в ограниченном, «замкнутом» таким образом пространстве возник эффект наложения экологических проблем одних регионов на другие. В итоге экологические проблемы стали резонировать, трансформируясь в экологические кризисы.

Все это вызвало живой интерес к вопросам использования ресурсов и охраны природной среды и сделало чрезвычайно популярным к тому времени малоизвестный термин «экология», который до этого почти сотню лет употреблялся исключительно в биологии. Всего за несколько лет «экологический бум» породил множество направлений научных исследований, социальной активности, политических течений. Резко возрос интерес к В. И. Вернадскому и его концепции биосферы и ноосферы. Главный итог «экологического бума» в начале 1970-х гг. состоит в том, что в предельно сжатые сроки мировое общественное сознание повернулось лицом к проблемам окружающей среды, озабочилось ее состоянием, стало искать нестандартные решения и предпринимать практические действия к устранению негативных последствий техногенного развития. Началась структурная перестройка экономики, наиболее четко проявившаяся в развитых капиталистических странах, особенно после мирового энергетического кризиса 1972 г. На смену старым энергоемким и неэкологичным промышленным предприятиям, расположенным, как правило, в городской черте, пришли энерго- и ресурсосберегающие технологии, вынесенные за пределы городов. В результате введения жестких норм на предельно-допустимые концентрации (ПДК) выбросов предприятий последние стали оснащаться очистными сооружениями, фильтрами, экологическими службами. Автомобильный транспорт - один из самых сильных загрязнителей окружающей среды - получил оборудование, значительно снижающее выброс вредных веществ в атмосферу. В развитых странах резко снизилось бытовое энергопотребление за счет теплоизоляции крыш, установки пластиковых окон и датчиков, автоматически регулирующих температуру комнатных батарей, создания оптимально функционирующих бытовых приборов и т. п.. В результате многие города Европы и Северной Америки, Японии перестали быть экологически неблагополучными, а, например, в Великих озерах (США) вновь появилась рыба.

Предпринятые шаги, однако, потребовали больших материальных затрат и

перераспределения ресурсов из других сфер - социальной, культурной, военной. Это сразу же обнаружило тесную зависимость экологических проблем от многих других - образования, воспитания, национальной безопасности и т. п. С другой стороны, на фоне попыток преодолеть возникшие трудности силами отдельных государств появился глобальный аспект экологической проблемы, так как промышленные выбросы в атмосферу не знают границ, сточные неочищенные воды попадают в реки, загрязняя также сопредельные государства, а в конечном счете и мировой океан. Аварии с нефтеналивными танкерами, авиационные и космические полеты также негативно влияют на окружающую среду, и в итоге экономическое благополучие одних стран вынуждены оплачивать другие за счет деградации своей природы и дополнительных затрат на ее восстановление.

Так от рассмотрения чисто экологических проблем и осознания их глобальности, очень скоро пришли к пониманию того, что существует совокупность различных проблем такого же масштаба, среди которых не менее актуальными являются: проблема неконтролируемого роста населения; предотвращение ядерной войны и сохранение мира; преодоление социально-экономической отсталости развивающихся стран и др. В немалой степени этому способствовали принципиально новые возможности, которые давала начинавшаяся тогда информационная революция. Благодаря широкому использованию вычислительной техники и компьютерного моделирования стало возможным осуществление комплексных междисциплинарных исследований с экстраполяцией в будущее сложнейших социально-экономических процессов и их последствий.

Значительную роль в этом отношении сыграла деятельность Римского клуба, особенно его целенаправленные исследования отдельных и всего комплекса глобальных проблем, которые стали проводиться известными учеными и специалистами по заказу этой общественной международной организации. Также хорошо известны первые этапы становления западной глобалистики, которые детально описал А. Печчеи, основатель и первый президент Римского клуба. Теперь его книга и доклады этой авторитетной международной организации переведены на многие языки мира и получили широкую известность.

Таким образом, исследование целостности человечества и его единой судьбы как научное направление объективно сформировалось лишь к середине 1960-х гг., предопределив не только появление многочисленных государственных и частных организаций, но и вовлечение практически всего гуманитарного и естественно-научного знания в новую сферу исследований. По мере того, как вскрывались все новые негативные последствия глобализации мирового хозяйства, росло число ученых, политиков, общественных деятелей, которые направляли свои усилия на осмысление принципиально новой ситуации и поиск эффективных путей решения возникших проблем. В конечном счете, именно таким образом в значительной степени и сформировалась глобалистика.

УДК 330.15; 504.06

СТАЛІЙ РОЗВИТОК ЯК ШЛЯХ ВИХОДУ ІЗ СУЧАСНОЇ КРИЗИ

А.В. Черняхівська,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

Існування людства на Землі безпосередньо залежить від збереження основних функцій біосфери та наявності природних ресурсів. Ця теза стала одним з основних положень теорії сталого розвитку. Найбільш поширеним є визначення сталого розвитку, що викладено у "Порядку денному на XXI століття", як сталого і довготривалого розвитку, що являє собою процес змін, у якому масштаби експлуатації ресурсів, напрямок капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку й інституціональних змін узгоджуються з нинішніми і майбутніми потребами. Наразі постулати сталого розвитку де юро є основою для формування стратегій, планів та програм розвитку майже в усіх країнах. Водночас будь які прогнози та дослідження не можуть будуватися без врахування сучасного кризового стану, що охоплює всі сфери

діяльності. Безперечно, забезпечення стабільності економічної складової розвитку (підкреслимо, не сталості, а стабільності зростання й передбачуваності цього процесу) є найважливішою метою держави. Саме неможливість держава забезпечити економічну стабільність та зростання сприймаються, як криза. Під кризою на загал ми розуміємо перелом, перехід від одного стану до іншого. Розрізняють економічну, політичну, соціально-економічну, екологічну та інші кризи. У парадигмі сталого розвитку, а також зважаючи на сучасні тенденції щодо системного розгляду проблем та явищ, доречно говорити про кризу у трьох її площинах – економічній, екологічній та соціальній у їх взаємозв'язку. Екологічну кризу розглядають як процес переростання суперечності між людиною і природою у конфлікт, внаслідок якого відбувається деградація людини як біосоціальної істоти, поглиблюються протиріччя суспільного відтворення [1, С. 130].

Зауважимо, що суперечливість і нестабільність розвитку світової та власної економіки України обумовлюється багатьма причинами, серед яких, в рамках пропонованого дослідження, пропонуємо виділити неефективний розвиток або навіть деградація продуктивних сил, виснаження багатьох найбільш доступних основних ресурсів, від яких залежить виживання і добробут людей, нераціональна структура виробництва, зокрема недостатня його соціальна орієнтація, недосконала система розподілу і споживання створених матеріальних благ та послуг тощо. Це посилює загрозу стабільності і вирішенню проблем життєдіяльності людей, збереженню сприятливого природного середовища їхнього існування.

Наразі кризові явища характеризують перш за все з погіршенням основних макроекономічних показників. Водночас, за умов паритетності трьох складових розвитку оцінювати кризу слід за показниками розвитку соціальної, екологічної та економічної сфери життя. Сучасні дослідження [2] дозволяють зробити висновок про залежність такого макроекономічного показника, як національний дохід $Q(t)$ від трьох складових розвитку

$$Q(t) = U(t) + C(t) + Z(t)$$

$U(t)$ – обсяг нагромадження,

$C(t)$ – обсяг споживання,

$Z(t)$ – витрати на забезпечення безпеки населення.

З урахуванням припущення про пропорційність виробничого нагромадження і водночас приросту національного доходу та залежності динаміки споживання та витрат на забезпечення безпеки маємо: $Q(t) = F [d(t)/dt] + C(t) + Z(t)$

F – капіталомісткість національного доходу.

Саме ці рівняння описують на макроекономічному рівні динаміку трьох найважливіших сфер процесу суспільного розвитку – економічної (за допомогою показників національного доходу, нагромадження), соціальної (через споживання) і безпеки (через співвідношення Z/U або Z/Q , що виражають ступінь захищеності середовища перебування людини від антропогенного впливу, пов'язаного з розміром нагромадження або обсягом продукції, що випускається [3, с. 18]). Вважаємо, що нині слід не тільки оцінювати залежність кожного з цих факторів на величину макроекономічних показників, але й виявляти обернену залежність. Важливо розуміти на скільки погіршення макроекономічних показників (і не тільки їх) викликано змінами у фінансовому, виробничому, споживчому, природоохоронному, ресурсному секторах тощо. Розуміння сутності процесів дозволить розробити всеохоплюючі антикризові заходи та знайти нові точки росту, зокрема й у сфері ресурсокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Нині, як відомо, основним фактором утворення суспільної корисності є поширення знань та інформації, що розуміється не як субстанція, втілена у виробничі процеси чи засоби виробництва, а як безпосередня продуктивна сила, основний виробничий ресурс. Тому встановлення пост економічної системи [4] пов'язане зі сталим зниженням ринкової оцінки відтворювальних товарів та природних ресурсів і, навпаки, із завищенням цін на унікальні та не відтворювальні інформаційні чи "позиційні" блага щодо товарів та послуг.

Це означає, що ціна природних ресурсів надалі знижуватиметься, особливо порівняно із

загальносвітовим ВВП, причому знижуватиметься питома вага природного ресурсу у формуванні світового ВВП (прикладом цього є коливання цін на нафту). Вочевидь, в абсолютних величинах використання майже всіх видів відновлюваних і не відновлюваних ресурсів буде зростати відповідно до підвищення їхньої дефіцитності (недоторканих ландшафтів, екологічних ресурсів, вичерпних корисних копалин, мінеральної сировини). Вважаємо, що підвищуватиметься і вартість природних ресурсів разом із зростанням їх дефіциту. природні ресурси, згідно із загальними тенденціями розвитку економіки за новітніх відносин, докорінно змінюють свою вартість. Пріоритет матимуть саме ті природні блага, які унікально задовольнятимуть потреби людства та обмежено відновлюватимуться.

Ті держави, які швидше уможливають одержання зиску від наявності на власних територіях такого роду природних благ, матимуть шанси першими володіти "екологічним золотом" планети (термін Б.М. Данилишина). Переорієнтація від користування ресурсами на край ошадливе та раціональне з пріоритетністю збереження їх запасів є прогнозовано реальним шансом виходу із кризи та забезпечення майбутнього добробуту країни.

Наприкінці зазначимо, що у сучасних умовах кризові явища, їх причини та наслідки розглядаються здебільшого однобоко. Концентрація уваги на фінансових аспектах проблеми та пошук шляхів її розв'язання у виключно банківській, виробничій та політичній сферах призводять до майже повного ігнорування широкого кола проблем та залишають поза увагою низьку заходів щодо подолання кризи. Вважаємо, що сталий розвиток, як концепція в основі якої лежить паритетність соціальної, економічної та екологічної сфер людського розвитку повинна стати основою не тільки для пояснення причин, але й для розробки новітніх шляхів виходу з кризи. Наразі не можна ігнорувати проблеми охорони довкілля чи використання природно-ресурсного потенціалу території, не можна залишати поза увагою можливість вилучення та перерозподілу ренти, питання власності на природні ресурси та пошук новітніх ресурсів та можливостей їх відновлення, адже це є підґрунтям для добробуту країни. Саме концепція сталого розвитку повинна стати основою антикризової політики в Україні.

Література:

1. Економічна енциклопедія / голова ред.. ради Гаврилишин Б.Д. / К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – у 3-х томах. – Т.3. – 848 с.
2. Тихомиров Н.П. Социально-экономические проблемы защиты природы. – М.: Екологія, 1992. – 238 с.
3. Сталий розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем / Н.В. Караєва, Р.В. Корман, Т.А. Коцко та інш. / За заг. ред.. І.В. Недіна. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2008. – 384с.
4. Иноземцев В.Л. Расколота цивилизация. Наличествующие предпосылки и возможные последствия пост экономической революции. – М.: Academia-Наука, 1999. – 724 с.

УДК 502.17:502.3:504.5:621.43.068.4

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА АВТОТРАНСПОРТІ

*М.К. Шапочка, О.В. Лямцев,
Сумський державний університет*

Сутність управління природоохоронною діяльністю на автотранспорті можна охарактеризувати як процес впливу на транспортні послуги з метою забезпечення екологічної безпеки населення та екозбалансованого розвитку. Такий вплив здійснюється за допомогою різноманітних управлінських методів, зокрема:

- нормативно-правових;
- організаційно-технічних;
- економічних;

- компенсаційних;
- культурно-виховних.

На практиці, як правило, застосовується їх поєднання, або ж вибір найбільш доцільних, в залежності від мети автотранспортної діяльності, особливостей і умов перевезень та інших чинників. Чільне місце нормативно-правових методів обумовлено тим, що їх застосування передбачається у будь-якій діяльності як юридичних, так і фізичних осіб. Серед нормативно-правових методів особливого значення набуває екологічне ліцензування, яке здійснюється у формі видачі ліцензій на природокористування, а також спеціального дозволу на використання окремих видів природних ресурсів і викиди (скиди) окремих видів забруднюючих речовин у навколишнє середовище.

Екологічному ліцензуванню підлягають наступні види діяльності:

- Утилізація, складування, переміщення, розміщення, захоронення та знешкодження промислових та інших відходів (матеріалів, речовин);
- Здійснення екологічної паспортизації, сертифікації, екологічного аудиту;
- Здійснення видів діяльності, пов'язаних з роботами (послугами) природоохоронного призначення.

Крім екологічного ліцензування важливим важелем управління охороною довкілля на автотранспорті є екологічна сертифікація. Екологічні сертифікати являють собою документ на право здійснення екологічно безпечної діяльності. Об'єктами екологічної сертифікації є: компоненти навколишнього природного середовища; відходи автомобільного транспорту і перевізна діяльність; послуги, які здійснюються автопідприємствами і спрямовані на забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкоди навколишньому середовищу. Тобто, всі складові процесу перевезень і інших видів діяльності на транспорті, які пов'язані з потенційною небезпекою запобігання шкоди екосистемам (рухомий склад, паливно-мастильні матеріали, обладнання, транспортні магістралі і ін.) повинні бути сертифіковані на їх відповідність існуючим екологічним вимогам. Отже, мета екологічної сертифікації – відвернення негативних екологічних наслідків, які можуть бути спричинені автотранспортною діяльністю. Екологічну сертифікацію можна розглядати як спосіб надання споживачеві гарантій у тому, що транспортна послуга, яку він отримує, відповідає вимогам екологічного законодавства, незалежно від того коли, ким і де вона здійснюється..

Сертифікація транспортної продукції та послуг передбачає:

- Визначення відповідності зразка продукції (послуг) встановлення вимогам на основі проведення випробування (дослідження);
- Перевірку виробничих процесів на наявність умов, які забезпечують стабільний рівень характерних безпеки;
- Видачу сертифіката відповідності чи схвалення типу транспортного засобу;
- Інспекційний контроль сертифікованого об'єкта.

Економічні методи управління природоохоронною діяльністю на автотранспорті широко застосовуються у більшості країн світу і свідчать про їх дієвість і ефективність. Вони ґрунтуються на стимулюванні випровадження і застосування природоохоронних заходів, а також на платежах і штрафних санкціях за забруднення довкілля. Різновидом економічних методів є екологічне страхування, яке розглядають як компенсаційний метод управління природоохоронною діяльністю. Його сутність полягає у страхуванні відповідальності об'єктів – потенційних винуватців аварійного, неумисного забруднення довкілля, а також власних збитків, які у них при цьому виникають. Економічна ж сутність страхування полягає у тому, що воно виступає як сукупність особливих перерозподільчих відносин між його учасниками з приводу формування цільового страхового фонду, призначеного для відшкодування можливого збитку, або надання грошової допомоги.

Таким чином, екологічне страхування дає змогу вирішити наступні екологічні завдання:

- компенсувати збитки, які виникають у застрахованого транспортного підприємства і третіх осіб в результаті забруднення навколишнього середовища;
- економічно стимулювати відвернення аварії за рахунок збільшення

протиаварійних затрат з боку страхової компанії при зменшенні витрат застрахованого об'єкта;

- підвищення ефективності використання грошових коштів, які концентруються у страхових фондах і т. ін.

Що стосується організаційно-технічних методів, то вони, як і нормативно-правові, сьогодні найбільш широко використовуються в управлінні природоохоронною діяльністю на автотранспорті. Це зокрема,

- оптимізація перевезень та удосконалення системи транспортних потоків за допомогою інженерно-організаційних заходів; будівництво об'їзних доріг та розв'язок;
- організація режиму світлофорної сигналізації за принципом «зеленої хвилі»;
- удосконалення доріг, рухомого складу та його структури;
- оптимізація маршрутів автомобільних перевезень;
- поліпшення експлуатації транспортних засобів та встановлення контролю за вмістом шкідливих речовин у вихлопних газах, тощо.

Культурно-виховні методи передбачають систематичний та цілеспрямований вплив на духовний розвиток особистості з метою формування екологічної культури свідомості і світогляду, що базується на принципі індивідуальної екологічної відповідальності та загальнолюдської моралі. Усвідомлення кожним власної відповідальності за стан довкілля, безпосередня участь в екологічній діяльності можуть стати вирішальними чинниками в поліпшенні екологічної ситуації. Разом з тим, потрібно мати на увазі, що культурно-виховні методи повинні мати мобільний характер і корегуватися з урахуванням сучасної та прогнозованої екологічної ситуації, традиційної культури, але не у вузьконаціональному, а в планетарному аспекті, через усвідомлення особистості як частини макросвіту.

УДК 332.2

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗЕМЛЕГОСПОДАРЮВАННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Л.О. Шашула,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

В умовах переходу економіки на ринкові засади, поширення приватної власності на землю, різних форм господарювання посилюється економічна і політична роль землі у забезпеченні сталого розвитку України.

Земельна політика в Україні сьогодні повинна сприяти вирішенню двох взаємозалежних завдань. *По-перше*, раціональне використання земельно-ресурсного потенціалу повинно забезпечити подолання економічної кризи і її соціальних та екологічних наслідків, а по-друге, воно повинно створювати територіально-ресурсні передумови для здійснення радикальної структурної перебудови системи землегосподарювання. Заходи з вирішення першочергових задач кризового періоду повинні бути неподільно пов'язані з заходами щодо вирішення основних проблем оптимізації землекористування в майбутньому.

У зв'язку з цим вималюється декілька *важливих стратегічних проблем*, що вимагають невідкладного державного розгляду. У першу чергу необхідно створити правові основи функціонування земельних ресурсів не тільки як товару, але і як природного тіла, виробничого ресурсу і техніко-економічного фактору суспільного відтворювального процесу, причому з урахуванням специфіки земель різного функціонального призначення і господарського використання. Особливо це стосується земель сільськогосподарського призначення. Протягом перехідного періоду *необхідно завершити державну оцінку землі* і на її основі створити інфраструктуру ринкового земельного обігу, регульованого державою земельного ринку і значною мірою удосконалити податкову систему.

Одним з *найважливіших стратегічних завдань держави* є здійснення роботи стосовно

виділення в складі земельного фонду країни земель загального призначення, забезпечення управління використанням цих земель і збору відповідних платежів у державний бюджет.

Має бути здійснена велика робота щодо створення *інструментарію державного управління земельним фондом* країни – державного земельного кадастру, державного контролю за використанням земель, землевпорядкування, оцінки і моніторингу земель як єдиної системи взаємозалежних між собою елементів для прийняття державою управлінських рішень.

Підвищення ефективності сільськогосподарського землекористування повинно відбуватись на основі концептуального вирішення комплексу загальних стратегічних і тактичних проблем, таких як: розвиток різноманіття форм власності, у тому числі на землю; удосконалення земельних відносин, у першу чергу через розвиток заставних і орендних інститутів; реформування системи оподаткування шляхом встановлення єдиного сільськогосподарського (земельного) податку; переоснащення матеріально-технічної бази переробної промисловості; прискореного розвитку соціальної сфери села; використання адміністративних методів управління, переходу на ринкові відносини та інші.

Виходячи з того, що об'єктивні умови для обігу земель сільськогосподарського призначення шляхом їх вільної купівлі-продажу в Україні відсутні, необхідно встановити *державний контроль за обігом* земель, необхідно здійснити комплекс заходів щодо обмеження обігу земель сільськогосподарського призначення. Заходи: встановлення термінів заборони на повторний продаж і зміну цільового призначення ділянки землі після її одержання; обмеження кола осіб, що мають право на придбання земельних ділянок с/г; встановлення максимального розміру ділянок, що можуть знаходитися у власності фізичних і юридичних осіб; запровадження реального оподаткування земель с/г призначення і вимог щодо підтримки родючості земель.

Аналіз системи земельних платежів показав, що вона не відповідає сучасним реаліям створення системи економічного регулювання земельних відносин і управління земельними ресурсами в Україні. У зв'язку з цим в діючу систему земельних платежів в Україні *необхідно терміново внести зміни*: ставки земельних платежів повинні бути економічно значущими і чітко відповідати рентній прибутковості відповідної земельної ділянки; земельні платежі повинні бути обов'язковими для усіх без винятку землекористувачів; пільгове оподаткування повинне регулюватися тільки розмірами і термінами сплати платежів і зборів і т.п.

Поліпшенню земельних відносин і пожвавленню обігу земельного капіталу можуть сприяти *наступні інституціональні заходи*: формування мережі земельних іпотечних банків при активній участі держави; здійснення кадастрової і ринкової оцінки земельних ресурсів; створення системи законодавчого захисту прав на земельну власність; формування єдиної системи державного земельного кадастру і реєстрації прав на нерухомість; створення кредитних ресурсів за рахунок залучення коштів населення через механізм зниження норми позикового відсотку і росту норми відсотку по депозитах.

Науково обґрунтована інтегрована *стратегічна програма розвитку землекористування* повинна включати комплекс скоординованих технічних, соціально-економічних, землевпорядних і екологічних заходів, *найважливішими з яких є*: регулювання процесів урбанізації й індустріалізації, створення єдиної системи розселення, раціональне розміщення нових промислових і сільськогосподарських поселень; розвиток сільськогосподарського виробництва; формування ефективної інфраструктури транспорту, енергетики; розвиток видобувних галузей промисловості, а також переробки сировини; ефективне використання лісових і водних ресурсів; розвиток ефективної системи суспільного обслуговування, масового відпочинку і туризму, з відповідною інфраструктурою; збільшення територій, що відносяться до екологічного каркасу; розвиток системи заходів, що перешкоджають деградації земель.

Концептуально практичні заходи щодо реалізації рентного потенціалу України можуть включати: перегляд рівня плати за ресурси виходячи зі світової кон'юнктури цін;

диференціацію методів нарахування ресурсних платежів; підвищення питомої ваги природно-ресурсної ренти в податковій базі; випуск державних земельно-ресурсних позик, як основи формування ринку державних цінних паперів, забезпечених природно-ресурсним потенціалом землі.

Для забезпечення виходу із кризової ситуації, що склалася, необхідно послідовно здійснити наступні кроки: розробити і терміново прийняти пакет законів з регулювання окремих складових земельних відносин; створити в ранзі міністерства єдиний державний орган по управлінню земельними ресурсами, як об'єктом унікальним, багатофункціональним і структурно складним; розробити і прийняти нову довгострокову Національну цільову програму розвитку земельних відносин в Україні, розвиток сільськогосподарського землекористування, проблему розселення, земельні платежі на рентній основі, усунення криміналізації земельного ринку; розробити, прийняти і забезпечити реалізацію регіональних цільових програм облаштування та ефективного використання ресурсів землі; здійснити наступні роботи: розмежувати земельний фонд України за рівнями власності; створити єдину інформаційну систему земельного кадастру і реєстрації прав на землю і нерухоме майно; виконати державну економічну (грошову) оцінку всіх земель України за єдиною уніфікованою методикою; провести генеральне землепорядкування України та її політико-адміністративних одиниць. Все вище викладене вимагає розробки концепції новітньої національної стратегії у сфері землекористування.

Отже, *стратегія земельних перетворень* в Україні *включає три ключові напрямки: перший* – реформування відносин власності на землю; *другий* – облік і вартісна оцінка на рентній основі земельно-ресурсного потенціалу в складі національного багатства України і взяття його на державний баланс; *третій* – організація ефективного управління земельними ресурсами України як національним надбанням (незалежно від форм власності), загальним просторовим базисом народного господарства і головним засобом виробництва в сільському і лісовому господарстві, матеріальною основою біосфери.

УДК 37.014.256

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

*Л.В.Шостак,
Волинський інститут економіки і менеджменту*

В сучасних умовах трансформації українського суспільства нагально постає питання розробки нових засобів та механізмів використання інформаційного простору не лише для ефективного функціонування економічної системи, але й для забезпечення розвитку науки і освіти.

Сьогодні все вагомішу роль в суспільному житті відіграє інформація. Інформаційні та телекомунікаційні технології породжують індустріальну революцію, не менш значущу, ніж промислові революції минулого, й таку, що матиме далекосяжні перспективи та наслідки. Ця революція базується на інформації, що акумулює людські знання, впливає на інтелект людини. Сучасний технологічний прогрес надає можливість по-новому організувати процеси обробки, зберігання, пошуку та передавання інформації в будь-якій потрібній формі [2]. На зміну індустріальному суспільству приходить інформаційне суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за посередництвом операторів зв'язку.

Наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. світ перебуває в стані інформаційної революції, вплив якої можна порівняти з впливом індустріальної революції минулого століття. Є всі підстави вважати, що обробка інформації – одна з найвагоміших складових економічної активності. Отже з впевненістю можна вважати, що забезпечення високоякісною, актуальною та своєчасною інформацією є одним із пріоритетних напрямків розвитку

економіки.

Зміст інформатизації полягає у забезпеченні соціальних, економічних, правових, культурних і технологічних умов зберігання та розробки нових ідей, створення умов для людського розвитку і творчості, доступності отримання і передачі інформації. Це організований соціально-економічний і науково-технічний процес створення оптимальних умов з метою задоволення інформаційних потреб на основі формування інформаційних ресурсів при допомозі інформаційно-комунікаційних технологій галузі зв'язку. Інформатизація здійснюється шляхом вдосконалення і тісної взаємодії процесів і технологій споживання із процесами створення і розвитку засобів, що повинні їх забезпечити.

Інформатизація суспільства виступає одним з вирішальних чинників модернізації економіки на ринкових засадах і запорукою інтеграції України в світове співтовариство.

Слід відмітити, що важливою передумовою інформатизації суспільства є розвиток сучасної національної інфраструктури інформатизації, складовою якої є: телекомунікаційна техніка, мережні інформаційні технології, сукупність інформаційних ресурсів, прикладні інформаційні технології, засоби обчислювальної техніки, мережне обладнання та програмне забезпечення, прикладні інформаційні технології, система забезпечення інформаційної безпеки, сукупність кваліфікованих кадрів і система їхньої підготовки та перепідготовки тощо [2].

Отже, інформатизація суспільства здійснюється на основі використання послуг, які надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку.

В нашій країні вирішення проблеми побудови інформаційного суспільства займає важливе місце, оскільки інформаційні технології стрімко стають одним з найприбутковіших та швидко зростаючих секторів економіки.

Одним з основних елементів інформаційного суспільства є розвинута система й мережі електрозв'язку. Сьогодні вже багато зроблено для її оновлення та удосконалення – створено сучасну міжміську телефонну мережу з виходом за межі країни, а також цифрову мережу міжнародного та міжміського телефонного зв'язку; швидкими темпами розвивається супутниковий та мобільний зв'язок.

Але, попри розуміння важливості рішень стосовно інформатизації, технічний рівень і масштаби застосування інформаційних технологій в Україні залишаються значно нижчими, порівняно з європейськими показниками.

Слід зазначити, що за темпами щорічного приросту всіх видів інформаційних ресурсів Україна значно випереджає країни Європи у зв'язку з істотною ненасиченістю вітчизняного ринку цими технологіями [1].

Інформатизація суспільства неможлива без забезпечення комп'ютерною технікою та доступом населення до мережі Інтернет. Щорічне зростання кількості персональних комп'ютерів в Україні складає орієнтовно 50%. Так, з близько п'ятисот тисяч, їх кількість за останні чотири роки зросла майже у 3 рази і склала у 2005 році біля півтора мільйона одиниць. При цьому технології розвиваються настільки бурхливо, що техніка оновлюється кожні два роки.

Якщо 6 років тому кількість користувачів мережі Інтернет становила 0,2% населення України, то сьогодні - вже понад 15%. Надання послуг доступу до Інтернету забезпечено в усіх великих містах, обласних та багатьох районних центрах. Сьогодні послугами мережі Інтернет користується близько 6 мільйонів громадян України. Високими темпами зростає обсяг інформаційних ресурсів, створених в Україні, зокрема щоденно з'являється близько 50 нових веб-сайтів. Незважаючи на позитивну динаміку, загальний рівень використання Інтернету залишає бажати кращого. Переважна більшість користувачів - майже 60% - зосереджена у великих містах. Більше 18% всіх користувачів – у Києві, у сільській місцевості – лише 10% [3].

За 30 років існування Інтернет переріс із секретної технології, яку використовували науково-дослідні установи, що працювали на військові і розвідувальні програми Уряду США, у загальнодоступну, відкриту інформаційну систему. В останні роки Інтернет

упевнено перейшов на комерційні засади розвитку і став важливим фактором розвитку як світової, так і національних економік окремих країн.

Наприклад, у США Інтернет використовують 154 млн. громадян, або 76% населення країни. Більше, ніж 113 млн. громадян європейських країн, або майже 36% усього населення Європи також постійно користуються Інтернетом. При цьому, приріст кількості хостів у регіоні складає 23,8% на рік. Не відстає від Європи й Азіатсько-Тихоокеанський регіон, у якому більше 105 млн. користувачів Інтернет, у тому числі у Японії – 38,64 млн., Китаї (включаючи Гонконг) – 20,36 млн., Південній Кореї – 16,4 млн., Австралії – 8,42 млн., Тайвані – 6,4 млн., Індії – 4,5 млн. Загальний темп приросту користувачів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні складає 45% на рік.

Серед країн СНД лідером по кількості користувачів Інтернет є Росія - 1,8 млн. громадян, або 2,1% населення. На Росію приходить близько 81% усіх користувачів Інтернет із числа тих, що проживають у країнах СНД, на Україну – 13%, Казахстан – 2,2%, Вірменію – 1% і на інші країни СНД – 2,8%. Разом у країнах СНД мешкають менш 1% користувачів Інтернет.

Безперечно, стан економіки і рівень добробуту населення України не дозволять найближчим часом розширити застосування Інтернет до масштабів, які мають місце в розвинених країнах. Однак політика, що проводиться для забезпечення широких верств населення Інтернет - послугами демонструє значення, якому світова еліта приділяє досить багато уваги, а особливо цілям створення інформаційного суспільства. Необхідність інтеграції зі світовим співтовариством вимагає проведення подібної політики й в Україні. Створення сприятливих умов для доступу широких верств населення до Інтернет слід розглядати як один з найважливіших етапів у розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Література

1. Згуровський М.З. Загальні тенденції розвитку інформаційного суспільства у глобальному контексті: трансформації світового устрою // Інформаційне суспільство. Шлях України. – К.: Бібліотека інформаційного суспільства, 2004. – С. 109-110.

УДК 330.366:338.43

СУЧАСНІ НАПРЯМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

О.В.Шубравська,

Державна установа „Інститут економіки та прогнозування НАН України”

Агропродовольче виробництво є одним з основних споживачів ресурсів довкілля в усьому світі. Найбільший вплив на природне середовища справляє землеробство. Незважаючи на те, що ґрунти в Україні є одними з найродючіших у світі, значна частина ріллі тією чи іншою мірою деградувала. Так, згідно з дослідженнями 90-х років минулого століття близько 36% земель еродовані, чверть – мають підвищену кислотність, 10% - засолені і заболочені. Розораність сільськогосподарських угідь в середньому по країні перевищує 80%, а в деяких регіонах сягає 97% (Кіровоградська область) [1]. У таких умовах єдино можливим напрямом забезпечення сталого розвитку землеробства й агросфери є перехід до екологічно орієнтованого сільського господарства, заснованого на виборі оптимальних сівозмін, використанні біологічних методів для боротьби зі шкідниками і хворобами, а також для збереження і покращення структури ґрунтів, формуванні екологічно стійких агроландшафтів тощо. Переходу до альтернативних методів ведення сільського господарства в Україні немалою мірою сприяє те, що внаслідок кризових явищ кінця минулого століття, значні площі сільськогосподарських земель використовувалися без суттєвого застосування отрутохімікатів, що дозволяє порівняно швидко перевести їх у розряд сертифікованих згідно з органічними стандартами.

З числа альтернативних способів ведення сільськогосподарської діяльності найбільш

розповсюдженим в Україні є органічне землеробство, яке Комісією ООН Codex Alimentarius визначається як цілісна система управління виробництвом, що сприяє оздоровленню екосистем, у т.ч. інтенсифікації біологічних процесів і підвищенню біологічної активності ґрунтів [2]. Органічне сільськогосподарське виробництво було започатковане в Україні ще в кінці 70-х років минулого століття під час здійснення широкомасштабного Полтавського експерименту з впровадження ґрунтозахисного безвідвального землеробства. Пізніше цей експеримент був розповсюджений на окремі райони Одеської, Херсонської, Луганської, Донецької, Київської і Вінницької областей. Досвід українських господарств екологічного спрямування засвідчив, що використовувані ними ґрунтозахисні технології порівняно з конвенційними потребують втричі менше часу на обробіток ґрунту, у 2-3 рази менше пального, вдсятеро – мінеральних добрив [3], а урожайність за мінімального обробітку ґрунту можна підвищити у 1,5-2 рази [4].

Нині Україна є членом Міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM). На початок 2008 р. в країні згідно з міжнародними стандартами було сертифіковано 260 тис. га земель, нараховувалося близько 90 органічних господарств, переважно крупних, середньою площею 2700 га, орієнтованих в основному на експорт зерна й олійного насіння. Процедури експорту здійснюються іноземними компаніями відповідно до стандартів ринків експорту, в основному, країн ЄС.

Серед чинників, що стримують розвиток органічного виробництва в Україні, основним є відсутність відповідної національної законодавчої і нормативної бази. Водночас суттєвий негативний вплив на розвиток такого виробництва здатні справити також і чинники глобального рівня, передусім, тиск світової агрохімічної і біотехнологічної індустрії. У таких умовах завдання держави – підтримати розвиток виробництва органічної продукції для насичення внутрішнього ринку (у перспективі) й експорту (нині).

Агропродовольче виробництво також є потужним споживачем паливно-енергетичних ресурсів, зокрема, нафтопродуктів, газу. В умовах недавнього зростання світових цін на енергоносії й існування реальної загрози майбутнього вичерпування природних запасів вуглеводнів для сталого розвитку аграрного сектора України надзвичайно важливо забезпечити перехід на альтернативні енергоресурси, насамперед, ті, для виробництва яких використовують відходи агропродовольчої діяльності. Споживання більш екологічно дружніх і доступних відновлювальних ресурсів, передусім, біопалива, поряд із зменшенням залежності від імпорту вуглеводнів дозволяє також підвищити ступінь утилізації виробничих відходів, знизити рівень забруднення навколишнього природного середовища. За даними Національної біодизельної ради США, таке паливо на 5% більш економічне і на 5% більш енергоємне, ніж звичайне дизельне; при потраплянні у воду не завдає шкоди рослинам і тваринам; зазнає майже повного біологічного розпаду протягом 28 днів [5]. Для аграрного сектора розвиток біопаливної сфери до того ж пов'язують з можливістю підвищення економічної активності, зайнятості у сільській місцевості, покращення там енергозабезпечення.

Виробництво біопалива засноване на переробці різноманітної сільськогосподарської продукції і відходів (цукрової тростини і буряку, кукурудзи, пшениці, насіння рапсу, олійної пальми, проса, соломи, гною і т. ін.). Різні країни віддають перевагу тим видам сировини, які є для них найдоцільнішими, виходячи з економічних, географічних, кліматичних й інших умов. Кінцева продукція може бути представлена у рідкому (біоетанол, біодизель), твердому (паливні гранули) і газоподібному вигляді (біогаз).

Україна поки має вельми скромні здобутки у виробництві й використанні альтернативного палива. В енергетичному балансі країни відновлювальні джерела енергії становлять менше 1% загального обсягу споживання. Водночас, економічна криза, зростання вартості російського газу і наявність природних й економічних передумов дозволяють розраховувати на гарні перспективи розвитку виробництва біопалива. Поряд з цим, Україна нині є одним з основних постачальників сировини для виробництва біодизелю до країн ЄС, які віддають перевагу стійкішому до низьких температур ріпаковому паливу, аніж соєвому

чи пальмовому. Так, у 2007 р. із зібраного мільйону тонн ріпаку було експортовано 87%, у т.ч. 90% - до країн Євросоюзу. У 2008 р. зібрали вже майже 2,9 млн т й експортували – 83%. Частка ріпаку в структурі посівів сільгоспкультур у 2007 р. становила 3,4%, збільшившись у понад 11 разів порівняно з 1990 р., а у 2008 р. вона зросла до 5,3%. У результаті ситуацію, що склалася на сьогоднішній день у сфері сільськогосподарського землекористування країни, треба визнати критичною, оскільки в структурі посівів сільгоспкультур частка т. з. „важких” культур (соняшнику, кукурудзи, ріпаку) перевищила чверть. Наслідок цього – порушення сівозмін і виснаження земель і у перспективі – повна їх деградація. Набагато більш виправданим для України є виробництво біопалива другого покоління, яке отримується у т. ч. піролізом біомаси. Як сировину при цьому можна використовувати практично будь-які відходи сільськогосподарського виробництва. Головною проблемою є висока вартість виробництва подібного палива.

Нині в Україні розроблена Концепція цільової державної програми з використання біогазу, а також планується внесення змін і доповнень до законодавчих актів стосовно надання пільг терміном на 5-10 років підприємствам, які активно заміщуватимуть природний газ біопаливом. Ставиться завдання заміщення 20-25% природного газу альтернативними і відновлювальними джерелами енергії [6].

Література

1. Сільське господарство України за 2007 р. – К.: Держкомстат України, 2008.
2. Guidelines for the Production, Processing, Labeling and Marketing of Organically Produced Foods. – <http://www.codexalimentarius.net/search/advancedsearch.do>
3. Відтворення родючості ґрунтів у ґрунтозахисному землеробстві. – К., «Оранта», 1998, с. 604-631.
4. Волошка В. Мінімізація витрат за повного дотримання агротехнологій. «Пропозиція» №8/9, 2003, с. 82.
5. Пересмотр политики и субсидирования биотопливной промышленности. – <http://www.fao.org/newsroom/ru/news/2008/1000928/index.html>
6. Украина заменит газ биотопливом. - <http://e-news.com.ua/show/187686.html>

УДК 502.5

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Л.В. Юрченко,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

Перехід на систему аналізу та управління ризиками як на основоположну систему регулювання безпеки населення і території, забезпечення гарантованого рівня безпеки громадянина, суспільства в Україні відбувається досить повільно і є серйозною перешкодою для стійкого розвитку економіки, про що з особливою наочністю свідчить сучасний стан безпеки території України. Близько 85% території України визначаються складними інженерно-геологічними умовами, яким притаманний розвиток небезпечних природних і природно-техногенних процесів. Перед усім це екзогенні геологічні процеси (зсуви, карст, просідання та провали, підтоплення, селі, абразія), основним ініціюючим фактором активізації яких є водний фактор (порушення природного гідравлічного режиму поверхневих та підземних вод). За останні 20 років площа земель із сталим проявом підтоплення збільшилась удвічі, підтоплення зазнає 541 населений пункт, з них у 97 площа підтоплення перевищує 50% території, площа підтоплених земель сільськогосподарського призначення становить близько 118 тис. га; близько 60% території України підлягає процесам карстування, на 50% освоєних площ схилів розвинуті зсувні процеси, на 70% гірських водозаборів розвинуті селеві процеси.

Кожний річковий басейн є продуктом суперечних енергетичних взаємодій ендеогенно-екзогенних процесів, і являє єдину геоecологічну систему. Еволюція басейнів в межах

геологічного часу підпорядковувалась закону динамічної рівноваги. Антропогенез, особливо останніх десятиліть, призвів до енергетичного дисбалансу і став чинником деградації басейнів, яка в різних регіонах проявляється по різному. Соціально-економічні системи регіонів прийшли у протиріччя з закономірностями функціонування і розвитку басейнів. У підсумку, руйнуються як соціально-економічні, так і екологічні системи. Деградація їх особливо проявляється в Прикарпатському, Придніпровському, регіонах.

Головним чинником небезпеки функціонування їх господарсько-економічних систем стало недоврахування соціального і екологічного факторів в процесі розвитку соціоеколого-економічних систем. При цьому ні розуміння причин прорахунків, ні переформатування пріоритетів розвитку регіону на основі їх ранжування не забезпечить стійкості басейнових господарсько-економічних комплексів. Необхідний підхід на основі визнання і врахування системної єдності всіх компонентів і факторів єдиної соціально-еколого-економічної системи. Специфікою регіону є наявність у межах однієї території різноманітних джерел небезпеки, в тому числі локальних стаціонарних і динамічних об'єктів, транспортних та розподільних просторових систем. Складовою забезпечення безпеки крім параметрів стійкості цих об'єктів до негативного впливу небезпечних природних процесів є системи захисту від їх шкідливої дії-напряв, який не набув в Україні практичного розвитку.

Забезпечення безпеки територій є предметом сфери превентивної безпеки, належить до компетенції численних відомств і сконцентроване довкола соціальних, економічних, екологічних, інженерно-технічних проблем. Ефективному виконанню цієї цілі сьогодні бракує системності, координації, централізованого управління та наукової підтримки. Успіх вирішення проблеми безпеки територій перед усім залежить від глибини опрацювання її у форматі національних пріоритетів у напрямі інтеграції в концептуальні засади науково-технологічного та інноваційного розвитку, в пріоритети розвитку науки і техніки та в пріоритетні напрями інноваційної діяльності. Невід'ємною складовою підвищення рівня екологічної безпеки є термінове удосконалення нормативно-правового забезпечення, розвинена система моніторингу, обґрунтування прийнятних рівнів природного і техногенного ризику та розроблення засад державної політики щодо їх досягнення.

Управління ризиком являє собою процес оптимального розподілу витрат на зниження ризику, який обумовлює досягнення найвищого можливого рівня безпеки населення і навколишнього середовища в існуючих соціально-економічних умовах суспільства. Трансформація економіки України в умовах недосконалих ринкових відносин, конкуренції з переважанням приватних та корпоративних інтересів над національними, регіональними, суспільними супроводжується боротьбою за залучення інвестиційних ресурсів, що обумовлює необхідність єдиного підходу до оцінки різних інвестиційних проєктів, перед усім тих, що фінансуються за рахунок централізованих джерел, а також посиленого державного регулювання інвестиційних потоків в сфері екологічної безпеки з урахуванням рівня екологічних ризиків територій та узгодження зі стратегією їх економічного розвитку.

Суттєвим організаційно-економічним механізмом регулювання негативних проблем фінансово-економічного, еколого-економічного і соціального розвитку територій виступає система страхування. Екологічно орієнтований страховий захист покликаний забезпечувати можливість компенсації заподіяваних збитків і створювати додаткові джерела фінансування природоохоронної діяльності. Економічною основою організації системи екологічного страхування в природному господарстві є форми власності на засоби виробництва і природні ресурси, а також механізм фінансування виробництва. Розвиток ринку екологічного страхування стримується відсутністю методології та методик страхування екологічного ризику.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЛЕСНОГО КОМПЛЕКСА

И.Е.Яровая,

Сумский национальный аграрный университет

Экологический менеджмент в лесном комплексе представляет процесс принятия эффективных управленческих решений с целью экологизации использования и воспроизводства лесных ресурсов; это система управленческих рычагов, которая обеспечивает совокупный лесоводственно-эколого-экономический эффект скоординированной деятельности (труда) работников лесного хозяйства в области экологически ориентированного лесопользования на многоцелевой основе, а также воспроизводства лесных ресурсов. Тесная взаимосвязь всех компонентов лесных экосистем, а также лесоводственных, экологических (природоохранных) и производственных (экономических) параметров производства обуславливает наличие элементов (составляющих) экологического менеджмента практически во всех сферах управления лесохозяйственной деятельностью. Экоменеджмент лесохозяйствования имеет инициативную и предпринимательскую основу и, в определенной мере, охватывает добровольную экологическую деятельность. Экологический менеджмент лесохозяйствования (лесопользования) - это также совокупность принципов, форм, методов и инструментов, формирующих экологическую направленность управления лесами и работниками лесохозяйственных предприятий с целью повышения экологичности лесопользования.

Внедрение системы экологического менеджмента в лесном комплексе предлагает проведение эколого-экономической оценки лесохозяйственной деятельности по различным направлениям использования и воспроизводства лесных ресурсов. Комплексный анализ лесохозяйствования может осуществляться на основе использования системы показателей, характеризующих лесоводственно-эколого-экономический уровень хозяйствования (ЛЭЭУХ). Сущностно-содержательная основа данного определения в большей мере должна отражать: понятие устойчивого лесопользования, механизм экосистемного управления лесами, принципы и критерии устойчивого, экологически и социально ответственного лесоводства и лесопользования, а также сертификации управления лесами.

Проблема устойчивого развития включает два ключевых понятия: потребности общества и ограничения, накладываемые на способность окружающей среды удовлетворять имеющиеся и будущие потребности. При этом лесное хозяйство было одной из первых сфер, в которой ученые разработали понятие устойчивого использования ресурсов. В этом ракурсе можно утверждать, что экологически устойчивое социально-экономическое развитие лесного комплекса – это процесс гармонизации и роста его экономического и экологического развития в сфере использования, сохранения и воспроизводства лесных экосистем на межотраслевой основе, обеспечения гарантированного удовлетворения необходимых потребностей в разнообразных функциях и услугах лесных ресурсов настоящих и будущих поколений при условии сохранения и поэтапного улучшения состояния (качества) окружающей среды, природно-ресурсного потенциала, опирающийся на определенные структурированные принципы.

Основные взаимосвязанные и взаимообусловленные принципы экологических, лесоводственных, организационно-экономических и социальных основ устойчивого развития лесохозяйственного комплекса включают:

- максимальное и приоритетное использование средозащитных, средопреобразующих функций лесных биогеоценозов с позиций национальных и международных интересов;
- оптимальное поддержание гомеостаза лесных экосистем на основе пространственно-временной сбалансированности их компонентов;
- всеобъемлющее сохранение генофонда растительных ресурсов как основы

биологического разнообразия и воспроизводства будущих лесных богатств;

- достижение экологически ориентированной (оптимальной) лесистости территорий;
- интегрированное, комплексное ресурсное лесопользование на принципах непрерывности и неистощительности (неисчерпаемости);
- существенное снижение уровней и масштабов разнообразного антропогенного (отраслевого и межотраслевого) воздействия на состояние лесных экосистем;
- последовательная и всесторонняя экологизация промышленного производства отраслей сферы функционирования лесного комплекса и лесохозяйственной (воспроизводственной) деятельности на основе активного и широкомасштабного применения природосберегающих технологий;
- формирование экологически ориентированного хозяйственного экономического механизма природопользования, экосистемного управления лесами;
- экологическая сертификация систем ведения лесного хозяйства;
- становление комплексного организационно-экономико-правового механизма ответственности за лесонарушения, загрязнение окружающей среды;
- всемерное расширение международного сотрудничества в сфере лесохозяйственных отношений;
- организация, налаживание и ведение мониторинга лесов;
- экологическое образование;
- широкое участие общественности в гармонизации экономического и экологического развития отраслей сферы функционирования лесного комплекса, лесного хозяйства.

Проведение лесной сертификации сдерживается отсутствием национальных аккредитированных фирм (аудиторов), имеющих право сертифицировать лесную продукцию в соответствии с международными системами стандартов, а также регионально адаптированных критериев оценки. Безусловно, необходима государственная поддержка распространения сертификации, которая может быть выражена, прежде всего, в активном участии государственных органов управления лесами в разработке нормативов и подготовке к проведению добровольной сертификации. Должны быть разработаны региональные программы лесной сертификации с финансовым обеспечением.

В государственных органах управления лесным хозяйством должна просматриваться идея внедрения в лесном хозяйстве страховых механизмов: страхование леса как объекта собственности; страхование участков лесного фонда, представленных в пользование (например, на правах аренды); страхование гражданской ответственности за причинение эколого-экономического ущерба лесу. Страховые риски образуют следующие факторы: лесной пожар; массовое размножение насекомых-вредителей леса; массовое развитие болезней леса; ветровалы; затопление и подтопление; аварийное загрязнение; самовольная вырубка леса.

Формирование системы (или элементов) экологического менеджмента в сфере использования и воспроизводства лесных ресурсов свидетельствует об экологизации экономических отношений в этой сфере хозяйствования. Это можно трактовать следующим образом: в состав производимой лесным хозяйством товарной продукции и услуг постепенно входят лесные блага, которые имеют экологическую (социально-экологическую) ценность для общества и отдельных граждан.

**ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ***Караєва Н.В.,**Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут”*

Зростання світової економіки супроводжується значним збільшенням споживання енергоресурсів та посиленням конкуренції на енергетичних ринках. Згідно [1] щорічне загальне світове енергоспоживання становить близько 11,8 млрд тонн нафтового еквіваленту (т н.е.). Основу світового енергетичного балансу складають вуглеводні енергоносії – нафта, газ і вугілля. Їхня частка у світовому енергозабезпеченні становить близько 81%. Найбільший внесок має нафта – це 34,4%. На вугілля припадає 26%, на природний газ – 20,5%. Роль відновлюваних джерел енергії, атомної енергії та гідроенергетики у світовому енергозабезпеченні значно менша, їхній внесок відповідно становить 10,7%, 6,2% та 2,2%. Внаслідок зростання світового попиту на первинні ресурси забезпечення енергетичної безпеки завжди залишається пріоритетним завданням економічної політики та забезпечення сталого розвитку будь-якої держави світу, будь-то імпортер або експортер енергоресурсів, або країна яка майже в повній мірі здатна забезпечити себе власними енергоресурсами.

Україні володіє потужним потенціалом паливно-енергетичного сектора, причому деякі підгалузі мають надлишкові потужності, що, вочевидь, перевищують потреби держави (виробництво електроенергії). В той же час Україна належить до країн частково забезпечених традиційними видами первинної енергії, а отже змушена вдаватися до їх імпорту. Імпорт газу від його загального споживання становить 68%, нафти – 75%, ядерного палива – 100%, в т.ч. українська частка ядерної сировини (урану) для його виготовлення становить 30%. Особливістю вітчизняного балансу є значна частка у його витратній частині природного газу – 43%. Частка нафти складає 12,5%, вугілля – 23,5%, атомної енергетики – 15%, гідроенергетики та нетрадиційних і відновлювальних джерел енергії – 6% [2, с. 81]. Критична залежність (на рівні 60%) національної економіки від зовнішніх джерел енергопостачання є однією з причин дефіциту платіжного балансу, що призводить до зростання зовнішньої заборгованості [3, с. 6].

Також високі та нестійкі ціни на основні енергоресурси, обмеженість заходів щодо підвищення енергоефективності їх споживання стають певним бар'єром на шляху сталого економічного розвитку та забезпечення добробуту населення держави. Тому розвиток і ефективна взаємодія енергетичних ринків, металургійної, хімічної промисловості, транспорту, інших стратегічних галузей є одним з визначальних факторів сталого розвитку України. Енергетична складова розглядається як важливий індикатор оцінки стану національної економіки, а паливно-енергетичні ресурси займають ключове місце в стратегічних програмах і зовнішньоекономічній політиці України.

Узагальнюючими показниками ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів країни є питомі витрати первинної енергії на одиницю валового внутрішнього продукту країни (енергоємність ВВП). Енергоємність ВВП України у 2,6 рази перевищує середній рівень енергоємності ВВП країн світу. Причиною високої енергоємності є надмірне споживання в галузях економіки енергетичних ресурсів на виробництво одиниці продукції, що зумовлює відповідне зростання імпорту вуглеводнів в Україну. Висока енергоємність ВВП в Україні є наслідком істотного технологічного відставання у більшості галузей економіки і житлово-комунальній сфері, незадовільної галузевої структури національної економіки і, зокрема, імпортно-експортних операцій та впливу „тіньового” сектора економіки.

Згідно основних положень «Енергетичної стратегії України до 2030 року» [4] гарантування енергетичної безпеки можливо лише за наступними напрямками:

- зменшення рівня енергетичної залежності країни від зовнішніх поставок палива (природний газ, нафта, уран) з 54,5% у 2005 році до 11,7% – у 2030 році, у тому числі – за

рахунок збільшення використання власного вугілля, урану, газу, нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії, видобутку українськими компаніями нафти і газу за межами України;

– збільшення виробництва електроенергії на власному паливі з 42% у 2005 році до 91,8% у 2030 році;

– диверсифікації джерел і маршрутів постачання природного газу та нафти в т.ч. через участь України у міжнародних проектах, зокрема розроблення нафтогазових родовищ і розвитку нафтогазової інфраструктури за кордоном;

– створення в країні стратегічного резерву нафти та природного газу для використання у надзвичайних ситуаціях та ринкового регулювання цін та підвищення ефективності експортно-імпортних операцій на електроенергетичному ринку;

– участі в міжнародних енергетичних проектах.

– досягнення соціальної спрямованості розвитку паливно-енергетичного комплексу, зокрема шляхом створення нових робочих місць, поліпшення умов праці та техніки безпеки.

Реалізація стратегічних завдань забезпечення енергетичної безпеки України, впровадження масштабних заходів з розвитку, технічного оновлення і модернізації основних фондів, а також послідовне впровадження конкурентних відносин у паливно-енергетичному комплексі та на суміжних ринках здійснюватиметься шляхом удосконалення імпортно-експортної політики

Слід відмітити, що при розгляді техніко-економічних аспектів експортно-імпортних операцій на енергетичному ринку поза увагою залишається системна оцінка факторів впливу на реалізацію експортного потенціалу. В [5] досліджуються математичні моделі визначення енергетичної дефіцитності та надлишковості енергосистеми. Разом з тим, недостатньо уваги приділено економічним проблемам експорту електроенергії, зокрема ціновому фактору. Проблема порівняльного аналізу варіантів технічного забезпечення експорту електроенергії з України присвячені публікації [6, 7, 8 та інш.], де наводяться деякі елементи конкурентного механізму експорту електроенергії та визначення рівня експортних цін переваги побудови вставок постійного струму для здійснення експорту в УСТЕ при збереженні синхронної роботи енергосистем України та Росії. Разом з тим, дискусійний характер комплексу питань, пов'язаних з визначенням напрямів, механізмів розвитку та реалізації експортного потенціалу енергетики України потребують подальшого дослідження.

Література

1. Key World Energy Statistics 2007 / International Energy Agency, 2008
2. Перспективи енергозабезпечення України в контексті світових тенденцій: Монографія / За заг. науковою ред. А.Шевцова. – Д.: РФ НІСД, 2008. – 208 с.
3. Подолец Р.З. Енергетичний баланс України: моделювання і прогнозування. – К.: Ін-т екон. та прогноз. – 2007. – 174 с.
4. Енергетична стратегія України на період до 2030 року – <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/article>.
5. Тевяшев А. Д., Синельникова О. И. Математические модели и методы исследования энергообъединения с точки зрения экспорта электроэнергии // Интеграция в энергетике и экономическая безопасность государства / Под общ. ред. Г. К. Вороновкого, И. В. Недина. – К. : Знання України, 2005. – С. 428-439.
6. Гриценко А. В., Семенюк В. М., Савченко Е. В. Энергосистемы Украины и Европы. Когда и как объединяться? / А. В. Гриценко, В. М. Семенюк, Е. В. Савченко // Энергетика та електрифікація. – 2007. – №2. – С. 3-9.
7. Мирской В. Экспорт электроэнергии: мифы и реалии / В. Мирской // Зеркало недели. – 2006. – №18. – С. 7.
8. Прудка Н. Назревает электрическая война / Н. Прудка // Эксперт. – 2006. – №22. – С. 24-26.

СТАЛЕ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НА ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЯХ

*О.А. Воробйова,
Інститут проблем ринку та економіко-
екологічних досліджень НАН України*

У рішеннях п'ятого Всесвітнього конгресу охоронюваних природних територій, який відбувся у м. Дурбан (ЮАР) з 8 по 17 вересня 2003 року, підкреслено фундаментальну і ключову роль мережі охоронюваних природних територій щодо забезпечення сталого розвитку суспільства і збереження біотичного різноманіття.

На сьогоднішній день природне довкілля є не лише природним середовищем проживання людини, а й природним капіталом, що надає людині безліч ресурсів та послуг. Людська цивілізація переходить від ери, в якій обмежуючим фактором розвитку був капітал, створений людиною, до ери, в якій таким дефіцитним чинником стає природний капітал. Логіка ефективних управлінських дій за таких умов вимагає максимального підвищення продуктивності використання природного капіталу та постійного нарощування інвестицій у збільшення його відновлювальної частини. Ядром відновлювального природного капіталу будь-якої нації є її природно-заповідний фонд (ПЗФ), який має особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність, слугує збереженню природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтриманню загального екологічного балансу і забезпеченню фонового моніторингу навколишнього природного середовища [1].

Отже, при переході суспільства до сталого розвитку, роль природно-заповідних територій важко переоцінити. Тому розвиток природно-заповідного фонду має бути одним із основних пріоритетів екологічної політики будь-якої держави.

Відзначимо, що на наш погляд очевидною є актуальність розвитку на територіях природно-заповідного фонду рекреаційно-туристичної діяльності. Відповідно до статті 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [2], одним із видів використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду є використання в оздоровчих та інших рекреаційних цілях. Відзначимо, що рекреацією на природно-заповідних територіях та об'єктах вважається відтворення у вільний час витрачених у процесі життєдіяльності (трудової, навчальної, побутової) розумових, духовних і фізичних сил людини, що здійснюється шляхом загальнооздоровчого, культурно-розважального і пізнавального відпочинку, туризму, санаторно-курортного лікування, любительського та спортивного рибальства і полювання, фізичної культури і спорту [3].

Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів ПЗФ може здійснюватися за такими основними видами, як: відпочинок (утилітарний), екскурсійна діяльність, туристична діяльність, оздоровлення, любительське і спортивне рибальство та полювання.

Згідно проекту Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, розробленого Міністерством охорони навколишнього природного середовища, основними напрямками рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів ПЗФ мають бути:

- створення умов для організованого, ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;
- забезпечення попиту рекреантів у загальнооздоровчому, культурно-пізнавальному відпочинку, туризмі, любительському та спортивному рибальстві і полюванні тощо;
- упровадження економічного механізму плати за надання рекреаційних послуг і використання природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів у межах територій

та об'єктів ПЗФ;

- обґрунтування і встановлення допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень на території та об'єкти ПЗФ;

- інвентаризація та кадастрова оцінка природних рекреаційних ресурсів територій та об'єктів ПЗФ;

- організація рекламно-видавничої та інформаційної діяльності, екологічної просвіти серед відпочиваючих, туристів у межах територій та об'єктів ПЗФ;

- формування у рекреантів та місцевих жителів ощадливого та гуманного ставлення до національного природного надбання.

Але слід взяти до уваги той факт, що, виступаючи значним сегментом сфери послуг, рекреаційно-туристична сфера належить також до галузей інтенсивного природокористування. Тому державна політика у сфері природокористування, зокрема рекреаційно-туристичного, у досить активний спосіб повинна регулювати розвиток рекреаційно-туристичної сфери, насамперед, з огляду на дотримання вимог екологічно збалансованого (сталого) розвитку.

Відмітимо, що на подолання різноманітних конфліктних ситуацій, які виникають на рекреаційно-туристичних територіях (в тому числі природно-заповідних), спрямоване планування сталого рекреаційно-туристичного природокористування. Дамо визначення цього поняття. Стале рекреаційно-туристичне природокористування - це організований, ієрархічно керований процес коеволюційного розвитку природного рекреаційно-туристичного потенціалу й суспільства (при масовій і усвідомленій участі населення), ціль якого забезпечити здорове продуктивне життя і відпочинок в гармонії із природою нинішньому та майбутнім поколінням на основі охорони й збагачення специфічної культурної й природної спадщини рекреаційно-туристичних територій [4].

Зауважимо, що на природно-заповідних територіях стале рекреаційно-туристичне природокористування передбачає реалізацію заходів в наступних основних напрямках:

- гармонійне поєднання людини, природного середовища та рекреаційної інфраструктури;

- відвідування рекреаційних природно-заповідних територій та об'єктів;

- мінімізацію негативного впливу туристів на природне середовище та його компоненти при оптимальному рекреаційному використанні;

- науково-пізнавальне освоєння природного (біологічного, ландшафтного, пейзажного) різноманіття і гуманістичного потенціалу природно-заповідних територій.

Таким чином, висновок коротко можна висловити так: розвиток рекреаційно-туристичної діяльності є дуже актуальним саме на територіях природно-заповідного фонду, оскільки така діяльність поєднує в собі всі принципи сталого розвитку і повністю відповідає визначенню сталого рекреаційно-туристичного природокористування.

Література

1. Рекомендації комітетських слухань "Природно-заповідний фонд України: стан та перспективи розвитку // <http://ecoclub.kiev.ua/index.php?go=Pages&id=103&in=view>

2. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» № 2456-ХІІ від 16 червня 1992 року // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-12>

3. В.І. Гетьман Принципи рекреаційної діяльності на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України і заходи по їх реалізації // Устойчивое развитие экологического туризма на Черноморском побережье: Сб. материалов 3-го симпозиума, (10-13 июня 2003 г., Одесса). – ЦНТЭПИ, 2003. – С. 27-39.

4. О.А. Воробйова Економіко-правові основи сталого розвитку рекреаційно-туристичного природокористування // Вісник соціально-економічних досліджень, № 34. – Одеса: Одеський державний економічний університет, 2008 - С. 311-317.

ЗМІСТ

Данилишин Б.М. Привітання учасникам конференції.....	4
Анісімов В.М. Соціальна сфера та проблема сталого розвитку і екологічної безпеки суспільства в трансформаційний період.....	5
Анюхіна Л.О. Формування системи екологічного менеджменту, як одного з напрямів екологізації підприємницької діяльності	7
Бараннік В.О. Енергетичні індикатори сталого розвитку.....	9
Богуш Л.Г. Екобезпека – підґрунтя поліпшення якості середовища життєдіяльності та стану здоров'я населення України.....	11
Бондарева Л.В., Панкеева Т.В. Проблемы формирования экосети региона Севастополя.....	13
Борисова Е.Б. Стратегическая экологическая оценка как инструмент устойчивого развития: опыт и перспективы для Украины	15
Борисова Е.Б., Клочко Е.А. Оценка экологических рисков как механизм управления экологической безопасностью и обеспечения условий устойчивого развития общества... ..	17
Борисова О.Б., Телюра Н.О. Проблеми розвитку моніторингу природних територій та об'єктів особливої охорони в контексті реалізації національної стратегії сталого розвитку України.....	20
Будзяк В.М. Еколого-економічні проблеми використання водозбірних територій.....	22
Будзяк О.С. Екологобезпечно використання земель населених пунктів.....	24
Виставна Ю.Ю. Дослідження диспропорцій між соціально-економічною структурою регіону та його водоресурсним потенціалом.....	26
Галушкіна Т.П. Стратегічні задачі сталого розвитку в напрямі збереження довкілля.....	28
Галушкіна Т.П., Макарова І.А. Продовольча безпека в контексті сталого розвитку.....	30
Герасимчук З.В. Безпека сталого розвитку регіону: стратегічний імператив.....	31
Гордійчук Є.Г. Екологічна сертифікація в контексті вимог продовольчої безпеки в Україні.....	34
Горобченко Д.В. Оценка экологического долга при обосновании направлений экологического совершенствования национальной экономики.....	36
Дейнеко Л.В., Купчак П.М. Екологізація виробництва як стратегічний пріоритет розвитку харчової промисловості.....	38
Денисенко І.С. Формування політики землекористування в контексті сталого розвитку..	40
Денисенко П.А. Интеллектуализация хозяйственной деятельности как составляющая устойчивого развития.....	41
Дергачева В.В. Проблема выбора экономических целей для устойчивого развития национальной экономики.....	43
Дерев'янку Ю.М. Обмеження як фактор сталого розвитку.....	45
Дишловий І.М. Основні риси сталого розвитку рекреаційно-туристичного комплексу України.....	47
Добрянська Л.О., Хлобистов Є.В. Екологічна рента та можливості державного регулювання рентних відносин щодо природокористування.....	49
Древаль О.Ю. Управління якістю харчових продуктів в системі екологічної безпеки держави.....	50
Дубницький В.И., Павлов К.В. Инерционность социально-экономических и экологических территориальных систем.....	52
Жарова Л.В. Пріоритетні напрями розвитку та основні завдання стратегії переходу України до сталого розвитку у регіональному розрізі.....	57
Жемба А.Й. Ефективність використання природо-ресурсного потенціалу на засадах сталого розвитку.....	60
Завадський В.В. Напрями удосконалення організаційно-управлінських механізмів системи екологічного страхування в Україні.....	62

Захаров И. В. Угрозы информационной безопасности предприятия в обществе трансформаций.....	63
Иванченкова Л.В., Крутякова В.И. Государственно-частное партнерство в развитии инфраструктуры сферы природопользования.....	65
Ілляшенко С.М., Шипуліна Ю.С. Управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств в контексті забезпечення сталого розвитку.....	66
Ільїна М.В. Еколого-інноваційний потенціал некомерційних організацій в Україні.....	68
Іртищева І.О. "Зелена економіка" – шлях до сталого розвитку.....	70
Какутич Є.Ю. Нормативно-методичне та організаційно-управлінське забезпечення розвитку екологічного підприємництва.....	72
Какутич П.Ю. Сталый розвиток продуктивних сил в умовах соціально-економічних трансформацій.....	74
Канов А.А. Новые условия развития национальных хозяйств на современном этапе	76
Карпенко О.О. Екологічна безпека та сталый розвиток територій.....	78
Качаровська Л.М. Екологізація як важіль сталого розвитку регіону.....	80
Коблянська І.І. Інструменти реалізації еколого-орієнтованої логістики.....	82
Колосова А.М. Екологічні проблеми в сучасних трансформаціях України.....	84
Костецька К.О. Розвиток транскордонного співробітництва в умовах сталого розвитку..	86
Куценко В.І. Економічне зростання – передумова підвищення соціальної й екологічної безпеки.....	88
Лукаш О.А., Сабадаш В.В. Проблеми екологічної безпеки в умовах соціо-економічних трансформацій	90
Максимова К. А. Екологічна безпека – основний чинник сталого розвитку в Україні.....	92
Максімов А.М. Екологізація водогосподарського комплексу на засадах сталого розвитку.....	94
Мартиенко А.И. Государственное управление природопользованием с учетом специфики транснациональных природных объектов.....	95
Мартинюк В. П. Методичні підходи до комплексної оцінки стану екологічної безпеки держави.....	97
Мартинюк О. В. Формування принципів місцевої екополітики з позиції сталого розвитку.....	99
Маценко О.М. Проблеми управління транскордонними водними ресурсами.....	101
Мельник Л.Г., Дегтярьова І.Б. Врахування синергетичних ефектів при забезпеченні сталого розвитку територій.....	103
Мельник Л.Г., Кубатко А.В., Ли Ж. Экологическая кривая Кузнеця - взаимосвязь между экономическим ростом и экологической устойчивостью.....	105
Мильчакова Н.А. О концептуальных подходах к освоению фиторесурсов шельфа Украины.....	107
Мішенін Є.В. Трансформація економіко-екологічних основ господарського механізму природокористування.....	109
Мішеніна Г.А. Організаційно-економічні основи екологізації підприємництва у сфері використання та відтворення природних ресурсів	111
Мишенина Н.В. Социальный маркетинг как инструмент устойчивого развития.....	112
Никитина М.Г. Государственный суверенитет в условиях глобальной трансформации...	114
Новак У.П. Використання екологічного аудиту в інвестиційному процесі галузей промисловості.....	116
Носуліч Т.М. Екологічна безпека як складова сталого розвитку України.....	118
Олещенко В.І. Найважливіші завдання щодо поліпшення правового забезпечення сталого розвитку України.....	120
Піньковська Г.В. Модель сталого інноваційно орієнтованого розвитку сфери культури..	121
Плакса О.В. Сталый розвиток регіону: методологічні аспекти еколого-економічного дослідження.....	123

Побирченко В.В., Шутаева Е.А. Некоторые противоречия концепции устойчивого развития.....	124
Подлевська О.М. Складові механізми екологобезпечного землекористування.....	126
Подлевський А.А. Коопераційні зв'язки як механізм забезпечення сталого розвитку.....	128
Полякова І.В. Стале використання природно-ресурсного потенціалу.....	130
Потапенко В.Г. Перспективи реалізації концепції сталого розвитку в умовах глобальної економічної кризи в світі та в Україні.....	132
Радочин Р.П. Некоторые аспекты инвестиционного обеспечения экологической безопасности Украины.....	133
Рассадникова С.І. Особливості формування інвестиційної привабливості природокористування в сучасних трансформаціях суспільства.....	136
Рижова К.І. Актуальні проблеми раціонального використання меліорованих земель.....	138
Руденко В.О. Екологізація інформаційного простору.....	140
Сааджан И.А. Природно-ресурсные проблемы трансформационного общества.....	142
Садченко О.В. Теоретические основы экологизации бизнеса.....	144
Северенчук А.Л. Актуальні напрямки сталого землекористування.....	146
Сидорук Б.О. Екологічна безпека сільськогосподарського виробництва в контексті забезпечення здоров'я нації.....	148
Слесаренко С.Ф. Трансформація екологічної політики в територіальному розрізі.....	150
Слюсаренко О.М. Еколого-економічне зонування приморських міських територій (на прикладі м. Одеси)	152
Смородинова И.А. Аспекты экологической безопасности жилой среды в условиях современного строительства.....	154
Сосюра С.Г. Фінансового-економічне та матеріально-технічне забезпечення регіонального управління щодо надзвичайних екологічних ситуацій.....	155
Сухоруков А. І., Блашов Є. В. Забезпечення сталого розвитку авіабудівної галузі як засіб уникнення негативних явищ в українській економіці.....	158
Сухоруков А.І. Міжнародне інноваційне співробітництво у забезпеченні сталого розвитку продуктивних сил України.....	160
Телиженко А.М. Предпосылки и угрозы реализации механизмов Киотского протокола для Украины.....	161
Тимченко И.Е., Игумнова Е.М. Системное управление сценариями устойчивого развития.....	163
Трофімчук В.О., Хлобистов Є.В. Сучасна екологічна політика: адаптація до стратегічних орієнтирів соціально-економічного зростання.....	165
Тур О.М. Еколого-орієнтований розвиток національної економіки та екологічна безпека.. ..	165
Фурса С.П. Формування екологічної інфраструктури в курортно-рекреаційних зонах в умовах сталого розвитку.....	167
Харічков С.К. Пріоритети економічного оновлення приморських регіонів України.....	169
Хлобистов Є.В. Сталый розвиток України: можливості та перспективи державного управління.....	171
Чернова Т.Л. Экологическая проблематика как реальность.....	173
Черняхівська А.В. Сталый розвиток як шлях виходу із сучасної кризи.....	175
Шапочка М.К., Лямцев О.В. Методи управління природоохоронною діяльністю на автотранспорті.....	177
Шашула Л.О. Стратегічні напрями землегосподарювання для забезпечення сталого розвитку.....	179
Шостак Л.В. Інформатизація як складова трансформаційного суспільства.....	181
Шубравська О.В. Сучасні напрями сталого розвитку сільського господарства.....	183
Юрченко Л.В. Проблеми екологічної безпеки стійкого розвитку територій.....	185
Яровая И.Е. Экологический менеджмент как фактор устойчивого развития лесного комплекса.....	187
Карасва Н.В. Експортний потенціал енергетики України в контексті забезпечення сталого розвитку.....	189
Воробйова О.А. Стале рекреаційно-туристичне природокористування на природно-заповідних територіях.....	191

Наукове видання

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА СУСПІЛЬСТВА В ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЯХ

Матеріали Першої науково-практичної конференції.
м. Бахчисарай, 16-17 квітня 2009 р.

Відповідальний за випуск
директор НДІ СРП,
к.е.н. *Какутич Є.Ю.*

Науковий редактор
д.е.н., проф. *Хлобистов Є.В.*
Упорядник
к.е.н., с.н.с. *Жарова Л.В.*

Матеріали подано в авторській редакції

Підписано до друку 13. 04. 2009 р.
Формат 60×84/16
Ум. друк. арк. 12,25
Тираж 300. Зам. № 3/059
Друк різнографічний

Надруковано з оригінал-макету замовника
у типографії ПП "Фактор"
м. Саки, пров. Новий, 4/3

НДІ Сталого розвитку та природокористування
95043, АР Крим, м. Сімферополь, вул. Київська, буд. 104, оф.101,

С 761 **Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних
трансформаціях // Матеріали наук.-практ. конф. м. Бахчисарай, 16-17 квітня
2009 р. / НДІ Сталого розвитку та природокористування. – Сімферополь: НДІ
СРП, 2009. – 196 с.**

ISBN 978-966-2178-37-1

Збірник містить матеріали науково-практичної конференції «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях», що відображають теоретико-методологічні засади досліджень сталого розвитку та забезпечення екологічної безпеки, роль природних ресурсів у системі переходу економіки України на модель сталого розвитку та подання кризових явищ, стратегічні напрями зростання продуктивних сил та забезпечення сталого розвитку регіонів, методичні аспекти формування системи екологічного менеджменту, екологізації підприємницької діяльності.

УДК 330.15
ББК 28.081